

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/148401>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

2979

DE AMOR POENITENS
VAN
JOHANNES VAN NEERCASSEL
(1626-1686)

Ontstaansgeschiedenis en lotgevallen
van een verhandeling
over de strenge biechtpraktijk

C. P. VOORVELT O.F.M.

DE AMOR POENITENS
VAN JOHANNES VAN NEERCASSEL (1626-1686)
Ontstaansgeschiedenis en lotgevallen van een verhandeling
over de strenge biechtpraktijk

Promotor: Prof. Dr M. G. Spiertz

*Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus
D. Joannes van Neercassel
Gorcomius, Episcopus Castoriensis per Sederatum
Belgium Vicarius Apostolicus junctus Swollis.
6 Junij A. 1686.*

Johannes van Neercassel, apostolisch vicaris van de Hollandse Zending
(1663-1686).

DE *AMOR POENITENS*
VAN
JOHANNES VAN NEERCASSEL
(1626-1686)

Ontstaansgeschiedenis en lotgevallen
van een verhandeling
over de strenge biechtpraktijk

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor in de letteren
aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen,
op gezag van de Rector Magnificus Prof Dr J H G I Giesbers,
volgens besluit van het College van Dekanen
in het openbaar te verdedigen op vrijdag 11 mei 1984
om 4 uur in de namiddag

door

CORNELIUS PETRUS VOORVELT O F M
geboren te Schoten

KERCKEBOSCH BV-ZEIST 1984

Dit werk wordt uitgegeven als deel 1 in de reeks *Carolingia Impressa*. In deze reeks verschijnen publicaties die door studie aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen tot stand gekomen zijn.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van het Nuyensfonds.

Het vignet op de voorzijde van de omslag stelt voor het aanbrengen van het Tau-teken op het voorhoofd van de boetelingen, een twaalfde-eeuws glas-in-lood raam van de kerk Saint-Denis bij Parijs. De illustratie op de achterzijde laat het wapen van Neercassel zien.

© 1984, Kerckebosch bv - Zeist

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90-6720-016-6

In piam memoriam
Parentum meorum

INHOUD

Woord vooraf	XI
Lijst van afkortingen	XIII
Geraadpleegde bronnen	XV
1. Archivalia	XV
2. Gedrukte bronnen	XVI
Vermelde oudere werken	XVIII
Geraadpleegde literatuur	XXI
1. Verzamelwerken	XXI
2. Andere werken	XXII
Inleiding: de auteur en zijn levensomstandigheden	3
Samenvattingen	15
Sommaires	28
Hoofdstuk I. De theologische context	41
Hoofdstuk II. De voorgeschiedenis	56
1. De optie van Neercassel	56
2. Rijpingsproces van de <i>Amor Poenitens</i>	65
3. Bouwstenen voor de <i>Amor Poenitens</i>	74
4. De redactie van de <i>Amor Poenitens</i> in zicht	83
Hoofdstuk III. De eerste editie van de <i>Amor Poenitens</i>	90
1. Reacties van eigen geestelijken	91
2. Bemoeienissen van Arnauld en zijn vrienden	94
3. Op zoek naar kerkelijke goedkeuringen	99
4. Naar een definitieve redactie	117
5. De <i>Amor Poenitens</i> verschijnt	121
6. Een incident, present-exemplaren in beslag genomen door de Franse politie	128
7. Het oordeel van Bossuet en anderen	131
Hoofdstuk IV. De tweede editie van de <i>Amor Poenitens</i>	140
1. Voorbereidingen voor de tweede editie	140
2. Gedwongen uitstel van de tweede editie	149
3. De moeizame eindredactie van de tweede editie	163
Hoofdstuk V. De verwickelingen rond de publicatie van de tweede editie en de veroordeling van de eerste editie	172
1. Goedkeuringen	172
2. De consultoren van het H. Officie	178
3. De tweede editie verschijnt	181
4. Hernieuwde aanvallen	186
5. Een veroordeling voorkomen	192
6. Na de dood van Neercassel	197
7. Bcoordeling van het werk in latere tijden	206

Hoofdstuk VI. Nabeschuwing	211
1. Neercassel en zijn bronnen	212
2. De persoon van Neercassel	216
3. Slotwoord	223
Appendices:	
I. Instructio et Epitome Universalis Jubilei	226
II. Declaratio Doctorum Lovaniensium	230
III. Korte inhoud van de <i>Amor Poenitens</i>	232
IV. Votum van Ludovicus Perez de Castro O. Carm.	238
V. Schematisch overzicht van de door Neercassel geraadpleegde bronnen en literatuur bij de samenstelling van de <i>Amor Poenitens</i>	256
Tijdtafel	260
Register van personen en zaken	265
Lijst van illustraties	283
Curriculum vitae	284

WOORD VOORAF

Het komt niet dagelijks voor dat iemand op 72-jarige leeftijd door de verdediging van een proefschrift zijn universitaire studie afsluit. Daarom lijkt het mij niet ondienstig aan te geven, hoe ik – zo laat nog – tot het schrijven van dit werk gekomen ben.

In februari 1948 legde ik aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam het doctoraal examen in de Franse taal- en letterkunde af, met als bijvakken Italiaans en paleografie. Na enig zoeken en tasten heb ik toen, op aanraden van mijn oud-lector in de kerkgeschiedenis, Pontianus Polman O.F.M., het plan opgevat mijn studie af te sluiten met een proefschrift over de invloed van Antoine Arnauld op de katholieke Kerk in de Nederlanden. Daar de toenmalige Amsterdamse hoogleraar in de Franse letterkunde, J. B. Tielrooy, zich niet competent achtte een dergelijke studie als promotor te begeleiden, wendde ik mij tot L. J. Rogier, hoogleraar in de vaderlandse en algemene geschiedenis der nieuwere tijden te Nijmegen (1947-1965), die zich gaarne bereid verklaarde mettertijd als promotor op te treden.

Drukke werkzaamheden op het gebied van het onderwijs verhinderden mij echter de aangevatte studie voort te zetten. Toen ik in 1971 om gezondheidsredenen vervroegd pensioengerechtigd werd, kon ik mijn onderzoek weer opvatten. Niet lang daarna echter werd ik erop attent gemaakt, dat Emile Jacques te Brussel reeds ver gevorderd was met een uitgebreide studie over Arnauld, die de mijne wellicht overbodig zou maken. Dit bleek inderdaad het geval te zijn. De magistrale verhandeling van Jacques, getiteld *Les années d'exil d'Antoine Arnauld (1679-1694)*,¹ is in 1976 verschenen.

Inmiddels was Rogier overleden. M.G. Spiertz, sinds 1971 hoogleraar in de geschiedenis van het Nederlands katholicisme, wees mij op de mogelijkheid de genesis van en de verwickelingen rond de publicatie van de *Amor Poenitens* van Johannes van Neercassel, apostolisch vicaris van de Noordelijke Nederlanden (1663-1668), te bestuderen en het resultaat van die studie eventueel als proefschrift aan te bieden. Directe aanleiding hiertoe was het *voluum* dat de karmeliet Ludovicus Perez de Castro als deskundige, in opdracht van het H. Officie, ten behoeve van het onderzoek naar Neercassels *Amor Poenitens*, op 19 september 1685 had uitgebracht. Mijn toekomstige promotor had dit stuk in handschrift aangetroffen in het archief van het Collegio Internazionale S. Alberto van de paters karmelieten te Rome. Op zijn verzoek bezorgde ik een

¹ E. Jacques, *Les années d'exil d'Antoine Arnauld (1679-1694)*, Leuven 1976. Dit werk is uitgegeven in de serie *Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique*, als fasc. 63

transcriptie van dat stuk met verklarende noten ² Tijdens dit werk rijpte bij mij het idee de hele problematiek rond de *Amor Poenitens* te bestuderen

Als Nederlander verkeerde ik in een uitzonderlijk gunstige positie om een dergelijke studie aan te vatten De uitgebreide briefwisseling van Neercassel, waarop ik daarbij vooral zou moeten steunen, is namelijk bijna integraal in ons land aanwezig, en wel in de fondsen van de Oud-Bisschoppelijke Clerezie en van Port-Royal, die zich bevinden in het Rijksarchief te Utrecht ³

Die correspondentie stelde mij in staat het hele wordingsproces van de *Amor Poenitens* als het ware van dag tot dag te volgen Die veelheid van gegevens bracht echter wel de moeilijke opgave met zich ze tot hun recht te doen komen zonder mijn relaas te overladen met misschien wel interessante doch minder nuttige details

Een stipendium van de Organisatie voor Z W O heeft mij vervolgens in staat gesteld onderzoeken te verrichten in het Archivio Segreto en de Biblioteca Apostolica van het Vaticaan, in de Biblioteca Vittorio Emanuele en het archief van de Propaganda Fide te Rome, in de Biblioteca Fabroniana te Pistoia en in het Archivio di Stato te Massa Carrara

Bij de samenstelling van deze studie had ik veel te danken aan de nuttige en steeds deskundige kritiek en adviezen van mijn vereerde medebroeder Lucianus Ceyssens O F M en aan de bereidwillige hulpvaardigheid van mijn studievriend Walter Geurts O F M Ook ben ik veel dank verschuldigd aan de medewerkers van de vermelde bibliotheken en archieven, speciaal aan die van het Rijksarchief te Utrecht en van de Universiteitsbibliotheek te Nijmegen, wier hulpvaardigheid, ook bij herhaalde verzoeken om inlichtingen, eerder scheen toe te nemen dan te verflauwen

² Deze transcriptie opgenomen als nummer IV onder de Appendices van dit werk werd voor het eerst gepubliceerd als bijlage bij mijn artikel L *Amor Poenitens* de Neercassel 66-92

³ De uitgaande brieven van Neercassel zijn in copie aanwezig, in de zogenaamde brievenboeken, de ingekomen brieven in origineel

LIJST VAN AFKORTINGEN

- AAM *Archief van het Aartsbisdom Mechelen*
- AAU *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, Utrecht 1875-1958*
- AEWK *Allgemeine Enzyklopadie der Wissenschaft und Kunst, fotografische herdruk, Graz 1970, van de uitgave Leipzig 1818-1872*
- AFH *Archivum Franciscanum Historicum, Quaracchi 1908-*
- AGKKN *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland, Utrecht vanaf 1959, Nijmegen 1972-*
- AGN *Algemene Geschiedenis der Nederlanden, deel 8, Nieuwe tijd religiegeschiedenis tweede helft 17e eeuw, Haarlem 1979*
- ASV *Archivio Segreto Vaticano*
- BAV *Biblioteca Apostolica Vaticana*
- BBH *Bydragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem, Haarlem 1873-1958*
- BCNI *Bibliotheca Catholica Neerlandica Impressa 1500-1727, 's-Gravenhage 1954*
- BIHBR *Bulletin de l'Institut historique belge de Rome, 1919-*
- BJB *L. Willaert, Bibliotheca Jansemana Belgica, Brussel/Parijs 1949-1951*
- BNB *Biographie Nationale de Belgique, Brussel 1866-*
- DBF *Dictionnaire de Biographie Française, Parijs 1933-*
- DBI *Dizionario Biografico degli Italiani, Rome 1953-*
- DHGE *Dictionnaire d'Histoire et de Geographie ecclesiastiques, Parijs 1912-*
- DS *Dictionnaire de Spiritualité, Parijs 1937-*
- DTC *Dictionnaire de Theologie Catholique, deel I-XV en 3 delen Tables Générales, Parijs 1903-1972*
- FFC *Fondo Favoriti-Casoni van ASV*
- LTK *Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg 1 Br, 2e druk, 1957-1965*
- MNHIR *Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome, 1921- Vanaf 1974 (deel 36) voortgezet als Mededeelingen van het Nederlands Instituut te Rome, 's-Gravenhage*
- NBW *Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel 1964-*
- NNBW *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek, 10 delen, Leiden 1911-1937*
- OAA *Œuvres de Messire Antoine Arnauld, 43 delen, 38 banden in 4°, Parijs/Lausanne 1775-1783 De delen 1 t/m 4 en 42 (gedeelte-lijk) bevatten de brieven van Antoine Arnauld*

AFKORTINGEN

OBC	Archief van de Oud Bisschoppelyke Clerezie (Rijksarchief Utrecht)
PG	Migne, <i>Patrologia Graeca</i> , 161 delen, Parijs 1857-1866
PL	Migne, <i>Patrologia Latina</i> , 221 delen, Parijs 1844-1855
PR	Archief Port-Royal (Rijksarchief Utrecht)
RGP	<i>Rijks Geschiedkundige Publicatien</i>
RHE	<i>Revue d'histoire ecclesiastique</i> , Leuven 1900-
VL	Vaticana Latina, berustend in Biblioteca Apostolica Vaticana

GERAADPLEEGDE BRONNEN

1 *Archivalia*

Utrecht

Archief Oud Bisschoppelyke Clerezie (Rijksarchief Utrecht) OBC

(Inventaris J Bruggeman, 's-Gravenhage 1928)

doorgewerkte dossiers

- 581-593 ingekomen stukken Johannes van Neercassel (1646-1686)
594 diverse uitgaande stukken Johannes van Neercassel
595-598 brievenboeken, uitgaande brieven aan Rome, nuntii en bisschoppen (1660-1686)
599-612 brievenboeken, uitgaande brieven aan anderen (1662-1686)
616-625 varia
626-628 stukken van de secretaris Bartholomeus Pesser van Velsen
631 stukken van Gulielmus Lesleius, agent te Rome (1669-1671)
632 stukken van Louis-Paul Du Vaucl, agent te Rome (1677-1715)
641-646 ingekomen stukken Petrus Codde (1666-1692)
651 brieven van Du Vaucl aan Petrus Codde (1688-1693)
662 uitgaande stukken Petrus Codde (1685-1692)
752 uitgaande stukken van Balthasar van Wevelinchoven, agent te Rome (1662-1665 en 1670-1671), secretaris van Neercassel en van het vicariaat te Utrecht, pastoor te Gorcum, † 1694, (1655-1689)
755 uitgaande stukken van Nicolaas van Erckel, pastoor te Delft en aartsprister van Rijnland, † 1697
762 brieven van Du Vaucl aan H F van Heussen (1682-1687)
765 uitgaande stukken van Van Heussen (1677-1717)
768^{m 2} varia

Archief van Port-Royal (Rijksarchief Utrecht) PR

(Inventaris J Bruggeman/A J van de Ven, 's-Gravenhage 1972)

doorgewerkte dossiers

diverse stukken, speciaal n 2654*, correspondance de Pontchateau, Mgr de Castorie et Arnauld (1664-1684)

Rome

Biblioteca Apostolica Vaticana

doorgewerkte dossiers

Vaticana Latina 13273, 13274, 13275

Fondo Borghese Latino, deel 38

Fondo Ottoboni Latino, n 1083 en 3189

Archivio Segreto Vaticano

Fondo Favoriti-Casoni, nn 8, 20-25, 28 en 29

Archivio di Propaganda Fide

Miscellanea Generale, vol IX

Pistoia

Biblioteca Fabroniana

Codices 33, 335 en 339

Parijs

Bibliothèque Nationale

Archives Nationales, N A F (Nouvelles acquisitions françaises), n 6653

P Bicaïs, *Notice sur l'Oratoire de France*, 4 jan 1896

Mechelen

Archief Aartsbisdom Mechelen

Jansenistica X

2 Gedrukte bronnen

- Ceuvres de Messire Antoine Arnauld, 43 delen, Parijs-Lausanne 1775-1783
- G Brom, 'Neerkassels bestuur van 1662-1676', in *AAU*, 18(1890), 273-294
- G Brom, 'Neerkassels bestuur tijdens de Fransche overheersching (1672-1673)', in *AAU*, 20 (1892), 382-461
- G Brom, *Archivalia in Italie, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland*, 3 delen, 's-Gravenhage 1908-1914
- L Ceyskens O F M , 'Romense brieven uit de Ierse periode van het Belgisch anti-jansenisme (1680-1684)', in *BIHBR*, 23(1944-1946), 73-121
- L Ceyskens O F M , *La correspondance d'Emmanuel Schelstrate*, Brussel/Rome 1949
- L Ceyskens O F M , 'Correspondance de Pierre Cant sur les activités anti-jansénistes à Madrid (1674-1684)', in *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 118(1955), 1-114, ook in *Jansenistica Minora*, II, Mechelen 1953, fasc 18

- L Ceyskens O F M , *Sources relatives a l'histoire du jansenisme et de l'anti-jansenisme des annees 1661-1672*, Leuven 1968, uitgegeven in de serie *Bibliotheque de la Revue d'Histoire Ecclesiastique*, fasc 45
- L Ceyskens O F M , *La seconde periode du jansenisme*, tome I *Les debuts Sources des annees 1673-1676*, Brussel/Rome 1968, uitgegeven in de serie *Bibliotheque de l'Institut Historique Belge de Rome*, fasc XVII
- L Ceyskens O F M , *Sources relatives a l'histoire du jansenisme et de l'anti-jansenisme des annees 1677-1679*, Leuven 1974, uitgegeven in de serie *Bibliotheque de la Revue d'Histoire Ecclesiastique*, fasc 59
- L Ceyskens O F M , *La seconde periode du jansenisme*, tome II *Sources des annees 1680-1682*, Brussel/Rome 1974, uitgegeven in de serie *Bibliotheque de l'Institut Historique Belge de Rome*, fasc XIX
- Ruth, Clark, *Lettres de Germain Vuillart a M Louis de Prefontaine (1694-1700)*, introduction et notes, Genève/Lille 1951
- B Neveu, *Sebastien Joseph du Cambout de Pontchâteau (1634-1690) et ses missions a Rome d'apres sa correspondance et des documents medits*, Parijs [1969]
- P Polman, *Romeinse Bronnen voor de kerkelyke toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen (1592-1727)*, deel 3, (1686-1705), RGP 93, 's-Gravenhage 1959
- R R Post, *Romeinse Bronnen voor den kerkelyken toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen (1592-1727)*, deel 2, (1651-1686), RGP 84, 's-Gravenhage 1941
- A Le Roy, *Un janseniste en exil Correspondance de Pasquier Quesnel sur les affaires politiques et religieuses de son temps*, 2 delen, in 4°, Parijs 1900
- J A G Tans, *Pasquier Quesnel et les Pays-Bas, correspondance, publiee avec introduction et annotations*, Groningen/Parijs 1960
- Ch Urbain et E Levesque, *Correspondance de Bossuet*, 15 delen, Parijs 1909, geraadpleegd deel 2

VERMELDE OUDERE WERKEN

- Albertus Magnus O.P., *Paradisus Animae, sive libellus de virtutibus*, Antwerpen 1489; ook Parijs 1898.
- Arnauld, Antoine-, *De la fréquente Communion*, Parijs 1643.
- Arnauld, Antoine-, *Apologie pour les Catholiques contre les faussetés et les calomnies d'un livre intitulé: La politique du clergé de France*, Luik 1681-1682.
- Bona, Joannes-, *Manuductio ad coelum*, Rome 1658; vertaling van François Du Suel, *Le guide du ciel*, (1682).
- Borromeus, Carolus-, *Pastorum Instructiones, ad concionandum, Confessionisque et Eucharistiae Sacramenta ministrandum, utilissimae*, Antwerpen 1582.
- Bossuet, Jacques-Benigne-, *Maximes et réflexions sur la comédie*, 1694.
- Capizucchi, Raimondo- O.P., *Quaestiones theologicae selectae*, Rome 1684.
- Castro, Alphonsus de- O.F.M., *Adversus omnes haereses*, 14 delen, Parijs 1534.
- Castro, Alphonsus de- O.F.M., *De potestate legis poenalis*, Salamanca 1550.
- Charlas, Antoine-, *De libertatibus Ecclesiae Gallicanae*, Luik 1684.
- Contenson, Vincent- O.P., *Theologiae mentis et cordis seu speculatione universae doctrinae sacrae*, 9 delen, in 12°, Lyon 1673-1676; Parijs 1875.
- Corneille, Pierre-, *Polyeucte*, 1641.
- Descartes, René-, *Discours de la méthode*, Leiden 1637.
- Dript, Laurentius- O.S.B., *Statera et examen libelli cui titulus Monita salutaria B.V. ad cultores suos indiscretos*, Keulen 1675.
- Dupac de Bellegarde, Gabriël-, *Histoire abrégée de l'Eglise métropolitaine d'Utrecht*, Utrecht 1765.
- Estius, Gulielmus-, *Annotationes in praecipua difficiliora Sacrae Scripturae loca*, Keulen 1622.
- Estius, Gulielmus-, *Historia Martyrum Gorcomiensium*, Douai 1603.
- Gabrielis, Gilles-, *Specimina moralis christianae et moralis diabolicae in praxi*, Brussel 1675.
- Godeau, Antoine-, *Morale Chrétienne*, Vence 1709.
- Groot, Hugo de-, *Mare liberum*, Leiden 1609.
- Guilbert, Pierre-, *L'Amour Pénitent, de M.l'évêque de Castorie*, 3 delen in 12°, Utrecht 1741.
- Hauzeur, Mathias-, *Anatomia totius augustissimae doctrinae S. Augustini*, 2 delen, in folio, Luik 1643-1645.
- Havermans, Macarius- O.Praem., *Tyrocinium christianae theologiae moralis ad mentem S.S. Patrum, praecipue S. Augustini*, Antwerpen 1674.

- Hazart, Cornelius- S.J., *Triumph van de Christelijke Leere ofte grooten Catechismus*, Antwerpen 1683.
- Hazart, Cornelius (Antonius Suivius)- S.J., *Het schadig lesen der H. Schrifture voor alle wereldlijke en ongeleerde personen*, Mechelen 1685.
- Heussen, H.F. van-, *Tractatus de indulgentia et jubilaeo*, Leuven 1681.
- Heussen, H.F. van-, *Batavia Sacra*, 2 delen, Brussel 1714.
- Huygens, Gomarus-, *Methodus remittendi et retinendi peccata*, Leuven 1674.
- Jansenius, Cornelius-, *Augustinus, seu doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Massilienses*, 3 delen, in folio, Leuven 1640.
- Lenfant, David-, *Concordantiae augustiniana sive collectio omnium sententiarum, quae sparsim reperiuntur in omnibus S. Augustini operibus, ad instar concordantiarum S. Scripturae*, 2 delen, in folio, Parijs 1656 en 1665.
- Lindeborn, Joannes-, *In Poenitentiae Sacramentum notae catecheticae*, Keulen 1677.
- Maimbourg, Louis- S.J., *Histoire de la décadence de l'Empire*, Parijs 1679.
- Medina, Bartholomeus de- O.P., schreef een Commentaar op de summa van Thomas van Aquino, Salamanca 1577.
- Merbes, Bon de-, *Summa Christiana*, Parijs 1683.
- Molina, Ludovicus- S.J., *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione*, Lissabon 1588.
- Morin, Jean-, *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae*, 10 delen, Parijs 1651.
- N.N., *Epistolae cuiusdam pastoris ad quemdam S. Theologiae professorem de methodo absolvendi a peccatis venialibus*, Antwerpen 1674 (L. Willaert S.J., *BJB*, deel 1, n. 3653).
- Neercassel, Johannes van-, *Bevestigingh in 't geloof en troost in vervolgingh*, Brussel 1670.
- Neercassel, Johannes van-, *Tractatus de Sanctorum et praecipue B. Mariae Virginis cultu*, Keulen 1675.
- Neercassel, Johannes van-, *Tractatus de lectione Scripturarum*, toegevoegd: *Dissertatio de interprete Scripturarum*, Emmerik 1677.
- Neercassel, Johannes van-, *Gods woord verdedigd, ofte bemerkings over zeeker boexken, wytgegaen op de naem van Antonius Suivius, onder dezen tytel: Het schaedig lezen der H. Schrifture*, Antwerpen 1685.
- Nicole, Pierre-, *Essais de Morale*, Parijs 1671.
- Pallavicini, Pietro Sforza- S.J., *Istoria del Concilio di Trento*, Rome 1656.
- Pascal, Blaise-, *Lettres Provinciales*, 1656-1657.
- (Patouillet, Louis- S.J.), *Dictionnaire des livres jansénistes ou qui favorisent le jansénisme*, Antwerpen 1750.

- Peresius, Joannes- S.J., *In Librum cui titulus Amor Poenitens auctore Joanne Castoriensi, animadversiones Decas prima*, Mainz 1683
- Rancé, Armand Jean Bouthillier de- O.Cist , *De la sainteté et des devoirs de la vie monastique*, Parijs 1683
- Rituale* (Parochiale) van Luik, 1592 en 1641
- Roy, Guillaume Le-, *Solitude chrétienne où l'on apprendra par le sentiment des Saints Pères combien on doit désirer de se séparer du monde autant qu'on le peut lorsqu'on veut travailler sérieusement à son salut*, 1659.
- Spinoza, Baruch de-, *Tractatus Theologico-Politicus*, 1670.
- Vega, Andreas de-, *De justificatione doctrina universa*, Keulen 1572
- Verjuys, Jean-Baptiste- O.P , *Pastorale Missionariorum cum resolutione casuum in missionibus apud haereticos et alibi occurrentium*, Brussel, 1644.
- Widenfelt, Adam-, *Monita Salutaria B M V ad cultores suos indiscretos*, Leuven 1673.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

1 Verzamelwerken

Allgemeine Enzyklopadie der Wissenschaft und Kunst (AEWK)

L Batterel, *Memoires domestiques pour servir a l'histoire de l'Oratoire*, uitg

A Ingold en E Bonnardet, deel 3, Parijs 1904, 209-239 (Neercassel)

Bibliotheca Catholica Neerlandica Impressa 1500-1727 (BCNI)

Bydragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem (BBH)

Biographie Nationale de Belgique (BNB)

J Bruggeman en A J van de Ven, *Inventaire de Port-Royal, 's-Gravenhage* 1972

J Bruggeman, *Inventaris van de Archieven der Oud-Bisschoppelyke clerezie Catalogue general des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*, deel LXIV, Parijs 1929, 659

A Cherubini, *Magnum Bullarium Romanum a beato Leone Magno usque ad S D N Clementem XII*, 1741

P Cloyscault, *Recueil des vies de quelques prêtres de l'Oratoire, publié par le R P Ingold*, Parijs 1882

Collectanea Franciscana Neerlandica, 's-Hertogenbosch 1927

Concilium, internationaal tijdschrift voor theologie, Bussum 1964-

H Denzinger-A Schonmetzer S J, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, 36e uitgave, Barcelona/Friburg 1 Br /Rome 1976

Dictionnaire de Biographie Française (DBF)

Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclesiastiques (DHGE)

Dictionnaire de Spiritualité (DS)

Dictionnaire de Théologie Catholique (DTC)

Dizionario Biografico degli Italiani (DBI)

J-F Foppens, *Bibliotheca Belgica sive virorum in Belgio vita scriptisque illustrium catalogus*, 2 delen, Brussel 1739

H Hurter, *Nomenclator literarius theologiae catholicae*, 5 delen, Innsbruck 1903-1913

C G Jocher, *Allgemeines Gelehrten-Lexikon*, 11 banden, Hildesheim 1960-1961 (5e Supplement-band)

Lexikon für Theologie und Kirche (LTK)

J F Michaud, *Biographie universelle ancienne et moderne*, 2e uitgave, 45 delen, Parijs 1880

J Migne, *Patrologiae cursus completus*, Series prima *Patrologia latina* (PL), Series secunda *Patrologia graeca* (PG)

L Moréri, *Le grand dictionnaire historique*, nouvelle édition avec les suppléments de M l'abbé Goujet, le tout revu, corrigé et augmenté par M Drouet, 10 delen, Parijs 1759

- Nationaal Biografisch Woordenboek* (NBW).
Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek (NNBW).
 Pauly-G. Wissowa, *Real Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart 1938.
 A. Poncet, *Nécrologe des jésuites de la province flandro-belge*, Wetteren (1931).
 J. Quétif O.P. en J. Echard O.P., *Scriptores ordinis praedicatorum*, 2 delen, Parijs 1721.
 P.F.X. de Ram, *Nova et absoluta collectio synodorum tam provincialium quam dioecesanorum Archiepiscopatus Mechliniensis*, Mechelen 1829.
 H.F. Reusch, *Der Index der verbotenen Bücher*, Bonn 1883-1858.
 C. Sommervogel S.J., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, 10 delen, Parijs/Brussel 1890-1932.
 H. Tecuwen, 'Het obituarium van het Augustijnen-klooster te Brussel', in *Augustiniana*, 3(1935).
 Cosmas de Villiers O.Carm., *Bibliotheca Carmelitana*, Orléans 1752.
 L. Willaert, *Bibliotheca Janseniana Belgica* (BJB).

2. Andere werken

- X.-M. Le Bachelet S.J., *Prédestination et grâce efficace*, 2 delen, Leuven 1931.
 D. Beaufort O.F.M., 'Alfonsus a Castro als bron van Hugo de Groot's "Mare liberum"', in *Collectanea Franciscana Neerlandica*, 's-Hertogenbosch 1927, 205-218.
 H. Bremond, *Histoire littéraire du sentiment religieux en France*, 11 delen, 1e uitgave 1923-1933, Bloud en Gay, Parijs; nieuwe uitgave 1967, Armand Colin, Parijs; geraadpleegd deel 11.
 H.G.J. Buijks, 'Pieter Codde (1648-1710), een Amsterdams koopmanszoon wordt 'Vicarius Apostolicus' (1648-1688)', in *AGKKN*, 20(1978), 141-197.
 L. Ceysens O.F.M., 'Johannes van Neercassel en de Mariadevotie', in *AAU*, 64(1940), 1-49.
 L. Ceysens O.F.M., 'De Leuvense deputatie te Rome (1677-1679)', in *Historisch Tijdschrift*, 19(1940), 252-312; vervolg, in *Historisch Tijdschrift*, 20(1941), 99-136; ook in *Jansenistica*, I, Mechelen 1950, 167-253.
 L. Ceysens O.F.M., 'Van de veroordeling der 65 lakse proposities in 1679 naar de veroordeling van de 31 rigoristische proposities in 1690',

- in *Miscellanea moralia in honorem Eximii Domini Arthur Janssen*, Leuven/Gembloux 1948, 77-109, ook in *Jansenistica Minora*, I, Mechelen 1951, fasc 2
- L Ceyskens O F M , 'Een geheim genootschap ter bestrijding van het jansenisme in België', in *Jansenistica*, I, Mechelen 1950, 343-397
- L Ceyskens O F M , 'L'ancienne université de Louvain et la Déclaration du Clergé de France (1682)', in *Jansenistica*, I, Mechelen 1950, 254-304
- L Ceyskens O F M , 'P Patrice Duffy O F M et sa nussion anti-janséniste', in *Catholic Survey, Irish Franciscan Review*, 1(1951-1952), 76-112, 228-266, ook in *Jansenistica Minora*, II, Mechelen 1953, fasc 11
- L Ceyskens O F M , 'Le cardinal Jean Bona et le jansénisme', in *Benedictina*, 10(1956), 79-119, 266-327
- L Ceyskens O F M , 'Jacques Boonen face au laxisme pénitentiel', in *Bulletin de la Societe des Amis de Port-Royal*, 9(1958), 9-61, ook in *Jansenistica Minora*, V, Mechelen 1959, fasc 46
- L Ceyskens O F M , 'La promotion de Nicolas Du Bois à la chaire de l'Ecriture Sainte à Louvain (1654)', in *BIHBR*, 34(1962), 490-553, ook in *Jansenistica Minora*, VII, Mechelen 1959, fasc 65
- L Ceyskens O F M , 'François Porter, franciscain irlandais à Rome (1632-1702)', in *Miscellanea Melchro de Pobladora*, I, Rome 1964, 387-419, ook in *Jansenistica Minora*, IX, Mechelen 1966, fasc 73
- L Ceyskens O F M , *Le Cardinal François Albizzi (1593-1684)*, Rome 1977
- L Ceyskens O F M , 'Nicolas Cornet (1592-1663), promoteur des cinq propositions condamnées de Jansénius', in *Antonianum*, 55(1977), 395-495
- L Ceyskens O F M , 'Het theologisch denken en het jansenisme 1640-1730', in *AGN*, 8, Haarlem 1979, 418-438
- L Ceyskens O F M , 'L'authenticité des cinq propositions condamnées de Jansénius', in *Antonianum*, 55(1980), 368-424
- L Ceyskens O F M , 'Voies détournées dans l'histoire du jansénisme', in *Jansenius et le jansénisme dans les Pays-Bas Melanges Lucien Ceyskens*, Leuven 1982, 11-26
- C nák, Václav, *Les Provinces-Unies et la Cour Imperiale, 1667-1672*, Amsterdam 1974, i-xi, 1-300
- P Clair, *Louis Thomassin, etude biographique et bibliographique*, Parijs 1964
- G Cleary, *Father Luke Wadding and St Isidore's College, biographical notes and documents*, Rome 1925, i-vii, 1-263, in 8°

- (C. Deelder), 'Johannes Baptista van Neercassel', in *Bijdragen voor de geschiedenis van de Roomsche-Katholieke Kerk in Nederland*, Rotterdam 1892, 1-121.
- F. Desmons, *L'épiscopat de Gilbert de Choiseul (1671-1689)*, Doornik 1907.
- Ph. Dieudonné, 'Ernest Ruth d'Ans et l'Amor Poenitens' de Jean van Neercassel', in *RHE*, 75(1980), 5-39.
- A. Emmen O.F.M., 'P. Franciscus de Hollandia O.F.M. (1650-1708), in saeculo Albertus Burgh. Nova documenta biobibliographica', in *AFH*, 37(1944), 202-306 (verschenen in 1947).
- A.J.A. Flamant, 'Adelsbevestiging van Florentius Bam', in *De Katholiek*, 137(1910), 253.
- P. Fransen, 'Dogmengeschichtliche Entfaltung der Gnadenlehre', in *Mysterium Salutis, Grundriss der heilsgeschichtlicher Dogmatik*, 4², Keulen 1973.
- E. Génicot S.J., *Institutiones Theologiae Moralis*, 2 delen, 12e ed., Parijs 1931.
- P.A.M. Geurts O.F.M., 'Niels Stensen en Albert Burgh', in *AGKKN*, 2(1960), 139-152.
- J. de Ghellinck S.J., *Patristique et Moyen-Age. Etudes d'histoire littéraire et doctrinale* (3 delen); deel 2, *Introduction et compléments de la Patristique*, Brussel/Parijs 1947.
- P.J. Goetschalckx, *Geschiedenis der Kanunniken van O.L.V. Kapittel te Antwerpen (1585-1700)*, Antwerpen z.j
- F.J. Heggen, *Boete-viering en private biecht*, Roermond 1964.
- J. M. Hervé, *Manuale Theologiae Dogmaticae*, deel 2, 11e ed., Parijs 1935.
- E. Jacques, 'Un voyage d'Antoine Arnauld en Hollande, vu par Ruth d'Ans', in *Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, 46 (1966), Luik, 141-178; ook in E. Jacques, *Quelques amis de Port-Royal en Belgique*, art. VII, Brussel 1980.
- E. Jacques, 'Les Voeller. Une famille de notables jansénistes à Bruxelles à la fin du XVIIe siècle', in *Caliers Bruxellois*, XII(1968), Brussel, 153-193; ook in *Quelques amis*, art. V.
- E. Jacques, *Les années d'exil d'Antoine Arnauld (1679-1694)*, Leuven 1976; uitgegeven in de serie *Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique*, fasc 63.
- H. Jedin, *Handbuch der Kirchengeschichte*, Freiburg/Basel/Wenen 1970, deel V.
- J. de Jong, *Handboek der kerkgeschiedenis*, 4 delen, herzien en verbeterd onder medewerking van R. R. Post, Utrecht 1936-1937, deel III.

- D Julia en W Frijhoff, 'De franse priester in de moderne tijd', in *Concilium*, Internationaal tijdschrift voor Theologie, 5, afl september, Bussum 1969, 130-141
- E van Kessel-Schulte, 'De jeugdijaren van Hugo van Heussen, gemankeerd opvolger van Neercassel', in *AGKKN*, 8(1966), 62-97
- (B A van Kleef e a), *Geschiedenis van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland*, Rotterdam 1937
- R A Knox, *Enthusiasm, a chapter in the history of religion with special reference to the XVII and XVIII centuries*, Oxford 1950
- W Knuif en J de Jong, 'Philippus Rovenius en zijn bestuur der Hollandsche Zending', in *AAU*, 50(1925), 1-410
- A J Kralshaimer, *Armand-Jean de Rancé, abbot of La Trappe, his influence in the cloister and the world*, Oxford 1974
- J van Laarhoven, 'Een geschiedenis van de biechtvader', in *Tijdschrift voor Theologie*, 7(1967), 375-422
- L P Leuven, *De boekhandel te Amsterdam, door katholieken gedreven, tijdens de Republiek*, Epe [1951]
- M Lohrer, 'Gottes Gnadenhandeln als Erwählung und Rechtfertigung des Menschen', in *Mysterium Salutis, Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*, 4', Keulen 1973
- H J Martin, 'Guillaume Desprez éditeur de Pascal et de Port-Royal', in *Federation des sociétés historiques de Paris et de l'Île de France, Memoires*, 1952
- H J Martin, *Livre, pouvoirs et société à Paris au XVIIe siècle (1598-1701)*, 2 delen, Genève 1969
- J Martin, *Thomassin (1619-1695)*, Parijs 1911 (Collection *Les Grands Theologiens*)
- J Mesnard, *Pascal et les Roannez*, 2 delen, Parijs 1965
- A Montucone, 'Francesco Albizzi', in *DBI*, 2, 22-26
- G Namer, *L'Abbé Le Roy et ses amis* Essai sur le jansénisme extrémiste intramondain Préface de L Goldmann, Parijs 1964
- De Nieuwe Katechismus*, Hilversum/Antwerpen 1966
- N Papini, 'Minoritae conventuales lectorae publici artium et scientiarum in collegis extra ordinem', in *Miscellanea Franciscana*, n s , 33, (1933), 242-261
- J Orcibal, *Louis XIV contre Innocent XI*, Parijs 1949
- P Polman O F M , 'Het Breve en het Proluxum Memoriale', in *MNHIR*, 3e reeks, deel VIII, 's-Gravenhage 1954, 186-225
- P Rietbergen, 'Papal Diplomacy and Mediation at the Peace of Nijmegen', in *The Peace of Nijmegen (1676-1679) La Paix de Nimegue*

- Actes du Colloque international du tricentenaire, Amsterdam 1980, 29-96
- L J Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw*, 3 delen, Amsterdam 1946
- C -A Sainte-Beuve, *Port-Royal*, 7 delen, geschreven 1840-1859, uitgegeven te Parijs 1867, ook uitgegeven in de serie 'Bibliothèque de la Pleiade', Parijs 1952-1955, deel 6
- A van Schaik, 'Salva Conscientia De Nederlandse aartsbisschop Petrus Codde en het Formulier van Alexander VII (1688-1710)', in *AGKKN*, 20(1978), 198-172
- A Schuchart, *Der 'Pastor Bonus' des Johannes Opstraet*, Trier 1972 Trierer Theologische Studien, herausgegeben von der Theologischen Fakultät Trier, Band 26
- E Schulte-van Kessel, *Geest en Vlees in godsdienst en wetenschap*, 's-Gravenhage 1980
- R de Scoraille S J, *François Suarez de la Compagnie de Jésus*, 2 delen, Parijs 1911
- E Smit, 'Neercassel en Huissen (1675-1679)', in *AGKKN*, 17(1975), 203-225
- G Sofia, *La dottrina di S Carlo Borromeo sui doveri del confessore*, Rome 1938
- M G Spiertz, *L'Eglise Catholique des Provinces-Unies et le Saint-Siège pendant la deuxième moitié du XVIIe siècle*, Leuven 1975, uitgegeven in de serie *Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclesiastique*, fasc 62
- M G Spiertz, 'Jeugd- en vormingsjaren van Johannes van Neercassel', in *AGKKN*, 18(1976), 169-197
- M G Spiertz, 'Les relations de Neercassel et des théologiens de Louvain Van Vianen et Huygens concernant la formation des prêtres', in *Actes du colloque sur le Jansénisme*, Leuven 1977, 47-64
- M G Spiertz, 'Godsdienstig leven van de katholieken in de 17e eeuw', in *AGN*, deel 8, Haarlem 1979, 344-357
- M G Spiertz, 'Johannes van Neercassel, pasteur et polémiste', in *Jansénius et le jansénisme dans les Pays-Bas* (Mélanges Lucien Ceyssens), Leuven 1982, 54-65
- J A G Tans, *Bossuet en Hollande*, Maastricht 1949
- E Vansteenbergh, 'Molinisme', in *DTC*, X, kol 2094-2187
- B Vollmer, 'Die Exemption des Reichsstiftes Elten', in *Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, 120(1932), 49-69
- C P Voorvelt O F M, 'Jean de Neercassel', in *DS*, 11, kol 83-86

- C.P. Voorvelt O.F.M., 'L'*Amor Poenitens* de Neercassel', in *Jansénius et le janséisme dans les Pays-Bas* (Mélanges Lucien Ceyskens), Louven 1982, 66-92.
- C.P. Voorvelt O.F.M., 'L'évêque Jean de Neercassel ami lointain de Port-Royal', in *Chroniques de Port-Royal*, Bulletin de la Société des Amis de Port-Royal, no 32 (Actes du colloque tenu à Alet les 24, 25 et 26 septembre 1982, sur le thème 'Port-Royal et l'Episcopat), Parijs 1983, 151-160.

A M O R
P O E N I T E N S ,

S I V E

DE DIVINI AMORIS
AD POENITENTIAM
NECESSITATE,

ET RECTO CLAVIUM USU,
L I B R I D U O .

C U M A P P E N D I C E

Inquâ circa quorundam Theologorum Doctrinam de Re-
missione peccatorum nonnullæ difficultates proponun-
tur: & demonstratur vera sententia S. THOMÆ
AQUINATIS de Sacramento Pœnitentiæ.

A U C T O R E

JOANNE EPISCOPO
CASTORIENSI.

EMBRICÆ,

Apud JOANNEM ARNOLDI & Socios.

Anno MDCLXXXIII.

A M O R P O E N I T E N S ,

S I V E

DE DIVINI AMORIS
AD POENITENTIAM
NECESSITATE

E T

RECTO CLAVIUM USU,
LIBRI DUO.

C V M A P P E N D I C E

In quâ circa quorundam Theologorum doctrinam de
Remissione peccatorum nonnullæ difficultates propo-
nuntur : & demonstratur vera Sententia S. THOMÆ
AQUINATIS de Sacramento Pœnitentiæ,

A U C T O R E

JOANNE EPISCOPO CASTORIENSI.

SECUNDA EDITIO AUCTION.

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima
tua, & in tota mente tua : hoc est maximum & pri-
mum mandatum. *Matth. 22. v. 37. 38.*

E M B R I C Æ,

Apud JOANNEM ARNOLDI & Socios. M. DC. LXXXV.

Veneunt,

Bruxellis, apud EUG: HENRICUM FRICK:

INLEIDING

In het begin van de jaren tachtig van de zeventiende eeuw begon Johannes van Neercassel,⁴ apostolisch vicaris van de Noordelijke Nederlanden, aan de samenstelling van de *Amor Poenitens*,⁵ welk boek hij in 1683 te Emmerik liet verschijnen en in 1685 nog eens in een ruim vermeerderde versie. Hij behandelde erin de theorie en de praktijk van het sacrament der Biecht.

Heeft het zin een studie te wijden aan dit slechts bij enkele ingewijden bekende werk? Ik meen van wel. Immers de geschiedenis van een publicatie, die representatief mag worden geacht voor zijn tijd, kan die tijd nader belichten. Er is echter nog een ander argument om deze studie te rechtvaardigen, een dat ontleend is aan de moeilijk te doorgronden figuur van de auteur zelf. De wijze immers, waarop een boek tot stand is gekomen, kan ook nadere informatie verstrekken over de persoon en het karakter van de auteur, over zijn al of niet wetenschappelijke afhankelijkheid, over de hulp die hij van anderen ontvangen heeft. Daarom zegt Rogier:

‘Het behoeft geen betoog, dat een onderzoek naar de auteur Neercassel had behoren vooraf te gaan aan het vaak zo scherp geformuleerde ongunstige oordeel over deze apostolisch vicaris.’⁶

De auteur en zijn levensomstandigheden

Het is niet mijn bedoeling hier een uitgebreide biografie over Neercassel te geven, doch slechts enkele, voor een beter begrip van deze studie, belangrijke facetten van zijn leven aan te stippen. Hierbij zullen vooral de jaren 1680-1686 belicht worden.

Neercassel werd geboren te Gorcum in 1626⁷ uit een goeude

⁴ In navolging van Rogier en vele andere auteurs zal ik *Johannes van Neercassel* in het vervolg gemakshalve aanduiden met *Neercassel*.

⁵ De volledige titel luidt: *Amor Poenitens, sive de divini amoris ad poenitentiam necessitate et recto clavium usu, libri duo, cum appendice in qua circa quorundam theologorum doctrinam de remissione peccatorum nonnullae difficultates proponuntur, et demonstratur sententia Sancti Thomae Aquinatis de Sacramento Poenitentiae*. Auctore Joanne Episcopo Castoriensi. Embricae (Emmerik), apud Joannem Arnoldi & Socios Anno MDCLXXXIII (2e editie 1685).

⁶ L. J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 252.

⁷ De precieze geboortedatum van Neercassel is nog steeds niet onomstotelijk vastgesteld. De opgaven variëren van 1623 tot 1626. H. F. van Heussen in *Batavia Sacra*, II, 476, en Foppens in *Bibliotheca Belgica*, II, 701, noemen 1623 als zijn geboortjaar. Dat doet ook L. J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 197. Louis Batterel in *Mémoires domestiques*, III, 209, en J. Carreyre in *DTC*, XI, kol. 58, noemen het jaar 1625. Volgens de nieuwste onderzoekingen schijnt het jaar 1626 het juiste geboortjaar van Neercassel te zijn. M. G. Spiertz, ‘Jeugd- en vormingsjaren, 169, n. 1. Ook P. Cloyseault, *Recueil des vies de quelques prêtres de l’Oratoire*, III, 58, geeft dit jaartal, evenals P. Bicaïs, die in zijn *Notice sur l’Oratoire de France*, f. 465 zegt ‘né en 1626 à Gorkum’, *Bibl Nat. Paris*, NAF 6653.

burgerfamilie, temidden van een overwegend protestantse bevolking. Na te Sint Agatha (Cuyk) door de kruisheren in de humaniora te zijn onderricht en te Leuven filosofie te hebben gestudeerd, trad hij op negentienjarige leeftijd te Parijs in bij de congregatie van de oratorianen, en wel in 1645 Zijn theologische vorming ontving hij te Saumur (Maine-et-Loire) In 1652 werd hij priester gewijd, waarna hij enige tijd in het seminarie Saint-Magloire te Parijs verbleef en zich toelegde op de studie van de Vaders en de kerkgeschiedenis.⁸ Hier heeft hij ongetwijfeld Jean Morin leren kennen, de auteur van een belangrijke historische studie over het sacrament der Biecht

Bij zijn opleiding in Frankrijk verkeerde Neercassel in een bevoorrechte positie Hij bevond zich daar in een centrum van cultuur, wetenschap en spiritualiteit en ontving er uit de eerste hand kennis van de levende en actuele problemen. Vincentius a Paulo leefde nog, de apostel van de naastliefde en vriend van Franciscus van Sales. Descartes had enige jaren tevoren zijn *Discours de la méthode* (1637) gepubliceerd Pascal zou zijn geme weldra geheel aan geestelijke zaken wijden Corneille had kort tevoren *Polyeucte* (1643) geschreven en Antoine Arnauld *De la fréquente Communion* (1643) Lodewijk XIV was in 1643 op vijfjarige leeftijd zijn vader Lodewijk XIII opgevolgd onder het regentschap van zijn moeder Anne d'Autriche en werd in 1654 te Reims tot koning gezalfd. Bossuet, de grote kanselredenaar, werd in hetzelfde jaar als Neercassel priester gewijd (1652) Neercassel werd in dat jaar aangesteld tot docent in de theologie aan het seminarie te Mechelen. Sinds 1653 was hij, tijdens het vicariaat van Jacobus de la Torre (1652-1661), werkzaam in de Hollandse Missie Daar werd hij in 1662 coadjutor van de vicarius apostolicus Boudewijn Cats, onder de titel van bisschop van Castorie i p i , en in 1663 diens opvolger

In het jaar 1670 ging Neercassel naar Rome om verslag uit te brengen van de stand van zaken in zijn Missie-gebied en zich te verdedigen tegen verschillende aantijgingen van jansenistische sympathieën en van afkeer van religieuzen Hij werd er zeer welwillend bejegend en tekende er het Formulier van Alexander VII betreffende de vijf proposities, die aan de *Augustinus* van Cornelius Jansenius⁹ werden toegeschreven. Neercassel

⁸ P Cloyseault, *Recueil des vies de quelques prêtres de l'Oratoire*, III, 60

⁹ Cornelis Janszoon van Acquoy, Cornelius Jansenius genoemd, werd op 28 oktober 1585 te Acquoy bij Leerdam geboren Na zijn studie te Utrecht en te Leuven ging hij in 1609 naar Parijs, waar hij vriendschap sloot met Jean Du Vergier de Hauranne, abbe de Saint-Cyran, de latere geestelijk leider van Port-Royal des Champs In 1617 keerde hij terug naar Leuven waar hij werd aangesteld tot rector van het College Pulcherna ter opleiding van de Noord-Nederlandse clerus en in 1619 tot hoogleraar aan de universiteit aldaar In

onderhield nauwe relaties met Antoine Arnauld, Pasquier Quesnel, Gabriël Gerberon en andere vooraanstaande jansenisten. Hij stierf te Zwolle op 6 juni 1686.¹⁰

Men kan zonder overdrijving zeggen, dat Neercassel een van de belangrijkste bestuurders van de Hollandse Missie is geweest. Hij leefde in een tijd, waarin bij de regenten van de Republiek het inzicht rijpte, dat met dwang tegen het katholieke volksdeel weinig of niets te bereiken viel en dat met toeschietelijkheid en getolereerde wetsovertreding in elk geval geldelijk voordeel te behalen was.¹¹ Neercassel zag er oplettend op toe, dat alles vermeden werd wat de protestanten kon ergeren, en dat de katholieken in zake vroomheid en strengheid van leven, niet voor hun protestantse medeburgers onderdeden.¹² Hij spoorde zijn geloofsgenoten ook bij herhaling aan loyale gehoorzaamheid te betuigen aan de wereldlijke gezagsdragers.¹³ Neercassel genoot dan ook een grotere vrijheid van beweging dan zijn voorgangers.¹⁴

Ook kerkrechtelijk gezien, verkeerde deze bisschop in een merkwaardige situatie. Als vicarius apostolicus was hij sterk afhankelijk van de kerkelijke autoriteiten in Rome, veel meer dan de normale diocesane bisschoppen.¹⁵ In de katholieke landen werden deze laatsten in hun gerechtvaardigd streven naar nationale eigenheid veelal bijgestaan door de landsregering of zelfs geruggesteund door concordaten. In het Noord-Nederlandse missiegebied was dit niet het geval. En de Romeinse Curie maakte maar al te graag gebruik van die ongunstige situatie om de bevoogding te versterken. In tegenstelling tot zijn voorgangers en zijn opvolger, ontving Neercassel ook niet de titel van

1636 werd hij bisschop van Ieper, waar hij reeds op 6 mei 1638 stierf als slachtoffer van de pest. Zijn hoofdwerk is *Augustinus seu doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Massilienses*, in drie omvangrijke delen. Hij had er twintig jaar aan gewerkt en het verscheen in 1640, dus twee jaar na zijn dood. Op zijn sterfbed onderwierp Jansenius zijn werk aan het oordeel van de H. Stoel, zie Jansenius' testament, opgesteld op de dag van zijn sterven, 6 mei 1638, en afgedrukt voorin zijn werk *Augustinus*. Vgl. ook *DTC*, VIII, kol. 319-330, en *LTk*, V, kol. 869-870.

¹⁰ Behalve de in noot 7 vermelde auteurs, kan men ook consulteren C. P. Voorvelt, 'Jean de Neercassel', *DS*, XI, kol. 83-86. Idem, 'L'évêque Jean de Neercassel', in *Chroniques de Port-Royal*, 151-160.

¹¹ M. G. Spiertz, 'Godsdienstig leven', 357.

¹² M. G. Spiertz, *ibidem*, 353.

¹³ Vgl. o. a. de brief van Neercassel aan Johannes Hooft, pastoor te 's-Gravenhage, van 2 maart 1668 (OBC 600) 'Jae dat, gelijk blyckt uyt Paulo ad suos discipulos Timotheum et Titum, de bisschoppen besonderlyk competeert te sorgen door vermaningen, bidden en smeeken, dat den Magistraet ge-eert werde en gerespecteert.'

¹⁴ M. G. Spiertz, *L'Eglise catholique*, 99.

¹⁵ M. G. Spiertz, *ibidem*, vooral hoofdstuk IV, getiteld *La réduction des pouvoirs du vicarè apostolique Jean van Neercassel*, 65-85.

aartsbisschop, al was het dan slechts *in partibus infidelium*, maar van bisschop, en wel van Castoric in Macedonie i.p 1.

De religieuzen, die door hun internationale oriëntatie het centraliserend streven van Rome begunstigten, maakten van die omstandigheden gebruik om hun exemptie en hun privileges te benadrukken en uit te buiten, soms tegen de bepalingen van de bisschop in. Deze houding gaf aanleiding tot spanningen tussen Neercassel en de religieuzen, temeer daar de rechtsmacht van de vicarii apostolici nog niet vast omlijnd was en bijgevolg dikwijls aangevochten werd.

Die slecht omlijnde rechtspraak was ook de oorzaak van Neercassels conflict met enkele katholieke edelen, die vasthielden aan een verouderd patronaatsrecht¹⁶ en daarin soms gestijfd werden door religieuzen die zodoende, achter de rug van de apostolisch vicaris om, vaste voet in de Missie probeerden te krijgen. Het kerkrechtelijk conflict van de bisschop met de abdis van Elten,¹⁷ die zich op haar exemptie beriep, was eveneens te wijten aan de onduidelijke rechtsmacht van Neercassel. De abdij te Elten was bestemd voor adellijke kanunnikessen van de H. Augustinus. Aan de abdij was een college van kanunniken verbonden. Beide groepen beriepen zich op hun exemptie om te voorkomen, dat zij door Neercassel gevisiteerd zouden worden. Bovendien, zo beweerden zij, behoorde het district Elten tot het bisdom Keulen en niet tot het voormalige aartsbisdom Utrecht. Neercassel bestreed beide zienswijzen en verzocht de Propaganda om een beslissing.¹⁸ In 1673 kreeg de abdij uiteindelijk exemptie toegewezen door Rome. Het betreffende Romeinse document vertoonde volgens Neercassel in de vorm veel defecten tengevolge van de slinkse manier waarop men het had weten te verkrijgen.¹⁹ In 1683 deed Neercassel nogmaals een poging om van Rome te verkrijgen, dat de abdij te Elten onder toezicht van de vicarius apostolicus werd gesteld. De nuntius, op wie de visitatieplicht nu rustte, maakte daar blijkbaar geen haast mee. Neercassel echter was van mening, dat een visitatie hard nodig was.²⁰ De bisschop heeft zijn doel niet kunnen bereiken.

¹⁶ Patronaatsrecht is het recht dat een adellyk stichter van een kerk bezat om een pastoor aan te wijzen. Dit recht was overerfelyk.

¹⁷ De abdij te Elten werd opgericht in 963 voor adellyke dames. Het laagste blazoën dat toegestaan werd was dat van gravin. De abdij werd opgeheven in 1811. Vgl. noot 20.

¹⁸ Dat verzoek van Neercassel was vervat in zijn missie-verslag van 30 juli 1666, dat is uitgegeven door Gisbert Brom in A 4 U 18 (1890) 226-231, zie 229.

¹⁹ Missie-verslag van Neercassel van 31 maart 1676, G Brom 282-293, zie 290-291.

²⁰ Neercassel aan kardinaal Colonna 26 12 1683, gedeeltelyk gedrukt in R R Post, *Romeinse Bronnen*, II 753-754. B Vollmer, 'Die Excmtion des Reichsstiftes Elten' in *Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, 120 (1932), 49-69.

Terwijl Neercassel bezig was met de redactie van de tweede editie van de *Amor Poenitens*, werd op 18 oktober 1685 in Frankrijk het Edict van Nantes herroepen. Dit bracht met zich een meedogenloze vervolging van de calvinisten in Frankrijk, die haar terugslag had op de situatie van de katholieken in de Noordelijke Nederlanden. Als tegenmaatregel werden hier en daar de vrijheidsbeperkingen van de katholieken verscherpt. Er dreigde zelfs een uitdrijving van de buitenlandse religieuze missionarissen. In samenwerking met de keizerlijke gezant Kramprich²¹ heeft Neercassel dit kunnen voorkomen. Dit belette echter de tegenstanders van de bisschop niet om, als onderdeel van hun actie tegen de *Amor Poenitens*, het gerucht te verspreiden, dat Neercassel samenspande met de landsregering om zich van een deel der religieuze missionarissen te ontdoen. De bisschop kon die laster gemakkelijk logenstraffen.²²

Ook aan de rel rond Theodorus Romijn lag laster ten grondslag. Deze seculier, op 29 september 1732 te Haarlem gestorven,²³ was als priester werkzaam in de Missie, onder meer als pastoor te Limmen. Hij had enkele theses verdedigd, waarin de H. Stoel oncerbidig bejegend was. Het gerucht ging, dat Neercassel in 1684 van plan was hem tot zijn secretaris te benoemen. Kardinaal Alderano Cibo, staatssecretaris onder paus Innocentius XI, sprak daarover met de paus. Deze stemde erin toe, dat men aan Neercassel schreef genoemde Theodorus Romijn niet tot secretaris te nemen. Kardinaal Cibo schreef over dit geval aan zijn broer Odoardo Cibo, de secretaris van de Propaganda Fide, waaronder de Noord-Nederlandse Missie ressorteerde. Eigener beweging stuurde deze namens de paus aan Neercassel een brief met de opdracht Romijn als zijn secretaris te ontslaan. Toen Casom dit aan de paus mededeelde, was de opperherder uiterst verontwaardigd en verklaarde hij nooit een dergelijk bevel gegeven te hebben. Gevolg van een en ander was: geduchte berisping voor Odoardo Cibo, beschaming van kardinaal Cibo, goede nota voor Neercassel,²⁴ die overigens nooit de bedoeling had gehad Romijn, die hij amper kende, tot zijn secretaris te benoemen.²⁵

²¹ Daniel Johann Kramprich, afkomstig uit Trier, was licentiaat in het recht en begon zijn diplomatieke carrière als secretaris van baron van Goes in Denemarken. In 1667 werd hij diplomatiek resident en later gezant van keizer Leopold I bij de Verenigde Provinciën, Václav Čihák, *Les Provinces-Unies et la Cour Impériale, 1667-1672*

²² Neercassel aan kardinaal Carpegna, 08 02 1686, ook in ASV, FFC, 24, f. 205^r-206^r

²³ AAT, 1(1874), 312

²⁴ Du Vaucel aan Neercassel, 20.01.1685, OBC 593, f. 488^r-488^v

²⁵ Neercassel aan de internuntius Tanara, 05 12 1684, in R R Post, *Romeuse Bronnen*, II, 772 v

Er speelde in die jaren nog een andere kwestie waarin Neercassel, zijns ondanks, werd betrokken, te weten het Gallicanisme. Een Romeinse vriend van de bisschop, Lorenzo Casoni,²⁶ die als naaste medewerker van paus Innocentius XI een belangrijke plaats bekleedde in het centrum van de wereldkerk, was uiteraard fel gekant tegen de besluiten van de *Assemblée du Clergé de France* van 1682, welke in haar *IV Articles* de leer van het Gallicanisme een juridische en dogmatische grondslag trachtten te geven en de macht van de H. Stoel in zijn ogen te veel afbreuk deden. Casoni had tevergeefs geprobeerd de universiteit van Leuven er toe te brengen de *IV Articles* openlijk te veroordelen. Nu probeerde hij, te zamen met de internuntius te Brussel Sebastiano Antonio Tanara, Neercassel als tegenstander van het Gallicanisme te winnen door hem te verzoeken een oordeel te geven over het werk van Antoine Charlas *De libertatibus Ecclesiae Gallicanae* (1684), waarin het Gallicanisme werd bestreden. Neercassel voelde zich zeer in verlegenheid gebracht met dat verzoek. Gezien zijn al te grote afhankelijkheid van de Romeinse curie en zijn vorming in Frankrijk, zal hij het in zijn hart wellicht eens zijn geweest met zijn Leuvense vrienden en met Arnauld en de Pontchâteau, die een correctief op de centraliserende krachten van Rome alleen maar konden toejuichen. Hij kon en wilde dat echter niet kenbaar maken aan de Romeinse instanties, die hem zo domineerden. Van de andere kant wilde hij deze ook niet naar de mond praten om zijn protestantse landgenoten, die Rome alleen maar zagen als een centrum van intrige en machtswellust, niet te ergeren. Hij voelde zich bovendien niet voldoende competent om een oordeel over dat werk te geven. Daar kwam nog bij dat drukke ambtsbezigheden, zo schreef hij aan Du Vaucel, hem niet toelieten het werk rustig te lezen.²⁷

In deze impasse riep de bisschop de raad in van Quesnel en Arnauld.²⁸ Toen hij twee maanden later nog steeds geen gevolg had

²⁶ Lorenzo Casoni werd geboren op 17 oktober 1645 te Sarzana. Na enige tijd in dienst van kardinaal Bona te zijn geweest werd Casoni door zijn neef Favoriti, secretaris van Innocentius XI, in 1677 aangewezen als medewerker van Luigi Bevilacqua, die de H. Stoel vertegenwoordigde bij de onderhandelingen voor de Vrede van Nijmegen (1678). Daar leerde hij Neercassel kennen en waarden. Na de dood van Favoriti werd hij aangewezen als diens opvolger (1682) secretaris en vertrouwensman van Innocentius XI. In 1690 werd hij onder Alexander VIII nuntius te Napels, hetgeen een soort verbanning betekende. Onder Clemens XI werd hij weer naar Rome geroepen en in 1706 tot het kardinaat verheven. Hij stierf te Rome op 19 november 1720. Casoni sympathiseerde met vooraanstaande jansenisten. Hij was een trouw en behulpzaam vriend van Neercassel. *Dizionario biografico degli Italiani*, 21, 407-415.

²⁷ Neercassel aan Du Vaucel, 21.09.1685, OBC 598, ook OBC 632 (autograaf)

²⁸ Neercassel aan Quesnel, 14.09.1685, OBC 611. Neercassel aan Arnauld, 20.09.1685, OBC 611, gedrukt in OAA, IV, 182 v.

kunnen geven aan het verzoek van Casoni en de internuntius, schreef hij aan Du Vaucel.

‘Ik smeek God herhaaldelijk mij te doen weten wat en hoe ik moet schrijven over het boek, waarover mijn mening wordt gevraagd.’²⁹

Bij schrijven van 19 mei 1686 verzocht Du Vaucel de bisschop om inlichtingen over de stand van zaken in deze penibele kwestie.³⁰ Die brief heeft Neercassel niet meer bereikt. Hij stierf enige weken later, zonder aan het verzoek van Casoni en Tanara te hebben voldaan.

In Neercassels dagen werd niet alleen de tegenstelling tussen de Reformatie en de Kerk van Rome sterk geaccentueerd, maar werden ook in de ‘roomse kerk’ zelf, binnen of aan de rand van de orthodoxie, felle polemicken gevoerd. Molinisten en thomisten bestreden elkaar op het stuk van de genadeleer. Met die controversen hing ten nauwste samen het meningsverschil tussen de voor- en tegenstanders van een strenge biechtpraktijk. Neercassel stond midden in dat strijdgewoel en nam eraan deel uit overtuiging en uit roeping, meer als zielzorger dan als belezen theoloog. Volgens zijn eigen zeggen had hij Jansenius’ geschriften, bij voorbeeld, nooit gelezen. Hoogstens had hij enkele passages uit de *Augustinus* ingezien, toen hij tijdens zijn priesteropleiding nog in Frankrijk verbleef.³¹ Hij zou zich voorstander tonen van de smalle weg ten heil en zich beroepen op Evangelie en kerkelijke Traditie. Daarbij had hij de vaste wil geen duimbreed van de leer der Kerk af te wijken. En zijn plechtige verklaring van trouw en afhankelijkheid aan de H. Stoel, verwoord in de brief die hij op 23 april 1686, kort voor zijn dood, aan kardinaal Altieri schreef, is kennelijk niet slechts als een stijlfiguur te beschouwen, maar is de oprecht gemeende verzekering van een eerlijk mens.

‘Als er iets in mijn geschriften staat dat de H. Stoel niet goed kan keuren, in het geloof, de gemeenschap en de gehoorzaamheid waarvan ik wil leven en sterven, dan wens ik dat mij daarop gewezen wordt, zodat ik het kan verbeteren, daar ik

²⁹ Neercassel aan Du Vaucel, 09 11 1685, OBC 598, ook OBC 623 (autograaf) ‘Non cesso invocare coelestem sapientiam ut me doceat quid et quomodo me oporteat scribere de libro cuius iudicium a me postulatur.’

³⁰ Du Vaucel aan Neercassel, 19 05 1686, OBC 593, f. 4985v-4986v

³¹ Neercassel aan William Leslie, 15 04 1667, OBC 595

William Leslie was een Schots priester, die in die tijd de belangen van de Schotse clerus en van die der Verenigde Provinciën in Rome behartigde. M. G. Spiertz, *L'Église catholique*,

altijd wil doen wat iemand past die zich de toegewijde en gehoorzame zoon verklaart van de H. Vader ¹²

Toch suspendeerde het H. Officie, zoals verder zal worden vermeld, zijn verhandeling over de Biecht 'donec corrigatur', zonder rekening te houden met de verzachtingen en correcties die de bisschop in de tweede editie had aangebracht

Neercassel werd reeds tijdens zijn leven, maar vooral na zijn dood, zeer verschillend beoordeeld. Velen beschouwden hem naderhand niet alleen als een van de belangrijkste vicarij apostolici van de Hollandse Missie, maar tevens als een van de grootste bisschoppen die de hele Nederlandse kerkgeschiedenis gekend heeft. Anderen echter zagen in hem een voorloper van de scheuring, die in 1723 de Nederlandse katholieke kerkgemeenschap in tweeën splitste. Neercassel zou zichzelf waarschijnlijk niet herkend hebben in die zo tegenstrijdige karakterisering. Waar ligt de waarheid?

Op die vraag hoop ik nader in te gaan bij de beschrijving van de ontstaansgeschiedenis en de lotgevallen van Neercassels *Amor Poenitens*. Deze vijfde apostolisch vicaris van de Hollandse Missie heeft bij zijn tijdroevende beroepsbezigheden namelijk nog ruimte weten te vinden voor het schrijven van enkele belangrijke verhandelingen. De voornaamste daarvan is de *Amor Poenitens*, waarbij hij het *contritionisme* verdedigde, de leer die wil dat de biechteling een *volmaakt berouw* over zijn zonden heeft alvorens de absolutie te kunnen ontvangen. Hij stond derhalve een strenge biechtpraktijk voor. Met de beschrijving van alles wat er zich rond dit werk heeft afgespeeld, hoop ik tevens aan de eerder vermelde wens van Rogier naar uitgebreider kennis betreffende de persoon van Neercassel te voldoen en misschien het beeld van de bisschop meer relief te geven.

Het is hier de plaats om nog iets te zeggen over de andere geschriften van Neercassel.

In 1670 verscheen zijn *Bevestigingh in 't geloof en troost in vervolgingh*. Door dit geschrift wilde hij zijn priesters en gelovigen wapenen tegen de kritiek, de verwijten en verdachtmakingen van de kant van hun protestantse landgenoten. Dit werk bestond uit twee delen. In het eerste deel toonde de auteur aan, dat de katholieken niet voor achterlijk konden

¹² Neercassel aan kardinaal Altieri 23.04.1686. OBC 598. Caeterum si quid sit quod in libris meis Apostolicæ Sedis in cuius fide, communioni atque obedientia vivere et mori volo displiceat illud mihi ut emendare possim cupio indicari facturus semper quod eum decet qui sese de votissima observantia profitetur Sancti Domini Nostri obedientissimum filium etc.

worden uitgemaakt, wanneer zij zich, inzake geloof, onderwierpen aan het leergezag van de Kerk. In het tweede deel hield hij de katholieken voor, dat ze ook in een land, waar ze om hun geloof werden onderdrukt, gelukkig konden leven.³³

Tijdens zijn verblijf in Antwerpen (1673-1674) hield Neercassel onder het octaaf van Maria-Hemelvaart in 1674 een aantal preken in de Lieve-Vrouwe-Kerk van die stad, waarin hij opkwam voor de gezonde Maria-verering en excessen in deze aan de kaak stelde.³⁴ De bundeling van die preken gaf hij in 1675 uit onder de titel: *Tractatus de Sanctorum et praecipue B. Mariae Virginis cultu*. In 1679 werd dit werk bij het H. Officie aangebracht. Ongerust over de uitslag van het onderzoek, liet Neercassel, die toen ziek was, op 22 september 1679 door zijn secretaris Theodorus Stalpaert bij Casoni informeren, wat er gaande was omtrent enkele stellingen uit het boek, die men het H. Officie had voorgelegd.³⁵

Tenslotte heeft Neercassel in 1685 een verhandeling geschreven, getiteld *Gods woord Verdedigd*, dat gericht was tegen het werk van Cornelius Hazart S.J., onder de schuilnaam Antonius Suivius: *Het schadig lezen der H. Schrifture voor alle wereldlijke en ongeleerde personen* (1685).³⁶ Dit werk van de Zuid-Nederlandse jezuïet, dat reeds in 1675 in het Latijn was verschenen, was koren op de molen van de protestanten. Dezen zagen er hun opvatting mee bevestigd, dat de katholieken weinig waarde hechtten aan de H. Schrift en dat hun zelfs de lezing ervan ontraden werd. Daarom haastte Neercassel zich er tegen in te gaan met zijn boven vermelde verhandeling.³⁷

³³ M G Spiertz, 'Johannes van Neercassel, pasteur et polémiste', in *Jansénus et le jansénisme*, 59-60

³⁴ L Ceyskens O F M, 'Johannes Neercassel en de Maria-devotie', in *AAU*, 64(1940), 1-49

³⁵ Stalpaert aan Casoni, 22 09 1679, ASV, FFC, 28, f 191'-193', gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 570-571, die abusievelijk Favoriti als adressant noteert. Zie ook hoofdstuk II, noot 215.

N B De chronologische documentenpublicaties van L. Ceyskens O F M, die bij deze studie werden geraadpleegd en die vermeld staan in de lijst van *Gedrukte bronnen*, citeer ik, zonder verder onderscheid, aldus L. Ceyskens. *Sources* met de paginering. De lezer kan dan aan de datum van het betreffende document zelf nagaan, aan welke van de vier genoemde uitgaven het ontleend is.

³⁶ *BCNI*, 443, n 14468, de Latijnse uitgave *BCNI*, 407, n. 13370, L. Willaert, *BJB*, 286, n 3814.

³⁷ Neercassel aan Arnauld, 03.08.1685, *OAA*, II, 549-550 'Concilium tuum de condemnando, vir clarissime, libellum cui titulus. *Lectio Sacrae Scripturae omnibus saecularibus noxia*, mihi antequam vestras acceperim aequum visum fuit. Vestris autem acceptis in eo consilio confirmatus sum'

'De raad die u mij gaf, hooggeachte Heer, om het geschrift *Lectio Sacrae Scripturae omnibus saecularibus noxia* (De lezing van de H. Schrift schadelijk voor alle leken) te weerleggen, was voor mij, reeds voor ik uw brief ontving, een uitgemaakte zaak. Uw brief versterkte mij alleen in mijn voornemen.'

Tot besluit van deze Inleiding nog een enkel woord over de herhaalde pogingen van Neercassel een coadjutor toegewezen te krijgen.

Neercassel was niet sterk van gestel. In zijn brieven spreekt hij nogal eens over hardnekkige koortsaanvallen. Deze omstandigheid en de ontmoedigende ervaringen met vijandige of tegenstrevende elementen in en buiten zijn ambtsgebied brachten hem er toe al spoedig bij de bevoegde Romeinse instanties om een coadjutor te vragen en zo de last van het ambt met een ander te delen. In november 1673 schreef de bisschop aan kardinaal Altieri, prefect van de Propaganda, dat na de oorlogsramp de gevaren van honger en pest het land bedreigden, dat zijn eigen gezondheid labiel was en dat hij daarom, maar ook om te voorkomen dat de Missie misschien eens zonder geestelijk leider kwam te zitten, om een coadjutor durfde te vragen. Hij noemde de namen van vier medewerkers die, naar zijn mening, stuk voor stuk voor dit ambt in aanmerking kwamen en die aanvaardbaar waren voor de burgerlijke overheid, namelijk. Joannes de Groot, aartspriester van Kennemerland, Joannes Wandelman, kanunnik van het kapittel van Haarlem, Jacob Cats, pastoor te Gouda, en David van der Meye, aartspriester van Amstelland.³⁸ Op 22 december van hetzelfde jaar herhaalde hij dat verzoek vanuit Antwerpen.³⁹ Het vicariaat van Utrecht wilde echter niets weten van een coadjutor. Het vreesde tegenkanting van de landsregering en het was van mening, dat de verarmde kerk zulk een functionaris niet kon onderhouden.⁴⁰ Daarom bleef de zaak voorlopig rusten.

Toen in de lente van 1676 een gerucht de ronde deed, dat Rome van plan was de apostolisch vicaris door een ander te vervangen, vond Neercassel daarin aanleiding drie nieuwe namen van mogelijke opvolgers voor te dragen. Adriaan van Outhesden, pastoor te Rotterdam, Joseph Cousebant, deken van het kapittel van Haarlem, en Petrus Codde, rector van het Zusterklooster in Huissen. Van de in 1673 genoemde meldt hij alleen Wandelman, zonder de anderen uit te sluiten.⁴¹

Enige maanden later, in juni 1676, gaf hij toch weer toe aan de wens

³⁸ M. G. Spiertz, *L'Eglise catholique*, 132-134.

³⁹ Neercassel aan de kardinaal Prefect der Propaganda, 22 12 1673, in G. Brom, 'Neercassels bestuur tijdens de Fransche overheersching', 437-442.

⁴⁰ Enige priesters van het Vicariaat Utrecht aan Neercassel, 08 05 1674, OBC 586 f 1717 getekend door A. van der Plaet, A. Brienens, Henricus van der Graft, Adriaan van Outhesden, Joannes Roos, Baltassar van Wevelinchoven, Joannes Lindeborn.

⁴¹ Neercassel aan de kardinaal Prefect van de Propaganda, 31 03 1676, in G. Brom, 'Neercassels bestuur, van 1662-1676', 282-294.

van zijn clerus om niet naar een coadjutor te streven, temeer omdat het genoemde gerucht ongegrond bleek, omdat hij redelijk vrij in zijn bewegingen was en zijn gezondheid geen aanleiding tot ongerustheid meer gaf, maar ook omdat Codde, die hij bij voorkeur als coadjutor wenste, de kanonieke leeftijd van 30 jaar nog niet bereikt had⁴² Codde was pas 28 jaar Maar toen deze de kanonieke leeftijd wel bereikt had, was de keuze van Neercassel inmiddels op een ander gevallen, die nog jonger was dan Codde indertijd, de 25-jarige Hugo Franciscus van Heussen, geboren op 2 januari 1654 Op 28 januari 1679 schreef de bisschop aan Henricus van der Graft, aartspreester van Rijnland en oudoom van de nieuwe kandidaat

'Heer van Heussen is in de study onvermoyd, en na ik oordeele zeer bequaem tot dat ampt daar ick UE van gesproken doch hem ten minsten niet en heb veropenbaert'⁴³

Er is weinig fantasie voor nodig om te veronderstellen, dat het hier om het ambt van coadjutor gaat Bijna twee jaar later bezigde Neercassel duidelijker taal en schreef hij aan Favoriti, dat zijn streven erop gericht was Van Heussen als coadjutor toegewezen te krijgen⁴⁴ Ook Pontchâteau beval in een brief aan Casoni Van Heussen als coadjutor aan

'Il est de la dernière consequence pour la mission qu'il (Neercassel) ait un successeur qui soit dans les mêmes dispositions et agreable au clerge'⁴⁵

Casoni en Favoriti raadden de bisschop aan nog wat te wachten tot Van Heussen 30 jaar zou zijn⁴⁶ Neercassel nam die raad ter harte en liet de zaak voorlopig aan Casoni over, wiens raadgevingen hij in deze aangelegenheid verder volgde Met wisselend succes zou de apostolisch vicaris tot aan zijn dood vasthouden aan de kandidatuur van Van Heussen De paus was zijn zaak toegedaan en ook een aantal kardinalen van de Propaganda Fide waren op zijn hand Maar Rome talmde, en toen Neercassel in 1686 stierf, was er nog geen coadjutor om de continuïteit van het bestuur veilig te stellen Overeenkomstig Neercassels wens opteerden het kapittel van Haarlem en het vicariaat van Utrecht eenstemmig Hugo van Heussen tot opvolger van de overleden vicaris Het zou uiteindelijk Petrus Codde worden

⁴² Neercassel aan Buonvicini 10 06 1676 OBC 596 f 453^r

⁴³ Neercassel aan Henricus van der Graft 28 01 1679 OBC 605

⁴⁴ Neercassel aan Favoriti 20 12 1680 BAV VL 13273 f 1183^r-1184^r

⁴⁵ Pontchâteau aan Casoni 14 03 1681 gedrukt B Neveu *Pontchâteau* 582-585

⁴⁶ Casoni aan Neercassel 29 03 1681 OBC 590

De genesis van de *Amor Poentens*, de verwickelingen die daarmee gepaard gingen en de verdere lotgevallen van het werk heb ik reeds in een viertal opstellen beschreven, die verschenen zijn in het tijdschrift *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, jaargangen 1980-1983. Deze publicaties bevatten in grote lijnen de hoofdstukken I tot en met V van deze studie, welke hier besloten wordt met een nog niet gepubliceerde *Nabeschuwing* (hoofdstuk VI). In deze nabeschuwing worden de bronnen en de literatuur, waarop de *Amor Poentens* steunt, nader bekeken. Deze bronnen heb ik slechts kwantitatief in ogenschouw genomen. Een nader ingaan op de dogmatische inhoud ervan en speciaal op de spiritualiteit welke uit de betreffende werken spreekt, zou een geheel nieuw proefschrift vergen. Hetzelfde geldt voor de leerstellige inhoud van de *Amor Poentens* zelf: het zou een nieuwe studie vereisen deze volledig tot zijn recht te doen komen. Wel wordt in bijlage III een korte inhoud van het werk gegeven. In de genoemde *Nabeschuwing* wordt ook aandacht besteed aan de persoon van Neercassel.

SAMENVATTINGEN

HOOFDSTUK I*

De theologische context

Onder invloed van het Humanisme en als reactie op het vervaltydperk van de Scholastiek, was er in de Kerk een tendens ontstaan om terug te keren tot de bronnen, het Evangelie en de Vaders. Zo ontstond er, vooral door bestudering van de werken van Augustinus, een overbelichting van Gods al-oorzakelijkheid en van de menselijke afhankelijkheid van de genade. Van de andere kant kwam men, onder invloed van het Humanisme, tot een meer optimistische kijk op de mogelijkheden van de menselijke natuur om tot heil te geraken. Uiteindelijk ging het om de vraag: hoe Gods onontbeerlijke genade in overeenstemming te brengen met de menselijke vrije beslissing tot handelen; hoe Gods vooruit-weten en voorbestemming tot de zaligheid of de verwerping in overeenstemming te brengen met de leerstelling, dat God alle mensen wil zalig maken?

Naast degenen die de leer van Augustinus volgden, de predestinatie uit hoofde van Gods soevereine raadsbesluiten, waren er die de leer van Molina aanhingen: een predestinatie na het vooruitzien van de verdiensten. Anderen, de Bañesianen, namen een middenpositie in en leerden, dat God iedereen *gratia sufficiens* geeft om tot heil te geraken. Degenen die Hij predestineert, geeft Hij *gratia efficax*. Al deze theoretici hadden hun bezwaren.

Ter onderzoek en beoordeling van de controverse over de genade had paus Clemens VIII in 1598 de *Congregatio de auxilio gratiae* opgericht, met de opdracht zich in deze kwestie alleen aan de leer van Augustinus te houden. Na jarenlange discussies slaagde de Congregatie er niet in de moeilijkheden op te lossen. Paulus V hief in 1607 de *Congregatio de auxilio* op, met de belofte weldra een uitspraak te doen. Hij kwam die belofte niet na.

Een ander was voor Jansenius aanleiding tot de oplossing bij te dragen door, volgens de richtlijnen van Clemens VIII, de genadeleer van Augustinus uiteen te zetten. In zijn *Augustinus* gaf hij als historicus de opvattingen van de Doctor gratiae weer, niet zijn eigen zienswijze. Toen het werk in 1638 persklaar lag, stierf Jansenius. In 1640 werd het gepubliceerd.

* Dit hoofdstuk I fungeerde, in zeer beknopte vorm, als paragraaf 1 van het eerste opstel, gepubliceerd in AGKKN, 22(1980), 255-260. Het wordt in deze studie voor het eerst in uitgebreide vorm gepubliceerd.

Onmiddellijk werd het door de Leuvense jezuïeten aangevalen. Zij verweten Jansenius, dat hij slechts op één Kerkvader steunde en dat hij stellingen verkondigde die door het Concilie van Trente waren veroordeeld. In 1649 legde Nicolas Cornet vijf proposities betreffende de genadeleer aan de theologische faculteit van de Sorbonne te Parijs ter veroordeling voor. Daarmee wilde hij de *Augustinus* van Jansenius treffen. In 1653 veroordeelde Innocentius X met de constitutie *Cum occasione* die vijf stellingen, zonder uitdrukkelijk te zeggen, dat ze aan het werk van Jansenius ontleend waren.

Toen rezen er twee kwesties: 1. Staan de vijf proposities in de *Augustinus*? 2. Welk gezag heeft de Kerk inzake de *quaestio facti*, de vraag namelijk of een bepaalde leer in feite de leer van die of die auteur is, of een bepaalde leer in feite in dit of dat boek vervat is? Kan de Kerk in die kwestie een onfeilbare uitspraak doen? De aanhangers van Jansenius betoogden, dat de H. Stoel geen bindende uitspraak kan doen in de *quaestio facti*. Daarop vaardigde Alexander VII in 1656 de constitutie *Ad Sanctam* uit, waarin hij verklaarde dat de vijf proposities aan de *Augustinus* ontleend waren.

Ook inzake de zedenleer kwamen de verschillende stromingen tot uiteenlopende conclusies. De augustijnse gedachtengang kon zich gemakkelijk tot rigorisme ontwikkelen, de molinistische denkwijze kon tot laxisme leiden, vooral via het nieuwe moraal-principe, het probabilisme. Speciaal waar dit principe op de toediening en het ontvangen van de sacramenten werd toegepast, stuitte het op verzet. Onder de sacramenten ging de aandacht op dit punt vooral uit naar de Biecht.

In de loop der geschiedenis werden de diverse elementen van dit sacrament, namelijk berouw, belijdenis en voldoening, om beurten speciaal benadrukt. Tegen het einde van de zestiende eeuw gaf Carolus Borromeus in zijn *Instructiones* (1582) richtlijnen voor de juiste toediening van de sacramenten, speciaal van de Biecht, die een wijde verspreiding vonden. Zij waren aan de strenge kant. In 1674 trok de Leuvense hoogleraar Gomarus Huygens met zijn *Methodus remittendi et retinendi peccata* uit de leer van Carolus Borromeus de uiterste consequenties, die zelfs voor sommigen van zijn medestanders te ver gingen.

In 1676 kwam Innocentius XI op de pauselijke troon. Hij stond de strenge richting in de moraal en de biechtpraktijk voor. Door het ijveren van de Leuvense universiteit veroordeelde hij in 1679 65 stellingen van de laxistische moraal. Deze veroordeling en de omstandigheid dat een aantal Franse en Zuid-Nederlandse bisschoppen veel aandacht besteed-

den aan het waardig ontvangen van het sacrament der Biecht, schiepen een gunstige voedingsbodem voor het ontstaan van de *Amor Poenitens*

HOOFDSTUK II*

De voorgeschiedenis van de Amor Poenitens

Neercassel toonde zich een groot voorstander van de opvattingen van Carolus Borromeus. Door zijn vorming bij de oratorianen in Frankrijk was hij de strenge richting in de moraal toegedaan. Al vroeg trok de kwestie van de biechtpraktijk zijn aandacht, en toen hij was aangesteld als apostolisch vicaris van de Noordelijke Nederlanden, wilde hij zijn clerus de strenge biechtpraktijk voorhouden. Hij deed dat in een geschrift, waarin hij de alles overtreffende liefde tot God als een vereiste dispositie voor de vergeving van zonden voorhield, ook in het sacrament van de Biecht, en de bedienaren van dit sacrament verplichtte om slechts diegenen te absolveren, die goed gedisponeerd waren. Bij de samenstelling van dit geschrift, dat de titel *Amor Poenitens* (Rouwende Liefde) zou krijgen, ontving hij medewerking en onderging hij invloed van diverse instanties. 1 van Antoine Arnauld en zijn kring, waartoe behoorden Sébastien du Cambout de Pontchâteau, Ernest Ruth d'Ans, Gabriel Gerberon en Guillaume Le Roy, 2 van enige professoren uit Leuven, zoals Franciscus van Vianen, Gomarus Huygens, Lambert Vincent en Theodorus van Blockhoven, en 3 van een groep medestanders in Rome, waartoe behoorden Louis-Paul Du Vaucel, pleitbezorger te Rome van allen die de strenge moraal en de janseniserende genadeleer waren toegedaan, de invloedrijke curialisten Agostino Favoriti en Lorenzo Casoni, Andrea Buonvicini, de rector van het college der Propaganda Fide, en een aantal kardinalen, zoals Altieri, Azzolini, Casanate en Howard.

Na zijn tractaten over de heiligen-verering (1675) en over de lezing van de Heilige Schrift (1677) had Neercassel rond 1678 de handen vrij voor zijn verhandeling over de Biecht. Alhoewel uit zijn correspondentie niet blijkt, dat hij dan reeds met het schrijven van het tractaat bezig is, zijn er veel aanwijzingen dat hij mentaal met het werk geoccupeerd is,

* Dit hoofdstuk verscheen als tweede deel van het eerste artikel in *AGKKN* 22(1980) 260-295. De redactie ervan is hier enigszins gewijzigd.

zoals de directe en indirecte aansporingen en signalen, die van buiten op hem afkomen, en de aanduidingen die hij zelf verschaftte, doen vermoeden. Zo vaardigde hij in 1677, naar aanleiding van het door Innocentius XI in genoemd jaar verleend Jubileum, zijn *Instructie* over de toediening van het sacrament der Biecht uit. Op 2 maart 1679 werden 65 laxistische stellingen door een decreet van het H. Officie veroordeeld, en wel tot grote voldoening van Neercassel. Volgens Favoriti had een schrijven van Neercassel aan Innocentius XI ongetwijfeld tot die veroordeling bijgedragen.

Toch blijkt uit niets, dat Neercassel in 1680 reeds aan zijn *Amor Poenitens* werkte. Er waren nog te veel andere zaken die hem bezig hielden. Half 1680 mocht hij Antoine Arnauld korte tijd gastvrijheid verlenen. Neercassel hoopte veel steun en lering van de grote theoloog te ontvangen bij zijn werk en zijn geschriften. Even later besloot Arnauld zich in de Noordelijke Nederlanden te vestigen. In feite bleef hij er echter slechts tot oktober 1682, eerst te Utrecht, daarna te Delft.

De eerste aanwijzing in de correspondentie van Neercassel dat hij met de *Amor Poenitens* bezig is, vinden wij in een brief van 20 februari 1682 aan Franciscus van Vianen. Hij deelde hem mee, dat het werk door enkelen van zijn eigen clerus en door Antoine Arnauld kritisch bekeken was.

Bij nadere analyse blijkt, dat de auteur hele passages uit vroegere, niet gepubliceerde, geschriften in dat werk had overgenomen.

Op 10 mei 1682 schreef hij zijn vriend Justus Moedersohn, dat hij hem het manuscript spoedig hoopte te overhandigen ten einde het ter perse te laten leggen. Tussen het drukken en het publiceren waren echter nog heel wat obstakels uit de weg te ruimen.

HOOFDSTUK III*

De eerste editie van de Amor Poenitens

Toen Neercassel tegen medio 1682 nagenoeg met de redactie van zijn werk over de Biecht gereed was, liet hij veiligheidshalve eerst een voorlopige tekst drukken, die hij ter beoordeling voorlegde aan zijn naaste medewerkers en aan bevriende deskundigen, speciaal aan Arnauld.

* AGKKN 23(1981) 220-268

die toen in de Noordelijke Nederlanden verbleef. Die beoordeling door anderen leverde veel voorstellen tot wijziging en verbetering op, doch was er ook oorzaak van, dat de publicatie vertraagd werd.

Onder zijn eigen priesters stond de clerus van het Utrechtse vicariaat over het algemeen positief tegenover het geschrift van hun apostolisch vicaris. Bij de Haarlemse clerus echter waren er die bezwaar hadden tegen de, in hun ogen, al te strenge leer van de *Amor Poenitens*. Zij waren vooral gekant tegen de door Neercassel aanbevolen praktijk om de absolutie in bepaalde gevallen uit te stellen. Zij waren bang, dat hun biechtstoelen zouden leeglopen, als ze zich daaraan hielden. Dit was voor Neercassel aanleiding de druk van het werk enige tijd op te schorten. Later deed de clerus van het Haarlemse kapittel wat water in de wijn.

Op dringend verzoek van Neercassel ontwierp Arnauld een Voorwoord, waarin de moeilijkheden, opgeworpen door de clerus en door de naar de Noordelijke Nederlanden uitgeweken Franse benedictijn Gabriel Gerberon, beantwoord werden. Zo ontstond er ongelukkigerwijze een discrepantie tussen Voorwoord en tekst, die afbreuk deed aan het geheel en waardoor Neercassel later in moeilijkheden zou komen.

Het was voor Neercassel van vitaal belang zoveel mogelijk approbaties van diverse bisschoppelijke censoren te ontvangen, temeer daar het gerucht ging dat niemand het werk zou durven goedkeuren. Hij zond de met hem bevriende professoren van de theologische faculteit van de Leuvense universiteit een tekst van zijn tractaat toe, met het verzoek het kritisch te lezen en hem te doen weten, of hij het veilig kon publiceren. De theologische faculteit had bezwaren tegen de opvatting van Neercassel, dat de rechtvaardiging – wegens de vereiste ‘*amor Dei super omnia*’ – altijd voorafging aan de absolutie, welke slechts van de straffen zou ontslaan, zoals Estius leerde, en dat in de oude Kerk de absolutie slechts eenmaal in iemands leven werd gegeven. Ondanks allerlei wijzigingen en toevoegingen kon Neercassel met de Leuvenaren niet tot een vergelijk komen. Tenslotte nam hij genoegen met een verklaring hunnerzijds, dat de alles overtreffende liefde tot God vooraf moet gaan aan de absolutie en dat uitstel van absolutie nodig is ten aanzien van *recidivi*. De bewuste verklaring gaven zij hem op 24 december 1682.

Neercassel verzocht Arnauld de *Amor Poenitens* nu zo te bewerken, dat het boek niet op moeilijkheden zou stuiten. Naar aanleiding van de strubbelingen met Leuven had Ruth d’Ans, in overleg met Arnauld, de hoofdstukken 24 en 25 van Boek I, inzake de *contritio*, herschreven om de Leuvenaren tegemoet te komen. Ook de beide *Appendices* werden,

met alle respect voor de opvatting van de Leuvenaren, definitief geredigeerd Zo was de *Amor Poenitens*, begin 1683, eindelijk vrijwel gereed voor publicatie Guillaume Le Roy, abt van Haute Fontaine in Frankrijk en vriend van Arnauld, zou het werk in het Frans vertalen

Toch was Neercassel nog niet helemaal gerust Hij was bang voor de Romeinse Curie Hij had er wel veel goede en invloedrijke vrienden, maar er waren ook machtige figuren, zoals de dominicaan kardinaal Raimondo Capizucchi, van wie hij tegenwerking verwachtte Daarom verzocht de bisschop zijn Romeinse pleitbezorger, Louis-Paul Du Vaucel, zijn zaak bij de H Stoel te behartigen Daar men in Rome niet veel voelde voor de strenge biechtpraktijk, rekende Du Vaucel op felle tegenstand, vooral van de kant van de regulieren

Eindelijk kon Neercassel op 4 maart 1683 aan Arnauld melden, dat de verspreiding van het werk was begonnen Hij deelde links en rechts present-exemplaren uit In de Nederlanden had het boek een goede pers en werd het gretig gelezen In Frankrijk werd, wegens een formaliteit bij de post, de distributie van het boek tot eind 1683 opgehouden Weifeling bestond aangaande het aanbieden van een present-exemplaar aan de aartsbisschop van Parijs, François de Harlay, die door Arnauld werd beschouwd als de kwade genius inzake de vervolging van Port-Royal Arnauld was er dan ook fel tegen, Nicole was er voor Bossuet schreef een lovende brief over het werk Neercassel was daar zeer blij en vereerd mee

Intmiddels werd het boek ook in het Nederlands vertaald, en wel door Joannes Roos, pastoor te Delft

HOOFDSTUK IV*

De tweede editie van de Amor Poenitens

De verkoop van het werk liep zó goed, dat het half januari 1684 al uitverkocht was Daarom overwoog Neercassel een tweede druk te doen verschijnen, waarin hij zijn tractaat grondig wilde herzien en aanmerkelijk wilde uitbreiden, zodat geen zinnig mens er meer iets op aan te merken zou hebben Dit klemde temeer, daar eind 1683 te Mainz een fel requisitoir verschenen was, getiteld *In librum cui titulus Amor Poenitens auctore Joanne Castoriensi, animadversionum Decas prima* van een zekere Joannes Peresius, jezueet uit Mainz

* AGKKN, 24(1982), 107-135

Ook begin 1684 waren er enkele ongunstige reacties naar voren gekomen. In de Nederlanden was een anoniem werkje tegen de *Amor Poenitentis* uitgekomen, dat onder meer bezwaar maakte tegen bepaalde scherpe uitdrukkingen van de auteur. Ook de augustijn François Bassery te Leuven had zich tegen het werk gekant. Zijn medebroeder Michaël van Hecke en de dominicaan Willem Wijnants hadden in Rome al enkele stellingen uit het werk aan het H. Officie ter veroordeling voorgelegd. Vooral Boek II, dat een biechtpraktijk voorstond die volkomen inging tegen de in Rome gebruikelijke, moest het ontgelden. Du Vaucel vreesde vooral de invloedrijke curie-kardinaal Capizucchi O.P., wiens opvattingen lijnrecht tegenover die van Neercassel stonden. Daarom beijverde deze zich de autoriteiten in Rome op de hoogte te stellen van de vele veranderingen en verzachtingen die de bisschop in de tweede editie van zijn werk wilde aanbrengen. Uitvoerig lichte Neercassel zijn Romeinse vrienden in over de toevoegingen en verbeteringen die hij toen reeds in de op stapel staande tweede editie had aangebracht: 12 geheel nieuwe hoofdstukken, 7 in Boek I en 5 in Boek II. De aanvullingen op Boek I waren er vooral op gericht het contritionisme door allerlei getuigenissen van diverse theologen nog sterker te funderen; die op Boek II hadden vooral betrekking op het nut van uitstel van absolutie.

Tegen half mei 1684 was de tweede editie zover voorbereid, dat zij ter perse kon worden gelegd. Nu werd van bevriende zijde in Rome sterke druk op de auteur uitgeoefend om de tweede editie niet te laten verschijnen alvorens het H. Officie een uitspraak had gedaan over de eerste. Als de bisschop de bezwaren van de Congregatie tegen het werk zou kennen, zo redeneerde men, kon hij in de tweede editie de nodige verbeteringen aanbrengen. Vooral Casoni en de Neercassel goed gezinde kardinaal Casanate stonden daar op. Arnauld was het daar niet mee eens. Ten einde zijn machtige beschermer Casoni niet voor het hoofd te stoten, volgde Neercassel, zij het niet van harte, de raad van de Romeinse prelaat op.

Behalve de vrienden in Rome beijverde ook het thuisfront zich voor het werk van de bisschop. Enkele vooraanstaande geestelijken van de Hollandse Missie schreven een brief aan de paus om te voorkomen, dat de goede naam van Neercassel door een eventuele veroordeling geschaad zou worden.

De tegenstanders in Rome begonnen hun aanvallen ook tegen Boek I te richten en beschuldigden Neercassel van overdreven eisen inzake het gebod van de liefde tot God. Hij zou ook opvattingen van Baus

aanhangen. Neercassel kon die aantijgingen gemakkelijk weerleggen. Wijnants en Van Hecke bleven echter ageren, en wel zozeer dat zelfs Casom ongerust begon te worden. Tevergeefs probeerde deze Innocentius XI er toe te brengen door zijn gezag een einde aan de hetze te maken. De paus, die onder invloed van de tegenstanders stond, was niet in staat zelf een oordeel over die kwestie te vormen. Van de andere kant bleek uit uitlatingen van kardinaal Altieri, dat veel kardinalen een gunstig getuigenis over de *Amor Poenitens* hadden gegeven. Alvorens medio augustus 1684 weer naar de Zuidelijke Nederlanden te vertrekken, gaf Arnauld zijn visie over de nieuwe aanvallen en sterkte hij Neercassels vertrouwen in de goede afloop van de affaire. Ook Du Vaucel was nu vol goede moed en verzekerde Neercassel, dat hij de *Amor Poenitens* volkomen veilig achtte.

Toch zaten de tegenstanders niet stil. Zij lanceerden een nieuwe aanval. Dit maal luidde de voornaamste beschuldiging: jansenisme. Een jezuïet, Honoratus Fabri, beweerde dat Neercassel niet alleen veroordeelde stellingen van Baus verkondigde doch ook van Jansenius. Ondertussen had Du Vaucel, in samenwerking met zijn vrienden in Rome, een geschrift, *Brevis expositio* genoemd, ter verdediging van de *Amor Poenitens* opgesteld, dat tevens als antwoord kon dienen op het ongunstig advies dat de conventueel Laurent Fabri als consultor van het H. Officie had uitgebracht.

In december 1684 was de tweede editie nog niet uitgekomen. Casom meende dat het beter was de zaak nog wat te rekken, in de hoop dat de tegenstand dan zou luwen. Maar de drukker en de boekverkoper drongen aan op publicatie. Ook Arnauld was daar sterk voor. Pas een jaar later echter, in december 1685 zou de tweede editie het licht zien.

HOOFDSTUK V*

De verwickelingen rond de publicatie van de tweede editie van de Amor Poenitens en de veroordeling van de eerste editie

Toen in de lente van het jaar 1685 de tekst van de tweede editie van de *Amor Poenitens* definitief persklaar was, werd het hoog tijd de vele reeds min of meer toegezegde approbaties op te vragen, zowel in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden als in Frankrijk en Duitsland.

* AGKKN, 25(1983), 203-237

Neercassel meende op grond van de laatste berichten uit Rome tot uitgave te kunnen overgaan. Terwijl hij daartoe aanstalten maakte, ontving hij rond half april bericht, dat Casoni nog steeds vasthield aan uitstel. Daarom schortte hij de publicatie weer op, ondertussen nog meer goedkeuringen vergarend.

Behalve aan de conventueel Laurentius Fabri, die een ongunstig advies had uitgebracht, had het H. Officie ook aan een andere consultor, de Spaanse karmeliet Ludovicus Perez de Castro, opdracht gegeven de *Amor Poenitens* te beoordelen. Du Vaucel was lange tijd in onzekerheid over de houding van die consultor, maar in mei 1685 kon hij Neercassel melden, dat Perez de Castro zeer gunstig stond tegenover de *Amor Poenitens*. Casoni gaf hem de *Brevis expositio* ter lezing alsmede de uitgebreide *Apologia*, opgesteld door Du Vaucel. Op 19 september 1685 bracht Perez zijn rapport uit. Het bleek een gunstig oordeel te bevatten. Door bemiddeling van Casoni kreeg ook de augustijn Giuseppe Sabbatini, die de leer van de *Amor Poenitens* was toegedaan, opdracht van de paus als consultor advies over het werk uit te brengen. Later werd ook de franciscaan Carolus Franciscus de Varisio ingeschakeld, die eveneens een gunstig oordeel uit zou brengen.

Daar het H. Officie de handen vol had aan de zaak van de quietistische leerstellingen van Molinos, raakte de *Amor Poenitens* enigszins op de achtergrond. De boekverkoper Fricx werd ongeduldig. Du Vaucel adviseerde de bisschop nu de tweede editie maar uit te geven. Hij moest wel een paar maanden wachten met het verzenden van exemplaren naar Rome. In oktober 1685 verzocht Neercassel Quesnel, die zich middelerwijl bij Arnauld in Brussel had gevoegd, de tweede editie geheel persklaar te maken. Er kwamen nog enige approbaties uit Frankrijk en Leuven binnen. Begin december 1685 konden de eerste exemplaren verzonden worden, eerst naar Frankrijk, Luik en Duitsland, even later naar de Spaanse Nederlanden. In de Noordelijke Nederlanden werd de tweede editie pas eind januari 1686 te koop aangeboden. Wegens de omvangrijke toevoegingen werd het werk in twee banden uitgegeven, met een gezamenlijke omvang van bijna 1100 bladzijden.

Een nieuwe aanval op de *Amor Poenitens*, nu gelanceerd door kardinaal Capizucchi O. P., hield in dat Neercassel drie kapitale dwalingen verkondigde: 1 dat men gehouden is tot een voortdurende en actuele liefde tot God; 2 dat de gebeden die aan de absolute voorafgaan, tot de essentie van de absolute behoren, 3 dat de vrees voor de hel de mensen meer zondaar maakt. Neercassel had dat soort aantijgingen al eerder weerlegd. Op 21 januari 1686 verklaarde de

bisschop zich bereid naar Rome te gaan om van de paus zelf te vernemen waaraan hij zich te houden had.

Ondanks de zwijgplicht van de betrokkenen was Du Vaucel er achter gekomen, dat het H. Officie zich met meerderheid van stemmen voor de veroordeling van de *Amor Poenitens* had uitgesproken. Nu hoopte hij maar dat de paus de zaak zou redden. Die hoop bleek gegrond. Toen de paus de uitslag van de stemming vernam, weigerde hij die te bekrachtigen. Neercassel, onkundig van die ontwikkeling, was bezig met het schrijven van een wijldlopijge verdediging van zijn werk, bestemd voor de kardinalen. De berichten uit Rome werden steeds gunstiger.

Op 6 juni 1686 stierf Neercassel tijdens een uiterst vermoeiende visitatiereis door Overijssel. Hugo Franciscus van Heussen werd door de kapittels van Haarlem en Utrecht eenstemmig als opvolger van de overleden apostolisch vicaris geopteerd. De regulieren, fel gekant tegen de kandidatuur van Van Heussen, verdachten hem van onrechtzinnigheid. Aangezien hij de *Amor Poenitens* verdedigd had, wilden zij – door hem te weren – indirect ook het werk van Neercassel treffen. In december 1686 verklaarde kardinaal Casanate, dat Neercassel zeker tot kardinaal zou zijn verheven, als hij niet voortijdig gestorven was. Tegen de *Amor Poenitens* zou, zijns inziens, niets meer worden ingebracht. De tegenstanders hadden intussen de franciscaan Franciscus Burgh opdracht gegeven het geschrift van Neercassel te onderzoeken. Zij waren van mening, dat die religieus meer op hun hand was dan diens ordebroeder Carolus Franciscus Varesius.

Op 11 augustus 1689 stierf Innocentius XI. Hij werd opgevolgd door Pietro Ottoboni die de naam Alexander VIII aannam. Als kardinaal had hij de veroordeling van de *Amor Poenitens* voorgestaan. Bij decreet van 20 juni 1690 werd het werk van Neercassel gesuspenseerd 'donec corrigatur'.

Ten einde hun beschuldiging, dat Petrus Codde, de opvolger van Neercassel, en een deel van de Noord-Nederlandse clerus jansenistische opvattingen waren toegedaan, te funderen, stelden de tegenstanders van Codde het *Prolixum Memoriale* op. In dit geschrift, dat nooit in druk is verschenen, bevindt zich een lijst van 27 beschuldigingen tegen deze apostolisch vicaris. Enkele daarvan hebben betrekking op Coddess houding ten aanzien van de *Amor Poenitens*. Codde wordt er, onder andere, van beschuldigd het decreet van 1690, waardoor dit werk werd gesuspenseerd 'donec corrigatur', niet bekend gemaakt te hebben en de tweede editie van Neercassels werk op hoge prijs te stellen. De aantijgingen tegen de *Amor Poenitens* missen elke grond. Toch worden

die ongefundeerde beschuldigingen in de achttiende eeuw overgenomen door de *Dictionnaire des livres jansenistes ou qui favorisent le jansenisme* (1750) Op zijn beurt neemt J Carreyre, in de *Dictionnaire de Theologie Catholique*, dat weer klakkeloos over

In 1741 verscheen er te Utrecht een Franse vertaling van de *Amor Poentens* van de hand van Pierre Guilbert De vertaling van Le Roy schijnt nooit verschenen te zijn Hetzelfde geldt voor de Nederlandse vertaling, waar de Delftse pastoor Roos in 1684 mee bezig was.

In de achttiende en negentiende eeuw is er niet veel geschreven over het hoofdwerk van Neercassel Alleen schrijvers die sympathiseerden met de Oud-Bisschoppelijke Clerezie, zoals Van Heussen, Dupac de Bellegarde, Deelder en Van Kleef, hebben min of meer uitvoerig over het boek geschreven

In onze tijd heeft J de Jong, docent kerkgeschiedenis te Rijsenburg, de latere kardinaal-aartsbisschop van Utrecht, de *Amor Poentens* betiteld als een boek dat de gelovigen tot vertwijfeling kan brengen, omdat de eisen die Neercassel stelt hoogstens door een kleine élite te vervullen zijn Rogier, in zijn *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw* (1945), steunt in zijn beoordeling van de *Amor Poentens* op deze auteur

HOOFDSTUK VI*

Nabeschoouwing

Ter argumentering van zijn opvattingen geeft Neercassel in zijn *Amor Poentens* een zeer groot aantal citaten Behalve de vele aanhalingen, ontleend aan de H Schrift, vindt men er ontleend aan kerkelijke schrijvers vanaf de christelijke Oudheid tot en met de zeventiende eeuw in totaal 691 citaten uit de geschriften van 119 schrijvers Ruim de helft van al die teksten is aan de Vaders ontleend

Het is niet waarschijnlijk, dat Neercassel dat alles door eigen lezing vergaard heeft Doch als hij bij derden te rade is gegaan, blijft de vraag van wie hij in deze afhankelijk is Deze vraag is moeilijk te beantwoorden Ongetwijfeld heeft hij veel steun gehad van zijn Franse vrienden Arnauld, Quesnel, Nicole, Gerberon, Du Vaucel en Ruth d'Ans Ook zijn Leuvense vrienden en deskundigen uit zijn eigen clerus hebben hem

* Deze *Nabeschoouwing* is nog niet eerder in druk verschenen

bijgestaan. Bovendien bestonden er in zijn tijd *Concordantiae* op de werken van Sint Augustinus, en ook van de Vaders in het algemeen waren verzamelingen voorhanden, zoals de *Bibliotheca Sanctorum Patrum* (1575) van Marguarin de la Bigne.

Het hoofddoel van Neercassel bij de samenstelling van zijn *Amor Poenitens* was ongetwijfeld van pastorale aard. zijn clerus er toe te brengen, bij de toediening van het sacrament der Biecht, de veilige weg te bewandelen, aangewezen door de strenge richtlijnen van Carolus Borromeus. Ook een apologetisch motief en een beweegreden van irenische aard hebben waarschijnlijk een rol gespeeld.

De theologie van Neercassel is archaisch. Hij beroept zich bij voorkeur op de H. Schrift en de Vaders, zonder voldoende oog te hebben voor de normale ontwikkeling van het *Depositum Fidei*. Een ander zwak punt van zijn *Amor Poenitens* is gelegen in een zekere tweeslachtigheid: van de ene kant een pastorale verhandeling, van de andere kant een wetenschappelijke (historisch-dogmatische) uiteenzetting. En als hij later water in de wijn moet doen, mitigeert hij bepaalde uitdrukkingen in zijn *Voorwoord* (c.q. *Epistola ad Clerum*), die hij in het werk zelf intact laat. Gevolg tegenspraak met zichzelf.

De vraag of zijn werk jansenistisch is te noemen, is moeilijk te beantwoorden, daar de term 'jansenisme' zo vaag is. Verstaat men er onder een stelsel dat rigorisme in de moraal voorstaat, een voorliefde heeft voor de oude Kerk en een zeker pessimisme ten aanzien van het getal der uitverkorenen aanhangt, dan kan men het werk van Neercassel jansenistisch noemen. Van de andere kant biedt zijn practisch handelen als zielzorger een correctief op zijn leer.

Alvorens de vraag te beantwoorden of de persoon van Neercassel mij na deze studie nu duidelijk voor ogen staat, moet ik een opmerking vooraf maken, die overigens niet geheel los staat van deze vraag.

Na het Concilie van Trente werd het kerkelijk bestuur sterk gecentraliseerd. Dit bracht met zich mee de noodzaak om curie-ambtenaren te beïnvloeden. Ook Neercassel moest, noodgedwongen, meedoen aan dat politieke spel. Wat nu de persoon van Neercassel meer in het bijzonder betreft: ik moet bekennen, dat ik na bestudering van talrijke brieven en andere documenten mij geen duidelijk beeld van hem heb kunnen vormen. Hij geeft zijn innerlijk niet bloot. Hij lijkt altijd ernstig, altijd cerebraal. Er kan geen lachje af. Het lijkt of Neercassel op het eind van zijn leven leed onder een angstvallige zucht naar perfectie. Zelfs hem goed gezinde persoonlijkheden, zoals de kardinalen Ottoboni en Colonna, bepaalde leden van zijn eigen clerus, en de professoren van

Leuven, waren van mening dat hij te streng was en naar het onbereikbare streefde. Men krijgt de indruk, dat Neercassel zich steeds meer verwijderde van die Leuvense vrienden en meer onder invloed kwam te staan van Arnould en diens medewerkers Ruth d'Ans en Du Vaucel, en men vraagt zich af of die verre vrienden hem op de juiste manier hebben bijgestaan. Van de andere kant konden de jonge priesters, die hem in zijn laatste levensjaren nabij waren, hem niet voldoende zin voor het betrekkelijke bijbrengen. De combinatie van angst voor veroordeling, zware zielzorgelijke activiteiten en een omvangrijke theologisch-literaire arbeid was te veel voor zijn labiele gezondheid

De vroomheid van Neercassel was oprecht en geënt op die van kardinaal Pierre de Bérulle, en daarom uitgesproken christocentrisch.

Nog een enkel woord over de theologische vraagstukken die Neercassel bezig hielden. Tegenwoordig bekommert men zich niet meer zo sterk om de problemen betreffende *contritio* of *attritio*. Men legt meer de nadruk op de eerlijke gesteltenis. En wat de genadeleer betreft: Gods wezenheid en die van de mens mogen we niet door elkaar halen. De alorzakelijkheid Gods kan samengaan met de vrije wil van de mens. Gezien hun verschillend zijns-niveau, sluiten ze elkaar niet uit.

Het begrip genade wordt tegenwoordig minder individualistisch opgevat dan vroeger. De genade Gods omvat in eerste instantie het hele menselijk geslacht en van daar uit ieder mens afzonderlijk. Het mysterie van de genade heeft zich geopenbaard in de persoon van Christus, in de verrezen Heer.

Een bekenentens

Ik heb Neercassels *Amor Poentens* en zijn persoon beschreven als historicus, maar het valt mij moeilijk hem te volgen als mens. Ik heb bewondering voor de deugd van de bisschop en voor zijn werkkraft, maar ik voel me niet aan hem verwant. Het zal wel niemand verwonderen als ik zeg, dat hij, mijns inziens, de franciscaanse blijheid mist

SOMMAIRES

CHAPITRE I*

Le contexte théologique

Sous l'influence de l'humanisme et en réaction contre l'ère de décadence de la Scholastique, l'Eglise a connu, au XVIe siècle, un mouvement de retour aux sources l'Evangile et les Pères C'est ainsi qu'on vit naître, surtout grâce à l'étude des oeuvres de saint Augustin, des théories qui insistaient sur la causalité absolue de Dieu et sur la dépendance totale de l'homme par rapport à sa grâce D'autre part on a eu, sous l'influence du même humanisme, une vue plus optimiste sur la capacité naturelle de l'homme de coopérer à son salut éternel

En fin de compte, ce qui était en cause était le problème suivant: comment accorder l'indispensable grâce divine avec le libre-arbitre humain? comment accorder la prescience divine et la prédestination au salut éternel ou à la damnation avec le dogme de la volonté divine de salut universel?

A côté des partisans de la doctrine de saint Augustin, qui affirmaient la prédestination par les arrêts souverains de Dieu, d'autres théologiens suivaient la doctrine de Molina prédestination d'après la prévision des mérites Les partisans de Bañez occupaient une position intermédiaire en enseignant que Dieu accorde à chacun une grâce suffisante pour parvenir au salut, à ceux qu'Il prédestine au salut, Il accorde une grâce efficace

Toutes ces théories n'étaient pas sans inconvénients Afin de faire avancer la question et de se former un jugement, le pape Clément VIII constitua, en 1598, la *Congregatio de Auxilio gratiae* Il l'avait chargée de s'en tenir à la doctrine de saint Augustin. Après des discussions de plusieurs années, cette Congrégation ne réussit pas à résoudre les problèmes Le Pape Paul V la supprima et fit prévoir une décision finale à bref délai Il ne s'acquitta pas de cette promesse

C'est dans ces circonstances que Jansénius résolut de contribuer personnellement à la solution des problèmes par un exposé de la doctrine augustiniennne sur la grâce selon les directives de Clément VIII Dans son *Augustinus* il donna, en historien, un aperçu des idées du 'docteur de la grâce' et non point ses conceptions personnelles Il mourut en 1638, alors que son oeuvre était prête pour l'impression Elle parut en 1640

Les jésuites de Louvain attaquèrent immédiatement Ils reprochèrent à Jansénius de ne s'être fondé que sur l'oeuvre d'un seul Père de l'Eglise

* Ce 1er chapitre figura sous une forme très succincte, comme paragraphe 1 du premier article (AG.KK\ 22(1980) 255-260) C'est la première fois qu'on le publie ici sous cette forme étendue

et d'émettre des opinions condamnées par le Concile de Trente. En 1649, Nicolas Cornet soumit à la faculté théologique de la Sorbonne, pour les faire condamner, cinq propositions touchant la doctrine de la grâce. Ce faisant, il voulait attendre l'*Augustinus* de Jansénius. En 1653, Innocent X condamna ces cinq propositions par sa constitution *Cum occasione* sans dire expressément qu'elles étaient empruntées à l'oeuvre de Jansénius.

Alors surgirent deux questions nouvelles : 1. Les cinq propositions se trouvent-elles dans l'*Augustinus*? 2. Quelle autorité l'Eglise a-t-elle concernant la 'question de fait', c'est-à-dire la question de savoir si une certaine doctrine est bien la doctrine de tel auteur, si elle se trouve effectivement dans tel livre? L'Eglise peut-elle émettre dans ces cas-là un jugement infaillible? Les adhérents de Jansénius arguaient que le S. Siège ne pouvait porter un jugement impératif sur la question de fait. Là-dessus Alexandre VII promulgua, en 1656, la constitution *Ad Sanctam*, par laquelle il déclarait que les cinq propositions étaient tirées de l'*Augustinus*.

C'est aussi sur le terrain de la morale que les deux tendances aboutirent à des conclusions divergentes. La pensée augustiniennne pouvait aisément glisser vers le rigorisme, l'opinion moliniste pouvait aboutir au laxisme, surtout sous l'influence du nouveau principe moral: le probabilisme. Ce principe inquiéta, surtout là où il était appliqué à l'administration des sacrements, spécialement le sacrement de la Pénitence. Au cours de l'histoire de l'Eglise, les théologiens avaient insisté tour à tour sur les différents aspects de ce sacrement à savoir le repentir, la confession et la satisfaction. Vers la fin du XVIIe siècle, dans ses *Instructions* (1582), Charles Borromée donna des directives pour l'administration correcte des sacrements, en particulier du sacrement de la Pénitence, directives qui se répandirent largement.

En 1674, le professeur de l'université de Louvain, Gommaire Huygens, tira de la doctrine de Charles Borromée, par son *Methodus remittendi et retinendi peccata*, les dernières conséquences, que même certains de ses amis rejetèrent comme excessives.

En 1676, Innocent XI fut couronné pape. C'était un partisan de la morale sévère. Grâce à l'activité de l'université de Louvain, ce pape condamna, en 1679, soixante-cinq propositions de la morale laxiste. Cette condamnation et le fait que certains évêques de France et des Pays-Bas espagnols attiraient l'attention sur la digne réception du sacrement de la Pénitence créèrent un terrain favorable à la genèse de l'*Amor Poenitentis*.

La genèse de l'Amor Poenitens

Neercassel se montra grand partisan des idées de Charles Borromée. La formation qu'il avait reçue chez les oratoriens de France le portait à la sévérité en moral. De bonne heure le problème de la pratique pénitentielle avait attiré son attention. Et, lorsqu'il fut nommé vicaire apostolique des Pays-Bas du Nord, il voulut inviter son clergé à la sévérité dans cette question. Il le fit dans un traité qui préconisait comme disposition indispensable à la rémission des péchés un amour de Dieu prédominant sur toute autre affection, et cela même avec le sacrement de la Pénitence. par là même il obligeait les ministres de ce sacrement de ne donner l'absolution qu'à ceux qui avaient de telles dispositions. Pour la rédaction de ce traité, qui devait s'intituler *Amor Poenitens* (l'Amour Pénitent), il reçut la collaboration et subit l'influence de différentes personnes : 1. Antoine Arnauld et son cercle, auquel appartenaient Sébastien du Cambout de Pontchâteau, Ernest Ruth d'Ans, Gabriel Gerberon, Guillaume Le Roy et, plus tard, Pasquier Quesnel; 2. quelques professeurs de l'université de Louvain, comme François van Vianen, Gommaire Huygens, Lambert Vincent et Théodore van Blockhoven, et 3. un groupe de partisans à Rome, dont faisaient partie Louis-Paul du Vaucel, défenseur à Rome de tous ceux qui favorisaient la morale sévère et la doctrine jansénisante de la grâce, les curialistes influents Agostino Favoriti et Lorenzo Casoni, le recteur du collège de la Propagande, Andrea Buonvicini, et un certain nombre de cardinaux, comme Paoluzzo Altieri, Decio Azzolini, Girolamo Casanate et Philip-Thomas Howard.

Après ses traités sur le culte des Saints (1675) et sur la lecture de l'Écriture Sainte (1677), Neercassel avait, aux environs de 1678, les mains libres pour son traité sur le sacrement de la Pénitence. Bien que sa correspondance de ce temps-là ne laisse pas voir qu'il travaillait à la rédaction de ce traité, de nombreux indices indiquaient qu'il s'en occupait déjà mentalement. Les exhortations et les signes, directs et indirects, qui lui venaient du dehors, ainsi que les indications qu'il fournit lui-même, sont là pour nous en avertir. En effet, dès 1677, il promulgua, à l'occasion du Jubilé, accordé cette année-là par Innocent

* Ce chapitre a paru, comme suite du premier article, dans *AGKKN* 22(1980), 260-295. Dans la présente étude il figure comme chapitre II, la rédaction en est quelque peu modifiée.

XI, son *Instruction* sur l'administration du sacrement de la Pénitence Le 2 mars 1679 un décret du Saint-Office condamna, à la satisfaction de Neercassel, 65 propositions de la morale laxiste D'après Favoriti, une lettre de Neercassel à Innocent XI avait sans doute contribué à cette condamnation

Pourtant rien ne fit voir que Neercassel, en 1680, rédigeait déjà son *Amor Poenitens* Il y avait encore trop d'affaires qui le préoccupaient Dans le courant de 1680, il put recevoir pour quelque temps Antoine Arnauld Neercassel espérait bénéficier, pour l'exercice de son ministère et pour ses écrits, du soutien et des avis du grand théologien Peu après, Arnauld décida de s'établir dans les Pays-Bas du Nord En fait, il y demeura seulement jusqu'au mois d'octobre 1682, d'abord à Utrecht, puis à Delft

Dans la correspondance de Neercassel, le premier indice prouvant qu'il est en train d'écrire, ou plutôt qu'il a écrit, l'*Amor Poenitens*, se trouve dans une lettre du 20 février 1682, destinée à François van Vianen Il lui faisait savoir que le livre avait été examiné attentivement par quelques membres de son clergé et par Antoine Arnauld. Ce devait être un gros ouvrage in 8° d'environ 600 pages à l'impression serrée, comprenant deux livres. A y regarder de près, il apparaît que l'auteur a utilisé dans son ouvrage des passages assez étendus, composés antérieurement mais non encore publiés.

Le 10 mai 1682, il annonça à son ami Justus Moedersohn, curé à Amsterdam, qu'il espérait lui transmettre le manuscrit sous peu en vue de l'impression Mais, entre l'impression et la publication, il restait bien des obstacles à surmonter.

CHAPITRE III*

La première édition de l'Amor Poenitens

Lorsque, vers le milieu de 1682, Neercassel eut presque achevé la rédaction de son livre, il fit imprimer d'abord, pour plus de sûreté, un texte provisoire, qu'il soumit à l'examen de ses collaborateurs les plus proches et d'amis experts en la matière, en particulier Arnauld, qui demeurait alors dans les Pays-Bas du Nord. Cette consultation lui valut beaucoup de propositions de correction et d'améliorations, mais en même temps causa un retard considérable dans la publication du livre.

* Dans *AGKAN* 23(1981), 220-268

Les prêtres du Vicariat d'Utrecht se montrèrent en général favorables au traité de leur vicaire apostolique, mais ceux de Harlem ne furent pas tous d'accord avec une doctrine qui leur paraissait trop sévère ils s'opposaient surtout à la pratique, recommandée par Neercassel, de différer, en certains cas, l'absolution Ils craignaient de voir leurs confessionaux se vider, s'ils s'y conformaient Cette attitude amena Neercassel à ajourner quelque temps l'impression de son livre Plus tard le clergé de Harlem changea d'avis

C'est Arnauld qui, à la demande instante de Neercassel, rédigea une Préface dans laquelle il répondait aux objections soulevées par le clergé et par le bénédictin français, Gabriel Gerberon, tout en introduisant certains adoucissements Ainsi il y eut, malheureusement, des différences entre la Préface et le corps du texte au préjudice de la cohérence de l'oeuvre, ce qui, plus tard, causa des ennuis à l'auteur

Pour Neercassel, il était extrêmement important d'obtenir l'approbation du plus grand nombre possible de censeurs épiscopaux, car le bruit courait que personne n'oserait approuver le livre Il envoya aux professeurs amis de la faculté de théologie de l'université de Louvain un exemplaire de son traité en les priant de le lire d'un oeil critique et de lui faire savoir, si, selon eux, il pouvait le publier sans crainte La faculté contesta l'opinion selon laquelle – à cause de la nécessité de l'*amor Dei super omnia* – la justification précédait toujours l'absolution, qui, elle, n'absoudrait que les peines, suivant l'enseignement d'Estius Elle s'opposa également à l'idée que, dans l'ancienne Eglise, le pecheur ne recevait l'absolution qu'une seule fois dans sa vie

Malgré toutes sortes de changements et d'additions apportées au texte, Neercassel ne put se mettre d'accord avec les louvainistes Finalement il se contenta d'une déclaration de leur part, affirmant que l'amour prédominant de Dieu devait précéder l'absolution et qu'un délai pour l'absolution était nécessaire à l'égard des récidivistes Ils lui fournirent la déclaration promise le 24 décembre 1682

Neercassel pria alors Arnauld d'aménager le texte de l'*Amor Poenitens* de façon à prévenir toutes objections possibles A cause des difficultés soulevées à Louvain, Ruth d'Ans refit, de concert avec Arnauld, les chapitres 24 et 25 du Livre I concernant la *contritio* C'est aussi en tenant le plus grand compte des opinions des louvainistes qu'on rédigea les deux *Appendices* de façon définitive Ainsi, au début de 1683, l'*Amor Poenitens* était à peu près en état d'être mis sous presse Guillaume Le Roy, abbé de Haute-Fontaine, en France, et ami d'Arnauld, devait traduire le livre en français

Cependant Neercassel ne se sentait pas encore tout à fait rassuré Il craignait la Curie romaine Il y comptait bien des amis fidèles et influents, mais il y avait aussi des personnages tout-puissants, comme le cardinal Raimondo Capizucchi O P , dont il redoutait l'opposition C'est pourquoi il pria son avocat romain, Louis-Paul Du Vaucel, de soutenir sa cause auprès du Saint-Siège La sévérité en matière de pratique pénitentielle n'étant pas très en vogue à Rome, Du Vaucel comptait sur une opposition acharnée, surtout de la part des réguliers qui, en général, étaient en faveur d'une morale plus mitigée

Le 4 mars 1683, Neercassel put enfin annoncer à Arnauld que la distribution du livre était commencée Il offrit par ci par là des exemplaires en hommage. Aux Pays-Bas, le livre fut bien reçu et lu avidement En France, la distribution du livre, par certaines formalités de la poste, fut retardée On hésita à offrir un exemplaire à l'archevêque de Paris, François de Harlay, Arnauld, qui le considérait comme le mauvais génie dans la persécution de Port-Royal, s'y opposa âprement, Nicole, au contraire, acceptait qu'on fit cet acte de civilité envers ce prélat Bossuet loua vivement le livre dans une lettre adressée à Neercassel, qui en fut très content et très fier

Le livre fut aussi traduit en néerlandais par les soins de Johannes Roos, curé à Delft

CHAPITRE IV*

La deuxième édition de l'Amor Poenitens

La vente réussit si bien que le livre fut épuisé dès le mi-janvier 1684 C'est pourquoi Neercassel commença à préparer une deuxième édition. Il voulait revoir son ouvrage à fond et l'étendre considérablement, de sorte que personne de sensé n'y trouvât à redire C'était d'autant plus nécessaire qu'il était paru, fin 1683, à Mayence, un réquisitoire violent intitulé *In librum cui titulus Amor Poenitens auctore Joanne Castoriensi, animadversionum Decas prima*, par un nommé Joannes Peresius, jésuite à Mayence

De même, au début de 1684, se produisirent quelques réactions défavorables Aux Pays-Bas, était paru un opuscule anonyme qui critiquait, entre autres, la dureté de certaines expressions L'augustin

* A.G.K.K.N 24(1982), 107-135

François Bassery, de Louvain, s'était également prononcé contre le livre. Son confrère Michael van Hecke et le dominicain Willem Wijnants avaient déjà présenté au Saint-Office quelques propositions tirées de l'*Amor Poenitens*, afin de les faire condamner. Ce qui était visé, c'était surtout le Livre II, qui prônait une pratique pénitentielle totalement contraire à l'usage de Rome. Du Vaucel craignait particulièrement le cardinal de Curie, l'influent Raimondo Capizucchi O P., dont les idées étaient diamétralement opposées à celles de Neercassel. C'est pourquoi il s'empressa de renseigner les autorités romaines sur les nombreux changements et adoucissements que l'évêque avait l'intention d'apporter à la deuxième édition de son livre. En outre Neercassel informa amplement ses amis romains des additions et corrections qu'il avait apportées à cette deuxième édition déjà mise en route : douze chapitres entièrement neufs, sept dans le Livre I et cinq dans le Livre II. Les additions du Livre I visaient surtout à fonder mieux encore le contritionisme grâce à toutes sortes de témoignages de divers théologiens, celles du Livre II concernaient surtout l'utilité du délai pour l'absolution.

Vers la mi-mai 1684, la deuxième édition était assez avancée pour pouvoir être mise sous presse. A ce moment-là certains amis de Rome conseillèrent de ne pas la faire paraître avant que le Saint-Office ne se fût prononcé sur la première. Dès que Neercassel connaîtrait les objections de la Congrégation, se disait-on, il pourrait apporter dans la deuxième édition les corrections nécessaires. C'étaient surtout Casoni, ainsi que le cardinal Casanate, bien intentionné à l'égard de Neercassel, qui insistèrent sur ce délai. Arnauld n'était nullement de l'avis de ces deux prélats romains. Pour ne pas offusquer son puissant protecteur Casoni, Neercassel s'en tint à son conseil, fût-ce à contre-cœur. Outre les amis de Rome, les membres de son entourage voulurent agir en faveur de son oeuvre. Quelques ecclésiastiques notables de la Mission de Hollande écrivirent une lettre au pape afin d'éviter que la réputation de Neercassel ne fût flétrie par une éventuelle censure.

Mais, de leur côté, les adversaires romains commencèrent à lancer leurs attaques contre le Livre I et accusèrent Neercassel d'être trop exigeant par rapport au commandement de l'amour de Dieu, en outre, il aurait aussi, selon eux, partagé certaines opinions de Baius. Neercassel pouvait facilement réfuter ces imputations. Cependant Wijnants et Van Hecke continuèrent leurs attaques à tel point que Casoni lui-même commença à s'inquiéter. C'est en vain qu'il essaya d'amener Innocent XI à user de son autorité pour mettre fin à ces agitations. Le pape, qui

subissait l'influence des adversaires, était incapable de se former une opinion personnelle sur les problèmes en question. D'autre part, certaines paroles du cardinal Altieri firent entendre que beaucoup de cardinaux avaient rendu un témoignage favorable à l'*Amor Poenitens*. Avant de repartir, vers la mi-août 1684, pour les Pays-Bas espagnols, Arnauld donna son avis sur les nouvelles attaques et rendit confiance à Neercassel quant au bon déroulement de l'affaire. De même, Du Vaucel assurait Neercassel qu'il estimait l'*Amor Poenitens* complètement en sûreté.

Pourtant les adversaires ne restaient pas oisifs. Ils lancèrent une nouvelle attaque. Cette fois-ci c'était d'abord de jansénisme qu'on accusait l'évêque. Un jésuite, Honoré Fabri, soutint que Neercassel enseignait non seulement des propositions condamnées de Baius mais aussi de Jansénius. Pendant ce temps, Du Vaucel et ses amis de Rome avaient rédigé, pour la défense de l'*Amor Poenitens*, un écrit intitulé *Brevis expositio*, qui pouvait éventuellement servir de réponse à l'avis défavorable que Laurent Fabri, O.F.M. Conv., avait émis comme consulteur du Saint-Office.

En décembre 1684, la deuxième édition n'avait pas encore paru. Casani était d'avis qu'il valait mieux gagner du temps dans l'espoir que la résistance s'apaiserait. Mais l'imprimeur comme le libraire insistèrent pour la publication du livre. Arnauld était tout à fait de leur avis. Pourtant ce ne devait être qu'un an plus tard, en décembre 1685, que la deuxième édition parut.

CHAPITRE V*

Complications autour de la publication de la deuxième édition de l'Amor Poenitens et condamnation de la première édition

Lorsque, au printemps de l'année 1685, le texte de la deuxième édition de l'*Amor Poenitens* fut prêt à être mis sous presse, il était grand temps de recueillir les approbations plus ou moins promises par des personnalités des Pays-Bas du Nord et du Sud ainsi que de France et d'Allemagne. En raison des dernières nouvelles de Rome, Neercassel pensait pouvoir procéder à la seconde édition de son livre. Tandis qu'il s'en occupait, on lui fit savoir que Casani persistait dans l'idée qu'il valait mieux différer la

* AGKKN 25(1983), 203-237

publication C'est pourquoi Neercassel l'ajourna encore et profita de ce retard pour rassembler d'autres approbations

A côté du franciscain Laurent Fabri, qui avait donné un avis défavorable, le Saint-Office avait chargé un autre consultant, le carme espagnol Ludovicus Perez de Castro, d'examiner l'*Amor Poenitens* Du Vaucel resta longtemps dans l'incertitude sur la position de ce consultant Mais, au mois de mai 1685, il put annoncer à Neercassel que Perez de Castro était très bien disposé à l'égard de l'*Amor Poenitens* Casoni lui avait donné à lire la *Brevis expositio*, ainsi que l'ample *Apologia* composée par Du Vaucel. Le 12 septembre 1685, Perez donna son rapport, qui se révéla être très favorable Par l'intermédiaire de Casoni, l'augustin Giuseppe Sabatini, qui adhérait à la doctrine de l'*Amor Poenitens*, reçut également l'ordre du pape de donner son avis sur le livre comme consultant. Plus tard, le franciscain Carolus Franciscus de Varisio fut aussi nommé consultant Il devait émettre également un avis favorable

Comme le Saint-Office était très occupé par l'affaire du quietisme de Molinos, l'*Amor Poenitens* se trouvait relégué, pour ainsi dire, au second plan Le libraire Fricx perdit patience Dans ces circonstances, Du Vaucel suggéra à l'évêque de ne plus tarder à publier la deuxième édition Il faudrait bien, dit-il, différer de quelques mois l'envoi des exemplaires destinés à Rome En octobre 1685, Neercassel pria Quesnel, qui, dans l'intervalle, avait rejoint Arnauld à Bruxelles, de mettre définitivement au point la seconde édition pour l'impression On reçut encore quelques approbations de France et de Louvain Au début du mois de décembre 1685, les premiers exemplaires purent être expédiés, d'abord en France, à Liège et en Allemagne, peu après aux Pays-Bas espagnols Aux Pays-Bas du Nord, la seconde édition ne fut mise en vente qu'à la fin du mois de janvier 1686 A cause des nombreuses additions le livre se présenta en deux volumes, qui faisaient un total d'environ 1100 pages

Une nouvelle attaque contre l'*Amor Poenitens*, lancée cette fois par le cardinal Capizucchi, accusait Neercassel d'enseigner trois erreurs capitales 1 que l'amour de Dieu doit être actuel et continu, 2 que les prières qui précèdent l'absolution en sont une partie essentielle, 3 que la crainte de l'enfer rend l'homme plus pécheur.

Neercassel avait déjà réfuté plus d'une fois ces griefs Le 21 janvier 1686, il se déclara disposé à faire le voyage de Rome afin d'apprendre de la bouche du pape même à quoi il devait s'en tenir

Malgré la loi du silence, imposée aux personnes impliquées, Du Vaucel avait pu apprendre que le Saint-Office s'était déclaré, à la majorité des voix, pour une censure de l'*Amor Poenitens* Dès lors il ne lui

restait plus qu'à espérer que le pape arrangerait l'affaire. Cet espoir parut être bien fondé lorsque le pape apprit le résultat du vote, il refusa de le ratifier Neercassel, qui ignorait ces faits, était occupé à la rédaction d'une ample apologie de son livre, destinée aux cardinaux. Les nouvelles de Rome s'améliorèrent de plus en plus.

Le 6 juin 1686, Neercassel mourut au cours d'une visite pastorale exténuante qu'il effectuait dans la partie orientale de sa Mission. Après sa mort, les chapitres de Harlem et d'Utrecht choisirent à l'unanimité Hugo Franciscus van Heussen comme successeur. Les réguliers, qui étaient violemment opposés à la candidature de Van Heussen, l'accusèrent d'hétérodoxie. Comme il avait pris la défense de l'*Amor Poenitens*, on voulut, en l'écartant, porter atteinte indirectement au livre de Neercassel. En décembre 1686, le cardinal Casanate déclara que, sans sa mort prématurée, Neercassel aurait été certainement élevé au cardinalat. À son avis, on n'allait plus rien objecter contre l'*Amor Poenitens*. Cependant les adversaires chargèrent le franciscain Franciscus Burgh d'examiner l'ouvrage de Neercassel. Ils étaient convaincus que ce religieux était plus dévoué à leur cause que son confrère Franciscus Varesius.

Le 11 août 1689, Innocent XI mourut. Pietro Ottoboni lui succéda sous le nom d'Alexandre VIII. Étant cardinal, il s'était déclaré pour la censure de l'*Amor Poenitens*. Aussi, par un décret du 20 juin 1690, le livre de Neercassel fut-il suspendu 'donec corrigatur'.

Afin de fonder l'accusation selon laquelle Petrus Codde, le successeur de Neercassel, et une partie du clergé des Pays-Bas du Nord adhéraient à des opinions jansénistes, les adversaires de Codde composèrent un *Prolixum Memoriale*. Dans cet écrit, qui n'a jamais été imprimé, se trouve une liste de 27 accusations contre le nouveau vicaire apostolique. Quelques-unes se rapportent à l'attitude de Codde vis-à-vis de l'*Amor Poenitens*. On l'accuse, entre autres, de ne pas avoir promulgué le décret de 1690 par lequel ce livre fut suspendu 'donec corrigatur', et d'apprécier hautement la deuxième édition.

Les imputations contre l'*Amor Poenitens*, contenues dans ce *Prolixum Memoriale*, sont dénuées de tout fondement. Pourtant ces accusations injustifiées ont été reproduites au XVIIIe siècle par le *Dictionnaire des livres jansénistes ou qui favorisent le jansénisme* (1750). À son tour J. Carreyre, dans le *Dictionnaire de Théologie Catholique*, les reprend sans aucun discernement.

En 1741 parut à Utrecht une traduction française de l'*Amor Poenitens*, de la main de Pierre Guilbert. La traduction de Le Roy semble ne pas

avoir été imprimée Il en est de même de la traduction néerlandaise, dont s'occupait, en 1684, Joannes Roos, curé à Delft

Aux XVIIIe et XIXe siècles, on n'a pas écrit beaucoup sur l'oeuvre principale de Neercassel Seuls quelques écrivains qui sympathisaient avec le Oud Bisschoppelyke Clerezie, comme Van Heussen, Dupac de Bellegarde, Deelder en Van Kleef, ont écrit plus ou moins amplement sur le livre de Neercassel.

De nos jours, J. de Jong, professeur d'histoire ecclésiastique au séminaire de Rijsenburg, plus tard cardinal-archevêque d'Utrecht, a qualifié l'*Amor Poenitens* de livre apte à faire désespérer les croyants, parce que les exigences que pose Neercassel ne peuvent être remplies que par une élite Dans son *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw* (1945) – Histoire du catholicisme dans les Pays-Bas du Nord aux XVIe et XVIIe siècles – L. Rogier se fonde, dans son jugement sur l'*Amor Poenitens*, sur cet auteur

CHAPITRE VI*

Conclusion

Pour appuyer ses thèses, Neercassel, dans son *Amor Poenitens*, donne un grand nombre de citations En dehors de celles, qui sont empruntées à l'Écriture Sainte, on y trouve beaucoup de textes tirés des écrits d'auteurs ecclésiastiques de l'Antiquité chrétienne jusqu'au XVIIe siècle: au total 691 citations extraites des oeuvres de 119 auteurs Plus de la moitié de ces textes a été empruntée aux Pères de l'Église

Il est invraisemblable que Neercassel ait rassemblé tous ces textes par une lecture personnelle. Mais s'il a eu recours à d'autres, on se demande à qui Il est difficile de répondre à cette question Ses amis français: Arnauld, Quesnel, Nicole, Gerberon, Du Vaucel et Ruth d'Ans l'ont sans doute beaucoup aidé De même ses amis de Louvain et des spécialistes parmi son propre clergé l'ont assisté D'ailleurs en son temps on connaissait déjà des *Concordantiae* pour l'oeuvre de saint Augustin, et on disposait de répertoires pour les écrits des Pères en général, comme la *Bibliotheca sanctorum Patrum* (1575) de Marguarin de la Bigne

Le but principal que Neercassel s'était proposé en rédigeant son *Amor Poenitens* était indubitablement de caractère pastoral amener son clergé à

* Le texte de cette conclusion n'a pas encore été publié

suivre, dans l'administration du sacrement de Pénitence, le chemin sûr tracé par les règles sévères de Charles Borromée. Il est probable que l'auteur ait eu encore présent à l'esprit un motif apologétique, voire même irénique. La théologie de Neercassel est archaïque. Il fait appel, de préférence, à l'Écriture Sainte et aux Pères, sans se rendre suffisamment compte d'une évolution normale du dépôt de la foi. Un autre point faible de l'*Amor Poenitens* tient à une certaine ambiguïté : c'est, d'une part, un traité pastoral, d'autre part, un exposé scientifique (historique et dogmatique). Et quand, plus tard, Neercassel se voit forcé de faire quelques concessions, il adoucit certaines expressions dans sa *Préface* (l'*Epistola ad Clerum* de la deuxième édition), mais les laisse intactes dans le corps du livre. D'où des contradictions.

Peut-on qualifier son oeuvre de janséniste? Encore une question dont la réponse n'est pas facile, car le terme de 'jansénisme' est extrêmement imprécis. Si on entend par là un système qui préconise un certain rigorisme en morale, qui a une préférence pour l'ancienne Eglise et qui est pessimiste quant au nombre des élus, on peut dire que l'oeuvre de Neercassel est janséniste. Mais son attitude pastorale apporte un correctif à ce qu'il pourrait y avoir d'excessif dans sa doctrine.

Est-ce que, au terme de cette étude, la personne de Neercassel se présente clairement à mes yeux? Avant de répondre à cette question, je veux faire une remarque préalable qui d'ailleurs s'y rapporte.

Après le Concile de Trente, le gouvernement de l'Eglise fut fortement centralisé. Il en résulta la nécessité, le cas échéant, d'agir sur l'opinion des fonctionnaires de la Curie romaine. Neercassel dut, à son corps défendant, entrer dans ce jeu politique.

Pour ce qui est de sa personne, je dois avouer que, malgré l'étude de nombreuses lettres et autres documents, je n'ai pu m'en former une image exacte. Il ne s'expose jamais. Il a toujours l'air sérieux, cérébral. Pas trace d'un sourire. Sa piété était sincère et greffée sur celle du cardinal Pierre de Bérulle et, par conséquent, nettement christocentrique.

Il semble que Neercassel, vers la fin de sa vie tende à un perfectionnisme excessif. Même des personnalités qui lui veulent du bien, comme les cardinaux Ottoboni et Colonna, ses collaborateurs Cousebant et Lindeborn et certains professeurs de Louvain, étaient d'avis qu'il était trop sévère, qu'il visait à l'irréalisable. On a l'impression qu'il s'éloignait de plus en plus de ses amis de Louvain et qu'il subissait d'autant plus l'influence d'Arnauld et de ses collaborateurs Ruth d'Ans et Du Vaucel. On se demande si ces amis lointains l'ont assisté de la bonne façon. Quant aux jeunes prêtres auxquels il donnait sa confiance durant

les dernières années de sa vie, ils n'étaient pas capables de lui faire voir la relativité des choses. La combinaison de la crainte d'être désavoué par Rome, d'une écrasante activité pastorale et d'un travail théologico-littéraire considérable a ruiné sa santé et a indubitablement hâté sa mort.

Encore deux mots sur les questions théologiques qui préoccupaient Neercassel. Aujourd'hui on ne se soucie plus beaucoup des problèmes concernant la *contritio* ou l'*attritio*. On attache plus d'importance à la sincérité dans les dispositions intérieures. Quant à la doctrine de la grâce, il ne faut pas confondre l'entité de Dieu et celle de l'homme. L'omnicausalité de Dieu est compatible avec le libre arbitre humain : en raison de la différence qu'il y a dans leur niveau d'existence, ils ne s'excluent pas l'un l'autre.

L'idée de la grâce est conçue de nos jours de façon moins individualiste que jadis. La grâce divine embrasse en première instance le genre humain tout entier, et à partir de là chaque individu. Le mystère de la grâce s'est révélé dans la personne du Christ, dans le Seigneur ressuscité.

Un aveu

J'ai présenté l'*Amor Poenitentis* et la personne de Neercassel en historien, mais il m'est difficile de le suivre en homme. J'admire sa vertu et son énergie, mais je ne me sens pas d'affinité avec lui. On ne s'étonnera pas qu'à mon gré il lui manque la joie franciscaine.

DE THEOLOGISCHE CONTEXT

Alvorens nader in te gaan op de ontstaansgeschiedenis en de lotgevallen van de *Amor Poenitens*, is het van belang het werk in zijn theologische context te plaatsen. In dit geschrift kiest Neercassel immers duidelijk partij ten aanzien van de diverse theologische strijdvragen van zijn dagen. Ten einde zijn houding en mentaliteit te kunnen begrijpen, dient men zich te verplaatsen in die tijd en zich af te vragen, welke ideeën toen opgang maakten en wat de geesten toen bezig hield. Eerst dan is het mogelijk zich een rechtvaardig oordeel over personen en zaken te vormen, een oordeel dat niet vertroebeld wordt door anachronistische vooringenomenheid.

De Scholastiek, die haar bloeitijdperk had gekend in de dertiende eeuw met Alexander van Hales (1170-1245), Albertus Magnus (1193-1280), Bonaventura (1221-1274), Thomas van Aquino (1226-1274) en Duns Scotus (1266-1308), was in de zestiende eeuw voor een groot deel vervallen tot spitsvondige redeneerkunst. Dat verval was, mede onder invloed van het Humanisme, aanleiding tot een tendens in de Kerk om terug te keren tot de oorsprong, tot de bronnen van de openbaring en het geloof, nog niet overwoekerd door gecompliceerde menselijke redeneringen. Want zoals het Humanisme door zijn herontdekking der Griekse en Romeinse klassieken de opbloei van kunst en letteren in de Renaissance heeft mogelijk gemaakt, zo heeft datzelfde Humanisme ook in de theologie en in de vroomheid zijn licht doen schijnen op de H. Schrift en op de grote klassieken van het christendom: de Kerkvaders, speciaal Sint Augustinus, en de kerkelijke Traditie in het algemeen. Die tendens gaf de studie van de H. Schrift en van de Kerkvaders nieuwe impulsen. Hieruit ontwikkelden zich enerzijds, vooral door bestudering van de werken van Sint Augustinus, de *Doctor gratiae*, een overbelichting van Gods al-oorzakelijkheid en van de menselijke afhankelijkheid van de genade en dientengevolge een pessimistische kijk op de menselijke natuur. Anderzijds ontstond er, als uitvloeisel van de humanistische stroming in de theologie, die de mens centraal stelde, een meer optimistische kijk op de mogelijkheden van de menselijke natuur om tot heil te geraken. In de zienswijze van Augustinus was de Erfzonde het centrale dogma, in de humanistische opvatting was de Verlossing het kernpunt.⁴⁷

Aangezien in God weten en willen en doen één zijn, ging het

⁴⁷ H. Bremond *Histoire littéraire du sentiment religieux en France*, I 11-12

uiteindelijk om de vraag: hoe Gods al-oorzakelijkheid te rijmen met de menselijke vrijheid; hoe Gods onontbeerlijke genade in overeenstemming te brengen met de menselijke vrije beslissing tot handelen; hoe Gods vooruit-weten en voorbestemming tot de zaligheid of de verwerping te doen stroken met zijn barmhartigheid?

Ter beantwoording van dat vraagstuk ging de kerkvader Augustinus van twee vaste gegevens uit: Bij God is geen onrechtvaardigheid. God erbarmt zich over wie Hij zich erbarmen wil, en erbarmt zich niet over wie Hij zich niet erbarmen wil. Hoe die beide gegevens met elkaar te rijmen zijn is door het menselijk verstand niet in te zien. Een poging tot verklaring ziet Augustinus in een parallel met het menselijk handelen. Het is namelijk niet onrechtvaardig als iemand een bepaalde schuld opeist; evenmin als het onrechtvaardig is de schuld kwijt te schelden. Welnu, wegens de erfzonde staan alle mensen bij God in de schuld. Het is dan ook niet onrechtvaardig, wanneer God die schuld opeist; evenmin als het onrechtvaardig is, wanneer Hij die schuld kwijtscheldt.⁴⁸ Blijft echter de vraag: hoe is het vooruitzien, de predestinatie (voorbekoming) Gods in overeenstemming te brengen met de leerstelling, dat God alle mensen wil zalig maken?

Naast de theologen die zich, ter beantwoording van die vraag, strikt hielden aan de leer van Augustinus, vele toenmalige professoren van Leuven, zoals Baius en Jansenius, verder Jean du Vergier de Hauranne, abbé de Saint-Cyran, Blaise Pascal, Antoine Arnauld e.a., waren er nog die de richting van de jezuïten volgden, met als voornaamste woordvoerders Molina S.J.⁴⁹ en Suarez S.J.⁵⁰ en in de Nederlanden Lessius S.J.⁵¹ of de zienswijze aanhingen van de thomisten, vooral gerepresenteerd door Bañez O.P.⁵²

⁴⁸ Magnus Lohrer, 'Gottes Gnadenhandeln als Erwählung und Rechtfertigung des Menschen', 779

⁴⁹ Ludovicus Molina S.J., geboren 1536 te Cuenca (Spanje). In 1553 trad hij in bij de jezuïeten. Hij stierf te Madrid op 12 oktober 1600. Zijn voornaamste werk is *Comcordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione*, Lissabon 1588. Hij is de grondlegger van het molinisme. C. Sommervogel S.J., *Bibliothèque*, V, kol. 1167-1179.

⁵⁰ Franciscus Suarez S.J., geboren 1548 te Granada (Spanje). In 1564 trad hij te Salamanca in bij de jezuïeten. Hij is een van de grootste theologen van de Sociëteit. Hij is gestorven in 1617 te Lissabon. C. Sommervogel, *Bibliothèque*, VII, kol. 1661-1687. Ook te consulteren R. de Scoraille S.J., *François Suarez de la Compagnie de Jesus*.

⁵¹ Leonard Leys S.J., genoemd Lessius, werd in 1554 te Brecht bij Antwerpen geboren. In 1572 trad hij in bij de jezuïeten. In 1574 werd hij aangesteld tot docent in de filosofie te Douai en in 1585 tot hoogleraar in de theologie te Leuven. In zijn genadeleer stond hij dicht bij Molina. Hij was een groot theoloog en zeer vroom. Hij is gestorven te Leuven in 1623. C. Sommervogel, *Bibliothèque*, IV, kol. 1726-1751. Ook X.-M. Le Bachelet S.J., *Prédestination et grâce efficace*.

De aanhangers van Molina, de molinisten, leerden, dat God een alle mensen omvattend heilsplan opstelt, waarbij Hij vooruit weet, dat sommigen het heil bereiken terwijl anderen het niet bereiken. Door de 'scientia media'⁵³ immers weet Hij, hoe de geschapen vrije wil zich in deze of gene situatie gedragen zal, of hij de aangeboden genade zal aannemen of verwerpen. Zij die op grond van dat vooruit-weten het heil zullen bereiken, worden tot de heerlijkheid gepredestineerd: predestinatie dus na het vooruitzien van de verdiensten ('post praevisa merita').⁵⁴ Deze leer van Molina werd overigens door zijn eigen generaal, Franciscus Borgia, afgewezen, zou door diens opvolger, Claudius Aquaviva, verboden worden en werd door zijn andere grote ordegenoot, Robertus Bellarminus, bestreden.⁵⁵

De thomisten, die een midden-positie innamen tussen de augustijnianen en de molinisten, maakten bezwaar tegen die opvatting. Hoe kan God, zo brachten zij er tegen in, zonder predestinatie, onfeilbaar de beslissing van de vrije wil kennen? Doet die oplossing wel recht aan het absolute primaat van de goddelijke genade? Bestaat dat primaat nog als het heil uiteindelijk van het scheepsel, van zijn vrije wil afhangt? Bañez stelde dan ook een andere oplossing voor: God wil in zijn algemene heilswil, dat het met vrijheid begiftigde scheepsel tot heil komt. Daarom geeft Hij iedereen voldoende genade (*gratia sufficiens*). Degenen die Hij bijzonder liefheeft predestineert Hij tot de eeuwige zaligheid, dus vóór het vooruitzien van de verdiensten ('ante praevisa merita'), anderen worden daartoe niet gepredestineerd ('reprobatio mere negativa': God verhindert niet dat sommigen de zaligheid niet bereiken). Wie gepredestineerd is krijgt de *gratia efficax* (doeltreffende genade), waardoor hij de

⁵² Dominicus Bañez O P werd in 1528 te Medina del Campo in Spanje geboren. Hij was fel tegenstander van Molina, wiens leer hij door de Spaanse Inquisitie trachtte te doen veroordelen, terwijl Molina van zijn kant de leer van Bañez als calvinisme beschouwde. Hij is gestorven in 1604. Quétif-Echard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, II, 352-353.

⁵³ De *scientia media* is een vorm van Gods weten, die tussen de *scientia simplicis intelligentiae* en de *scientia visionis* in staat. Door de *scientia simplicis intelligentiae* kent God alles wat mogelijk is, hetzij uit hoofde van zijn eigen macht hetzij door de macht van het scheepsel, doch dat niet bestaat, niet zal bestaan en nooit bestaan heeft. Door de *scientia visionis* kent God alles wat bestaat, bestaan heeft of zal bestaan. Door de *scientia media* kent God zaken die tussen het bestaande en het louter mogelijke in staan, namelijk het voorwaardelijk toekomstige wat niet zal bestaan, maar zou bestaan als aan een bepaalde voorwaarde voldaan zou worden, waaraan in feite nooit voldaan zal worden, bij voorbeeld 'Petrus zou Christus niet verloochend hebben, als hij goed gebeden had'. J. M. Hervé, *Manuale Theologiae Dogmaticae*, 58 en 65-66.

⁵⁴ Magnus Lohrer, 'Gottes Gnadenhandeln', 787, X.-M. Le Bachelet, *Prédestination et grâce efficace*, I, 4.

⁵⁵ L. Ceyssens O F. M., 'Voies détournées dans l'histoire du jansénisme', 13.

verdiensten verwerft die nauw met het eeuwig heil samenhangen. Wie niet gepredestineerd is, wordt van de heerlijkheid uitgesloten. Deze uitsluiting volgt op het vooruitweten Gods van de weigering der genade door de mens, noodzakelijk gevolg van het feit dat de *gratia efficax* niet verleend werd. In dit systeem hangt de werkzaamheid van de genade dus samen met de innerlijke kwaliteit van die genade, terwijl het in het molinisme uiteindelijk afhangt van de mens of de *gratia sufficiens* tot *gratia efficax* wordt.³⁶

Opgemerkt moet worden, dat de bañesaanse 'gratia vere et mere sufficiens' niet minder een speculatieve constructie lijkt te zijn dan de molinistische 'scientia media'. Want wat voor soort genade is de *gratia sufficiens*, die in werkelijkheid niet voldoende is, daar God onfeilbaar vooruitziet dat de vrije wil niet met de genade zal meewerken?³⁷ Van de andere kant kan men degenen die zich op Augustinus beriepen, niet vrijpleiten van wat men augustijns archaïsme zou kunnen noemen. Zij wilden niet alleen tot de leer van de grote kerkvader terugkeren, maar ook tot de door hem gebezigde terminologie. Daarbij waren zij er zich echter niet van bewust, dat de Latijnse theologische taal inmiddels sterk geëvolueerd was en dat de geschiedenis zich, ook in de theologie, niet laat terugdraaien. Al waren zij leerlingen van Augustinus, zij bleven toch kinderen van hun eigen tijd. En als zodanig haalden zij onwillekeurig de ideeën van de kerkvader uit de context van zijn levend denken en brachten zij ze terug tot levenloze, abstracte en statische begrippen zonder diepgang. Zo werden Augustinus' denkbeelden tot karikaturen misvormd.³⁸ Op die manier zagen zij niet meer de mens in de auteur, maar alleen het boek. Uitstekende boeken zonder twijfel, werken van Augustinus, van Hieronymus en andere kerkvaders, boeken wier dode tekst echter aanleiding kon worden tot hardnekkige misvattingen, wanneer men ze afsneed van de levende traditie, die er is om ze toe te lichten en ze – zo nodig – recht te zetten, aan te vullen en voort te zetten. Zo kon het gebeuren, dat zij die de taal en de terminologie van Augustinus of van Gregorius bezigden, toch niet de katholieke taal van deze kerkvaders spraken.³⁹ Aldus kwamen zij tot pessimisme ten aanzien van de uitverkiezing en tot rigorisme in de moraal. Alles wat niet uit pure liefde tot God voortkwam en wat nog enige eigenbaat leek in te houden, zelfs de eigenbaat van het eeuwig geluk, was volgens hen

³⁶ Magnus Lohrer 'Gottes Gnadenhandeln', 787-788

³⁷ Idem *ibidem*

³⁸ P. Fransen 'Dogmen- und geschichtliche Entfaltung der Gnadenlehre' 744

³⁹ H. Bremond *Histoire littéraire*, IV 254 v

ondienstig ter zaligheid ⁶⁰ Het verlangen naar een eeuwig geluk, dat toch door ieder weldenkend christen als rechtmatig en godgevallig wordt beschouwd, werd als eigenbaat en als gebrek aan liefde tot God veroordeeld. Geen wonder dat zij het getal der uitverkorenen aan de lage kant schatten en dat men, in hun opvatting, wel zeer strenge moraalnormen moest hanteren om tot 'de kleine rest' te kunnen behoren.

Ter onderzoek en beoordeling van de controverse over de genade had paus Clemens VIII in 1598 de *Congregatio de auxilio gratiae* ingesteld. Hij hield de strijdende partijen voor, zich in deze kwestie alleen aan de leer van Augustinus te houden. De genoemde Congregatie besloot Molina's hoofdwerk *De concordia liberi arbitrii cum gratiae donis* (1588) te verbieden en 90 stellingen uit het werk te veroordelen. De paus weigerde echter een en ander met zijn gezag te dekken. Later werden twintig stellingen ter veroordeling aan de paus voorgelegd. Weer weigerde Clemens VIII een veroordeling uit te spreken ⁶¹ Deze paus stierf alvorens een beslissing in de controverse genomen te hebben. Ook zijn opvolger Paulus V stemde er niet in toe stellingen uit Molina's werk te veroordelen. Na jarenlange discussies (1598-1607) slaagde men er niet in de moeilijkheden op te lossen ⁶² Paulus V hief in 1607 de *Congregatio de auxilio* op met de belofte weldra een definitieve uitspraak te doen, en verbood de partijen intussen elkaar te verketteren. Zijn belofte spoedig nader te beslissen kwam hij echter niet na.

De onbesliste afloop van de strijd en het uitblijven van een definitieve pauselijke uitspraak versterkte Cornelius Jansenius in zijn verlangen tot de oplossing van het probleem bij te dragen door de genadeleer van Augustinus uiteen te zetten volgens de richtlijnen van Clemens VIII, die de opvattingen van Augustinus omtrent de genade als de leer van de Kerk beschouwde. In zijn *Augustinus* onderzocht hij als historicus de leer van de Doctor gratiae. Hij wilde niet zijn eigen zienswijze geven doch die van de grote kerkvader ⁶³ Door diens leer uiteen te zetten meende hij tevens aan te tonen, dat de Kerk van zijn tijd, op het stuk van de genadeleer, niet kon verschillen van de oude Kerk ⁶⁴.

Volgens Jansenius moest de theologie wezenlijk onderscheiden worden van de filosofie, omdat de theologie op gezag en traditie steunde en niet op filosofische argumenten, zoals de tijdgenoten-scholastici ze

⁶⁰ R. A. Knox *Enthusiasm*, 219.

⁶¹ LTK, IV, kol. 1004-1005 controverse over de genade.

⁶² E. Vansteenbergh, 'Molinisme', kol. 2094-2187.

⁶³ L. Ceysens O.F.M., 'Voies detournées', 11-26.

⁶⁴ L. Ceysens O.F.M., *ibidem*, 17.

Cornelius Jansenius (1585-1638), bisschop van Ieper.

naar voren brachten.⁶⁵ In zijn dedicatie-brief aan paus Urbanus VIII zegt Jansenius, dat zijn studie hem twintig jaar dwangarbeid kostte.⁶⁶ Het werk lag persklaar, toen de auteur op 6 mei 1638 als bisschop van Ieper aan de pest overleed. In juni 1640, nog vóór het boek volledig was afgedrukt, werd op basis van enige clandestien bemachtigde katernen de strijd tegen het werk reeds aangeboden door de Leuvense jezuïeten.⁶⁷

Toen paus Urbanus, door het drijven van de assessor van het H. Officie, Francesco Albizzi,⁶⁸ de bulle *In eminenti* (1642) uitvaardigde, laakte hij daarmee, zonder een formele dogmatische veroordeling uit te spreken, naast andere werken, ook de *Augustinus* van Jansenius, omdat de auteur met de publicatie ervan tegen het verbod van Paulus V was ingegaan, die in 1611 verboden had werken over de genade te publiceren zonder toestemming van de Inquisitie.⁶⁹

Inmiddels had Nicolas Cornet,⁷⁰ syndicus van de theologische faculteit, op 1 juli 1649 vijf proposities aan de Sorbonne ter veroordeling voorgelegd. Zonder uitdrukkelijk te zeggen, dat de proposities aan de *Augustinus* ontleend waren, had hij blijkbaar dat werk op het oog.⁷¹ Innocentius X, die men gevraagd had die stellingen te veroordelen, aarzelde lange tijd dat te doen. De assessor Albizzi wist de paus over zijn schroom heen te helpen en hem te brengen tot de uitvaardiging, op 31 mei 1653, van de Constitutie *Cum occasione*.⁷² Daarbij verklaarde hij niet formeel, dat de stellingen aan het werk van Jansenius ontleend waren, maar liet dat wel doorschemeren. Zo ontstonden er twee belangrijke nieuwe kwesties die tot geschilpunten werden tussen de voor- en de

⁶⁵ P. Fransen, 'Dogmengeschiedliche Entfaltung', 754.

⁶⁶ L. Ceyskens O.F.M., 'Het theologisch denken en het jansenisme 1640-1730', 421.

⁶⁷ L. Ceyskens O.F.M., *ibidem*, 422.

⁶⁸ Francesco Albizzi werd geboren te Cesena in 1593. Na rechten gestudeerd te hebben ging hij in de advocatuur. In 1614 trad hij in het huwelijk met Violante Martelli, die hem een dochter en drie zoons schonk en reeds in 1621 stierf. In 1625 vertrok Albizzi naar Rome, waar hij in dienst trad van de H. Stoel. In 1635 werd hij aangesteld als assessor van het H. Officie en in 1654 werd hij tot het kardinaat verheven. Hij beschouwde het als zijn levenswerk de leer van Jansenius te bestrijden en die van Molina te doen zegevieren. Hij had een belangrijk aandeel in de totstandkoming van de pauselijke documenten tegen het jansenisme. Op 3 oktober 1684 stierf hij te Rome. A. Monticone, 'Francesco Albizzi', 22-26, L. Ceyskens O.F.M., *Le Cardinal Albizzi (1593-1684)*.

⁶⁹ Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion*, 443; E. Vansteenbergh, kol. 2173.

⁷⁰ Voor gegevens omtrent Nicolas Cornet en zijn rol in de veroordeling van de 5 proposities, zie de ruim gedocumenteerde studie van L. Ceyskens O.F.M., 'Nicolas Cornet (1592-1663), promoteur des cinq propositions jansénistes', 395-495.

⁷¹ L. Ceyskens O.F.M., 'L'authenticité des cinq propositions condamnées de Jansénius', 370.

⁷² Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion*, 445, zie ook noot 71.

tegenstanders van Jansenius: 1. Staan de vijf proposities werkelijk in de *Augustinus* van Jansenius en geven ze de bedoeling van de auteur weer? 2. Welk gezag heeft de Kerk in feitenkwesties? Is zij daarin onfeilbaar?

Deze beide vraagstukken zouden de hele verdere geschiedenis rond het jansenisme gaan beheersen. De aanhangers van Jansenius waren van mening, dat de H. Stoel wel een bindende uitspraak kan doen in kwesties die geloof of zeden raakten (*quaestio iuris*), doch niet in vraagstukken waar het om de juistheid van een historisch feit ging (*quaestio facti*). De vijf proposities waren volgens hen wel veroordelenswaardig; ze hadden echter niets met de *Augustinus* te maken. Daarop besloot Alexander VII de Constitutie *Ad Sanctam* (16 oktober 1656)⁷³ uit te vaardigen. Hierin bracht hij naar voren, dat de vijf proposities aan de *Augustinus* ontleend waren en door Innocentius X in de door de auteur bedoelde zin veroordeeld waren.

De anti-jansenistische theologen hebben deze beschikking van Alexander VII veelal als een onfeilbare geloofsuitspraak over *leerstellige kwesties* beschouwd. Het probleem echter of de vijf proposities al of niet in de *Augustinus* te vinden zijn, is geenszins een leerstellige kwestie. Bovendien, net zo min als het kerkelijk leergezag erover kan oordelen of een bepaalde persoon zich in staat van zonde bevindt, kan het een uitspraak doen aangaande de ketterse gezindheid van een auteur. En dit te minder wanneer die auteur niet meer leeft en zich dus niet meer verantwoord kan. Alexander VII had het volste recht een loyale onderwerping aan de instructies van de H. Stoel te eisen in zake de zwijgplicht en de dogmatische veroordeling van de vijf proposities (*quaestio iuris*). Men had hem echter slecht geadviseerd door hem er toe te brengen er de feitenkwestie bij te betrekken.⁷⁴

Tot nog toe is het niemand gelukt de vijf proposities uit de *Augustinus* van Jansenius op te diepen. De eerste propositie staat er materialiter wel in. Wanneer men die echter uit haar verband ruikt, kan zij een betekenis krijgen, die zij in het geheel van de context niet bezit.⁷⁵ De vier andere

⁷³ *Ibidem*, 447.

⁷⁴ P. Fransen, 'Dogmengeschiedtliche Entfaltung', p. 759-761

⁷⁵ De eerste van de vijf door de Constitutie *Cum occasione* (31 mei 1653) van Innocentius X veroordeelde stellingen luidt aldus 'Aliqua dei praecepta hominibus iustis volentibus et conantibus, secundum praesentes quas habent vires, sunt impossibilia, deest quoque illis gratia, qua possibilia fiant' (Zie Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion*, p. 445) - 'Enkele geboden Gods zijn voor rechtvaardigen die van goede wil zijn en hun best doen, onmogelijk met de kracht waarover zij actueel beschikken, hun ontbreekt zelfs de genade waardoor zij mogelijk worden'

zijn er niet in te vinden en kan men hoogstens uit bepaalde uitlatingen van Jansenius afleiden, ofschoon bij hem ook andere uitspraken te vinden zijn, die dat soort gevolgtrekkingen alle grond ontnemen.⁷⁶

Ook in zake de zedenleer kwamen de verschillende theologische stromingen tot zeer uiteenlopende conclusies. De augustijnse gedachten-gang zou in rechthoekig doordenken op de alles overtreffende liefde, die wij God verschuldigd zijn, en op het inzicht dat de menselijke natuur wegens de erfzonde tot het kwade geneigd is, overhellen tot gestrengheid in de moraal en zich consequent tot rigorisme kunnen ontwikkelen. De humanistische denkwijze daarentegen zou in menselijke benadering van de moraal een meer soepele houding voorstaan en kon langs de weg van de casuïstiek⁷⁷ gemakkelijk tot laxisme leiden.

In bepaalde omstandigheden kan de mens immers in twijfel verkeren, of een te stellen daad al of niet geoorloofd is; met andere woorden, of een gebod of verbod in die omstandigheden al dan niet verplicht; of nog anders gezegd: mag men bij twijfel een opvatting volgen die de vrijheid van handelen voorstaat?

Jansenius schrijft in zijn werk *Augustinus*, deel III, boek III, hoofdstuk XIII, kol. 334 (N.B. Tengevolge van een drukfout zijn er twee kolommen 334. Het gaat hier om de eerste) 'Haec igitur omnia plenissime planissimeque demonstrant nihil esse in Sancti Augustini doctrina certius ac fundatius, quam esse praecepta quaedam, quae hominibus non tantum infidelibus, excaecatis, obduratis, sed fidelibus quoque ac justis volentibus, conantibus secundum praesentes quas habeat (sic) vires, sunt impossibilia, deesse quoque gratiam qua fiant possibile'.

'Dit alles bewijst volop en overduidelijk, dat er in de leer van Sint Augustinus niets zekerder is en niets hechter gefundeerd dan de opvatting, dat er enkele geboden zijn die onmogelijk zijn, niet alleen voor ongelovige, verblinde en in het kwaad verharde mensen, maar zelfs voor rechtvaardigen die van goede wil zijn en hun best doen, althans met de kracht waarover zij actueel beschikken, en dat hun de genade, waardoor zij mogelijk worden, ontbrekt.'

Uit de hele context blijkt, dat het om dit laatste gaat en dat weerstaan aan sterke bekering niet mogelijk is zonder Gods hulp. Deze is niet altijd zonder meer aanwezig, doch moet door gebed verkregen worden. Even verder, in hetzelfde hoofdstuk, zegt Jansenius dan ook 'AC PER HOC POTEST HOMO SI VELIT, ESSE SINE PECCATO ADIUTUS A DEO.' (hoofdletters in de tekst zelf) – 'En daarom kan de mens, als hij wil, met Gods hulp zonder zonde zijn.'

Voor een goed begrip van de authenticiteit der vijf proposities, zowel naar de letter als naar de opvatting van Jansenius en naar die van Sint Augustinus, te consulteren de recente studie van L. Ceyssens O.F.M., 'L'authenticité des cinq propositions condamnées de Jansénius', 368-424.

⁷⁶ P. Fransen, 'Dogmengeschichtliche Entfaltung', 760.

⁷⁷ *Casuïstiek* is een tak van de moraaltheologie die de christelijke zedenwet op afzonderlijke, dikwijls gefingeerde gevallen (casus conscientiae), toepast. Bij onoordeelkundig gebruik kan de casuïstiek het contact met de eigenlijke zedenleer verliezen en leiden tot rigorisme of tot zedelijk minimalisme en laxisme, of ook tot louter uitwendige wettelijkheid (farizeïsme), en aldus de persoonlijke gewetensvorming belemmeren.

De strenge moralisten eisten in een dergelijk geval, dat de wet voorrang had en ook in twijfel geëerbiedigd moest worden. Onder invloed van hen die een mildere houding in de moraal verdedigden, werd er een nieuw, zeer belangrijk doch ook zeer omstreden moraal-principe ingevoerd, het *probabilisme*,⁷⁸ met zijn varianten van *aequiprobabilisme* en *probabiliorisme*.⁷⁹ Volgens dit principe kan men, bij gebrek aan zekerheid, veilig de weg volgen van de waarschijnlijkheid die men kan achterhalen óf door eigen redenering óf door de geschriften van erkende moralisten. Het probabilisme leert zelfs, dat men een waarschijnlijke opinie kan volgen, ook al is men ervan overtuigd, dat de tegengestelde opinie waarschijnlijker is. Men mag een waardevolle auteur volgen ook al is men het, met vele anderen, niet met hem eens. Het is niet te verwonderen dat dit systeem in laxisme kan onttaarden.

Er traden talrijke moralisten op die werkelijk als laxisten kunnen worden betiteld.⁸⁰ Zij werden fel bestreden. Vooral waar het probabi-

⁷⁸ Het *probabilisme* werd voor het eerst in de huidige vorm geformuleerd door Bartholomaeus de Medina O.P. (1527-1581) in zijn commentaar op de *Summa* van Thomas van Aquino in 1577 'Si est opinio probabilis, licetum est eam sequi, licet opposita sit probabilior' - 'Als een mening waarschijnlijk is, is het geoorloofd die te volgen, ook al is de tegenovergestelde mening waarschijnlijker.' Voor nadere gegevens omtrent Bartholomaeus de Medina O.P. te consulteren Quetif-Echard, *Scriptores ordinis Praedicatorum*, II, 356^b-357^a.

⁷⁹ De genoemde moraal-systemen geven, ieder op eigen manier, antwoord op de vraag hoe te handelen wanneer men in twijfel verkeert, of een gebod of verbod in bepaalde omstandigheden verplicht? Anders gezegd: Wanneer mag men een opvatting volgen, die de vrijheid van handelen, bij twijfel, voorstaat?

a Het *extreme tutorialisme* eist, dat die opvatting *volkomen zeker* is. Deze zienswijze is veroordeeld onder het pontificaat van Alexander VIII bij een decreet van het H. Officie van 7 december 1690 (Denzinger/Schönmetzer, *Enchiridion*, 480, n. 2303).

b Het *gematigde tutorialisme* eist, dat die opvatting *zeer waarschijnlijk* is. Deze zienswijze verschilt nauwelijks van de eerste en is er, in de praktijk, identiek aan.

c Het *probabiliorisme* eist, dat die opvatting *waarschijnlijker* is dan de opvatting die voor de wet opkomt.

d Het *aequiprobabilisme* eist, om vrij te kunnen handelen, dat de beide opvattingen minstens *even waarschijnlijk* zijn.

e Het *probabilisme* eist, dat de opvatting die de vrijheid van handelen voorstaat, *waarschijnlijk* is, ook al is de opvatting die voor de wet opkomt, waarschijnlijker.

f Het *laxisme* acht het voldoende, dat de opvatting die de vrijheid van handelen voorstaat, *enige waarschijnlijkheid* bezit, ook al is het nog zo weinig. Theoretisch is dit door geen enkele moraaltheoloog als systeem verkondigd. In de praktijk verstaat men onder laxisten degenen, die bij twijfel op uiterst zwakke gronden de vrijheid van handelen verdedigen (E. Gemicot S.J., *Institutiones theologiae moralis*, I, 53 v.).

⁸⁰ Te Douai doceerde de Italiaanse jezuit Francesco Amico (1578-1651) zijn laxe stellingen over moraal bij zelfverdediging, die zelfs de Raad van Brabant in het geweer riepen.

lisme en laxisme op de toediening en het ontvangen van de sacramenten werden toegepast, gingen die theoretici op verzet stuiten. Velen meenden namelijk, dat men onder geen beding riskeren mocht de genademiddelen van de Kerk ongeldig toe te dienen en dat men daarom in deze niet op waarschijnlijkheid mocht afgaan, doch de zekere weg diende te volgen. Onder de sacramenten ging de aandacht vooral naar de Biecht uit.

In de geschiedenis van de Kerk werden de diverse elementen van de Biecht om beurten benadrukt. In de kerkelijke Oudheid lag de nadruk bij de Biecht vooral op de penitentie of voldoening. Het volbrengen van de zeer reele boetedoening werd beschouwd als het eigenlijke vergevende element. In de vroege Middeleeuwen treedt de belijdenis meer als vergevend bestanddeel op de voorgrond, omdat de belijdenis zelf, met ten onrechte, als de grootste boetedoening werd beschouwd.⁸¹ Later werd het berouw als het voornaamste element van de Biecht beschouwd. Verscheidene middeleeuwse theologen beaamden wel de noodzaak van de absolutie, maar zagen die niet als integrerend deel van de eigenlijke Biecht. Petrus Abelardus (1079-1142) en Petrus Lombardus († 1160) waren van mening, dat het voor de Biecht vereiste berouw steeds de zondeschuld delgde en dat de daarop volgende absolutie slechts de verzoening met de Kerk bewerkte en van kerkelijke straffen ontsloeg.⁸² Wanneer de schrijvers van de twaalfde eeuw over *contritio* spreken, hebben zij doorgaans een berouw op het oog dat is ingegeven door liefde tot God. Het is wel zeker, dat geen van hen bij het ontstaan van die gemoedsbeweging de vrees voor het oordeel Gods en de straf uitsloot. Maar zij zouden wel vreemd hebben opgekeken, als zij hadden horen beweren dat die vrees, zelfs mét het sacrament der Biecht, op zich voldoende zou zijn ter verkrijging van zondevergeving. Alle auteurs van

(L. Ceyskens O F M, 'Jacques Boonen face au laxisme penitentiel', 28, ook in *Jansenistica Minora*, V, fasc. 46) Te Leuven riep de cistercienser monnik Joh. Caramuel (1606-1682), door Alfonsus de Liguori 'princeps laxistarum' genoemd, wegens zijn openlijk verdedigd laxisme de tegenstand op van de Mechelse aartsbisschop Jacob Boonen en van de Gentse bisschop Antoon Triest, die de strenge moraal waren toegedaan en lijsten van te Leuven gecensureerde proposities naar Rome stuurden (L. Ceyskens O F M *Sommas* (1661-1672, xliii) Pascal bestreed deze laxisten in zijn *Letras Proemiales* (1656-1657) De pausen Alexander VII en Innocentius XI veroordeelden talrijke laxeproposities. En zelfs de generaal van de jezuiten, Thyrsus Gonzalez (1624-1705), stond een strenge moraal voor, alhoewel zijn Orde vurige verdedigers van het probabilisme telde

⁸¹ F J Heggen, *Boete-nering en private biecht*, 24

⁸² LTK, VI, kol. 1152-1153

die tijd zijn contritionist en zij verstaan onder *contritio*⁸³ wat wij vandaag volmaakt berouw noemen⁸⁴

Voor het Concilie van Trente biechtte men in de regel eens per jaar. De door de decreten van het concilie geïnspireerde zielzorgpraktijk leidde, vooral door toedoen van de jezuiten en capucijnen, tot het frequenter ontvangen van het sacrament der Biecht⁸⁵. Deze praktijk hing nauw samen met de tendens tot veelvuldige Communie, daar Biecht en Communie onafscheidelijk met elkaar verbonden werden. De penitenten verschenen voor de priester dan ook niet meer alleen om grote zonden te belijden, doch ook om hun dagelijkse zonden te biechten en om raad te vragen in gewetenskwesties. De bedienaar van het sacrament der Biecht werd op die manier 'biechtvader'⁸⁶. Door die veelvuldige biechtpraktijk kwam de biechtvader voor problemen te staan die tevoren nauwelijks bestonden. Vooreerst was er de kwestie van berouw. Moest men van de penitenten een echt volmaakt berouw, *contritio*, eisen of kon men volstaan met *attritio*, berouw uit louter vrees voor straf? En indien men de *contritio*, die op zich reeds de zonden vergaf, moest eisen, wat was dan de waarde van de absolutie?

Ook ten aanzien van de penitentie kwamen er vragen op. Diende zij aangepast te zijn aan de zwaarte van de zonde? Moest zij, naar oud gebruik, de absolutie voorafgaan als uitdrukking van een waar berouw? Tenslotte vroeg men zich af, hoe de houding van de biechtvader behoorde te zijn tegenover gewoontezondaars, de *recidivi*. Hoe diende men in het algemeen degenen te behandelen, die niet in de juiste gesteltenis verkeerden? Wat was precies de juiste gesteltenis?

Naarmate de devotie-biecht in gebruik kwam en het aantal penitenten groeide, nam de gestrengheid van de bedienaren van het sacrament af⁸⁷. Dezen gingen meer letten op de correcte en volledige schuldbelijde-

⁸³ *Contritio* is een vorm van berouw over bedreven zonde waarbij als motief geldt de liefde tot God om Hemzelf en waarbij de zonde als een kwaad ten aanzien van God verafschuwd wordt.

Attritio is een vorm van berouw over bedreven zonde waarbij de zonde verafschuwd wordt als een kwaad ten aanzien van onszelf, ofwel omdat zij onze verhouding tot God heeft verstoord en de ziel met *schuld* heeft belast, ofwel omdat wij er *straf* voor verdiend hebben.

⁸⁴ E. Amann in *DTC* XII kol. 937.

⁸⁵ A. Schuchart *Der Pastor Bonus des Johannes Opstraet* 65 en 22.

⁸⁶ Vgl. J. van Laarhoven, Een geschiedenis van de biechtvader, 375-422, o.a. 405. Gevierd biechtvader heeft deze protagonist van het humanisme devot (Franciscus van Sales) niet alleen de zogenaamde devotie-biecht bevorderd onder de serieuze christenleken, maar hen ook met grote nadruk gewezen op de onmisbare hulp van een geestelijk leidsman.

⁸⁷ A. Schuchart *Der Pastor Bonus des Johannes Opstraet* 22 v.

nis dan op andere belangrijke aspecten van de Biecht, zoals oprecht berouw en de bereidheid om boete te doen. Overigens zat de hele kwestie over de juiste toediening van het sacrament der Biecht vol voetangels en klemmen, omdat de termen *contritio* en *attritio* op het Concilie van Trente geen duidelijk afgebakende inhoud hadden gekregen. Zowel de attritionisten als de contritionisten beriepen zich op de uitspraken van het concilie.

Als het ging om gewoonte-zondaars, achtten de strenge biechtvaders uitstel van absolutie noodzakelijk, indien hun penitenten de naaste gelegenheid tot zonde niet wilden vermijden. Anderen stelden ten aanzien van recidivi de absolutie zonder meer uit, tot zij de morele zekerheid hadden dat de penitenten werkelijk tot inkeer waren gekomen.⁸⁸ Mildere biechtvaders daarentegen namen genoegen met het voornemen van de penitent de zondige gelegenheid te vermijden. En zij verdedigden in dat geval de geldigheid van de absolutie, ook als de ervaring leerde de ernst van een dergelijk voornemen in twyfel te moeten trekken.

Carolus Borromeus,⁸⁹ groot ijveraar voor de doorvoering van de hervormingsbesluiten van het Concilie van Trente, had in zijn *Instructiones* (1582) richtlijnen gegeven voor de juiste toediening van de sacramenten, speciaal van het sacrament der Biecht. Deze vonden een wijde verspreiding. Vooraanstaande Franse bisschoppen⁹⁰ schreven pastorale brieven, waarin zij de bepalingen van Carolus Borromeus omtrent de Biecht onder de aandacht brachten: uitstel van absolutie waar zulks nodig of nuttig bleek, aangepaste penitenties en oprecht

⁸⁸ De voorstanders van uitstel van de absolutie redeneerden aldus kort na Sint Bernardus, bij de opluiking van de Scholastiek, heeft men het begrip doodzonde zeer uitgebreid en o a uitgestrekt tot slechte gedachten. Het gevolg was, dat uitstel van absolutie steeds moeilijker werd in praktijk te brengen. Brief van Du Vaucel aan Neercassel van 21 oktober 1684, OBC 593, f. 4866-4869. De betreffende passage van de brief is afgedrukt in OAA, IV, 179, noot b.

⁸⁹ Carolus Borromeus (1538-1584) werd op 22-jarige leeftijd door zijn oom paus Pius IV, naar Rome geroepen en daar tot het kardinaat verheven en benoemd tot aartsbisschop van Milaan. Hij ijverde zeer voor de doorvoering van de hervormingsbesluiten van het Concilie van Trente en stelde tot dat doel o a *Instructiones* samen, die vrijwel de gehele pastoraal-theologie bestrijken. DBI, 20, 260-269; Hurter, *Nomenclator*, III kol 355-357, G. Sofia, *La dottrina di San Carlo Borromeo sui doveri del confessore*.

⁹⁰ Dit waren Gilbert de Choiseul du Plessis-Pralin, bisschop van Doornik (F. Desmons, *L'episcopat de Gilbert de Choiseul (1671-1689)*, Doornik 1907), Guy de Sève de Rochechouart, bisschop van Atrecht (DHGE, IV, kol 702-703) en Etienne Le Camus, bisschop van Grenoble (hoofdstuk III, noot 412). Allen waren zij het contritionisme toegeedaan.

berouw. In de Zuidelijke Nederlanden kwam vooral Jacob Boonen,⁹¹ aartsbisschop van Mechelen (1621-1655), voor het contritionisme en de strenge biechtpraktijk op. In zijn decreet van 26 maart 1637⁹² vroeg hij alle biechtvaders, ten einde het effect van het sacrament niet in de waagschaal te stellen, hun penitenten tot een volmaakt berouw te brengen.⁹³ Ook Aimé de Coriache,⁹⁴ vicaris generaal van het aartsbisdom Mechelen, ijverde voor de strenge praktijk van het boetsacrament. Op 28 april 1667 en 23 juli 1668 laakte hij bij decreet⁹⁵ de gewoonte om recidivi al te gemakkelijk te absolveren, en beval hij de *contritio* aan als een noodzakelijke dispositie voor de Biecht.

Zelfs Alexander VII, die zeker niet verdacht kan worden van jansenistische sympathieën, had in de jaren 1665 en 1666 twee reeksen laxe proposities veroordeeld.⁹⁶ Bovendien had hij de dominicanen verzocht op te treden tegen het laxisme.⁹⁷ In 1667 had hij beide partijen, de strenge en de meer gematigde, op zware kerkelijke straffen verboden⁹⁸ elkaar te verketteren, een bepaling die in het heetst van de strijd dikwijls moeilijkheden opleverde.

In 1674 zou de Leuvense hoogleraar Gomarus Huygens⁹⁹ met zijn *Methodus remittendi et retinendi peccata* uit de tamelijk strenge leer van Carolus Borromeus de uiterste consequenties trekken en het schriftwoord van het *niet vergeven* evenzeer benadrukken als dat van het

⁹¹ Jacob Boonen werd geboren op 11 oktober 1573 te Antwerpen. Aanvankelijk wijdde hij zich aan de rechtswetenschap. Op 9 juli 1611 werd hij tot priester gewijd. In 1617 volgde zijn aanstelling tot bisschop van Gent en in 1621 die tot aartsbisschop van Mechelen. Hij was sterk betrokken in de strijd om de *Augustinus* van Jansenius, welk werk hij verdedigde. Hij stierf op 30 juni 1655 te Brussel. L. Ceyskens O.F.M., 'Jacques Boonen face au laxisme pénitentiel'.

⁹² P.F.X. de Ram, *Nova et absoluta collectio Synodorum tam provincialium quam dioecesanorum Archiepiscopatus Mechlinensis*, II, 343 v.

⁹³ L. Ceyskens O.F.M., 'Jacques Boonen face au laxisme pénitentiel', 9-61.

⁹⁴ Aimé de Coriache, geboren 1600 te Brugge, gestorven 6 oktober 1682. *BNB*, IV, kol. 395-396.

⁹⁵ P.F.X. de Ram, *Nova et absoluta collectio*, II, 359-363, L. Ceyskens O.F.M., *Sources*, 239 en 278.

⁹⁶ Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion*, 449-455.

⁹⁷ L. Ceyskens O.F.M., 'Le cardinal Jean Bona et le Jansénisme', 25 v., idem, *Jansenistica Mnora*, IV, fasc. 32.

⁹⁸ Voor de tekst van het betreffende decreet zie Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion*, 455, en L. Ceyskens O.F.M., *Sources*, 240 v.

⁹⁹ Gomarus Huygens, geboren 1631 te Lier, hoogleraar in de filosofie en de theologie aan de universiteit van Leuven, praeses van het Paus-college. Hij werd in 1670 door de universiteit van Leuven, te zamen met Johannes Ulrich Randaxhe, naar Rome afgevaardigd ten einde daar te pleiten voor het behoud van de oude privileges der universiteit. Neercassel sloot zich, op zijn reis naar Rome, bij het gezelschap aan. Huygens stierf in 1702 te Leuven. *BNB*, IX, kol. 729-746.

vergeven (Joh. 20, 23). Deze auteur eiste dat de biechtvader, alvorens een gewoonte-zondaar te absolveren, morele zekerheid bezat aangaande de oprechtheid van de bekeringswil van zijn penitent. Zelfs zijn collega Franciscus van Vianen,¹⁰⁰ die de strenge leer eveneens was toegedaan, achtte dit een verwerpelijk tutorisme. Het werk van Huygens werd op 28 augustus 1681, tengevolge van het drijven van de felle anti-jansenisten, de Belgische jezuiet Pierre Cant¹⁰¹ en de Ierse franciscaan Patrick Duffy,¹⁰² door de Spaanse Inquisitie veroordeeld.¹⁰³

Benedictus Odescalchi, die in 1676 als Innocentius XI de pauselijke troon besteege, was de strenge richting in de moraal toegedaan. Hij was zeer op de hand van Neercassel. In 1679 veroordeelde hij, door toedoen van enige Leuvense professoren en tot grote voldoening van Neercassel, 65 stellingen van de laxistische moraal.¹⁰⁴ Deze veroordeling, te zamen met de omstandigheid dat in het begin van de zeventiende eeuw een aantal Belgische en Franse bisschoppen veel aandacht besteedden aan het waardig en vruchtbaar ontvangen van het sacrament der Biecht, schiep een gunstige voedingsbodem voor het ontstaan van de *Amor Poenitens*.

¹⁰⁰ Franciscus van Vianen, geboren 1616 te Brussel, gestorven 1693 te Leuven. Hij was de leider van de delegatie, die de universiteit van Leuven in 1677 naar Rome afvaardigde ter verkrijging van de veroordeling van een aantal laxistische stellingen. *BNB*, XXVI, 714-715, L. Ceyskens O.F.M., *Sources (1677-1679)*, li-1ii.

¹⁰¹ Pierre Cant S.J., geboren 26 juli 1628 te Brugge, gestorven aldaar op 4 februari 1704. A. Schier en L. Ceyskens, 'Correspondance de Pierre Cant sur les activites anti-jansenistes à Madrid (1674-1684)', 1-114; ook in *Jansenistica Minora*, II, fasc. 18.

¹⁰² L. Ceyskens O.F.M., 'P. Patrice Duffy O.F.M. et sa mission anti-janseniste', 76-112 en 228-266, ook in *Jansenistica Minora*, II, fasc. 11.

¹⁰³ Het betreffende decreet is gepubliceerd door L. Ceyskens O.F.M., *Sources*, 352. Dat het werk in Rome niet veroordeeld werd, is o.a. te danken aan de bemoeienissen van Neercassel.

¹⁰⁴ Denzinger-Schonmetzer, *Enchiridion*, 457-466.

DE VOORGESCHIEDENIS VAN DE AMOR POENITENS

1. De optie van Neercassel

In het hiervoor geschetste theologisch en kerkhistorisch kader heeft Neercassel een belangrijk aandeel gehad in de controverse aangaande moraal en biechtpraktijk. Hij stond de strenge richting voor en neigde tot rigorisme, dat overigens werd getemperd door zijn pastorale bewegelijkheid. Zijn *Amor Poenitens* kwam in die tijd tot rijping. In dit werk betoogde Neercassel vooreerst, dat een alles overtreffende liefde tot God de noodzakelijke gesteltenis is ter verkrijging van de zondevergeving, ook in het sacrament der Biecht. Vervolgens zette hij erin uiteen, hoe de priesters dit sacrament moeten bedienen ten einde de uitwerking ervan niet in de waagschaal te stellen. Door eigen inzicht en roeping, op aanraden van 'de besten onder zijn clerus'¹⁰⁵ en door zijn zorg om, in de benadrukking van het gebod van de liefde tot God, niet voor zijn protestantse landgenoten onder te doen,¹⁰⁶ is hij tot het schrijven van dit werk gekomen. Zijn hoofddoel echter was zijn eigen clerus de juiste biechtpraktijk voor te houden.¹⁰⁷ Zijn plan om dit werk te schrijven was mede beïnvloed door vrienden die met dezelfde idealen bezielde waren en die zich ook bij de uitwerking van het tractaat niet onbetuigd lieten.

Zijn jeugdijaren had Neercassel doorgebracht in zijn geboorteplaats Gorcum, waar de gereformeerden verreweg de meerderheid van de bevolking uitmaakten.¹⁰⁸ Zo had hij reeds van jongs af leren omgaan

¹⁰⁵ Neercassel aan kardinaal Altieri, 07 07 1684, OBC 598 'De consilio praestantissimorum qui sunt in clero nostro virorum composui

¹⁰⁶ Neercassel aan Buonvicini, 28 05 1683, OBC 597 'Eulgavi librum de *Amore Poenitente* ad occulendum os haereticis qui calumniantur catholicos, ac si docerent posse salvari hominem modo confiteatur et absolute donetur, tamen Deum non amet super omnia' - 'Ik heb het boek *Amor Poenitens* uitgegeven om de ketteren de mond te snoeren. Zij beweren namelijk op lasterlijke wijze, dat de katholieken leren dat men zalig kan worden als men maar biecht en de absolutie ontvangt, ook al bemint men God niet boven alles'

¹⁰⁷ Neercassel aan Vianen, 20 02 1682, OBC 609 'Sum in propositione edendi quam primum istos tractatus ut Ecclesiasticos meos ad amplectendam in curandis animarum vulneribus eam artem quam S Patres efficacissimam tutissimamque aestimarent exhorte et mducam' - 'Het is mijn bedoeling die beide tractaten (de twee Boeken waaruit de *Amor Poenitens* bestaat) zo spoedig mogelijk uit te geven om mijn geestelijken aan te sporen en er toe te brengen in de biechtpraktijk die methodi toe te passen, die de heilige Vaders als de meest effectieve en veiligste hebben aangemerkt'

¹⁰⁸ L. J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 403

met de protestanten. Deze omstandigheid is ongetwijfeld van invloed geweest op zijn houding van vreedzame samenleving met andersdenkenden, en op zijn zorg om in gestrengheid van leven niet voor hen onder te doen.¹⁰⁹ Die eigenschappen zouden zijn latere leven kenmerken. Zijn neiging tot gestrengheid in de moraal werd ongetwijfeld tevens gevoed door zijn contacten met de Franse oratorianen. Op negentienjarige leeftijd trad hij te Parijs in bij het door Pierre de Bérulle¹¹⁰ in 1611 gestichte Franse Oratorium.¹¹¹ Tijdens zijn theologische studies in Frankrijk had hij onder meer te Parijs contact gehad met de oratoriaan Jean Morin,¹¹² de vroegere calvinist, die in Leiden gestudeerd had en de religieuze situatie van de Republiek dus van nabij had leren kennen. Deze geleerde theoloog had in die jaren een omvangrijke en diepgaande historische studie over het sacrament van de Biecht in voorbereiding, die Neercassel later in zijn *Amor Poenitens* zal aanhalen.¹¹³ De vierde generaal van de oratorianen, Jean Senault,¹¹⁴ bracht hem rond 1651 de groeten over van Jean Morin, en deelde hem

¹⁰⁹ M G Spiertz, 'Les relations de Neercassel, 47-64, idem, 'Godsdienstig leven', 353

¹¹⁰ Pierre de Bérulle, geboren 4 februari 1575 en gestorven 2 oktober 1629, wijdde zich aanvankelijk vooral aan de bekering van de calvinisten. Hij is de grondlegger van de 'Ecole française' inzake de ascese en de vroomheid, speciaal ten aanzien van de Menswording van Christus, en stichter van het Franse Oratorium. In 1627 werd de Bérulle door Urbanus VIII tot het kardinaat verheven. Henri Bremond, *Histoire littéraire*, III, sparsim

¹¹¹ Het Franse Oratorium, gesticht door kardinaal Pierre de Bérulle, heeft zich in de zeventiende eeuw over grote delen van Europa verbreid. Het stichtte veel priesterseminaries en – tegen de bedoelingen van de Bérulle in – talrijke colleges, hetgeen moeilijkheden met de jezuïeten veroorzaakte, die het Oratorium zijn sympathie voor het jansenisme verweten. Henri Bremond, *Histoire littéraire*, III, 141-198

¹¹² Jean Morin werd in 1591 te Blois uit calvinistische ouders geboren. Hij studeerde te Leiden, werd onder leiding van Pierre de Bérulle in 1617 katholiek en in 1618 opgenomen in het Oratorium. Hij is een van de grondleggers van de historische theologie. Zijn hoofdwerk is *Commentarius historicus in administratione sacramenti poenitentiae*, Parijs 1651, later ook uitgegeven te Antwerpen in 1682, te Brussel in 1687 en te Venetië in 1702. Alhoewel hij in dat werk de boete-discipline omstandig beschreef, verklaarde de auteur uitdrukkelijk, dat hij slechts de historie van die praktijk weergaf, zonder ze als geëigend voor zijn tijd aan te bevelen. Zijn werk beviel de jansenisten niet, daar hij hun verweet de oude boete-discipline te willen herinvoeren. Ook de jezuïeten waren hem minder goed gezind, daar hij hun leer over de Biecht veroordeelde. Morin stierf te Parijs op 28 februari 1659. D. Mohen, in *DTC*, X, kol. 2486-2489. In een schrijven van 13.12.1667, *OBC* 599, aan Vianen zegt Neercassel over Morin: 'Vir eruditissimus Joannes Mormus quocum mihi multa familiaritas fuit' – 'De hooggeleerde Jean Morin, met wie ik zeer bevriend was.'

¹¹³ *Amor Poenitens*, Boek II, hoofdstuk 12

¹¹⁴ Jean Senault werd geboren in 1601 en stierf op 3 augustus 1672. Hij was de vierde generale overste van het Oratorium, een gevierd predikant en auteur van enige theologische tractaten in de geest van Sint Augustinus. Hurter, *Nomenclator*, IV, kol. 141-142

mee dat deze hem het nog ontbrekende gedeelte van zijn boek over de Poenitentia (1651) had toegezonden.¹¹⁵ Blijkbaar was Neercassel daarin geïnteresseerd. Kort na Neercassels priesterwijding (1652) schreef Nicolas Jourdin, de eerste superior van het nieuw-gebouwde Oratorium-huis te Parijs, hem een lange brief vol zalving en geestelijke raad, waarin hij hem onder andere toevoegde:

‘Als u de Handelingen van de Milanese kerkprovincie bezit, moge ik u aanraden die dikwijls te lezen.’¹¹⁶

Hiermee werd zijn aandacht gevestigd op de strenge biechtpraktijk van Carolus Borromeus.

In datzelfde jaar werd Neercassel aangesteld tot docent in de theologie aan het aartsbisschoppelijk seminarie te Mechelen. Daar heeft hij leren kennen de reeds genoemde aartsbisschop Jacob Boonen, die de strenge moraal hooghield. In die tijd zal hij ongetwijfeld ook in verbinding hebben gestaan met de vele professoren van Leuven, die in meerdere of mindere mate voor rigorist doorgingen, zoals Joannes Sinnigh, Franciscus van Vianen en Theodorus van Blockhoven. Later zou hij volop gelegenheid krijgen kennis te maken en van gedachten te wisselen met Gomarus Huygens, toen deze in 1670 met Johannes Randaxhe naar Rome trok om er te pleiten voor de privileges van de Leuvense universiteit. Neercassel had zich namelijk bij het gezelschap aangesloten om zich bij de Romeinse autoriteiten te gaan verdedigen tegen aantijgingen van jansenisme en van partijdigheid ten aanzien van de religieuze missionarissen.

Reeds in 1665 correspondeerde hij over uitstel van absolutie.¹¹⁷ Ook aangaande de theologische strijdvragen rond *contritio* en *attritio*¹¹⁸ en de opvattingen over de aard van de volmaakte liefde tot God¹¹⁹ nam hij al

¹¹⁵ Deze brief is gedateerd 25 november, zonder aanduiding van jaar. Hij is in OBC geclassificeerd onder n 583 (f. 952 en 953) bij de door Neercassel in 1667 en 1668 ontvangen brieven. Dit moet op een vergissing berusten, daar Jean Morin is gestorven in 1659. De brief moet dus rond 1651, het jaar van verschijnen van het boek van Morin, geschreven zijn.

¹¹⁶ Nicolas Jourdin aan Neercassel, 08 06 1652, OBC 581. Deze brief is volledig afgedrukt door H. F. van Heussen in *Batavia Sacra*, II, 477 v. ‘Si acta Ecclesiae Mediolanensis habeas, auctor tibi vim illa frequenter legendi.’

¹¹⁷ Neercassel aan Jean Baptiste Verjuys O.P., 09 04 1665, OBC 599. Verjuys was prefect van de Missie der dominicanen. Hij schreef *Pastorale Missionariorum cum resolutione casuum in missionibus apud haereticos et alibi occurrentium*, Brussel 1664 (BCNI, n 12149). Neercassel schreef hem, dat hij een heruitgave van dat werk wenste, en deed hem enige suggesties aan de hand over ‘matrimonium coram ministro’.

¹¹⁸ Giacomo Rospighioli, internuntius te Brussel (1665-1667), later kardinaal, aan Neercassel, 27 06 1667, OBC 583, f. 760.

¹¹⁹ Neercassel aan Vianen, 30 10 1671, OBC 602, f. 109.

vroeg een duidelijk standpunt in. Naar aanleiding van het door paus Innocentius XI in 1677 afgekondigde Jubileum had Neercassel, ten behoeve van de priesters, een korte inhoud van de betreffende bulle samengesteld, waaraan hij een *Instructie* over de juiste toediening van het sacrament der Biecht had toegevoegd (ratio absolventi et retinendi peccata).¹²⁰ Genoemde paus spoorde Neercassel aan hem te steunen in zijn pogingen een gezonde moraal te bevorderen en te handhaven.¹²¹ In die jaren zeventig ook boog Neercassel zich over de *Methodus* van Gomarus Huygens. Dat pleidooi voor de strenge biechtpraktijk kon hij wel niet in al zijn onderdelen onderschrijven, maar het liep toch in grote lijnen parallel met zijn eigen inzichten en interesseerde hem in hoge mate. Op 13 februari 1675 schreef¹²² hij vanuit Huissen,¹²³ dat hij dat werk van Huygens sterk had aanbevolen aan velen van zijn priesters, en dat hij de lezing ervan aan verscheidenen van zijn biechtelingen als penitentie had opgelegd. Hij was ervan overtuigd, dat vrijwel alle ongeregelheden bij priesters en volk voortkwamen uit het te grote gemak, waarmee men met de toediening van het sacrament van de Biecht omsprong. Daarom was hij ook van plan na Pasen (1675) zijn clerus te Huissen bijeen te roepen en bij wijze van synodaal decreet te bepalen, dat men de absolute volgens de *Methodus* van Huygens, die zich beriep op de door Carolus Borromeus voorgeschreven instructies, moest verlenen. Enige jaren geleden al had hij er op gewezen de richtlijnen van Carolus Borromeus in de biechtpraktijk toe te passen. Maar aangezien men er zich niet aan hield, wilde hij die bepalingen thans hernieuwen.¹²⁴

Degenen die verder nog hun invloed op het ontstaan van de *Amor Poenitentis* hebben doen gelden, hetzij als stimulator of adviseur, hetzij als beoordeelaar of corrector of ook als vertaler, zijn ruwweg in drie categorieën te verdelen. Allereerst is er de groep rond Antoine

¹²⁰ Neercassel aan Vianen, 10 03 1677, OBC 605 De betreffende *Instructie* is getiteld *Instructio et Eptome Universalis Jubilaei a Sanctissimo Domino D N Innocentio XI omnibus Christi fidelibus concessi*, en is te vinden in ASV, FCC, 24, f. 32^v-33^v. Wij geven de tekst van deze *Instructio* als Appendix I bij deze studie

¹²¹ Favoriti aan Neercassel, 20 07 1678, OBC 588, en 25 03 1679, OBC 589, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 387 v

¹²² Neercassel aan Vianen, 13 02 1675, OBC 603, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 346 v

¹²³ Om veiligheidsredenen had Neercassel zich in Huissen gevestigd, een aan de keurvorst van Brandenburg behorende enclave, waar vrijwel volledige godsdienstvrijheid bestond E. Smit 'Neercassel en Huissen (1675-1679)', 205

¹²⁴ Neercassel aan Vianen, 13 02 1675, OBC 603, gedrukt L. Ceyskens, *Sources*, 346 v

CAROLVS BORROMÆVS S. R. E. CARDIN.
ARCHIEPISC. MEDIOLAN.

*Stemmata clarus erat, pius at, rigidusque satelles
Iustitiæ; haud recto flexit auaritia.*

*In se durus item nimium, nimiumque seuerus:
Dicitur ut ante obitum Sanctus, et acta probant.*

H. Carolus Borromeus (1538-1584), aartsbisschop van Milaan.

Arnauld,¹²⁵ die we als de Port-Royal-groep zouden kunnen aanduiden en die vooral een stimulerende, adviserende en corrigerende invloed uitoefende. Vervolgens de groep van Leuven, die op de eerste plaats een kritische functie vervulde. En tenslotte de vrienden in Rome, die zich vooral tot taak hadden gesteld het boek tegen de aanvallen van 'andersdenkenden' te beschermen en te verdedigen, en de dreigende veroordeling te voorkomen.

Van de Port-Royal-groep moet, chronologisch gezien, als eerste vermeld worden Sébastien Joseph du Cambout de Pontchâteau,¹²⁶ Frans edelman en Solitaire¹²⁷ van Port-Royal. Hij was vanaf het begin de meest stuwende kracht om Neercassel tot het schrijven van de *Amor Poenitens* aan te zetten. Als een van de participanten ter indijking van het eiland Nordstrand,¹²⁸ aan de westkust van Sleswijk-Holstein, had hij in 1664 een reis naar het eiland ondernomen en was toen, op doorreis in de Noordelijke Nederlanden, in contact gekomen met zijn mede-participant, de apostolisch vicaris Neercassel. Deze twee, in vele opzichten gelijk gestemde geesten, sloten sindsdien een hechte vriendschap, die zij met een regelmatige en frequente correspondentie voedden. Pontchâteau beschouwde Neercassel als de ideale bisschop, die de ware leer en de gezonde moraal verkondigde en hooghield. Als deze bisschop met zijn grote invloed en onbetwist gezag de zaken zou verdedigen, die ieder uit de kring van Port-Royal zo na aan het hart lagen, zoals de correcte biechtpraktijk, dan zou er op voorhand al veel gewonnen zijn. Reeds op

¹²⁵ Antoine Arnauld werd als jongste van een gezin van 20 kinderen op 5 februari 1612 geboren te Parijs. Hij werd tot priester gewijd in 1641 en behaalde in hetzelfde jaar de graad van Doctor van de Sorbonne. Na de dood van Saint-Cyran (1643), vriend van kardinaal Pierre de Berulle en van Jansenius, werd hij de grote verdediger van Jansenius. Hij stierf op 8 augustus 1694 te Brussel. Zijn talrijke geschriften en de meeste zijner brieven zijn van 1775-1783 uitgegeven te Lausanne onder de titel *Œuvres de Messire Antoine Arnauld*, welke uitgave 43 delen omvat. Voor nadere gegevens te consulteren DTC, I, kol. 1978-1983, E. Jacques, *Les années d'exil*.

¹²⁶ De Pontchâteau is geboren op 20 januari 1634 en gestorven 27 juni 1690. B. Neveu, *Pontchâteau*.

¹²⁷ Solitaires de Port-Royal: een groep veelal geleerde mannen, leken en priesters, die een soort kluzenaarsleven leidden rond de Cisterciensinnen-abdij van Port-Royal des Champs in het dal van de Chevreuse, niet ver van Parijs. Naast de beoefening van studie en gebed, besteedden zij hun tijd aan de opvoeding van de jeugd. Hiertoe hebben o.a. nog behoord Antoine Arnauld, Pierre Nicole en Blaise Pascal.

¹²⁸ E. Jacques geeft in *Les années d'exil*, 57-64, een gedocumenteerd overzicht van het ontstaan van deze politieke, financiële en missionaire onderneming. Ook te consulteren L. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 499-508.

28 december 1675 schreef Pontchâteau hem,¹²⁹ dat hij een kort geleden te Antwerpen gedrukte Latijnse brief had gelezen over de absolutie en over de belijdenis van dagelijkse zonden. Het geschrift bevatte volgens hem veel goede dingen, maar hij miste er ook veel in. Bovendien was hij het niet met de briefschrijver eens, dat het veelvuldig biechten van dagelijkse zonden aan te raden was. Hij verzocht Neercassel er zijn mening over te geven, daar hij het een zaak van groot belang achtte, die tot nog toe – voor zover hij wist – niet al te goed behandeld was. Wellicht was dat al een kleine wenk aan Neercassel om er zelf aan te beginnen. In zijn brief van 26 maart 1676 kwam Pontchâteau daarop terug.¹³⁰ Ook de in 1674 verschenen *Methodus* van Huygens was voor de Fransman aanleiding Neercassel aan te sporen zijn licht te laten schijnen over de biecht-kwesties. De Franse vrienden, schreef hij hem, hadden enige bezwaren tegen dit werk. Zij waren bang, dat de auteur de zaken wat op de spits dreef. Pontchâteau verwachtte dan ook van Neercassel een samenvattende verhandeling, waarin hij alle vraagstukken betreffende berouw, biecht en vergeving systematisch en duidelijk aan de orde zou stellen.¹³¹ Daartoe zette hij hem – zij het in bedekte termen – bij herhaling aan.¹³²

Neercassel had echter andere plannen. Hij wilde, na zijn tractaten over de heiligenverering (1675)¹³³ en over de lezing van de heilige Schrift (1677),¹³⁴ over de Kerk gaan schrijven. In 1675 reeds had hij het plan daartoe opgevat.¹³⁵ Zijn vrienden in Leuven en in de Noordelijke Nederlanden hadden hem echter verzocht om, in navolging van Arnauld, de katholieke leer over de rechtvaardiging tegen de protestantse visie te verdedigen. Eigenlijk deed hij dat ook liever, daar hij dan kon steunen op het werk van Arnauld.¹³⁶ Hij moet daar wel aan

¹²⁹ Pontchâteau aan Neercassel, 28 12 1675, OBC 587, f. 2006^v, gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 423-425. De betreffende Latijnse brief is vermeld bij L. Willaert, *BJB*, onder n. 3653 *Epistolae cuiusdam pastoris ad quemdam S. Theologiae professorum de methodo absolvendi a peccatis venialibus*, Antwerpen 1674, 28 blz. in 8°

¹³⁰ Pontchâteau aan Neercassel, 24 03 1676, OBC 587, f. 2040^v-2041^v, gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 426-429

¹³¹ Pontchâteau aan Neercassel, 15 07 1676, OBC 587, f. 2103^v-2103^v, gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 430-431, en 05 08 1676, OBC 587, ook 22. 05 1679, OBC 589, f. 2769, gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 466-468.

¹³² Pontchâteau aan Neercassel, 28 12.1675, 24 03 1676 (noot 130) en 05 08 1676, OBC 587

¹³³ *Tractatus de Sanctorum et praecipue B. Mariae Virginis cultu*, Emmerik, 1675

¹³⁴ *Tractatus de lectione Scripturarum*, gevolgd door *Dissertatio de interprete Scripturarum*, Emmerik 1677

¹³⁵ Neercassel aan Pontchâteau, 17.08 1675, PR 2654^v

¹³⁶ Neercassel aan Pontchâteau, 18 02.1677, OBC 604.

begonnen zijn, want die leer over de justifikatie zal een van de hoofdelementen van de *Amor Poenitens* worden.

Antoine Arnauld was wel de voornaamste uit de kring van Port-Royal, die de *Amor Poenitens* beïnvloedde. Neercassel correspondeerde reeds vanaf 1669 met deze vermaarde Franse theoloog, die hij als een martelaar en een heilige vereerde. Na zijn gedwongen vertrek uit Frankrijk was Arnauld in 1679 in de Spaanse Nederlanden gearriveerd. Tot Neercassels vreugde vestigde hij zich op 31 oktober 1680 voor bijna twee jaar in de Noordelijke Nederlanden, eerst acht maanden in Utrecht, daarna nog ruim een jaar in Delft.¹³⁷ Bij de uiteindelijke vormgeving van de *Amor Poenitens* zal hij de voornaamste raadgever van Neercassel zijn.

Als trouw medewerker van Arnauld oefende ook Ernest Ruth d'Ans¹³⁸ veel invloed uit op de aankleding van het werk. Deze uit het Luikse afkomstige geestelijke was bekend en bevriend met veel Leuvenaren. In 1670 had hij de deputatie van de universiteit van Leuven vergezeld op haar reis naar Rome, bij welke gelegenheid hij ook Neercassel had leren kennen.¹³⁹ Ruth d'Ans zal in de jaren tachtig als tussenpersoon fungeren bij de communicatie tussen Neercassel en de professoren van Leuven.

Bij deze eerste groep geïnteresseerden is ook nog te rekenen de eveneens uit Frankrijk uitgeweken benedictijn Dom Gabriël Gerberon,¹⁴⁰ die lange tijd in de Noordelijke Nederlanden verblijf hield. Deze geleerde patroloog gaf Neercassel menig advies. Ook de abt van Haute-Fontaine (Champagne), Guillaume Le Roy,¹⁴¹ moeten wij in dit verband vermelden. Hij zal de *Amor Poenitens* in het Frans vertalen. Pasquier Quesnel,¹⁴² die ook tot de Port-Royal-groep behoorde, heeft met de

¹³⁷ E. Jacques, *Les années d'exil*, 204-294.

¹³⁸ Paul Ernest Ruth d'Ans, geboren te Sept-Fontaines bij Verviers, gedoopt te Verviers op 23 02 1653, gestorven 1728 te Brussel E. Jacques, *Les années d'exil*, 75 v., Ph. Dieudonné, 'Ernest Ruth d'Ans, 5-39.

¹³⁹ Hoofdstuk II, blz 58

¹⁴⁰ Gabriel Gerberon O.S.B., geboren te Saint-Calais (bisdom Le Mans) in 1628, gestorven 28 maart 1711 te Parijs H. Hurter, *Nomenclator*, IV, kol. 852-854.

¹⁴¹ Guillaume Le Roy, geboren te Caen in 1610, gestorven te Haute-Fontaine in maart 1684. Hij heeft veel geschriften van Kerkvaders, vooral van Augustinus, vertaald, o.a. een verzameling Vader-teksten over het leven in afzondering, getiteld *Solitude chrétienne*. G. Namer, *L'abbé Le Roy et ses amis*, Ruth Clark, *Lettres de German Vullart à M. Louis de Préfontaine*, 11

¹⁴² Pasquier Quesnel, geboren 14 07 1634 te Parijs, gestorven 02 12 1719 te Amsterdam. Hij werd na de dood van Antoine Arnauld (1694) de voorman van de jansenistische beweging J.A.G. Tans, *Pasquier Quesnel et les Pays-Bas*

eerste editie van het werk weinig bemoeienis gehad. Zijn invloed had betrekking op de eindredactie van de tweede editie.

De tweede groep van personen die bijzondere betekenis hebben gehad inzake de totstandkoming van de *Amor Poenitens*, wordt gevormd door een aantal professoren van de universiteit van Leuven. Als voornaamste dient genoemd te worden Franciscus van Vianen,¹⁴³ fel tegenstander van het laxisme en ijveraar voor de strenge moraal, zij het op een ietwat gematigder wijze dan de rigoristische Gomarus Huygens, de auteur van de *Methodus remittendi et retinendi peccata*. Deze professoren, alsmede hun collega Lambert Vincent,¹⁴⁴ aarzelden aanvankelijk de *Amor Poenitens* van hun goedkeuring te voorzien. Zij zouden Neercassel er tenslotte toe aanzetten een groot aantal wijzigingen en verzachtingen in het manuscript aan te brengen, waardoor de uitgave van het werk aanvankelijk werd vertraagd.

Bij deze groep is ook te rekenen Theodorus van Blockhoven,¹⁴⁵ de Noord-Nederlandse president van het Haarlemse College Pulcheria te Leuven ter opleiding van de toekomstige clerus voor de Hollandse Missie.¹⁴⁶ Neercassel verschilde nogal eens van mening met hem, niet alleen in theologische zaken, maar ook aangaande zijn pedagogische aanpak van de studenten.¹⁴⁷ Soms ging dat zo ver, dat er regelrechte ruzie en een tijdelijke verwijdering ontstond. Ondanks dat bleef Neercassel toch met hem van gedachten wisselen over aangelegenheden betreffende moraal en biechtpraktijk. Aan het oordeel van de meer bezadigde Van Vianen hechtte Neercassel bijzonder veel waarde, schynbaar meer dan aan dat van diens irascibile collega Van Blockhoven. Van Vianen maakte hij deelgenoot van zijn plannen.

¹⁴³ In hoofdstuk I, noot 100 vindt men enige biografische gegevens over Franciscus van Vianen

¹⁴⁴ Lambert Vincent, geboren te Grave, overleden te Leuven 15 06 1684. Vanaf 1665 was hij president van het College 'Vighus' te Leuven, gesticht voor de opleiding van Friese priester-candidaten. L. Cevssens, *Sources (1677-1679)*, vii

¹⁴⁵ Theodorus van Blockhoven, ook Baden genoemd, afkomstig uit Culemborg, gestorven 1691 te Leuven. Hij was korte tijd werkzaam als pastoor te Haarlem en te Leiden. In 1657 werd hij aangesteld tot praeses van het Hollands College 'Pulcheria' te Leuven. *NNBW*, VI, kol. 118

¹⁴⁶ Andere instituten ter opleiding van de Noord-Nederlandse clerus waren het *Collegium Alticollense* (Hoge Heuvel) te Keulen, dat in 1671 door Neercassel werd overgeplaatst naar Leuven onder dezelfde naam, het *Collegium Urbanum* van de Propaganda te Rome, en het *College van O L V* te Douai

¹⁴⁷ Th. van Blockhoven aan Neercassel, 25 11 1680, OBC 589, f. 3023-3024, gedrukt L. Cevssens O F M., *Sources*, 167-169. Naar aanleiding van dit conflict bood Van Blockhoven Neercassel zijn ontslag aan als praeses van het College Pulcheria per 1 mei 1681.

De derde groep, die nauw bij de lotgevallen van de *Amor Poenitens* betrokken was, wordt gevormd door medestanders die zich in Rome voor de gunstige ontvangst van het boek inzetten en de dreigende veroordeling trachten te voorkomen. De belangrijkste representant van die groep, Louis-Paul Du Vaucel,¹⁴⁸ was naaste medewerker van Arnauld en sinds 1682 pleitbezorger in Rome van allen die de strenge moraal en de janseniserende genadeleer waren toegedaan. Tot die groep behoorden ook de invloedrijke functionarissen van de pauselijke curie Agostino Favoriti¹⁴⁹ en diens neef Lorenzo Casom,¹⁵⁰ secretaris van Innocentius XI. Neercassel had de laatste in 1678 in de Republiek ontmoet als secretaris van de pauselijke gevolmachtigde op het Congres van Nijmegen, Luigi Bevilacqua.¹⁵¹ Ook kan men tot die groep rekenen de kardinalen Altieri, Ottoboni, Azzolini, Casanate, Howard en Colonna, die Neercassel goed gezind waren.

2. Rijpingsproces van de *Amor Poenitens*

Na zijn tractaat over de heiligenverering (1675) en dat over de lezing van de heilige Schrift (1677), had Neercassel rond 1678 de handen vrij voor zijn verhandeling over de Biecht. Wel had hij in het begin van het jaar 1677 aan Pontchâteau geschreven, dat hij over de katholieke leer van de rechtvaardiging wilde schrijven.¹⁵² In zijn correspondentie zou hij daar echter verder met geen woord meer over reppen. Het is mogelijk, dat zijn plannen om over de Biecht te schrijven daaruit zijn voortgekomen en tenslotte de overhand hebben gekregen. Hoe het ook zij, hij was ongetwijfeld mentaal reeds met het werk bezig, gezien de directe of indirecte aansporingen en signalen die van buiten op hem afkwamen, en de aanduidingen die hij zelf verschaftte. Zo schreef Theodorus van Blockhoven hem op 24 februari 1677 een lange brief, waarin hij hem

¹⁴⁸ Louis-Paul Du Vaucel, geboren 1640 te Evreux, gestorven 1715 te Maastricht. E. Jacques, *Les années d'exil*, 230-231. J. A. G. Tans, *Pasquier Quesnel*, 485, noot 1

¹⁴⁹ Agostino Favoriti werd geboren in 1624 te Sarzana bij Lucca en is gestorven in 1682. Wegens zijn gaven van geest en hart en zijn grondige kennis van het Latijn bekleedde hij de post van secretaris van de brieven onder vier opeenvolgende pausen. Hij neigde tot rigorisme en stond in goede verstandhouding met de Leuvenaren die het laxisme bestreden. L. Ceyskens, *Sources (1680-1682)*, vii-xii. *DHGE*, XVI, 764

¹⁵⁰ In de Inleiding, noot 26, vindt men enige biografische gegevens over Lorenzo Casom.

¹⁵¹ Luigi Bevilacqua. Over zijn activiteiten als pauselijk gevolmachtigde bij de vredesonderhandelingen te Nijmegen. P. J. Rietbergen, 'Papal Diplomacy and Mediation at the Peace of Nijmegen', 28-96

¹⁵² Neercassel aan Pontchâteau, 18 02 1677, OBC 604

met afgrijzen meedeelde, wat hij diezelfde dag in een preek had horen beweren. De penitent zou door het sacrament van de Biecht van attritus tot contritus gemaakt worden. Als dat niet waar was, zo had de predikant verder betoogd, en iedereen van tevoren contritio diende te hebben, dan zou niemand door de priester geabsolveerd behoeven te worden, omdat hij al gerechtvaardigd zou zijn vóór hij ging biechten. In dat geval zou de priesterlijke absolutie slechts declaratoria zijn, hetgeen tegen de uitspraken van het Concilie van Trente was.¹⁵³ Ook had de man beweerd, dat gewoonte-zondaars geabsolveerd konden worden, indien er gevaar bestond, dat zij anders een afkeer van het biechten zouden krijgen.¹⁵⁴ Dit waren nu juist enkele zaken, waarop Neercassel later omstandig zou ingaan in zijn *Amor Poenitens*.

Niet lang na de alarmerende brief van Van Blockhoven meldde Neercassel op 10 maart 1677 aan Van Vianen, dat de *Instructie* over de toediening van het sacrament der Biecht, die hij naar aanleiding van het Jubileum¹⁵⁵ had uitgevaardigd, door de hele clerus saecularis onderschreven en tijdens de hele duur van het Jubileum aan de gelovigen voorgehouden en toegelicht werd. Ook verscheidene religieuzen bevalen in hun preken de *Instructie* aan. Het succes was enorm. In twee weken tijds moest het stuk vier maal gedrukt worden.¹⁵⁶ Neercassel vond het belangrijk, dat Van Vianen hiervan op de hoogte was. Deze zou namelijk, op last van de theologische faculteit van de universiteit van Leuven, op 7 april 1677 met enige collega's naar Rome vertrekken om daar hun eigen leer te verdedigen en goedgekeurd te krijgen en de laxistische leer van hun tegenstanders te doen veroordelen.¹⁵⁷ De dag nadat Neercassel de brief aan Van Vianen had geschreven, stuurde hij

¹⁵³ Denzinger/Schonmetzer, *Enchiridion*, 402, can. 8.

¹⁵⁴ Th. van Blockhoven aan Neercassel, 24 02 1677, OBC 588, f. 2230'-2231'.

¹⁵⁵ Dit Jubileum is niet te vinden in *Magnum Bullarium* van Cherubini, daar het geen Jubileum Universale was, doch een dat op verzoek van de atzonderlijke bisschoppen door de paus verleend werd. De internuntius Tanara had Neercassel daar op gewezen en hem aangeraden zich tot de paus (Clemens X) te wenden (Tanara aan Neercassel, 11 05 1676, OBC 587, f. 2071'). Neercassel deed dat bij schrijven van 10 juni 1676 (OBC 596, vermeld door R. R. Post, *Romeense Bronnen*, II, 666). In juli 1676 stierf paus Clemens X, zonder het Jubileum aan Neercassel verleend te hebben. Diens opvolger, Innocentius XI, schijnt er toch een Jubileum Universale van gemaakt te hebben, althans zo betitelt Neercassel het in zijn *Instructio*. Men vraagt zich af, waarom Cherubini het dan niet vermeldt.

¹⁵⁶ Neercassel aan Vianen, 10 03 1677, OBC 605, gedrukt, L. Ceyskens O F M., *Sources*, 35-37, vgl. noot 120.

¹⁵⁷ Voor uitvoerige gegevens over die deputatie van Leuvense professoren naar Rome, te consulteren, L. Ceyskens, 'De Leuvense deputatie te Rome (1677-1679)', 252-312, ook in *Jansenistica I*, 167-253.

ook een schrijven¹⁵⁸ aan de kardinaal-staatssecretaris, Alderano Cibo, waarin hij ongeveer hetzelfde mededeelde over zijn bemoeienissen de priesters en gelovigen, in verband met het verdienen van de Jubileum-aflaat, aan te sporen het sacrament van de Biecht op de juiste manier toe te dienen en te ontvangen. In dat schrijven van 11 maart 1677 verklaarde hij, dat de bijgevoegde *Instructie* vrijwel woordelijk ontleend was aan de *Instructiones* van de heilige Carolus Borromeus en aan die van kardinaal Grimaldi,¹⁵⁹ aartsbisschop van Aix-en-Provence.

Franciscus van Vianen beantwoordde de brief van Neercassel op 12 mei 1677 vanuit Venetië,¹⁶⁰ waar hij daags tevoren was aangekomen. In zijn schrijven prees hij een theologisch werk¹⁶¹ van de dominicaan Vincent Contenson,¹⁶² dat hij op zijn reis naar Rome had meegenomen ter bestudering. In Keulen had een medebroeder van Contenson hem gezegd, dat hij de leer over de noodzaak van de liefde tot God bij het ontvangen van het sacrament der Biecht aan die auteur had ontleend en in zijn lessen had ingebouwd. Neercassel zal later in zijn *Amor Poenitens* dikwijls naar Contenson verwijzen.

Op 27 mei 1677 arriveerden Van Vianen met zijn mede-gedeclegeerden veilig in Rome. Neercassel feliciteerde hem daarmee en wenste hem succes met zijn opdracht. Opgetogen deelde de apostolisch vicaris hem mee, dat zijn clerus zich hoe langer hoe meer aan de *Instructiones* van Carolus Borromeus hield bij de toediening van het sacrament der Biecht.¹⁶³ Van zijn kant meldde Van Vianen hem op 18 september 1677 vanuit Rome, dat de paus zeer gunstig gestemd was ten aanzien van hun zaak, maar dat de oppositie niet stil zat. Hij deed Neercassel de suggestie de paus rechtstreeks te vragen de zuiverheid van geloof en zeden met

¹⁵⁸ Neercassel aan kardinaal Cibo, 11 03 1677, ASV, FFC, 24, f 28^r-29^r

¹⁵⁹ Jérôme Grimaldi, geboren 1597 te Genua, gestorven 04 11 1685 te Aix-en-Provence. Vgl. *Cas ordinaires du refus ou du délai de l'absolution, par le Cardinal Grimaldi* . . . , in 8e, vermeld in Migne, *3e Encyclopédie Théologique*, XXXIX, 770 Volgens de *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*, LXIV, 659, bevindt dit werk (in 4e, 15 blz) zich in genoemde bibliotheek onder het nummer D 98456 en is het gedrukt te Aix in 1674

¹⁶⁰ Vianen aan Neercassel, 12 05 1677, OBC 588, gedrukt, L. Ceysens, *Sources*, 83

¹⁶¹ *Theologia mentis et cordis seu speculationes universae doctrinae sacrae*, gedeeltelijk posthuum uitgegeven; het laatste van de 9 delen waaruit het werk bestaat, werd door de dominicaan Antoine Massoulié (geboren te Toulouse 28.10 1632, gestorven te Rome 13 01 1706) voltooid.

¹⁶² Vincent Contenson O P ., geboren 1641. Reeds op 24-jarige leeftijd doceerde hij filosofie te Albi. In zijn moraalopvatting is hij te rekenen tot de tutoristen en rigoristen. Zijn enige werk is *Theologia mentis et cordis*. Hij stierf op 26 12 1674, 33 jaar oud Hurter, *Nomenclator*, IV, kol 35-36, DTC, III, kol 1631-1635

¹⁶³ Neercassel aan Vianen, 01 09 1677, OBC 605, gedrukt, L. Ceysens, *Sources*, 412 v

zijn apostolisch gezag te waarborgen. Van Vianen was ervan overtuigd, dat zo'n verzoek bij de paus in goede aarde zou vallen en een niet geringe steun zou betekenen voor de Leuvense delegatie.¹⁶⁴ Neercassel antwoordde, dat hij dat wel wilde doen,¹⁶⁵ doch koos de indirecte weg om de paus te benaderen, en wel via kardinaal Francesco Barberini, prefect van het Heilig Officie. Deze had hem namelijk gevraagd na te gaan, of er – naar de geruchten wilden – in Holland een manuscript van Baruch de Spinoza¹⁶⁶ circuleerde, waarin de godsdienst werd bestreden en het atheïsme werd verdedigd. Neercassel deelde de kardinaal op 25 november 1677 mee,¹⁶⁷ dat hij nooit van een dergelijk werk had gehoord. Wel had hij vernomen, dat Spinoza in de afgelopen zomer was gestorven¹⁶⁸ en dat er van zijn geschriften slechts één in druk was verschenen, namelijk het *Tractatus Theologico-Politicus* (1670). Dit boek kon de katholieken in Holland echter niet veel kwaad doen. De veroordeling van het werk zou hen weerhouden het te lezen. Bovendien zouden de duistere schrijftrant van de auteur en zijn onbezonnen bouteweringen er toe bijdragen, dat ze het na korte kennismaking al gauw op zij zouden leggen. Neercassels gelovigen wisten het kwaad van dat soort geschriften van niet-katholieken wel te ontlopen

Erger was het gesteld, aldus de apostolisch vicaris, met de dwalingen die katholieke theologen durfden te verdedigen. Hiertegen waren de gelovigen minder bestand, temeer daar die verkeerde leerstellingen dikwijls door verschillende geleerden werden onderschreven. Hij haalde enkele voorbeelden aan. Allereerst een aantal onbezonnen opvattingen ten aanzien van de Maria-verering, die crop gericht waren bij de katholieken een bedriegelijke zekerheid te wekken aangaande hun heil, en die de protestanten in hun dwaalleer bevestigden.¹⁶⁹ Vervolgens wees

¹⁶⁴ Vianen aan Neercassel, 18 09 1677, OBC 588, f 2335, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 150 v

¹⁶⁵ Neercassel aan Vianen, 22 10 1677, OBC 605, gedeeltelijk gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 157 v

¹⁶⁶ Baruch de Spinoza werd geboren op 24 11 1602 te Amsterdam als zoon van uit Portugal gevluchte Joodse ouders. In zijn *Tractatus Theologico-Politicus* (1670) wijst hij wonderen en Openbaring af en kent hij de H. Schrift slechts zedelijk-religieuze leerstellingen toe, geen zekere waarheid. In zijn *Ethica* (1677) staat hij dicht bij het pantheïsme. Hij stierf op 21 02 1677 te 's-Gravenhage. *DTC*, XIV, kol. 2489-2506

¹⁶⁷ Neercassel aan kardinaal Fr. Barberini, 25 11 1677, OBC 596, 571-578; gedrukt, G. Brom, *Archivaria*, II, 152-155

¹⁶⁸ Dat is dan wel een verkeerde inlichting geweest, want Spinoza was reeds op 21 februari 1677 gestorven.

¹⁶⁹ Neercassel vermeldde in zijn brief van 25 11 1677 aan kardinaal Barberini o.a. de volgende stellingen

Neercassel op het verderfelijke probabilisme. Zodra een of andere casuïst iets beweerde, was zijn opvatting probabilis. En als een bepaalde mening voor iemand niet apert vals was, zou hij haar mogen volgen. De apostolisch vicaris was van oordeel, dat het Heilig Officie die gevaarlijke leer moest veroordelen.

Neercassel maakte tenslotte van die gelegenheid gebruik de kardinaal en diens medeleden van het Heilig Officie te verzoeken hun mening te geven over verscheidene kwesties, die het sacrament der Biecht betroffen, en die in dit stadium van de voorgeschiedenis van zijn *Amor Poenitens* zeer relevant zijn. Zo vroeg hij de kardinalen hun oordeel over het absolveren van penitenten, die steeds maar terugvielen in hun zonden. Sommige priesters gaven hun de absolutie iedere keer als ze kwamen biechten. Bovendien vroeg hij, of men de absolutie mocht verlenen aan biechtelingen, die bepaalde beroepen of taken uitoefenden, welke gewoonlijk aanleiding tot zonde zijn,¹⁷⁰ terwijl zij die om geldelijk gewin niet wilden opgeven. Een derde vraag luidde: of men diegenen voldoende gedisponeerd mocht achten voor het ontvangen van de absolutie, die steeds grote zonden beleden en zich nooit bekeerden, omdat zij, in de naaste gelegenheid tot zonde verkerend, die niet wilden

1 Maria staat in waardigheid in zekere zin boven Christus, en haar heerschappij overtreft die van haar Zoon, omdat Christus over al het geschapene heerst, maar Maria bovendien nog over Christus zelf

2 Het heil wordt niet zelden spoediger bereikt door Maria's naam aan te roepen dan de naam van haar enige Zoon Jezus

3 De dwaze maagden werden niet in de hemel toegelaten, omdat zij gezegd hadden: 'Domine, Domine' en niet 'Domina, Domina, aperi nobis'

4 Petrus heeft Christus verloochend, omdat hij op de berg Tabor Maria geen enkele eer bewezen heeft en ná Christus voor Mozes en Elias tenten wilde opslaan, zonder Maria te noemen

5 Christus was zó in de ban van Maria's schoonheid en zó in haar liefde verstrikt, dat Hij slechts door zichzelf geweld aan te doen uit haar schoot te voorschijn kon komen.

6. Maria doet op het schild van haar alvermogende bescherming de pijlen van Gods rechtvaardigheid afketsen.

7 Maria is de veilige toevlucht van onboetvaardige, aan wanhoop overgegeven en verstokte zondaars

Neercassel had die stellingen ontleend aan de auteur Laurentius Dript O S B (Neercassel aan Vianen, 24 11 1677, OBC 605, gedrukt, L Ceyskens, *Sources*, 167) Deze religieus, in 1633 te Venlo geboren en gestorven op 27 april 1686, had in zijn *Statera et examen* (1675) kritiek geleverd op de *Monita salutaria B M V ad cultores suos indiscretos* (1673) van de Keulse advocaat Adam Widenfelt, geboren 1617 te Keulen en gestorven op 2 juni 1677. L Ceyskens, 'Johannes van Neercassel en de Mariadevotie', 33

¹⁷⁰ Neercassel geeft hier geen opsomming van die beroepen of taken, gezien echter de opvattingen van die tijd, zal hij wel bedoelen kroegbaas, toneelspeler, geldschieteer en wellicht ook, in bepaalde omstandigheden, het ambt van advocaat. Zijn tijdgenoot Bossuet veroordeelde het toneel en de toneelspelers in zijn *Maximes et Reflexions sur la Comédie* (1694). Vgl. ook J. A. G. Tans, *Bossuet en Hollande*, 129

vermijden, en of de biechtvader dergelijke mensen de absolutie niet moest weigeren tot zij door oprechte boetvaardigheid de wil om te zondigen bleken te hebben afgelegd. Tenslotte wilde hij opheldering over de vraag, of men de absolutie mocht geven aan mensen, die geen enkele moeite deden de voornaamste artikelen van het geloof te kennen, alhoewel zij er dikwijls toe vermaand waren en meer dan eens beloofd hadden ze te leren. Als de Heilige Stoel, zo besloot Neercassel zijn brief aan kardinaal Barberini, hierover uitsluitel wilde geven, was hij ervan overtuigd, dat het sacrament der Biecht meer vrucht zou dragen. Ook zouden de katholieken in dat geval ongetwijfeld een heiliger leven gaan leiden, en degenen die grote zonden op hun geweten hadden en voor wie nu het gemak van vergeving een prikkel tot zonde was, zouden ware vruchten van boetvaardigheid voortbrengen. Als het sacrament van de Biecht weer werd toegepast zoals het behoorde, en het onttrokken werd aan de funeste invloed van de casuïsten, zouden ook andere sacramenten weer met de nodige eerbied ontvangen worden. Nu werden ze – God betere het – dikwijls geprofaneerd door mensen die nalatig waren hun zonden uit te bannen door waar berouw, en die tekort schoten in de liefde tot God als de bron van alle gerechtigheid. Men moest het verdienen tot de Tafel des Heren te naderen!

Neercassel kreeg al gauw een reactie op zijn lange en bijna hartstochtelijke brief, en wel van Pontchâteau. Vanuit Port-Royal, waar deze, na een kort verblijf in Rome, kort geleden was gearriveerd, berichtte hij Neercassel, dat de paus en Favoriti een hoge dunk van de Noord-Nederlandse apostolische vicaris hadden. Favoriti zou in elk geval alles in het werk stellen om Neercassels doelstellingen te helpen verwezenlijken. De paus meende het goed, aldus Pontchâteau, maar hij miste het inzicht dat zijn hoge ambt vereist.¹⁷¹ Ook vroeg hij Neercassels opvatting over het volgende. Er zouden privileges bestaan, ten behoeve van bepaalde geestelijke Broederschappen, die volgens hem een groot misbruik in de Kerk vormden. Zo kende hij een merkwaardige vorm van absolutie ten behoeve van de Broederschap van de Rozenkrans, waardoor de leden in de onschuld van het Doopsel zouden worden hersteld. Als zij die absolutie, op het ogenblik dat zij gegeven werd, niet nodig hadden, dan zou die later gelden. Het zou wel goed zijn de paus over dergelijke privileges te raadplegen. Er werd immers

¹⁷¹ H. Jedm, *Handbuch der Kirchengeschichte* V 134, zegt over Innocentius XI: 'Während er ein ausgezeichnete Verwaltungsmann war und über ein besonderes Geschick in Finanzfragen verfügte, mangelte es ihm an Menschenkenntnis und auch seine theologische Bildung schien ungenügend.'

beweerd, dat ze van de Heilige Stoel waren uitgegaan. De paus zou zulke praktijken echter zeker niet goedkeuren.¹⁷² Ook Van Vianen wist enige dagen later te melden, dat de brief aan kardinaal Barberini een zeer goede indruk had gemaakt.¹⁷³ Volgens hem bestond er goede hoop, dat er een decreet over de Biecht voor de gehele Kerk uit voort zou komen, en dat de overdreven uitingen van Maria-verering veroordeeld zouden worden.¹⁷⁴

De tegenstanders van de deputatie uit Leuven zaten echter ook niet stil. Als tegenwicht voor de gevreesde veroordeling van bepaalde laxistische stellingen klaagden zij rigoristische praktijken aan, waarbij vooral de strenge biechtpraktijk het ontgelden moest. Zo meldde de Leuvense hoogleraar Nicolas Du Bois¹⁷⁵ op 22 januari 1678 aan het Heilig Officie, dat door het optreden van allerlei nieuwlichters onder de katholieken de protestanten al begonnen rond te bazunen, dat de papisten nu eindelijk langzamerhand ook door God verlicht werden. Zij zouden, zo beweerden de andersdenkenden, niet meer zo ver afstaan van de reformatoische opvattingen aangaande de Maria- en de heiligenverering, het pausschap en de onfeilbaarheid van de paus, de interpretatie van Sint Augustinus en de andere Kerkvaders, enzovoorts. Ook gispte hij de strenge praktijk inzake het sacrament van de Biecht: uitstel of weigering van de absolutie, zelfs aan stervenden, verzet tegen het veelvuldig biechten, zodat er zelfs kloosterzusters waren, die zich des te heiliger achtten naarmate zij minder te biechten gingen. Nu zonden die nieuwlichters zelfs afgezanten naar Rome om hun zaak te bepleiten en daar in een goed blaadje te komen ten einde hun verderfelijke leer des te geruster uit te kunnen dragen.¹⁷⁶ Een soortgelijke brief schreef¹⁷⁷ de jezuiet François de la Chaise, biechtvader van Lodewijk XIV, aan de kardinaal-staatssecretaris Alderano Cibo. Ook Gulielmus Herincx,¹⁷⁸

¹⁷² Pontchâteau aan Neercassel, 04 01 1678, OBC 588, f. 2385'-2386', gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 437-440.

¹⁷³ Vianen aan Neercassel, 08 01 1678, OBC 588, f. 2373', gedrukt, L. Ceyskens, *Sources* 184 v.

¹⁷⁴ Bij de 65 later veroordeelde laxistische stellingen was er geen, die op de Maria-verering betrekking had.

¹⁷⁵ Nicolas Du Bois, geboren 1602, gestorven 16 03 1696, fel tegenstander van de jansenisten. Door het drijven van de anti-jansenistische groep had hij in 1654 aan de faculteit van de theologie te Leuven een professoraat in de Schriftuur verkregen, zonder theologie gestudeerd te hebben. L. Ceyskens, 'La promotion de Nicolas Du Bois à la chaire de l'Écriture Sainte à Louvain (1654)', 490-553.

¹⁷⁶ Nicolas Du Bois aan het H. Officie, 22 01 1678, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 188-190.

¹⁷⁷ L. Ceyskens, *Sources*, 209.

¹⁷⁸ Gulielmus Herincx O.F.M., geboren 03 10 1621 te Helmond, in 1677 bisschop van Ieper, gestorven 17 08 1678.

franciscaan en bisschop van Ieper, ging er toe over, op instigatie van een invloedrijke anti-jansenist in Rome, de ongeschoeide karmeliet Seraphinus van Jezus-Maria,¹⁷⁹ in een lange brief de paus te verzoeken op te treden tegen wat hij als jansenistische nieuwlichterij bestempelde.¹⁸⁰ Ook hij stelde in dat schrijven weer de strenge biechtpraktijk en bepaalde stellingen aan de kaak, die Neercassel later in zijn *Amor Poenitens* zal verdedigen.

Op 10 september van hetzelfde jaar antwoordde de paus Herinx in een even vaderlijke als nietszeggende breve.¹⁸¹ Maar toen was deze al gestorven (17 augustus 1678). Middelerwijl trad de reeds genoemde Nicolas Du Bois opnieuw in het strijdperk. Via een schrijven¹⁸² aan Sebastiano di Tanara,¹⁸³ de internuntius te Brussel, poogde hij Rome in te lichten over de gevaren die de Kerk zouden bedreigen, indien de Heilige Stoel de door de Leuvense deputatie aangedragen stellingen zou veroordelen. Die stellingen waren volgens hem uit hun verband gerukt of sterk overdreven. De jansenisten klaagden die aan in de hoop, dat hun opvattingen daardoor indirect gesanctioneerd zouden worden. Ook kardinaal Barberini lichtte hij in.¹⁸⁴ Dezelfde bezorgdheid bracht het Geheim Genootschap ter bestrijding van het jansenisme¹⁸⁵ er toe een

¹⁷⁹ Seraphinus van Jezus-Maria O Carm, familienaam Du Crocq, werd geboren in de Zuidelijke Nederlanden (St-Pol-sur-Ternoise) omstreeks 1621. Hij trad in bij de ongeschoeide karmelieten. In 1608 werd hij naar Rome geroepen, waar hij hoge ambten in zijn Orde bekleedde en waar hij vrijwel zijn hele verdere leven bleef. Door zijn nauwe relaties met de Romeinse Curie werd hij een belangrijk agent ten dienste van de anti-jansenisten. L. Ceyskens, *Sources*, xlv-xlv.

¹⁸⁰ Gulielmus Herinx aan Innocentius XI, 15 04 1678, ASV, FFC, 23, f. 287'-291', gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 211-215.

¹⁸¹ Innocentius XI aan Gulielmus Herinx, 10 09 1678, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 288 v.

¹⁸² Nicolas Du Bois aan Tanara, 23 04 1678, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 219-230.

¹⁸³ Sebastiano-Antonio di Tanara, geboren te Rome in 1650. Reeds op 25-jarige leeftijd werd hij aangesteld tot internuntius te Brussel op 29.06 1675, welke post hij bekleedde tot 18.07 1687, waarna hij achtereenvolgens nuntius te Keulen, in Portugal (1690) en te Wenen (1692) werd. Hij stierf als bisschop van Ostia in 1724. In een brief van 07 12 1685 aan Ernest Ruth d'Ans (OBC 611 en PR 2654-) zegt Neercassel over Tanara: 'De internuntius is niet zo op de hand van de jezuiten, als men denkt. Zijn taak verplicht hem soms dingen te doen die hij liever niet doet. Wat mij betreft, ik heb niet over hem te klagen, want hij is tegenover mij altijd uiterst vriendelijk.' E. Jacques, *Les annes d'ici*, 365.

¹⁸⁴ Nicolas Du Bois aan kardinaal Fr. Barberini, prefect van het H. Officie te Rome, 23 04 1678, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 230-232.

¹⁸⁵ Dit genootschap, dat zich ten doel had gesteld het jansenisme te bestrijden, opereerde tegen het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw. Na een periode van individuele acties werden de krachten gebundeld en ging men in 1678 over tot oprichting van het genootschap. Het trad voornamelijk op na de veroordeling van de 65 laxistische stellingen op 2 maart 1679 (Denzinger/Schonmetzer, *Enchiridion*, 457-466). Uit de voorgeschiedenis van het genootschap zijn vooral te noemen Nicolas Du Bois

vertrouwensman, de Ierse franciscaan Francis Porter,¹⁸⁶ naar Rome te sturen ten einde de paus over de juiste achtergronden in te lichten.

Ondanks dit alles stond de zaak van de Leuvense deputatie er niet slecht voor¹⁸⁷ en kon Van Vianen op 9 juli 1678 aan Neercassel melden,¹⁸⁸ dat een decreet ter veroordeling van de laxistische leer op stapel stond. Hij was van mening, dat een brief van Neercassel aan de paus over de goede gevolgen die zulk een decreet zou hebben, de zaak zeker ten goede zou beïnvloeden. De zo juist gesloten Vrede van Nijmegen (10 augustus 1678) bood Neercassel een geschikte aanleiding de paus in te lichten over de toestand van de Kerk in de Noordelijke Nederlanden en over de grotere bewegingsvrijheid, dank zij de interventie van Lodewijk XIV. Van die gelegenheid maakte hij gebruik om de paus te melden, dat veel regulieren in zijn Missie het laxisme aanhingen. Hij verzocht de paus een eind te maken aan de mogelijkheid die zij hadden allerlei onwaarheden te debiteren.¹⁸⁹ Het succes van de deputatie was nu langzamerhand wel veilig gesteld. De tegenstanders probeerden de zaak wel op te houden en minstens te verkrijgen, dat ook stellingen van de strenge richting veroordeeld werden. Die pogingen hadden echter geen succes. Op 19 november 1678 kon Van Vianen

(noot 175), die door het genootschap was opgedrongen aan de universiteit van Leuven als professor in de Schriftuur, en die als stroman fungeerde voor de jezuiten Ignatius Diertins S.J., rector te Leuven, Gulielmus Herincx O.F.M. (noot 178), toen nog commissaris-generaal van de noordelijke minderbroeders-provincies, en Aegidius Estrix S.J. (1624-1694), provinciaal van de jezuiten. Na de officiële oprichting zijn vooral te noemen de Ierse franciscanen Patrick Duffy (hoofdstuk I, noot 102) en Francis Porter (noot 186), de jezuiten Johannes Pollenter (1637-1695) en Pierre Cant (hoofdstuk I, noot 101) en de ongeschoelde karmeliet Seraphinus van Jezus-Maria (noot 179). Voor uitvoerige gegevens omtrent dit geheim genootschap, te consulteren L. Ceyskens, 'Een geheim genootschap ter bestrijding van het jansenisme in België', 345-397.

¹⁸⁶ Francis Porter O.F.M., geboren 1622 te Kingston in Ierland, studeerde te Rome in het Sant'Isidoro College van de Ierse franciscanen, waar hij later ook onderwees en een van de laatste medewerkers was van de beroemde historicus Lucas Wadding L. Ceyskens, 'Romense brieven uit de Ierse periode van het Belgisch anti-jansenisme (1680-1684)', *BIHBR*, XXIII (1944-1946), 77 v; en 'François Porter, franciscain irlandais à Rome (1632-1702)', 387-419, ook in *Jansenistua Amora*, XI, fasc 73.

¹⁸⁷ Dat paus Innocentius XI overigens van het begin af aan geen kwaad wilde horen van de Leuvense deputatie, blijkt uit zijn maatregel tegen twee consultoren (de franciscaanse Procureur Generaal van Aracoeli en een minderbroeder-conventueel) in de zaak van de afgevaardigden. Die twee hadden in de samenkomsten de Leuvenaren voor jansenisten uitgemaakt. Prompt werden zij door de paus Rome uitgezet: Neercassel aan Alfons de Berghes, aartsbisschop van Mechelen, 25.01 1678, OBC 596, p. 595.

¹⁸⁸ Vianen aan Neercassel, 09.07 1678, OBC 588, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 270 v.

¹⁸⁹ Neercassel aan Innocentius XI, 26.08 1678, ASV, FFC, 24, f. 68-70, ook OBC 597, gedrukt, L. Ceyskens, 'De Leuvense deputatie te Rome (1677-1679)', 131.

berichten, dat het veroordelingsdecreet al in concept gereed was ¹⁹⁰ De veroordeling was nog slechts een kwestie van tijd

3 *Bouwstenen voor de Amor Poenitens*

Tussen al die bedrijven door was Neercassel kennelijk mentaal al bezig met zijn werk over de Biecht. Dit kan men afleiden uit zijn correspondentie met Theodorus van Blockhoven, met wie hij reeds geruime tijd schriftelijk discussieerde over zaken die de Biecht betroffen. Ondanks Van Blockhovens bezwaren tegen de *Methodus* van Huygens, verzocht Neercassel hem de daarin vervatte leer toch in zijn lessen aan de studenten van het Pulcheria-College te blijven onderrichten. Te geleger tijd zou hij op de moeilijkheden terug komen ¹⁹¹ Daar bleef het voorlopig bij, totdat Van Blockhoven bijna een jaar later, op 16 juli 1678, Neercassel teleurgesteld zijn stilzwijgen verweet

'Tot mijn niet geringe verbazing hebt u nog steeds niets laten weten over de toediening van de absolutie, terwijl u toch, nu al bijna een jaar geleden, beloofd hebt mij daarover te schrijven. Ik wil echter graag aannemen, dat het u ontschoten is wegens allerlei zaken van groter belang die op u afkomen. Ondertussen heb ik mijn plan uitgevoerd, doch zeer behoedzaam, omdat ik bang was voor mislukking nu ik uw hulp, die u mij hoe dan ook onthield, miste' ¹⁹²

Binnen een week kreeg hij antwoord. Van Blockhoven, zo schreef Neercassel, had gelijk, dat hij over zijn stilzwijgen klaagde, maar het was force majeure. Neercassel was blij, dat de praeses de op de H. Carolus steunende *Methodus* aan zijn studenten voorhield. Hij had er graag mondeling met hem over willen spreken, maar de oorlogshandelingen hadden dat verhinderd ¹⁹³ Tegen het einde van 1678 stond Neercassel voor de noodzaak zijn *Instructie* over de Biecht opnieuw uit te geven. Hij verzocht Van Blockhoven de getuigenissen van kerkelijke schrijvers, die

¹⁹⁰ Vianen aan Neercassel 19 11 1678 OBC 588 gedrukt L. Cevssens *Sources* 318 v.

¹⁹¹ Neercassel aan Blockhoven 28 07 1677 OBC 605

¹⁹² Blockhoven aan Neercassel 17 07 1678 OBC 588 f. 2461'-2462. 'Non minime miror altissimum vestrum in materia de absolute impertienda silentium cum fere annus clapsus sit a promissis super hac re transmissis. Verum facile credidero variis maioribusque detentum facile haec utpote minoris momenti oblivioni tradidisse. Ego vero interea non destitui meum propositum proseguere ast pudenter eo quod timcam infelicem successum si manus vestra desideratur quae sese utique clausit

¹⁹³ Neercassel aan Blockhoven 23 07 1678 OBC 605

deze hem al eerder had toegezonden, van commentaar en toelichtingen te voorzien. De apostolisch vicaris kon dan alles wat betrekking had op het heilzaam ontvangen van het sacrament der Biecht in die nieuw uit te geven *Instructie* inlassen,¹⁹⁴ Een paar weken later drong hij weer aan.

'Ik verwachtte UE werk rakende het leedwezen en berouw tot het voordelig ontfangen der Sacramenten nodig. Hope UE met vlyd dat werck bevordert. Het zal mij zeer te pas komen.'¹⁹⁵

Dezelfde dag verzocht Neercassel Abbé Le Roy¹⁹⁶ zijn mening te geven over Vincent Contenson O.P., de auteur van het werk *Theologia mentis et cordis*,¹⁹⁷ waarop Van Vianen hem reeds attent had gemaakt. Ook dat duidde op de preoccupatie van de bisschop inzake kwesties die de Biecht raakten. Toen Van Blockhoven hem kort daarna het verlangde had toegezonden, reageerde Neercassel daarop met het uiten van zijn bewondering voor de grote kennis van de pracses aangaande de leer van Augustinus. Hij was het echter niet eens met zijn zienswijze omtrent Augustinus' biechtpraktijk noch met zijn standpunt om geen onderscheid te maken tussen weigering van absolutie en van Eucharistie. In het eerste geval was er namelijk geen sprake van aantasting van de goede naam van de penitent, in het tweede wel. Overigens verwachtte Neercassel nog verdere kanttekeningen van Van Blockhoven, vooral aangaande diens opvatting, dat volgens Augustinus degenen die God niet boven alles beminden, geabsolveerd konden worden.¹⁹⁸ In een later schrijven meldde Neercaassel opnieuw, dat hij met de Leuvense hoogleeraar van mening verschulde over diens interpretatie van Augustinus. Wel was hij het met hem en met Arnauld eens, dat voor het vruchtbaar verlenen van absolutie niet altijd materia certa nodig was, zoals Huygens die eiste.¹⁹⁹ Uit het een en ander blijkt wel, dat de kwesties van Biecht en absolutie de apostolisch vicaris in die tijd al volop bezig hielden, alhoewel er nog niets op wees, dat hij met het schrijven van een desbetreffend tractaat bezig was.

De deputatie van Leuven had intussen succes geboekt. Casoni, die nog in Nijmegen verbleef, berichtte in februari 1679, dat zijn oom Favoriti hem vanuit Rome had laten weten, dat in januari reeds de

¹⁹⁴ Neercassel aan Blockhoven, 19 12 1678, OBC 605

¹⁹⁵ Neercassel aan Blockhoven, 18 01 1679, OBC 605

¹⁹⁶ In noot 141 zijn nadere gegevens over Guillaume Le Roy verstrekt

¹⁹⁷ Neercassel aan Le Roy, 18 01 1679, OBC 605

¹⁹⁸ Neercassel aan Blockhoven, 03 02 1679, OBC 605

¹⁹⁹ Neercassel aan Blockhoven, 07 03 1679, OBC 605, gedeeltelijk gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 375

veroordeling van 65 laxistische stellingen had moeten afkomen.²⁰⁰ In feite werd het betreffende decreet van het Heilig Officie uitgevaardigd op 2 maart 1679.²⁰¹ Dat dit ook voor Neercassel een grote voldoening moet zijn geweest en, in zekere zin, een overwinning op wat hij als de krachten van het kwaad beschouwde, kunnen we opmaken uit de brief die Favoriti hem kort na de veroordeling schreef.²⁰² Volgens deze curieprelaat had zijn schrijven aan de paus ongetwijfeld tot die veroordeling bijgedragen. Hij spoorde Neercassel aan de paus te helpen bij zijn zware taak de katholieke zaak te behartigen en de kerkelijke tucht op peil te houden. Toen de bisschop op 8 april 1679 clerus en volk op de hoogte bracht van het decreet van 2 maart,²⁰³ merkte hij in zijn mandement op, dat de paus wel de dwalingen had veroordeeld, maar niet de dwalenden. Deze houding stelt de wijze gematigdheid van de bisschop in het licht. Op 15 april²⁰⁴ ontving Neercassel nadere bijzonderheden over de gebeurtenissen die plaats vonden na de veroordeling van 65 laxistische stellingen. Bij de slotaudiëntie, die de paus de deputatie van Leuven verleende, spoorde hij hen aan de eendracht tussen seculieren en regulieren te herstellen, vooral op het punt van de toediening van het sacrament der Biecht. Als beste remedie stelde hij voor, dat allen de *Instructiones* van Carolus Borromeus in de biechtpraktijk zouden volgen, zonder daarbij te soepel of te streng te werk te gaan. De paus had Favoriti opdracht gegeven die aansporingen nader te preciseren. Deze stelde verschillende artikelen op, waarvan het eerste de Biecht tot onderwerp had. De H. Stoel, zo meldde Van Vianen verder in zijn schrijven, was de leer van Carolus Borromeus weliswaar toegeedaan, maar vreesde, dat die leer door bepaalde commentaren óf al te strikt óf al te ruim zou worden geïnterpreteerd. Daarom dienden er kanttekeningen bij gemaakt te worden die in overeenstemming waren met de opvatting van de heilige. Van Vianen besefte heel goed, dat de strikte en overdreven strenge interpretatie vooral in zijn eigen kring aanhangers vond. De tegenstanders hadden dat ook uitgebuit, toen zij de paus van

²⁰⁰ Casom aan Neercassel, 10 02 1679, OBC 589, gedeeltelijk gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 356

²⁰¹ Denzinger/Schönmetzer, *Enchiridion*, 457-466

²⁰² Favoriti aan Neercassel, 25 03 1679, OBC 589, ook in ASV, FFC, 8, f. 110'-111', gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 387 v

²⁰³ Neercassel aan zijn clerus, 08 04 1679, OBC 606, gedeeltelijk gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 411. Alvorens die brief uit te doen gaan, legde Neercassel hem ter beoordeling voor aan Casoni, die zich toen nog in Nijmegen bevond. Neercassel aan Casoni, 10 04 1679, OBC 597 (copie), en ASV, FFC, 24, f. 138'-139' (origineel)

²⁰⁴ Vianen aan Neercassel, 15.04.1679, OBC 589, f. 2410'; gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 414 v

een officiële aanbeveling van de *Instructiones* wisten af te houden Ook de *Methodus* van Gomarus Huygens neigde, volgens Van Vianen, naar rigorisme Zo eiste deze, bij voorbeeld, van de biechtvader een al te grote zekerheid, dat de penitent niet meer in zonde zou vervallen, alvorens hij hem de absolutie zou kunnen verlenen Ook merkte Van Vianen in zijn brief nog op, dat Neercassel na de uitvaardiging van zijn *Instructie* over de Biecht, waarin hij ongetwijfeld de leer van Carolus Borromeus had weergegeven, van zijn medewerkers zeker wel het een en ander zou hebben vernomen over de praktische uitvoering van die leer Wellicht was het de moeite waard een en ander op schrift te stellen Van Vianen vermoedde in de apostolisch vicaris dezelfde gematigde gestrengheid, die hemzelf bezielde Hij wist bovendien dat Neercassel in Rome, speciaal bij de paus, goed stond aangeschreven Daarom verzocht hij hem, aan de hand van die gegevens enige verklarende notae aan de *Instructiones* van de H Carolus toe te voegen Hiermee zou Rome gerustgesteld kunnen worden, hetgeen de betreffende leer zeker ten goede zou komen.

Neercassel scheen wat uitstel te verlangen Was hij misschien teleurgesteld, dat Rome niet die gestrengheid eiste, die hijzelf voorstond? Hij antwoordde tenslotte,²⁰⁵ dat hij die instructies vaak gelezen had Volgens hem zouden zij – als ze tenminste onderhouden werden – vrijwel afdoende de fouten en de heiligschennisen, die bij de toediening van het sacrament der Biecht bedreven werden, uit de wereld kunnen helpen Indien hij er een exemplaar van bij de hand had gehad, zou hij zijn kanttekeningen ook al gestuurd hebben Wegens het overlijden van zijn secretaris, Petrus van den Bossche,²⁰⁶ was hij daarenboven nog gedwongen zo spoedig mogelijk naar Huissen terug te keren

Enige dagen later verzocht Pontchâteau de apostolisch vicaris Huygens er toe te brengen zijn rigorisme wat af te zwakken en publiekelijk te verklaren, dat hij in de biechtstoel met een redelijke hoop op de bekeringswil van de penitent genoeg wilde nemen. De bedoeling hiervan was eveneens Rome gerust te stellen Mocht Neercassel in zijn benadering van Huygens succes oogsten, dan zou Pontchâteau graag hebben, dat diens verklaring naar Rome werd gestuurd²⁰⁷ Aan dat verzoek voldeed Neercassel op 20 juni 1679, toen

²⁰⁵ Neercassel aan Vianen, 19 05 1679, OBC 606, gedeeltelijk gedrukt, L Ceyskens, *Sources*, 449

²⁰⁶ Petrus van den Bossche stierf op 6 mei 1679 te Utrecht

²⁰⁷ Pontchâteau aan Neercassel, 22 05 1679 OBC 589 f 2769, gedrukt, B Neveu, *Pontchateau*, 466-468

hij er bij Huygens op aandrang een schriftelijke verklaring op te stellen, dat hij van de penitenten niet die zekerheid vereiste niet in de zonde te hervallen, als ze hem in Rome en elders hadden toegeschreven. Neercassel vertrouwde erop, zo schreef hij, dat hij daar des te meer toe bereid zou zijn, daar er haast bij was en daar hij bovendien in brieven aan vrienden en in de lessen aan zijn leerlingen zeker wel iets afgedaan zou hebben aan de zekerheids-eis, die sommigen hem in de schoenen schoven. Ook verzocht hij hem die verklaring naar Van Vianen in Rome te sturen. Die zou er wel voor zorgen, dat ze in handen van de paus en de kardinalen kwam, die dan een bewijs hadden dat hij niet meer eiste dan een redelijke hoop op bekering. Neercassel zou graag ook zelf een copie van dat geschrift ontvangen.²⁰⁸

Van Vianen, die nog steeds op de notae bij de *Instructiones* van Carolus Borromeus wachtte, stuurde op 17 juni 1679 een rappel-brief met het dringend verzoek hem die aantekeningen spoedig te doen toekomen. Dit meldde Neercassel aan Huygens, wiens advies en bemerkingen de apostolisch vicaris wilde ontvangen,²⁰⁹ alvorens Van Vianen te antwoorden. Op 14 juli 1679 was Neercassel daartoe in staat en gaf hij zijn vriend in Rome te kennen, wat hij aan de *Instructiones* van de H. Carolus toegevoegd zou willen zien:²¹⁰ voornamelijk strenge bepalingen ten aanzien van priesters en bisschoppen die tegen de zuiverheid gezondigd hadden, en een verbod aan iedere priester zijn medeplichtige in deze te absolveren.

De tegenstanders poogden in diezelfde tijd de, in hun ogen, rigoristische moraalopvattingen door Rome te laten veroordelen²¹¹ en de *Instructiones* van Sint Carolus als in de praktijk onhoudbaar voor te stellen. Hierdoor gealarmeerd wendde Pontchâteau zich weer tot Neercassel,²¹² met de mededeling, dat het zeer goed zou zijn als de apostolisch vicaris de opperherder een felicitatiebrief zond in verband met de uitvaardiging van het decreet tegen de 65 laxistische stellingen. De paus zou dat ongetwijfeld op hoge prijs stellen. Neercassel had hem indertijd immers om die veroordeling gevraagd;²¹³ dan was het ook

²⁰⁸ Neercassel aan Huygens, 20 06 1679, OBC 606

²⁰⁹ Neercassel aan Huygens, 08 07 1679, OBC 606, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 500

²¹⁰ Neercassel aan Vianen, 14 07 1679, OBC 597, gedeeltelijk gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 506

²¹¹ Hierover o a het rapport (12 07 1679) van de Ierse franciscaan Francis Porter, opgesteld uit naam van het geheim genootschap, over jansenistische stellingen; gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 505

²¹² Pontchâteau aan Neercassel, 21 07 79, OBC 589, f 2796, gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 481-483.

²¹³ Brief van Neercassel aan Innocentius XI, noot 189

logisch hem nu daarvoor te bedanken. Ook deed hij Neercassel de suggestie de paus erop attent te maken, dat het niet voldoende was de valse moraal te veroordelen, maar dat de juiste moraal ook geschraagd moest worden. Hiertoe was niets zo zeer geëigend als de voorschriften van Carolus Borromeus. Men had de paus willen doen geloven, dat die veel te streng waren en moeilijk te onderhouden voor de zwakke mens. Pontchâteau gaf toe, dat ze voor Italië wat aan de forse kant waren, maar dat ze in Frankrijk vrijwel zonder protest werden nageleefd. Het zou daarom zeer verkeerd zijn ze af te zwakken en de tegenstanders van de gezonde moraal de gelegenheid te bieden zich te beroepen op het gezag van de paus. In dat geval zou al het goede wat de Franse bisschoppen hadden bereikt weer teniet worden gedaan. Het was daarom zaak de paus erop te wijzen, dat hij voor die heilzame bepalingen niet zo bang behoefde te zijn als men hem had willen doen geloven.

Rome was echter wat voorzichtig op het punt van die *Instructiones* van Sint Carolus. De verantwoordelijke Romeinse instanties waren, niet geheel ten onrechte, bevreesd dat ze aanleiding konden zijn tot een zeker rigorisme, dat niet in de bedoeling van de heilige had gelegen.²¹⁴ Daarom werden ze door Rome niet voorgeschreven.

Niettegenstaande de uit het voorafgaande blijkende belangstelling en het ijveren van Neercassel voor een zuivere biechtpraktijk, is het toch niet waarschijnlijk, dat hij in het voorjaar van 1680 reeds aan zijn *Amor Poenitens* werkte. Zijn interesse en verplichtingen waren te veelomvattend dan dat hij daar de tijd en de nodige rust voor kon vinden. Daar komt nog bij, dat hij tegen het einde van 1679 geruime tijd ziek is geweest. Verder was hij volop bezig een veroordeling van zijn *De cultu Sanctorum*²¹⁵ en van de *Methodus* van Huygens te voorkomen. Ook was

²¹⁴ Favoriti aan Vianen, 25 11 1679, OBC 589, f. 2831', gerukt, L. Ceyskens, *Sources*, 618 v

²¹⁵ Dit werk verscheen in 1675. Op 18 augustus 1679 ontving Neercassel bericht van Macarius Havermans (praemonstratenser, geboren 1644 te Breda, professor in de theologie te Leuven, schreef o.a. *Trocinium christianae theologiae moralis ad mentem S S Patrum, praecipue S Augustini*, Antwerpen 1674), dat de abt van de cistercienser abdij van de Heilige Verlosser te Antwerpen, Franciscus Dierix, lid van het 'geheim genootschap', een boekje tegen zijn verhandeling over de heiligenverering ter perse had. Deze abt, zo schreef hij, is door de jezuiteten op het slechte pad gekomen en is zeer dom (M. Havermans aan Neercassel, 18 08 1679, OBC 589, gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 547). Op dezelfde dag schreef de ietwat geexalteerde karmeliet, Michael van Sint Augustinus te Antwerpen aan zijn ordegenoot Seraphinus van Jezus-Maria te Rome, dat Neercassel een boek had geschreven (*De cultu Sanctorum*), waarin hij meningen verkondigde die op een lyn stonden met de opvattingen van de ketters, en dat het hem verwonderen zou, als het niet te Rome werd veroordeeld (L. Ceyskens, *Sources*, 547 v). Het werk was inmiddels al bij het H. Officie aangebracht. Hier volgen enkele stellingen uit het boek die men die kerkelijke instantie had voorgelegd.

hij druk doende de *Instructiones* van Carolus Borromeus in praktijk te doen brengen. Vervolgens zette hij zich, op verzoek van Arnauld,²¹⁶ in voor de verdediging van Gilles Gabriëlis,²¹⁷ wiens *Specimina moralis christianae et moralis diabolicae* (1675) in Rome dreigde veroordeeld te worden, daar het verderfelijke nieuwicheden zou debiteren in verband met de Biecht en de verering van de heilige Maagd. Volgens Arnauld was Neercassel de aangewezen man om de verdediging op zich te nemen.²¹⁸ Bovendien was hij in die tijd in conflict geraakt met de abdis van het adellijk vrouwenklooster te Elten²¹⁹ over kerkrechtelijke kwesties, en vroeg zijn vriend Casoni hem een beoordeling van het werk van Ludovicus Maimbourg²²⁰ *De declinatione imperii occidentalis* (1679), dat wegens de daarin verkondigde opvattingen over de verhouding van Kerk en Staat, Rome niet aangenaam was. Neercassel achtte zich noch geroepen noch voldoende deskundig deze auteur te beoordelen, en ging bij Arnauld te rade.²²¹ Casoni hield hij ondertussen aan het lijntje door hem mee te delen dat hij nog geen oordeel over dat boek kon geven, daar het in Holland nog niet gesignaleerd was.²²²

Tussen al die bedrijvigheid door, mocht Neercassel Antoine Arnauld

'Indien de aanroeping van de H Maagd niet voortkomt uit enige liefde tot God, is zij waardeloos en neemt zij geen zonde weg, maar is zelf zonde' en 'Uit de kerken moeten verwijderd worden beelden en schilderijen die een al te grote droefheid van Maria over de dood van Christus weergeven en die haar in bezwijming voorstellen.', verder nog 'In grote dwaling verkeert degene, die leert dat er twee trappen zijn om in de hemel te komen, een van Christus en een van Maria. Zonder Christus immers kunnen wij niets doen. Hij is de deur' (Stalpaert aan Casoni, 22 09 1679, ASV, FFC, 28, f. 191'-193'; gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 570 v.).

²¹⁶ Arnauld aan Neercassel, 04 10 1679, in *OAA*, t. 42, 20-21, tevens gedrukt, L. Ceyskens, *Sources*, 583 v., E. Jacques, *Les années d'exil*, 113, noot 23.

²¹⁷ Gilles Gabriëlis, geboren te Haccourt (prins-bisdom Luik) in 1636, gestorven te Leuven 1679. Hij was lid van de Orde der Bogarden (reguliere Derde Orde van Sint Franciscus). E. Jacques, *Les années d'exil*, 113.

²¹⁸ Na zijn ziekte voldeed Neercassel aan het verzoek van Arnauld door een brief te schrijven aan Andreas Buonvicini, de rector van het Propaganda-College Ook Pontchâteau, die Gabriëlis als een oprechte, zij het ietwat naïeve, man karakteriseerde (Pontchâteau aan Neercassel, 02 02 1680, OBC 589, f. 2868, gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 509-511, L. Ceyskens, *Sources*, 32), deed zijn best voor hem en trachtte Favoriti voor hem te winnen. Gabriëlis werd door de H. Stoel zeer voorkomend behandeld. Hij behoefde zijn boek, dat in september op de Index was geplaatst, slechts de verkorte titel *Specimina moralis* te geven en enkele kleine veranderingen aan te brengen, die volgens Pontchâteau onbelangrijk waren (Pontchâteau aan Neercassel, 18 04 1680, OBC 589, f. 2936-2937; gedrukt, B. Neveu, *Pontchâteau*, 520-523).

²¹⁹ Nadere gegevens over deze abdij zijn te vinden in de Inleiding, noten 17 en 20.

²²⁰ Louis Maimbourg S.J. (1610-1686), groot voorvechter van de gallicaanse vrijheden. *DTC*, IX, kol. 1656-1661.

²²¹ Neercassel aan Arnauld, 16 05 1680, OBC 597, gedrukt, *OAA*, IV, 155.

²²² Neercassel aan Casoni, 06 06 1680, BAV, VL 13273, f. 428'-429'.

korte tijd, van 20 juni tot eind juli 1680, in de Hollandse Zending gastvrijheid verlenen. In de zomer van 1679 was de grote theoloog, na zijn gedwongen vertrek uit Frankrijk, in de Spaanse Nederlanden gearriveerd (20 juli 1679), waar hij eerst in Bergen (Henegouwen), dan in Doornik en vervolgens in Gent een tijdelijk onderkomen zou vinden.²²³ Neercassel had een grote verering voor hem. Hij zou niets liever zien dan hem in zijn nabijheid te hebben, en bood hem in het begin van het jaar 1680 gastvrijheid in zijn Missie aan.²²⁴ Ontegengesteld hoopte hij veel steun en lering van Arnauld te ontvangen bij zijn werk en zijn geschriften. Arnauld had toen zelf al het plan opgevat zich in Holland te vestigen. Eind februari 1680 meende hij echter een veilig toevluchtsoord in Brussel te hebben gevonden.²²⁵ Toch was dat weer niet zó veilig, dat er niets meer te vrezen viel. Hij schreef Neercassel, dat hij zijn situatie daar wat onzeker achtte en dat zijn vrienden zich ongerust maakten over zijn veiligheid.²²⁶ Op 8 maart van hetzelfde jaar gaf Neercassel deze mededeling door aan Casani.²²⁷ Het merkwaardige is, dat hij in diezelfde brief aan zijn vriend in Rome berichtte, dat de Franse vluchtelingen zich ófwel in Duitsland schuil hielden ófwel nog ergens in Frankrijk verbleven. Onder de druk van de geheimhouding inzake de schuilplaats van Arnauld, moet hij wel een zekere 'restrictio mentalis' hebben toegepast. Blijkens zijn reeds geciteerde brief van 13 februari 1680 aan Arnauld, die toen te Bergen verbleef, wist Neercassel namelijk heel goed, waar de vluchtelingen zich bevonden. Bovendien had Mej. Voeller²²⁸ hem op 4 maart 1680 op de hoogte gesteld²²⁹ van de verblijfplaats van de medewerker van Arnauld, Pierre Nicole,²³⁰ Brus-

²²³ E. Jacques, *Les années d'exil*, 107-145

²²⁴ Neercassel aan Arnauld, 13 02 1680, OBC 606

²²⁵ F. Jacques, *Les années d'exil*, 140-145

²²⁶ E. Jacques, *Les années d'exil*, 145

²²⁷ Neercassel aan Casani, 08 03 1680, BAV, VL 13273, f. 174'-175', gedrukt, L. Ceyssens, *Sources* 58-59

²²⁸ Mej. Marie-Anna Voeller, geboren te Brussel 16 september 1638. Haar vader was een hoog ambtenaar, afkomstig uit het Rijnland; haar moeder was afkomstig uit Nijmegen. Mej. Voeller stond in geregelde correspondentie met Neercassel. Zij had zich onder zijn geestelijke leiding gesteld. Voor nadere gegevens over deze Brusselse geestelijke dochter van Neercassel te consulteren E. Jacques, *Les années d'exil*, 91 v., en idem, 'Les Voeller. Une famille de notables jansénistes à Bruxelles à la fin du XVIIIe siècle' 153-193, ook uitgegeven in E. Jacques, *Quelques amis de Port Royal en Belgique*, article V.

²²⁹ E. Jacques, *Les années d'exil*, 147

²³⁰ Pierre Nicole, geboren 19 oktober 1625 te Chartres, studeerde theologie aan de Sorbonne tot aan het baccalaureaat. Hij ontving slechts de tonsuur. Hij doceerde aan de 'Petites Ecoles'. Lange tijd was hij medewerker van Antoine Arnauld. Hij heeft veel geschreven. Zijn voornaamste werk is *Essais de Morale* (1671). Hij is gestorven te Parijs in 1695. DTC, XI, kol. 634-646, E. Jacques, *Les années d'exil* 7 noot 16.

sel. Hoe het ook zij, zijn contact met Arnauld in dat jaar was frequent en levendig. Hij beschouwde de befaamde theoloog al als zijn particuliere 'librorum censor', getuige zijn brief van 22 maart 1680, waarmee hij hem bedankte voor de verbetering van de fouten die in zijn *De lectione Scripturarum* waren geslopen.²³¹

Nu Neercassel voor de eerste keer het genoegen smaakte zijn vereerde vriend te mogen ontvangen, meldde hij dat met lyrische plechtstatigheid en met vrome nederigheid in fraai Latijns proza aan Pontchâteau als een van de grootste momenten uit zijn leven:

'De man, die ik om zijn ongerept geloof, zijn verheven leer, zijn veelzijdige en diepgaande kennis en vooral om zijn levenswandel, zo wars van alle hooghartigheid, eergierigheid en hebzucht, altijd de grootste eerbied heb toegedragen, heb ik, hooggeachte Menaeus,²³² eindelijk in mijn huis mogen ontvangen. Al mijn huisgenoten achten zich gelukkig met hem onder één dak te wonen, en stellen er een hoge eer in hem van dienst te zijn en al zijn wensen te voorkomen. De geestelijken onder hen hangen aan zijn lippen, wanneer hij ons deelgenoot maakt van de schatten zijner wijsheid. En ik, van mijn kant, verheug mij in God mijn redder (Lk. 1,47), als ik zulk een trouw en nederig dienaar Gods mijn hartsgeheimen mag openbaren en van hem mag vernemen, wat Hij van mij verlangt, voor wie ik dien te leven en te sterven. Bid voor mij, hooggeëerde Menaeus, dat ik een goed gebruik moge maken van die unieke gelegenheid mijn ziel en zaligheid veilig te stellen, en dat mijn hoop en verlangen daar steeds meer op gericht mogen zijn.'²³³

Neercassel hoopte, dat Arnauld zich op den duur definitief in zijn Missie-gebied zou vestigen. Hij had hem al eerder geschreven, dat hij hem zowel te Utrecht als elders onderdak kon verschaffen.²³⁴ Na dat

²³¹ Neercassel aan Arnauld, 22 03.1680, OBC 597, gedrukt, OAA, II, 78 v

²³² Menaeus (Du Menay) schuilnaam van Pontchâteau

²³³ 'Virum quem ob fidei integritatem, ob doctrinae altitudinem, ob variam reconditamque eruditionem, et praesertim ob mores ab omni fastu, ambitione et cupiditate alienissimos semper summa cum observantia colui, tandem, Illustrissime Domine, Menaeae colendissime, in aedibus meis accipere merui. Omnes qui mecum sunt se eius contubernio felices existimant, magnaeque sibi gloriae tribuunt, si quod ei officium possunt exhibere. Ecclesiastici qui mecum cohabitantes, pendent ab ore eius, dum suae nobis doctrinae fluentia depromit. Exulto autem in Deo salutari meo, dum tam fidei, tam humiliter servo eius angustias cordis mei licet aperire, atque ab eo discere quid a me is postulat, cui vivere morique debeo. Ora pro me, Menaeae colendissime, ut hac consequendae salutis opportunitate non abutar, sed in eius spe ac desiderio magis magisque proficiam.' (Neercassel aan Pontchâteau, 17 07 1680, OBC 597)

²³⁴ Neercassel aan Arnauld, 13 02 1680, OBC 606

eerste korte verblijf schreef hij hem nog eens om hem te verzekeren, dat, zo hij van plan was in de Noordelijke Nederlanden te komen overwinteren, én de gastheer én het onderkomen hem zeker zouden bevallen. Daar de theoloog nogal astmatisch was en last had van de turf, die in Holland veel werd aangewend voor kook- en verwarmingsdoeleinden, voegde hij er geruststellend aan toe

‘Voor onze turf hoeft u niet bang te zijn, er is hier hout in overvloed’²³⁵

In oktober 1680 besloot Arnauld, tot grote vreugde van Neercassel, zich in de Noordelijke Nederlanden te vestigen. Op 31 oktober arriveerde hij te Utrecht in gezelschap van Pontchâteau, Guelphe²³⁶ en Marie-Madeleine, zijn gediensstige. Hij nam daar tot juni 1681 zijn intrek in het huis van de advocaat Hendrik van Erkel, broer van Nicolaas van Erkel, lid van het vicariaat van Utrecht en pastoor van het begijnhof te Delft. Na die periode vertrok hij naar Delft, waar hij tot oktober 1682 in het begijnhof verbleef.²³⁷ Neercassel verlangde ernaar zich onder zijn leiding te stellen.²³⁸ Hij zou Arnauld heel bijzonder inschakelen bij de redactie van de *Amor Poenitens*, zozeker zelfs, dat men tot op zekere hoogte van een co-productie zou kunnen spreken.

4 De redactie van de *Amor Poenitens* in zicht

Wanneer wij dit alles in aanmerking nemen zijn verblijf temidden van gereformeerden en zijn zorg om met hen in strengheid van leven te wedijveren,²³⁹ zijn vroege contacten met de berulhaanse vroomheid, met de genadeleer van Augustinus, met de devaluatie van moraal en biechtpraktijk door casuïstiek, probabilisme en laxisme, met de voorstanders van de strenge moraal, met de hem beïnvloedende groepen van Port-Royal, Leuven en Rome, dan is het niet te verwonderen, dat Neercassel tegen het einde van de jaren zeventig van de zeventiende eeuw zijn bijdrage wilde leveren tot behoud van zeden en tucht. Dan is

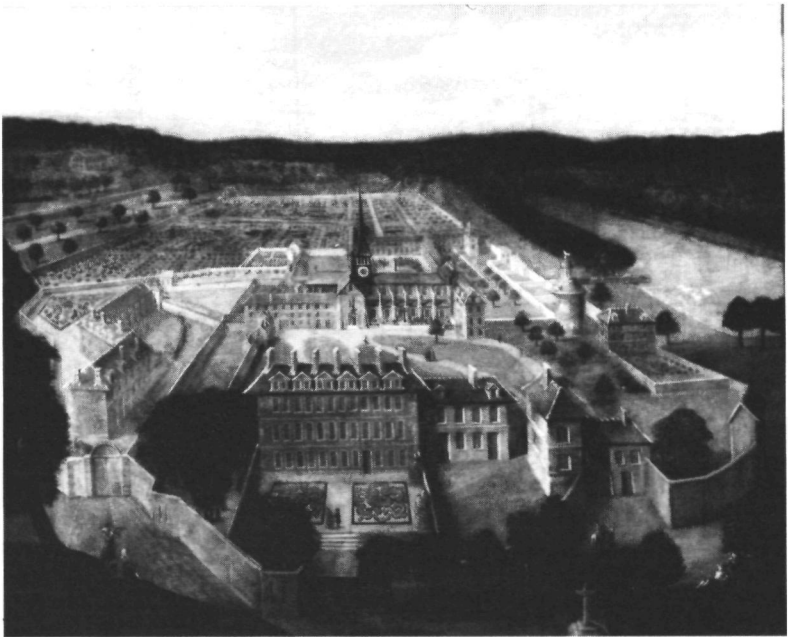
²³⁵ Neercassel aan Arnauld, 07-11-1680, OBC 597, gedrukt OAA, IV, 158. Non est quod cespites nostros timeas, sunt hic ligna in magna copia.

²³⁶ Leonard Guelphe, secretaris en kamerdienaar van Antoine Arnauld, geboren 1650 te Beauvais, gestorven 1720 te Parijs. E. Jacques, *Les années d'exil*, 43 v.

²³⁷ Over dit tweede verblijf van Arnauld in de Noordelijke Nederlanden kan men uitvoerige gegevens vinden bij E. Jacques, *Les années d'exil*, 204-294.

²³⁸ Neercassel aan Guelphe, 15-10-1680, PR 2654 en OBC 597. Je desire avec vous de vivre sous la conduite du saint homme qui est avec vous.

²³⁹ M. G. Spiertz, *Het godsdienstig leven van de katholieken in de 17de eeuw*, 353.

Abdij Port-Royal des Champs.

het ook begrijpelijk, dat hij zijn gedachten over moraal en biechtpraktijk, zijn herderlijke zendbrieven, het resultaat van zijn studie, de neerslag van zijn gedachtenwisselingen met zijn eigen clerus, met Antoine Arnauld en diens geestverwanten, alsmede met verscheidene professoren van Leuven, tenslotte in één samenhangende verhandeling neerschreef. Hij deed dat ten behoeve van zijn eigen clerus en van de hem toevertrouwde gelovigen, en ter ontlasting van zijn eigen geweten, dat hem dat schrijven als een plicht voorhield

Al heb ik dan kunnen achterhalen, dat Neercassel in zijn verhandeling over de Biecht hele passages heeft overgenomen uit eigen geschriften van oudere datum,²⁴⁰ op de voorhanden zijnde bronnen afgaande, krijgt men de indruk dat zijn *Amor Poenitens* op een zeker moment uit de lucht is komen vallen. In zijn correspondentie van eind 1680 en begin 1681 is nog geen enkele aanwijzing te vinden, dat hij met de redactie van zijn werk over de Biecht bezig was. Hij werd toen ook nog te zeer in beslag genomen door zijn gewone bezigheden, die hem zelfs geen tijd lieten Arnauld bij aankomst in Utrecht te begroeten.²⁴¹ Wel vinden wij in zijn briefwisseling van die tijd aanwijzingen, dat de problemen rond het sacrament der Biecht zijn aandacht steeds meer opeisen. Zo schreef hij begin 1681 ervan overtuigd te zijn, dat de opvatting van de nieuwere theologen als zou de zondaar, hetzij in het Doopsel hetzij in de Biecht, zonder contritio verzoend kunnen worden, strijdig was met de Schrift en met de Vaders.²⁴² Ook zijn verzoek om gebed, dat hij in diezelfde brief uitte, zou misschien uitgelegd kunnen worden als een aanwijzing, dat hij het plan koesterde hiertegen metterdaad op te treden:

‘Wil door uw gebed voor mij verkrijgen, dat ik mag inzien wat mij te doen staat, en dat ik de kracht mag ontvangen dat ook ten uitvoer te brengen.’²⁴³

Enige tijd later maakte hij Casom erop attent, dat de jezuiten sterk

²⁴⁰ Zo zijn de hoofdstukken 2 en 22 van Boek I voor het grootste gedeelte ontleend aan zijn verhandeling *De adoratione in spiritu et veritate* dat in handschrift bewaard is gebleven (OBC 619°) en dat hij in 1679 schreef naar aanleiding van de heilzame vermaningen die Luigi Bevilacqua, pauselijk gevolmachtigde bij het Vredes-Congres te Nijmegen (1678), bij zijn vertrek aan de Nijmeegse clerus gegeven had. Die vermaningen ('monita') van Bevilacqua staan afgedrukt in H. F. van Heussen, *Batavia Sacra*, II, 503-504. Ook zijn manuscript *Du zele immodere de certains pretres*, dat zich in hetzelfde dossier van OBC bevindt, heeft Neercassel benut, vooral in de hoofdstukken 1-4 van Boek II.

²⁴¹ Neercassel aan Arnauld, 01 11 1680, PR 2654

²⁴² Neercassel aan Le Roy 16 01 1681, OBC 597

²⁴³ 'Tuis precibus mihi impetra ut quae agenda sunt videam et adimplenda quae viderim convalescam.' Deze woorden zijn ontleend aan de Oratio van de 1e Zondag na Driekoningen (oude liturgie)

gekant waren tegen de gezonde leer betreffende het sacrament van de Biecht, zoals die in de te Rome goedgekeurde verhandelingen van Gabriëls en Huygens lag opgesloten Zij gingen er met allerlei geschriften tegen in. Hij was van plan die geschriften op te sporen en ze Rome ter veroordeling voor te leggen.²⁴⁴

Er zijn nog andere min of meer vage aanwijzingen, dat Neercassel voornemens was de strenge leer ten aanzien van de Biecht te gaan verdedigen. Aan Arnauld schreef hij, bij voorbeeld, dat hij met verlangen uitzag naar gesprekken met hem in het huis van Hugo van Heussen,²⁴⁵ aangezien hij zijn raad nodig had in allerlei twijfels die hem kwelden.²⁴⁶ Ernest Ruth d'Ans dankte hij voor de toezending van een uittreksel uit de werken van kardinaal Pallavicini,²⁴⁷ dat hij waarschijnlijk nodig had tot goed begrip van de leer van het Concilie van Trente omtrent de Biecht.²⁴⁸ Ook zijn pastorale brief naar aanleiding van het Jubileum van 1681²⁴⁹ wees in die richting,²⁵⁰ evenals zijn brief aan Van Vianen van begin 1682, waarin hij de Leuvense hoogleraar attent maakte op een pas verschenen werkje van de jezuïeten, dat in zijn Missie-gebied de ronde deed.²⁵¹ Daarin werd een bredere weg ter verzoening van de zondaar uitgestippeld, hetgeen, zijns inziens, eenvoudige lieden veel

²⁴⁴ Neercassel aan Casani, 19 06 1681, OBC 597

²⁴⁵ Hugo Franciscus van Heussen, geboren in 1654 te 's-Gravenhage, stamde uit een vooraanstaande familie Zijn priesteropleiding genoot hij te Leuven Hij trad toe tot het Oratorium Van Heussen was zeer bemiddeld en bezat een fraaie woning te Leiden aan de Hooigracht en een buitengoed 'Torenvliet' aan de Haagse Schouw, waar hij Neercassel vaak als gast mocht ontvangen Neercassel had een hoge dunk van deze begaafde patricierszoon Hij noemde hem zijn 'Timotheus' en probeerde al vanaf 1679 hem tot coadjutor te verkrijgen, doch Rome stond dit niet toe Na de dood van Neercassel droegen het Vicariaat van Utrecht en het Kapittel van Haarlem hem eenstemmig als opvolger voor Ook hier ging Rome niet op in Van Heussen schreef o a *Batavia Sacra*, Brussel 1714, 2 delen in folio E van Kessel-Schulte, 'De jeugdijaren van Hugo van Heussen', 62-97, en van dezelfde auteur (onder de naam E. Schulte-van Kessel) *Geest en Vrees in godsdienst en wetenschap*, 21-50

²⁴⁶ Neercassel aan Arnauld, 17 07 1681, OBC 608 'Aussi ai-je besom de vos lumieres dans les doutes qui m'embarassent'

²⁴⁷ Pietro Sforza Pallavicini S.J. werd geboren te Rome op 28 november 1607 In 1637 trad hij in bij de jezuïeten Door Alexander VII werd hij tot het kardinaat verheven De 5 proposities van Jansenius beschouwde hij slechts als 'erroneae' e q 'haeresim sapientes' Zijn hoofdwerk is de tegen Paulus Sarpi O. Serv. (1552-1623) gerichte *Istoria del Concilio di Trento* Hij stierf in 1667 te Rome LTK, VIII, kol 6-7, Hurter, *Nomenclator*, IV, kol 192-194

²⁴⁸ Neercassel aan Ruth d'Ans, 23 08 1681, OBC 608

²⁴⁹ Jubileum door Innocentius XI uitgeschreven op 11 september 1681 'pro salutari Sanctae Ecclesiae Catholicae regimine' met de Bulle *Onerosam curarum*, *Cherubini*, *Magnum Bullarum Romanum* (1741), VII, 44-45

²⁵⁰ Neercassel aan Arnauld, 31 10 1681, OBC 608

²⁵¹ Wij hebben tot nog toe niet kunnen achterhalen, welk geschrift hier bedoeld wordt

schade kon berokkenen. Wel is het merkwaardig, dat hij Van Vianen vroeg, of die niet iemand kende die dat geschrift kon weerleggen.²⁵² Ook al wijst die brief nog niet op een plan van de bisschop, zelf over de Biecht te gaan schrijven, hij vormt minstens een bewijs, dat Neercassel nog steeds mentaal met die kwestie bezig was. Zijn verzoek aan de secretaris van Arnauld, Léonard Guelphe, die zich toen te Parijs bevond, hem het commentaar van Sint Augustinus op de Psalmen te doen toekomen, kan eveneens een aanwijzing in die richting zijn.²⁵³ Meer expliciet, maar nog steeds niet overduidelijk, is de indicatie die we vinden in de brief van Neercassel aan Huygens van 3 februari 1682,²⁵⁴ waarin de apostolisch vicaris de verzuchting uitte, dat hij hem en Van Vianen graag voor zou leggen wat hij onder handen had, ten einde van hen raad en lering te ontvangen. Nu hij van hun hulp verstoken was, vroeg hij althans hun gebed, en verzocht hij hen hem mee te delen, of zij misschien van plan waren binnenkort het onlangs verschenen werkje tegen de gezonde biechtpraktijk te weerleggen.

Terwijl de *Amor Poenitens* reeds begin maart 1683 verscheen,²⁵⁵ vinden wij pas op 20 februari 1682 de eerste duidelijke aanwijzing, dat Neercassel met het werk bezig is en het wellicht reeds in handschrift gereed heeft. Op die dag berichtte hij Van Vianen, dat hij in de winter veel vrije tijd besteed had aan het schrijven van twee tractaten. In het ene toonde hij aan, dat de alles overtreffende liefde tot God noodzakelijk is om de rechtvaardiging te verkrijgen of te behouden. In het andere betoogde hij, hoe verderfelijker het is de absolutie te verlenen aan penitenten die niet in de vereiste gesteltenis verkeren.

'Ik heb de vrije tijd, die ik deze winter nogal eens had, besteed aan het schrijven van twee verhandelingen. In de ene wordt uiteengezet, dat de alles overtreffende liefde tot God noodzakelijk is om de rechtvaardiging te verkrijgen of te behouden; in de andere wordt aangetoond, hoe verkeerd het is de absolutie te verlenen aan mensen, die niet in de juiste gesteltenis verkeren.'²⁵⁶

²⁵² Neercassel aan Vianen, 23 01 1682, OBC 609

²⁵³ Neercassel aan Guelphe, 23 01 1682, OBC 609

²⁵⁴ Neercassel aan Huygens, 03 02 1682, OBC 609

²⁵⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 27 02 1683, OBC 593, f. 4815. 'J'apprends avec bien de la joie que votre ouvrage est enfin en état de paraître bientôt', Neercassel aan Arnauld, 04 03 1683, OBC 609. 'On commence à débiter le livre.'

²⁵⁶ Neercassel aan Vianen, 20 02 1682, OBC 609. 'Optum quod mihi subinde hac hieme fuit, impendi duobus tractatibus, quorum ille ostendit variis argumentis quod Dei amor, prae omnibus dilecti, ad justitiam adipiscendam aut retinendam necessarium sit, alter declarat quam illi sunt animabus noxii, qui imparatis absolutionem impediunt.'

Hij was van plan, zo vervolgde hij, die tractaten zo spoedig mogelijk uit te geven ten einde zijn clerus er toe te brengen ten aanzien van het sacrament der Biecht de veilige weg van de Vaders te volgen. Hij uitte tevens de wens, dat zijn vrienden van Leuven het werk zouden willen lezen en – zo nodig – verbeteren, alvorens hij het ter perse zou leggen. Hij had echter slechts één exemplaar, en dat wilde hij niet toevertrouwen aan schippers of koeriers. Bij de volgende gelegenheid zou hij hem de korte inhoud van de hoofdstukken toezenden. Het boek was in handschrift wel reeds bestudeerd door de bekwaamste mannen uit zijn eigen clerus.²⁵⁷ Ook Antoine Arnauld, die toen te Delft verbleef, had het manuscript critisch doorgenomen, getuige Neercassels brief, waarin hij zijn grote vriend bedankte voor de moeite²⁵⁸

Die critische lezing van het manuscript door Arnauld resulteerde in een aantal opmerkingen die Neercassel graag met de theoloog wilde doornemen. Tot dat doel had hij weer een samenkomst van enkele dagen in de maand maart belegd²⁵⁹ op het fraaie buitenverblijf Torenvliet van zijn Timotheus, H. F. van Heussen, aan de Haagse Schouw. Arnauld had aanmerking gemaakt op de rigoreuze manier, waarop hij priesters die zeer zwaar gezondigd hadden, in de biechtstoel behandeld en gestraft wilde zien.²⁶⁰ Neercassel gaf toe, dat men bij het vaststellen van een gedragslijn in deze zeer omzichtig te werk diende te gaan, maar toch wel een krachtige houding moest aannemen. Zonder overigens zelf zo ver te gaan in zijn optreden tegen priesters, die tegen de zuiverheid hadden gezondigd, haalde hij verscheidene canones aan, waaruit bleek dat dezen nooit meer als priester mochten fungeren, doch tot de lekenstand moesten worden teruggebracht. Hij verzocht Arnauld deze zaak met zijn gezellen te bespreken. Ook met Van Vianen wilde hij hierover graag van gedachten wisselen.²⁶¹ De opvatting van Huygens inzake de biechtpraktijk kende hij. Met hem was hij het niet geheel eens. Daarom beperkte hij er zich toe deze te verzoeken om diens gebed voor zijn werk en zijn pogen.²⁶²

Al is het dan mogelijk, dat Neercassel deze beide wijdlopijge verhandelingen, die later zijn *Amor Poenitens* zullen vormen, ondanks zijn drukke werkzaamheden, in een goed jaar geschreven heeft, namelijk

²⁵⁷ Neercassel aan Vianen, 20 02 1682, OBC 609

²⁵⁸ Neercassel aan Arnauld, 23 02 1682, OBC 609

²⁵⁹ Neercassel aan Arnauld, 24 03 1682, OBC 609

²⁶⁰ *Amor Poenitens*, Boek II hoofdstuk XVI

²⁶¹ Neercassel aan Vianen, 06 04 1682, OBC 609

²⁶² Neercassel aan Huygens, 06 04 1682, OBC 609

vanaf de winter 1681/1682 tot het verschijnen in maart 1683, de incubatie-tijd heeft – gezien het vorenstaande – langer geduurd. En al duidde hij zijn *Amor Poenitens* dikwijls aan als zijn ‘opusculum’,²⁶³ het zou een, naar onze maatstaven gerekend, fors boekwerk worden van zo’n 600 compact gedrukte bladzijden in 8°, met een ruime bladspiegel.

Op 10 mei 1682 kon Neercassel aan Justus Moedersohn melden,²⁶⁴ dat hij hem binnen enkele dagen het manuscript persoonlijk hoopte te overhandigen om het ter perse te doen leggen. Deze erudiete en welgestelde geestelijke was in 1637 te Munster (Westfalen) geboren. In Leuven had hij filosofie en theologie gestudeerd. In 1664 werd hij pastoor te Amsterdam, waar hij in zijn eigen huis aan de Brouwersgracht een kerkje had ingericht. Neercassel trok zich dikwijls in zijn pastorie terug. Moedersohn was veelzijdig ontwikkeld en bezat een rijke bibliotheek. Wegens zijn vele relaties met boekverkopers en drukkers kon hij zijn vrienden dikwijls van dienst zijn.²⁶⁵ Hij maakte de geschriften van Neercassel persklaar en voerde besprekingen met de drukker, in dit geval de weduwe Schippers.¹⁶⁶ Dezelfde diensten verleende hij, bij gelegenheid, overigens ook aan Arnauld en aan Nicole.²⁶⁷ Ondanks de omstandigheid, dat de weduwe Schippers op dat ogenblik de handen vol had aan het drukken van Arnaulds *Apologie pour les Catholiques*, gericht tegen de Franse dominee Jean Claude, begon men begin juni 1682 met het drukken van de *Amor Poenitens* en kon Neercassel Moedersohn zijn tevredenheid uitdrukken over de manier, waarop hij te werk was gegaan. Tevens verzocht hij zijn vriend speciaal te letten op het Latijn en het te verbeteren, waar dat nodig was.²⁶⁸ Tussen het verschijnen van de voorlopige drukproef en de definitieve uitgave van het werk waren echter nog heel wat obstakels uit de weg te ruimen.

²⁶³ Neercassel aan Arnauld, 14 07 1683, OBC 609

²⁶⁴ Neercassel aan Moedersohn, 10 05 1682, OBC 609

²⁶⁵ E. Jacques, *Les amies d'exil*, 164

²⁶⁶ Weduwe J. J. Schippers, geboren Susanna Veselaer, werd geboren in 1624 en huwde in 1650 Jan Jacobszoon Schippers, die in 1669 stierf. Zij was zeer vermogend en een bekwame zakenvrouw. Zij stierf 27 november 1699 op ‘Bleyendaal’ te Soest. L. P. Leuven, *De boekhandel te Amsterdam*, 43 v., E. Jacques, *Les amies d'exil*, 279 v.

²⁶⁷ E. Jacques, *Les amies d'exil*, 280

²⁶⁸ Neercassel aan Moedersohn, 04 06 1682, OBC 609

DE EERSTE EDITIE VAN DE *AMOR POENITENS*

Het hoofddoel, dat Neercassel bij het schrijven van zijn *Amor Poenitens* voor ogen stond, was zijn priesters te brengen tot de juiste manier van biechthoren.²⁶⁹ Dat pastorale standpunt wilde hij echter theologisch funderen. Neercassel was evenwel geen vaktheoloog. Hij was – daar is reeds op gewezen – op de eerste plaats zielzorger. Toen hij tegen medio 1682 feitelijk met de redactie van zijn *Amor Poenitens* gereed was, durfde hij zijn manuscript dan ook niet direct definitief uit te geven. Eerst liet hij een voorlopige tekst drukken, die hij ter beoordeling voorlegde aan zijn naaste medewerkers en aan bevriende deskundigen, waaronder vooral Antoine Arnauld, die toen in de Noordelijke Nederlanden verbleef. Van hun op- en aanmerkingen wilde hij gebruik maken om een definitieve tekst te produceren, die tegen alle kritiek bestand zou zijn. Hij vreesde namelijk, dat degenen die tegen de strenge moraalopvattingen en speciaal tegen de daarop steunende biechtpraktijk gekant waren, alles in het werk zouden stellen om zijn geschrift in discredit te brengen. Als bisschop en apostolisch vicaris kon en mocht hij het risico niet lopen iets te publiceren, dat de kans liep veroordeeld te worden.

De vele wijzigingen, aanvullingen en verbeteringen en de druktechnische moeilijkheden, die dat alles met zich bracht, waren er echter oorzaak van, dat het werk voorlopig nog niet gepubliceerd kon worden. Ook de moeizame onderhandelingen die nodig waren om de bevriende professoren van Leuven er toe te brengen het werk goed te keuren, waarover ik in het vervolg kom te spreken, hadden niet weinig tot dat uitstel bijgedragen.

Van de weermomstuit ging Neercassel zelf zeer kritisch tegenover zijn eigen tractaat staan. Tijdens het drukken van de voorlopige redactie zou hij nog menige passage corrigeren of nader toelichten. Steeds riep hij daarbij de hulp van Arnauld in en verzocht hij deze de correcties en aanvullingen op hun waarde te beoordelen.²⁷⁰ En wanneer hij bepaalde

²⁶⁹ Neercassel aan Vianen. 20.02.1682. OBC. 609. Sum in propositione edendi quamprimum istos tractatus ut Ecclesiasticos meos ad amplectendam in curandis animarum vulneribus eam artem quam S. Patres efficacissimam tutissimamque aestimarent exhorter et inducam. – Het is mijn bedoeling die beide tractaten (de twee Bocken waaruit de *Amor Poenitens* bestaat) zo spoedig mogelijk uit te geven om mijn geestelijken aan te sporen en er toe te brengen in de biechtpraktijk de methode toe te passen die de heilige Vaders als de meest effectieve en de veiligste hebben aangemerkt.

²⁷⁰ Neercassel aan Arnauld. 03.08.1682. OBC. 609. PR. 2674.

beweringen of uitlatingen niet voldoende gefundeerd achtte, aarzelde hij niet zijn trouwe medewerker Justus Moedersohn te verzoeken de betreffende passage te schrappen:

'Ik ben bang, dat ik vergeten heb de naam van de H. Cyprianus te schrappen, waar ik in het derde of vierde hoofdstuk zeg, dat volgens Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius en Augustinus het sacrament van de boete in de oude kerk slechts één maal werd toegediend.'²⁷¹

En: 'Ik ben bang, dat er ergens in de nog te drukken hoofdstukken staat, dat het bij de Grieken nu nog de gewoonte is de absolutie te verlenen, als de penitentie volbracht is. Ik zou graag hebben, dat u dat schrapt, als u het al lezend tegenkomt. Die zaak heb ik nog niet voldoende onderzocht.'²⁷²

1. Reacties van eigen geestelijken

Neercassel had begin 1682 het manuscript van zijn werk, of althans gedeelten ervan, al laten circuleren onder enkelen van zijn geestelijken die door geleerdheid of inzicht boven de anderen uitstaken.²⁷³ Zijn opvattingen inzake de biechtpraktijk waren onder zijn clerus al langer bekend. Ze hoefden er zijn *Instructie* maar op na te lezen, die hij in 1677 had uitgevaardigd naar aanleiding van het door Innocentius XI afgekondigde Jubileum.²⁷⁴ De bisschop wist, dat niet allen zijn opvattingen deelden. Er waren er zelfs die zich niet beperkten tot verzet tegen de strenge biechtpraktijk, maar tevens degenen die er in hun preken voor opkwamen, belachelijk maakten.²⁷⁵ Daarom verontrustte het Neercassel, dat de Zuid-Nederlandse theoloog en rechtsgeleerde Dominicus

²⁷¹ Neercassel aan Moedersohn, 29 07 1682, OBC 609 'Vereor ne oblitus fuerim delere nomen S Cypriani dum tertio vel quarto capite dico ex Tertulliano, Cypriano, Ambrosio et Augustino constare poenitentiae sacramentum in prisca Ecclesia non nisi semel datum fuisse.' De bedoelde passage is te vinden in hoofdstuk 4 van Boek II, p 343. De naam Cyprianus komt er inderdaad niet in voor.

²⁷² Neercassel aan Moedersohn, 02 08 1862, OBC 609. 'Vereor ne alcubi in capitibus adhuc imprimendis scriptum exstet *moris apud Graecos adhuc esse ut absolutio sequatur satisfactio-nem* Velim ut illud deas, dum tibi occurrit inter legendum. Res enim illa non mihi sat explorata.'

²⁷³ Neercassel aan Vianen, 20 02.1682, OBC 609 'Legerunt eos tractatus qui inter nostros Ecclesiasticos praestantioris doctrinae et maioris sunt ingenii' - 'Onze, in leer en inzicht, meest vooraanstaande geestelijken hebben die tractaten gelezen.'

²⁷⁴ De tekst van deze *Instructio* geven wij als Appendix I bij deze studie

²⁷⁵ Neercassel aan Vianen, 23.10.1682, OBC 609, PR 2654

Snellaert,²⁷⁶ die kritiek had geuit op het door Neercassel zozeer aanbevolen uitstellen van absolute, ²⁷⁷ in de maand juni 1682 een reis door de Republiek maakte. De bisschop was bang, dat deze overigens bevriende Leuvense professor zijn ideeën had gespuid tegenover de geestelijkheid van de Missie. Hij was dan ook van plan een geheel nieuw hoofdstuk²⁷⁸ aan het Tweede Boek (de *recto usu clavium*) toe te voegen ten einde de objecties van Snellaert te weerleggen. Zodra hij het gereed had, zou hij het Arnauld ter beoordeling toesturen.²⁷⁹

De priesters van het Vicariaat van Utrecht stonden over het algemeen positief tegenover het werk van hun apostolisch vicaris. Zij waren zonder meer bereid hun handtekening te zetten onder een goedkeuring, het *Judicium Theologorum*, dat in de correspondentie van de bisschop ook wel het *Elogium* wordt genoemd. Arnauld en Du Vaucel hadden dat stuk opgesteld met de bedoeling het door een aantal vooraanstaande geestelijken van de Missie te laten ondertekenen.²⁸⁰ Justus Moedersohn had het in fraai Latijn omgezet.²⁸¹

Bij de geestelijken van Haarlem echter waren er verscheidenen die bezwaar maakten tegen het werk van de bisschop. Zij waren bang, dat hun parochies leeg zouden lopen als zij de leer en de praktijk, die in de *Amor Poenitens* werden voorgestaan, zouden moeten volgen.²⁸² Vooral de invloedrijke Joseph Cousebant, deken van het Haarlems Kapittel en provicaris van de voormalige bisdommen Haarlem, Leeuwarden en Groningen, had nogal wat bedenkingen tegen Neercassels strenge opvattingen inzake de biechtpraktijk. Hij weigerde dan ook pertinent, ondanks het aandringen van Neercassel,²⁸³ zijn handtekening te zetten onder het *Judicium Theologorum*, dat uiteindelijk slechts door geestelijken van het 'Utrechtse' zou worden ondertekend.

De bisschop nam het Cousebant geenszins kwalijk, dat hij kritiek

²⁷⁶ Dominicus Snellaert, geboren 18 maart 1650 te Antwerpen, gestorven 3 maart 1720 te Antwerpen. *DNB*, 23, kol. 9-12.

²⁷⁷ Neercassel aan Arnauld, 16.06.1682. *OBC* 609. 'Nous avons hier parle a Monsieur Snellaert qui nous fit bien d'objections contre le delai de l'absolution.'

²⁷⁸ Het is moeilijk uit te maken, welk hoofdstuk hier bedoeld wordt, daar in het Tweede Boek verscheidene hoofdstukken over uitstel van absolute handelen.

²⁷⁹ Neercassel aan Arnauld, 16.06.1682. *OBC* 609.

²⁸⁰ Neercassel aan Moedersohn, 30.08.1682. *OBC* 609.

²⁸¹ Neercassel aan Moedersohn, 03.09.1682. 'Elogium magna cum eloquentia conscripsisti, de quo tibi gratias ago. Nihil in illis displicet, nisi quod operis merita excedat' - 'U hebt de aanbeveling in fraaie bewoordingen opgesteld. Er is niets op aan te merken, alleen dat het werk zoveel lof niet verdient.'

²⁸² Neercassel aan Arnauld, 18.09.1682. *OBC* 609.

²⁸³ Neercassel aan Jozef Cousebant, 12.10.1682. *OBC* 609.

oefende op zijn zienswijze en beloofde hem zijn op- en aanmerkingen de aandacht te geven die zij verdienden.²⁸⁴ Hij hechtte zozeer aan de mening van de Haarlemse clerus, dat hij in oktober 1682 Moedersohn opdracht gaf niet alleen het afdrukken van het *Elogium* maar zelfs de hele druk voorlopig, op dringend verzoek van leden van het Haarlems Kapittel, op te schorten:

'Als de goedkeuring van de priesters nog niet gedrukt is, zou ik graag hebben, dat het drukken daarvan evenals van de rest wordt opgeschort. Dat is namelijk het dringend verzoek van diegenen uit het Haarlemse Kapittel, die mij om hun leer, hun eerlijkheid en hun vroomheid na aan het hart liggen en die ik zeer hoogacht. Ik zou niet graag hebben, dat de eenheid onder de clerus door mijn geschrift verstoord werd. Ik zal deze zaak aan God aanbevelen.

Graag had ik, dat dit onder ons bleef. Ik verwacht ook nog het oordeel van de Leuvenaren.²⁸⁵

Diezelfde geheimhouding verlangde hij ook van zijn bediende Jan Claassen van Vreede, die de Amsterdamse pastoor de zojuist geciteerde brief moest brengen:

'Belieft H. Moedersohn in stilte aan te zeggen, dat hij 't drukken van 't geen aen mijn boek nog manquert doe ophouden, en dat om pregnante reden, die ik met een woort aanroere in mijn brief aen hem. Belieft dit gants stil te houden.²⁸⁶

Het is moeilijk uit te maken, hoe lang Neercassel het drukken opschortte, noch in hoever hij rekening hield met de op- en aanmerkingen van Cousebant en anderen. Wel vroeg hij in diezelfde tijd aan Johannes Lindeborn, de provicaris van Deventer, hem attent te willen maken op feilen en duisterheden in de tekst. Hij verzekerde hem, dat hij zijn boek zo wilde uitgeven, dat niemand er redelijkerwijze iets tegen in kon brengen.²⁸⁷ Dat is hem, althans wat zijn eigen clerus betreft, vrijwel

²⁸⁴ Neercassel aan Jozef Cousebant, 16 10 1682, OBC 609

²⁸⁵ Neercassel aan Moedersohn, 14 10 1682, OBC 609 'Si judicium presbyteri necdum impressum, velim impressionem suspendi sicuti caetera omnia Istud enim vehementer a me postulant illi quos ob doctrinam, sinceritatem et pietatem in Capitulo Harlemensi magis amo et pluris facio Nolum unitatem ob scriptum meum inter clerum dissolvi Expendam negotium coram Deo Hoc tibi uni significatum velim Exspecto etiam censuram Lovaniensium '

²⁸⁶ Neercassel aan Jan Claassen van Vreede, 14 10 1682, OBC 609 Deze huisknecht van Neercassel wordt ook genoemd door J. Bruggeman, *Inventaris van de Archieven der Oud Bischoppelijke Clerezu*, 6

²⁸⁷ Neercassel aan J. Lindeborn, 16 10 1682, OBC 609

gelukt. De Haarlemse kapittelheren, die zijn boek aanvankelijk met argwaan bekeken, hadden hun spijt betuigd over het misnoegen, dat ze hem veroorzaakt hadden.²⁸⁸ Of hiermee alle tegenstand gebroken was, is nog de vraag.

2. Bemoeiingen van Arnauld en zijn vrienden

Niet alleen aan de leden van zijn eigen clerus had Neercassel een voorlopige redactie van zijn werk ter critische lezing voorgelegd, ook aan Arnauld en diens vrienden had hij verzocht hem hun op- en aanmerkingen niet te onthouden. Met Arnauld zelf, die in die tijd in de Noordelijke Nederlanden verbleef,²⁸⁹ overlegde hij geregeld aangaande verbeteringen en aanvullingen in de tekst van zijn *Amor Poenitens*.²⁹⁰ Wegens de moeilijkheden, die zijn eigen clerus had opgeworpen, had de bisschop in september 1682 Arnauld al eens gevraagd, of het niet goed zou zijn een *Voorwoord* aan zijn werk toe te voegen,²⁹¹ waarin hij het een en ander nader kon toelichten en, zo nodig, wijzigen. Arnauld vond dat kennelijk niet nodig en was niet op die suggestie ingegaan. In oktober legde de bisschop zijn Franse vriend diezelfde vraag nog eens voor en ging toen bovendien zo ver hem te verzoeken dat *Voorwoord* zelf in het Frans op te stellen.²⁹² Neercassel zou het dan wel in het Latijn omzetten. Om de bisschop een plezier te doen dicteerde Arnauld er een in grote lijnen aan Ernest Ruth d'Ans. Neercassel mocht het gebruiken en er van

²⁸⁸ Neercassel aan Ruth d'Ans, 04 11 1682, PR 2654 (uittreksel) 'Ceux du chapitre de Harlem qui avaient d'abord rebute le livre de l'Amor Poenitens, avant d'en avoir lu une seule page, en sont revenus et m'ont temoigne du regret du deplaisir qu'ils m'avaient cause.'

²⁸⁹ Arnauld vestigde zich op 31 oktober 1680 voor bijna twee jaar in de Noordelijke Nederlanden, eerst acht maanden te Utrecht, daarna nog ruim een jaar te Delft. Op 13 oktober 1682 vertrok hij weer naar de Zuidelijke Nederlanden. E. Jacques, *Les années d'exil*, 204-300.

²⁹⁰ Neercassel aan Arnauld, 16 06 1682, OBC 609 'Je suis d'avis d'ajouter un chapitre au Traite de usu clavium (het Tweede Boek van de *Amor Poenitens*) pour les refuter (namelijk de objecties van Snellaert). Je vous l'enverrai pour l'examiner quand je l'aurai fait.' Neercassel aan Arnauld, 03 08 1682, OBC 609, PR 2654 'Je vous envoie, Monsieur, les corrections que j'ai faites (de copist noteerde in margine 'a l'Amor Poenitens') Je vous suis bien oblige que vous ayez la bonte de les examiner et corriger en cas que vous les trouviez utiles.' Neercassel aan Arnauld, 18 09 1682, OBC 609 'Ee soin que vous prenez, Monsieur, pour l'ouvrage de Amore Poenitente m'oblige bien.' Neercassel aan Arnauld, 01 10 1682, OBC 609 'J'attends, Monsieur, les corrections qu'il faudra faire dans le livre de l'amour pénitent.'

²⁹¹ Neercassel aan Arnauld, 18 09 1682, OBC 609

²⁹² Neercassel aan Arnauld, 03 10 1682, OBC 609, PR 2654, gedrukt, OAA, II, 156-157

maken wat hij wilde.²⁹³ Aanleiding tot dat herhaald verzoek waren de bezwaren, die de geleerde, naar de Nederlanden uitgeweken Franse benedictijn Gabriël Gerberon²⁹⁴ geopperd had tegen een drietal passages in de *Amor Poenitens*. Neercassel was er nogal van onder de indruk en wendde zich tot Arnauld om raad. Deze was het slechts ten dele met de kritiek van Gerberon eens.²⁹⁵ Diens eerste opmerking achtte hij wel steekhoudend, en hij was dan ook van mening, dat de door Gerberon gewraakte woorden in de titel van hoofdstuk 3 van het Eerste Boek:

‘Zonder actuele of virtuele liefde tot God is niemand voor God een rechtvaardige’²⁹⁶

beter geschrapt konden worden. Zij waren immers niet alleen aanvechtbaar – iemand die slaapt zou volgens die woorden geen rechtvaardige zijn – maar bovendien werd in de betreffende paragraaf verder niet gesproken over wat nodig is om rechtvaardig te zijn of te worden. Neercassel volgde het advies van Arnauld op en schrapte de passage. De andere twee aanmerkingen van Gerberon vond Arnauld niet zo ter zake doende. De benedictijn had bezwaar tegen de bewering:

‘Degenen, die door de overwinnende genade de geboden aanhangen, kunnen die niet overtreden.’²⁹⁷

Gerberon meende, dat daarmee de mens de vrijheid ontzegd werd tegen de *gratia efficax*²⁹⁸ in te gaan. Arnauld achtte die gevolgtrekking niet juist. De aangehaalde passage hield volgens hem alleen in, dat de liefde tot God niet kan samengaan met de overtreding van zijn geboden. Men

²⁹³ Arnauld aan Neercassel, 05 10 1682, OBC 590, f. 3397-3398; gedrukt, OAA, II, 157-158

²⁹⁴ Gabriel Gerberon werd geboren op 2 augustus 1628 te Saint-Calais (bisdom Le Mans) In 1649 legde hij zijn professie af als benedictijn in de congregatie van Saint-Maur Hij legde zich vooral toe op de patrologie Wegens zijn jansenistische gezindheid en zijn kritiek op de politiek van Lodewijk XIV inzake de regaleënstrijd werd er in het begin van 1682 een arrestatiebevel tegen hem uitgevaardigd Hij week echter tijdig uit naar Brussel In maart 1682 verschafte Antoine Arnauld hem onderdak te Delft Niet lang daarna woonde hij enige tijd te Roelofarendsveen bij pastoor Lambert van Erkel, en vervolgens bij Hugo Gaël, pastoor van de Paradijkskerk te Rotterdam In 1693 verliet hij de Missie op zachte aandrang van de opvolger van Neercassel, Petrus Codde (L J Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 281) en sloot hij zich aan bij Quesnel in Brussel Hij werd daar gevangen genomen In 1710 tekende hij een geloofsbelijdenis, waardoor hij de vrijheid herkreeg Hij stierf in 1711 in de abdij van Saint-Denis E Jacques, *Les années d'exil*, 241-242

²⁹⁵ Arnauld (door de hand van Ernest Ruth d'Ans) aan Neercassel, 02 10 1682, OBC 590, f. 3442^r-3445^v; gedrukt, OAA, II, 154-156

²⁹⁶ ‘Sine actuali aut virtuali Dei amore nemo coram Deo justus existit’ Deze zin was te lezen in het opschrift van hoofdstuk 3, Boek I, 35, waarin de behandelde paragrafen worden opgesomd Hij sloeg op paragraaf 4

²⁹⁷ ‘Qui victrice delectatione praecepta diligunt ea violare non possunt’ Deze passage is te vinden in Boek I, hoofdstuk 9, paragraaf 3, blz 106.

²⁹⁸ De *gratia efficax* is de genade die de heilzame handeling daadwerkelijk veroorzaakt.

Antoine Arnauld (1612-1694).

mag er echter niet uit concluderen, dat degene die ophoudt God te beminnen, Gods geboden niet zou kunnen overtreden. Ook in deze hield Neercassel zich aan het advies van Arnauld. Toch voegde hij voor alle zekerheid, en met volledige instemming van zijn Franse vriend, aan de bewuste passage toe:

‘zolang zij beminnen, omdat zij ze (de geboden) niet willen overtreden’²⁹⁹

Ook de derde aanmerking van Gerberon, die ongeveer op hetzelfde neerkwam, vond Arnauld wat te ver gezocht. In hoofdstuk 12 van het Eerste Boek zegt Neercassel op bladzijde 141:

‘Degenen, die vast in de liefde verankerd zijn, kunnen niet van het voorwerp hunner liefde gescheiden worden, omdat zij er niet van gescheiden willen worden.’³⁰⁰

Gerberon was bang, dat kwaadwillenden die passage wel eens zouden kunnen aanhalen zonder de laatste zinsnede. Op die manier zou de uitspraak aanvechtbaar worden. Arnauld was van mening, dat zo iets niet te vrezen was. Hij kon zich niet indenken – en hierin was hij misschien wat al te goedgegelovig – dat men het werk van een bisschop opzettelijk verminkt zou citeren.³⁰¹

Vóór Neercassel deze geruststellende reactie van Arnauld op de objecties van Gerberon had kunnen ontvangen, had hij hem al een tweede keer over dezelfde kwestie geschreven, wel een bewijs, dat hij die kritiek zeer ernstig nam. Deze keer liet hij Arnauld weten, dat zijn geleerde opponent had voorgesteld de bladen met de teksten, die misverstaan konden worden, te vernietigen en door nieuwe te laten vervangen. De bisschop vond dat wat omslachtig en bovendien onnodig. In het door hem gewenste *Voorwoord* kon hij immers even goed aangeven, zo meende hij, dat hij niet wilde beweren, dat alles wat niet voortkomt uit actuele of virtuele liefde tot God, doodzonde zou zijn, of dat de genade de wil noodzaakte.³⁰²

Neercassel had er wellicht beter aan gedaan op het verstandige voorstel van Gerberon in te gaan. Door in een *Voorwoord* zijn ware bedoeling weer te geven, schiep hij een discrepantie tussen *Voorwoord* en tekst, die afbreuk deed aan het geheel en hem later ook in moeilijkheden

²⁹⁹ ‘quamdiu diligunt, quia violare non volunt’

³⁰⁰ ‘Illi qui in charitate fundati et radicati sunt, ab eo, quod charitas diligit, divelli non possunt, quia divelli non volunt’

³⁰¹ Arnauld (door de hand van Ruth d’Ans) aan Neercassel, 02 10 1682, OBC 590, f 3442-3445, gedrukt, *OAA*, II, 154-156

³⁰² Neercassel aan Arnauld, 03 10 1682, OBC 609 en PR 2654, gedrukt *OAA* II 156-157

zou brengen. Wel nodigde Neercassel Gerberon uit voor een onderhoud in Utrecht ter bespreking van de gerezen moeilijkheden.³⁰³ De benedictijn verbleef toen bij Hugo Gael,³⁰⁴ pastoor te Rotterdam.

Arnauld zou nu spoedig de Noordelijke Nederlanden verlaten en naar Brussel vertrekken. Neercassel wilde hem vóór zijn vertrek nog graag spreken en maakte een afspraak voor een ontmoeting op Hugo van Heussens buitengoed 'Torenvliet' aan de Haagse Schouw bij Leiden. De heren van Erkel, Nicolaas, die pastoor was te Delft, en diens neef en kapelaan Jan-Christiaan, bij wie Arnauld verbleef, zouden hem met de koets naar de afgesproken plaats brengen. Dit was een voorzorgsmaatregel van Neercassel. De reis zou namelijk juist plaats hebben op de dag, waarop voor de leerlingen van de jezuïeten de schoolvakantie eindigde (begin oktober). De kans was dus groot, dat de trekschuit vol zou zitten met mensen, die op de hand van de jezuïeten waren.³⁰⁵

Een andere vriend van Arnauld, Guillaume Le Roy, abt van Haute Fontaine in Frankrijk, had zich aangeboden de *Amor Poenitens* in het Frans te vertalen.³⁰⁶ Neercassel stuurde hem het werk in gedeelten toe, naar gelang het drukken vorderde. De vertaler was opgetogen over de tekst en liet zijn bewondering duidelijk blijken:

'Je ne puis, mon très honoré Seigneur et Père, vous exprimer jusqu'à quel point je suis touché et charmé de l'excellent ouvrage que vous m'avez fait la grâce de me donner à traduire. Rien ne saurait être plus convaincant, ni plus propre à dompter la rébellion et à gagner l'esprit et le coeur, que la manière avec laquelle vous traitez votre sujet, qu'il est si important et si nécessaire de traiter en un siècle comme celui-ci.'³⁰⁷

³⁰³ Neercassel aan Hugo Gael, 04 10 1682, OBC 609 en PR 2654, Neercassel aan Gerberon, 05 10 1682, OBC 609 en PR 2654

³⁰⁴ Hugo Gael, geboren te Leiden, lid van het Franse Oratorium, was een neef van Hugo van Heussen en, evenals hij, oomzegger van Henricus van der Graft, de aristocratische en ascetische aartspriester van Rijnland en lid van het Utrechtse Vicariaat, door Neercassel Pachomius genoemd. Hugo Gael werd door Neercassel benoemd tot aartspriester van Schieland en pastoor te Rotterdam. In 1692 legde hij zijn pastoraat om gezondheidsredenen neer. Hij stierf op 22 augustus 1720 te Warmond. J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 414, E. van Kessel-Schulte, 'De jeugdijaren van Hugo van Heussen', 62-97

³⁰⁵ Neercassel aan Arnauld, 06 10 1682, OBC 609, gedrukt, O.A.A. II, 158-159

³⁰⁶ Neercassel aan Le Roy, 03 09 1682, OBC 609. Dit was niet de eerste keer dat Le Roy een werk van Neercassel vertaalde. In 1679 had hij reeds vertaald *Tractatus de Saucionum et praecipue B. Mariae Virginis cultu* (1675) onder de titel *Le culte des Saints*, en in 1681 *De lectione Scripturarum* (1677) onder de titel *De la lecture de l'Écriture Sainte*. J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 308

³⁰⁷ Le Roy aan Neercassel, 03 11 1682, OBC 590, f. 3484'-3485'

De waardevolle medewerking, die Ernest Ruth d'Ans Neercassel verleende³⁰⁸ bij de definitieve redactie van de *Amor Poenitens*, komt in het vervolg uitvoerig ter sprake.

3. Op zoek naar kerkelijke goedkeuringen

Het was voor Neercassel van groot belang zo veel mogelijk approbatics van diverse bisschoppelijke censoren te ontvangen en speciaal ook van de universiteit van Leuven. En dit temeer, daar het gerucht ging, dat niemand zijn werk zou durven goedkeuren.³⁰⁹ Die van Joannes Cuyper,³¹⁰ librorum censor van het aartsbisdom Mechelen, werd hem bezorgd door bemiddeling van Arnauld, die zich toen weer in de Zuidelijke Nederlanden bevond, en Martinus de Hondt, overste van het Oratorium te Brussel.³¹¹ Ruth d'Ans had het plan geopperd om via zijn gewezen studievriend Joseph Ferdinand Naveau, kanunnik van Luik,³¹² een approbatie van het bisdom Luik los te krijgen. Om tijd te winnen had hij dit plan zelfs al ten uitvoer gebracht met veronderstelde toestemming van Neercassel.³¹³ Zijn vriend Naveau zou de censor van Luik, een zekere Novilia,³¹⁴ er ongetwijfeld toe kunnen brengen, zo hoopte hij, een gunstig oordeel af te geven dat veel gewicht in de schaal zou leggen. Neercassel ging dan ook graag met het plan akkoord.³¹⁵

³⁰⁸ In dit verband te consulteren de studie van Ph. Dieudonné, 'Ernest Ruth d'Ans', 1-39

³⁰⁹ Neercassel aan Ruth d'Ans, 12 11 1682, OBC 609

³¹⁰ Johannes Cuyper, licentiaat in de theologie en aartspriester van Brussel, librorum censor van het aartsbisdom Mechelen. Hij was de jansenistische ideeën toegedaan. *BNB*, V, 53-54. Zijn approbatie is gedateerd 25 10 1682 en is te vinden in OBC 590, f. 3491'.

³¹¹ Neercassel aan Arnauld, 30 10 1682, OBC 609 en PR 2654

³¹² Ph. Dieudonné, 'Ernest Ruth d'Ans', 19, noot 5

³¹³ Ruth d'Ans aan Neercassel [02] 11 [1682], OBC 590, f. 3520'-3521'. Deze brief, een origineel, draagt duidelijk de datering 'Ce 29 de Novembre' van de hand van de briefschrijver zelf, zonder aanduiding van jaar. Hier is kennelijk een vergissing in het spel, daar de brief mededelingen bevat (het plan om ook door Joseph Naveau, kanunnik van Luik, een goedkeuring te vragen), waarop Neercassel reageerde in zijn brief van 3 november 1682 aan Ruth d'Ans. Bovendien reageert de brief, waar het hier om gaat, op het verzoek van Neercassel aan Ruth d'Ans, verrat in zijn schrijven van 30 oktober 1682, om naar Leuven te gaan. De brief in kwestie is derhalve te dateren na 30 oktober en vóór 3 november 1682. Wij opteren voor de datum 2 november 1682. L. Ceyskens, *Sources*, 576, noot 1, dateert de brief op aanwijzingen van E. Jacques, 29 oktober 1682. Om boven vermelde redenen achten wij die datering aanvechtbaar.

³¹⁴ Deze was licentiaat van de universiteit van Leuven. Volgens Ph. Dieudonné 'Ernest Ruth d'Ans', 20, is hij waarschijnlijk te vereenzelvigen met Gérard Noville, sinds 27 september 1699 kanunnik van Saint-Materne.

³¹⁵ Neercassel aan Ruth d'Ans, 03 11 1682, OBC 609

Naveau liet er geen gras over groeien, en tegen half november 1682 kon hij Ruth d'Ans de verlangde goedkeuring toezenden,³¹⁶ die deze op zijn beurt twee dagen later aan Neercassel doorzond.³¹⁷ Wel had Naveau zelf een moelijkheid geopperd, die hem er overigens niet van had weerhouden de gevraagde dienst te verlenen. Neercassel beweerde namelijk, dat degenen die door een volmaakt berouw vergeving van hun zonden hadden verkregen, nog onderhevig waren aan eeuwige straf, zolang zij de absolutie niet hadden ontvangen:

'Want al begint de zondaar, die oprecht berouw heeft over zijn zonden en God als de bron van gerechtigheid bemint, reeds voor God te leven, en al beijvert hij zich, door de levendmakende Geest Gods bewogen en aangespoord, om God alleen te dienen en zijn wegen te bewandelen, hetgeen handelingen en tekenen van enig leven zijn; toch is hij nog niet geheel tot leven gebracht en nog onderhevig aan de eeuwige verwerping, die de tweede dood van de ziel is.³¹⁸

Naveau zou hier graag wat explicatie zien aangebracht. Volgens hem kon die eeuwige straf niet die van de hel zijn; hoogstens die van het vagevuur (purgatorium), met dit verschil dat die straf niet weggevaagd (vagevuur) werd, doch in dat geval eeuwig zou zijn.³¹⁹ Neercassel is niet op die kritiek ingegaan en volstond met Ruth d'Ans hartelijk te bedanken voor zijn bemoeienis om die goedkeuring van Luik voor hem los te krijgen. Bij nauwkeuriger lezing had Naveau trouwens kunnen constateren, zoals Dicuodonné terecht opmerkt,³²⁰ dat Neercassel de opvatting deelde van hen, die aan de berouwvolle doch niet geabsol-

³¹⁶ Naveau aan Ruth d'Ans, 14 11 1682, OBC 590, f. 3507

³¹⁷ Ruth d'Ans aan Neercassel, 16 11 1682, OBC 509, f. 3504', de approbatie zelf. f. 3506' "

³¹⁸ Deze tekst bevindt zich in Boek I, hoofdstuk 24, 263-264 en luidt 'Quamvis enim peccator, qui de commissis in Deum offensis ex corde dolens cum tamquam justitiae fontem diligit, jam Deo vivere incipiat, et Dei vivificante Spiritu motus et excitatus uni Deo servare studeat, et in eius viis ambulare, quae alicuius vitae actus et signa sunt, nondum tamen plene vivificatus est, sed adhuc aeternae damnationi, quae animae secunda mors est, reus, imo et iuxta Lovanienses, et culpa ipsa manet, donec in baptismi vel poenitentiae sacramento et culpa deleatur et reatus ponae aeternae dissolvatur.' Toch voelt Neercassel voor de mening, die de volledige rechtvaardiging van de penitent toeschrijft aan de contritio mét het votum sacramenti 'Non desunt tamen insignes Theologi, quibus magis placet ea opinio, quae poenitentis justificationem contritioni cum voto sacramenti adscribit (Hoofdstuk 25, 264-265) 'Ioch zijn er vooraanstaande theologen, die meer voelen voor de opvatting, die de rechtvaardiging toeschrijft aan de contritio mét het verlangen naar het sacrament.'

³¹⁹ Naveau aan Ruth d'Ans, 14 11 1682, OBC 590, f. 3507' "

³²⁰ Ph. Dicuodonné, 'Ernest Ruth d'Ans'. 20-21.

veerde penitenten slechts een tijdelijke straf in het vagevuur in het vooruitzicht stelde:

'Dat God dan ook de zielen die Hem met een eeuwige en opperste liefde beminnen, niet zonder meer kan verwerpen – al zal Hij hen tijdelijk straffen in het vagevuur – is geen bewijs van zwakte maar van de allerhoogste wijsheid en rechtvaardigheid.'³²¹

En die oplossing klinkt heel wat aannemelijker dan die van Naveau zelf.

Tenslotte vroeg Neercassel aan Van Vianen, of het niet goed zou zijn zijn geschrift ook aan Arnold Eyben,³²² kanunnik van Antwerpen en bisschoppelijk censor, ter beoordeling toe te zenden.³²³

Zoveel mocite als Neercassel deed om het gevaar van een veroordeling te voorkomen, zo zeker was Arnauld ervan, dat zulk een gevaar niet dreigde, omdat hij wist, dat de apostolisch vicaris in Rome goed stond aangeschreven.³²⁴

Voor Neercassel was het echter van het allergrootste belang een goedkeuring voor zijn werk te verkrijgen van de theologische faculteit van Leuven.³²⁵ Niet alleen omdat die eeuwenoude instelling groot gezag bezat in leer en zeden, maar ook omdat zeer veel priesters van zijn missiegebied daar hun theologische opleiding hadden genoten. Daar kwam nog bij, dat vooral onder de Haarlemse geestelijkheid reeds het gerucht ging, dat Leuven bezwaren had tegen de *Amor Poenitens*. Wat de bisschop echter aanvankelijk als een gemakkelijk te verkrijgen vrienden-dienst had beschouwd, ontwikkelde zich, wegens de vele gecopperde bezwaren, tot een mocizaam overleg, dat tenslotte resulteerde in een verklaring van de Leuvense theologen, die nauwelijks een goedkeuring van zijn werk inhield.

Neercassel had veel vrienden onder de Leuvense hoogleraren, zoals: Franciscus van Vianen, Gomarus Huygens, Lambert Vincent, Petrus

³²¹ *Amor Poenitens*, Boek I, hoofdstuk 17, paragraaf 10, 297: 'Quod ergo Deus animas, a quibus aeterno et maximo amore diligitur, nequeat omnino damnare, licet purgatorius poenis ad tempus castigare possit, non imbecillitatis, sed summae sapientiae atque justitiae argumentum est.'

³²² Arnold Eyben, geboren te Hasselt in 1633, gestorven 15 september 1712 P.J. Goetschalckx, *Geschiedenis der Kanunniken van O L V Kapittel te Antwerpen (1585-1700)*, 289-292

³²³ 'Est ille sanioris cultor doctrinae nihique amicitia iunctus' – 'Hij is de gezonde leer toegedaan en is met mij bevriend.' Neercassel aan Vianen, 07 11 1682, OBC 609

³²⁴ Arnauld aan Quesnel, 18 10 1682, OBC 609 en PR 2654', gedrukt, OAA, II, 159-160

³²⁵ De universiteit van Leuven werd met goedkeuring van paus Martinus V (09.12.1425) door hertog Johan IV van Brabant op 7 september 1426 geopend De theologische faculteit dateert van 1435

Melis en Theodorus van Blockhoven Aan Van Vianen had hij op 20 februari 1682, zoals reeds vermeld, voor de eerste keer iets over zijn *Amor Poenitens* geschreven, namelijk dat hij met twee tractaten over de Biecht bezig was om zijn medehelpers er toe te brengen in de biechtpraktijk de veilige en heilzame weg van de Vaders te volgen, en dat hij die aan zijn Leuvense vriend ter beoordeling zou voorleggen alvorens ze te laten drukken. Op dat moment had hij echter slechts een manuscript voorhanden, dat hij niet wilde toevertrouwen aan de toenmalige bodediensten.³²⁶

Een half jaar later had hij een 'proefdruk' gereed. Het werk bestond uit twee delen. In het eerste deel, dat dogmatisch van aard is, toont de auteur aan, vooral steunend op de heilige Schrift en de Traditie, dat de alles overtreffende liefde tot God, de amor Dei praedominans, conditio sine qua non voor de vergeving van zonden is, óók in het sacrament der Biecht. In het tweede deel, dat meer pastoraal van aard is, spreekt hij over de juiste toediening van dat sacrament, speciaal over het nut of de noodzaak van uitstel, casu quo, weigering van de absolutie. Het boek wordt voorafgegaan door een *Praefatio*, waarin Neercassel op voorhand een aantal tegenstrijdige meningen weerlegt, die hij uit de mond van zijn eigen clerus had opgevangen,³²⁷ en waarin hij bepaalde al te straffe uitspraken van het boek wat afzwakte. Die critici uit eigen clerus waren, onder anderen, Jacobus Cats, pastoor te Gouda, en Joseph Cousebant, deken van het Kapittel van Haarlem. In een *Appendix* werpt de auteur zelf enige moelijkheden op tegen de opvatting van bepaalde theologen over de zondevergeving, en zet hij in het kort de leer van Thomas van Aquino in deze uiteen.

Nadat Neercassel die 'proefdruk' had laten circuleren onder zijn naaste medewerkers en Arnauld c.s., stuurde hij deze op 16 oktober 1682 ook aan Van Vianen en verzocht hem het werk, samen met de andere Leuvense vrienden, zeer kritisch te bezien. Mochten zij ál te harde uitspraken, te strenge eisen of andere gebreken in het werk tegenkomen, die zij veranderd zouden willen zien, dan hoopte hij, dat ze hem dat onverbloemd lieten weten. Hij had het geschrift, zo schreef hij verder aan Van Vianen, alvorens het ter perse te leggen, ten onderzoek voorgelegd aan de belangrijkste theologen van die tijd. Hiermee bedoelde hij natuurlijk Arnauld en Gerberon. 'Maar', voegde hij er veelbetekenend aan toe, 'hij had ervaren, dat ze er niet voldoende

³²⁶ Neercassel aan Vianen 20.02.1682. OBC. 609

³²⁷ Neercassel zegt dit uitdrukkelijk in zijn brief van 22.07.1683 aan J.-B. Bossuet. OBC 597, gedrukt *Correspondance de Bossuet* II 384-389

aandacht aan hadden besteed en het niet critisch genoeg hadden doorgelezen'³²⁸ Liever zou hij zijn tractaat helemaal omwerken of het zelfs geheel achterwege laten dan een veroordeling te riskeren, die de Missie en zijn medewerkers groot nadeel zou berokkenen. Zijn enige doel was de waarheid te dienen, geen onenigheid te zaaien.³²⁹ Enige weken tevoren had hij zijn Leuvense vrienden al door Nicolaas van de Poort, die als jong geestelijke in Leuven studeerde, verzocht om nuttige suggesties voor zijn werk.³³⁰

Van Vianen heeft op Neercassels brief van 16 oktober 1682 niet gereageerd, althans niet snel genoeg naar de zin van de bisschop, want op 23 oktober schreef hij hem weer. Deze keer ontvouwde hij hem ietwat omstandiger de redenen die hem tot het schrijven van de *Amor Poenitens* gebracht hadden

'Om de verdedigers van de meer heilzame discipline te hulp te komen heb ik mij, op aanraden van zeer geleerde mannen en op dringend verzoek van de besten onder mijn medehelpers, aan het schrijven ervan gezet. Daarbij mocht ik rekenen op de steun van velen, die of door hun gebed of door hun goede raad mij behulpzaam waren om dat werk tot een goed einde te brengen.'³³¹

In dat schrijven was Neercassel iets milder voor de 'belangrijke theologen, die het werk niet met voldoende aandacht hadden gelezen'. Nu schreef hij, dat zij het werk wel aandachtig gelezen hadden, maar dat zij er toch passages in hadden laten staan, die door kwaadwillenden zouden kunnen worden geïnterpreteerd in een betekenis, die hij zelf niet op het oog had gehad. Daarom had hij al die passages bijgewerkt en verbeterd. Die aanvullingen en verbeteringen legde hij thans aan Van Vianen voor met het dringend verzoek ze, samen met de professoren Lambert Vincent en Gomarus Huygens, te beoordelen en hem te laten weten, of hij naar hun mening het boek aldus veilig kon publiceren. Mochten zij het nodig achten, dat er nog meer veranderd werd, dan hoopte hij, dat ze hem dat zo spoedig mogelijk kenbaar wilden maken. Tevens verzocht hij hen met elkaar te overleggen, of het verstandig was de plechtige goedkeuring van de Utrechtse clerus in het werk op te nemen. Onder de Haarlemse clerus waren er namelijk, die na lezing van

³²⁸ 'verum uti experior non cum diligenti cura nec animadversione bene vigili eum perlegerunt'

³²⁹ Neercassel aan Vianen, 16 10 1682, OBC 609 en PR 2654*

³³⁰ Neercassel aan Nicolaas van der Poort, 27 09 1682 OBC 609

³³¹ Neercassel aan Vianen, 23 10 1682, OBC 609 en PR 2654*

de tekst zeer tegen de *Amor Poenitens* gekant waren. Dezen hadden er bij hem op aangedrongen het werk niet te laten verschijnen. Doch als hij daaraan toegaf was het, zijns inziens, gedaan met de veilige en gezonde kerkelijke tucht in de Missie. Daarom vroeg Neercassel om een officiële approbatie van Leuven, indien men daar het werk met de jongste verbeteringen tenminste kon goedkeuren.

Ruth d'Ans, de gewezen alumnus van Leuven, die sinds 17 oktober 1682 weer met Arnauld in Brussel woonde, zou verder de schakel zijn in de contacten tussen Neercassel en Leuven. Kort na zijn schrijven aan Van Vianen verzocht Neercassel zijn medehelper naar Leuven te gaan om de vrienden er toe aan te zetten niet te lang te wachten met het lezen en het goedkeuren van zijn *Amor Poenitens*.³³² Terstond gaf Ruth d'Ans gevolg aan dat verzoek. Zijn bevindingen te Leuven waren echter niet erg hoopgevend. Niemand was nog aan de lezing van het werk begonnen. Hij had ze er echter toe kunnen brengen het nu serieus ter hand te nemen. Om de zaak te bespoedigen zouden de heren Vincent en Huygens ieder de helft lezen en op elkaars oordeel af gaan. Ernest had graag gezien, ten einde een nog vlottere gang van zaken te bereiken, dat ze ook Van Vianen bij de taakverdeling hadden ingeschakeld en dat ieder dan een derde deel voor zijn rekening zou nemen. Vincent en Huygens voelden daar, aldus Ernest, echter weinig voor, omdat hun opvattingen niet altijd strookten met die van hun meer soepele collega. Ruth d'Ans had toen niet langer aangedrongen om ze niet voor het hoofd te stoten. Aan enkele opmerkingen, die de Leuvenaren na enkele dagen reeds maakten, had hij wel gemerkt, dat zij hun goedkeuring niet gemakkelijk zouden geven. Deze hoogleraren, aldus Ernest, zijn vaak onderhevig aan kritiek en tegenspraak. Alles wat ze zeggen of schrijven wordt door hun tegenstanders zó nageplozen op rechtzinnigheid, dat ze ieder geschrift gevrijwaard willen zien tegen de haarkloverijen van de Scholastiek, hetgeen natuurlijk ondoenlijk is en ook niet nodig.³³³

Neercassel was zeer erkentelijk voor de moeite die Ruth d'Ans zich getroostte om de heren van Leuven tot meer spoed aan te zetten. Van de andere kant was hij ook blij, dat ze zijn werk pas na grondig onderzoek wilden goedkeuren.³³⁴

Dat gebrek aan enthousiasme bij de Leuvenaren was overigens wel begrijpelijk. Om pragmatische redenen hadden zij nogal wat bedenkin-

³³² Neercassel aan Ruth d'Ans, 30 10 1682, OBC 609 Ph. Dieudonne, 'Ernst Ruth d'Ans', 16 vv.

³³³ Ruth d'Ans aan Neercassel, [02] 11 [1682], OBC 590, vgl. noot 313.

³³⁴ Neercassel aan Ruth d'Ans, 03 11 1682, OBC 609.

gen tegen het geschrift van de bisschop. Juist in die tijd immers – Ruth d'Ans had dat al geschreven – stond de theologische faculteit van Leuven sterk onder kritiek bij de Romeinse Curie in verband met haar houding inzake de *Déclaration du clergé de France* (1682).³³⁵ De professoren waren dan ook geenszins van plan hun bezwaren uit vriendschap in te slikken. Zij vreesden zich te compromitteren door de goedkeuring van een werk, dat tamelijk rigoristische stellingen verdedigde.

Hun objecties betroffen de opvatting van Neercassel, dat het breken van de doopbeloften eedbreuk en dus heiligschennis was;³³⁶ verder dat het in de oude Kerk geen gewoonte zou zijn geweest de zondaars meer dan één maal een boetetijd te verlenen. Ook konden zij het niet eens zijn met de stelling:

'De absolutie hergeeft derhalve niet het leven van de genade, doch ontslaat hen, die weer in genade zijn aangenomen, van de straffen.'³³⁷

Neercassel was zeer meegaand. Al bleef hij ervan overtuigd, dat de oude Vaders de doopbeloften beschouwden als echte geloften en contracten, waarvan de verbreking terecht als heiligschennis kon worden aangemerkt,³³⁸ toch toonde hij zich bereid in de *Praefatio* toe te geven, dat die eedbreuk geen specifieke zonde inhoudt, omdat iedere christen, die na de Doop groot kwaad bedrijft, zich eraan schuldig maakt, en er in het gewone spraakgebruik pas van eedbreuk sprake is, wanneer het gaat over een eed die niet allen bindt. En wat Van Vianen betrof: mocht ook hij die opheldering niet voldoende achten, dan zou hij de bewuste uitspraak nog verder wijzigen.

³³⁵ Van Vianen en Huygens waren in Rome aangeklaagd in verband met hun houding ten aanzien van de *Déclaration du Clergé de France* L. Ceyskens, *Sources*, xliii-xlviii en 602. Neercassel had hun verdediging op zich genomen in een brief aan Casani van 05 11 1682, gedrukt L. Ceyskens, *Sources*, 586 Vgl noot 399.

³³⁶ Op blz 120 van Boek I zegt Neercassel 'Hoc habuit prae oculis S. Chrodogangus Episcopus Metensis, quando in regula (cap. 32), quam canonicis scripsit, jubet, ut poenitentes foedera baptismi sacrilege violata renovent et instaurent.' – 'Dat bedoelde de H. Chrodogang, bisschop van Metz, toen hij in de regel, die hij voor zijn kanunniken schreef, beval, dat de penitenten de doopbeloften, die zij heiligschennend hadden verbroken, zouden vernieuwen.' En in zijn *Praefatio* (niet gepagineerd) zegt hij op het einde van paragraaf 4, na veel getuigenissen van oude Vaders te hebben aangehaald 'Non foret difficile recentiores adducere, qui ajunt violatores baptismi esse votifragos et perjuros, sed in re sanctorum Patrum testimonio manifesta recentiorum non egenus.' – 'Het zou niet moeilijk zijn meer recente schrijvers aan te halen, die zeggen dat degenen die hun doopbeloften schenden, woordbrekers en memedigen zijn, doch in een zaak, die door getuigenissen van de heilige Vaders zo duidelijk is, hebben we geen recente getuigenissen nodig.'

³³⁷ 'Absolutio ergo non vivificat, sed vitae restitutos solvit a poenis.'

³³⁸ Vgl noot 336.

Ook de stelling: 'De absolutie hergeeft derhalve niet het leven der genade . . .', die aanvankelijk op bladzijde 260 van Boek I te lezen stond, was hij bereid terwille van Van Vianen te veranderen. De bisschop had zich zo uitgedrukt in de overtuiging, dat de 'amor Dei super omnia' de zondaar reeds tot geestelijk leven had gewekt. Die bladzijde moest toch al om andere reden omgewerkt worden Neercassel beloofde zijn Leuvense vriend dit zo te doen, dat de nieuwe redactie hem zeker zou bevallen. En mocht hij nog meer gewijzigd willen zien, dan kon hij hem dat gerust openhartig laten weten.³³⁹

Drie dagen later al deelde de bisschop Van Vianen mee, dat hij de door hem gewraakte stellingen zo had geredigeerd, dat deze er ongetwijfeld genoeg mee kon nemen. En weer verzocht hij de Leuvense hoogleraar hem vrijuit te zeggen, of hij nog andere bezwaren had of nog iets aan de *Praefatio* toegevoegd wilde zien.³⁴⁰

Ondanks die inschikkelijkheid was Neercassel nog lang niet klaar met de heren van Leuven. Ruth d'Ans waarschuwde hem, dat Huygens en Vincent beiden bezwaar bleven maken tegen de opvatting van Neercassel, dat de rechtvaardiging (*justificatio*) altijd voorafgaat aan de absolutie, welke slechts van de straffen zou ontslaan. Volgens Ruth d'Ans was Arnauld van mening, dat de Leuvenaren dit verkeerd zagen, omdat Neercassel in deze nergens het woord 'justificatio' gebruikte, maar 'vivificatio' en 'resurrectio'. Deze termen betekenden volgens Arnauld niets anders dan de inkeer, de wedergeboorte, die door de berouwvolle liefde (*amor poenitens*) tot stand komt. In de correcties die hij de Leuvenaren had toegezonden, had Neercassel zich wel wat soepeler uitgedrukt, maar door een fout van de copist waren die zo geredigeerd, dat niemand er meer wijs uit kon worden. Arnauld zou de zaak nog eens goed doornemen en Neercassel advies uitbrengen over de definitief aan te brengen verbeteringen.³⁴¹

Ook Van Vianen vroeg zich nog steeds af,³⁴² of velen niet bezwaar zouden maken tegen de opvatting, dat de priesterlijke absolutie slechts van straffen ontslaat. Was dat niet in strijd met de woorden van Christus: 'Wier zonden gy zult vergeven, hun zijn zij vergeven.' (Joh. 20,23)? Hij gaf toe, dat Neercassel in zijn *Praefatio* die opvatting wel iets mitigeerde, maar hij vroeg zich af, of dat Voorwoord niet in tegenspraak

³³⁹ Neercassel aan Vianen, 07 11 1682, OBC 609

³⁴⁰ Neercassel aan Vianen, 10 11 1682, OBC 609

³⁴¹ Ruth d'Ans aan Neercassel, 15 11 1682 OBC 590, f 3502'-3503'

³⁴² Vianen aan Neercassel, 19 11 1682, OBC 590, f 3511'-3512', gedrukt L. Ceysens, *Sources*, 596-597

was met de hele gedachtengang van Bock I, waar de gewraakte mening als een rode draad doorheen loopt. Ook erkende Van Vianen, dat Neercassel in de *Praefatio* zijn bewering, dat zonden na de Doop bedreven wegens het verbreken van de doopbeloften heiligschennend zijn, wel had afgezwakt. De auteur had echter tevens het ontvangen van het sacrament der Biecht als een plechtige afzwering van de zonden voorgesteld en een hervallen in de zonde na de Biecht eveneens als heiligschennis gekwalificeerd. Hierover zei de *Praefatio* echter niets. Bovendien kon Van Vianen niet aanvaarden, dat in de oude Kerk het sacrament der Biecht slechts één maal aan de zondaar werd toegediend. Hij wist wel, dat Jean Morin in zijn belangrijke historische studie over de Biecht³⁴¹ dat beweerde, maar deze sprak zichzelf herhaaldelijk tegen. Tenslotte vreesde Van Vianen, dat de tegenstanders Neercassel zouden verwijten de oude kerkelijke discipline inzake de boete weer in praktijk gebracht te willen zien. Sommige uitspraken in zijn verhandeling over de Biecht gaven daar aanleiding toe.³⁴⁴

Neercassel had haast. Hij was bereid tot verregaande concessies, als de Leuvenaren maar hun goedkeuring wilden geven. Wanneer zij vasthielden aan de mening, zo schreef hij aan Van Vianen en Huygens,³⁴⁵ dat de absolutie niet alleen de zonden vergeeft, maar ook vermeerdering van contritio bewerkt, dan wilde hij zich daar wel bij aansluiten. Van hun kant moesten zij dan echter wel de opvatting delen, dat er vóór de absolutie een contritio aanwezig diende te zijn, die iedere kwade wil uitsluit of, met andere woorden, de alles overtreffende liefde tot God insluit.

Ook de passage over de plechtige afzwering van zonden bij het sacrament der Biecht,³⁴⁶ welke in tegenstelling met die over het Doopsel

³⁴³ *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae* (1651)

³⁴⁴ Van Vianen haalde in dit verband de volgende passage aan uit Bock I, blz. 2, waarop de tegenstanders zich zouden kunnen beroepen: 'sed quam priscorum Patrum fides Deo devota et animarum saluti unice intenta *sacris canonibus* delincauit' – 'maar die (praktijk van de zondevergeving) welke de oude Vaders, in hun godsvrucht en hun ijver voor het zieleheil, in *heilzame canones* hebben uitgestippeld'

³⁴⁵ Neercassel aan Vianen en Huygens, 24 11 1682. OBC 594 (origineel)

³⁴⁶ Het gaat hier over de passage van Bock I, blz. 9 en 10 'Sacramenti enim susceptio est solemnus et sacrosancta caeremonia, qua crimina abjurantes ac detestantes profitentur, vovemus ac juramus nos in Dei cultu ac observantia mandatorum eius esse victuros. Eo igitur iterata criminum perpetratio magis enormis atque detestanda est, quo per illam plura sacramenta, vota ac juramenta sacrilege violantur' – 'Het ontvangen van het sacrament (der Biecht) is een plechtige en heilige ceremonie, waardoor wij de zonden afzweren en verfoeien, en toezeggen, beloven en zweren, dat wij voortaan trouw in de dienst van God en in de onderhouding van zijn geboden zullen leven. Het hervallen in de zonde is dan ook des te meer te verfoeien, daar er zoveel plechtige verklaringen, beloften en eden heiligschennend door geschonden worden.'

niet in de *Praefatio* was gemitigeerd, wilde Neercassel wel schrappen. Hij bleef echter vasthouden aan de opvatting, dat in de oude Kerk de absolutie slechts één maal in iemands leven werd gegeven. Daarbij steunde hij niet alleen op Morin, doch ook op Denis Petau³⁴⁷ en Gabriël Aubespine.³⁴⁸ Die mening was goed gefundeerd en zou, zijns inziens, geen moeilijkheden opleveren. Daarom verzocht hij hen weer dringend hem een gunstig oordeel over zijn *Amor Poenitens* te geven, zodat hij het werk met hun goedkeuring kon uitgeven. En mochten zij nog meer verantwoorde wijzigingen verlangen, dan zou hij graag aan hun wensen tegemoet komen.

Eerst ging Neercassel echter nog te rade bij zijn adviseur Antoine Arnould. Hij legde hem de correcties voor, welke de professoren van Leuven evenwel niet voldoende achtten. Zij bleven bij de mening, aldus de bisschop, dat door de absolutie niet alleen de straf maar ook de schuld wordt vergeven en dat de *contritio* door de absolutie sterker wordt 'ex opere operato'. Hij vroeg Arnould: Wat nu te doen? Zou het misschien goed zijn, dat Ruth d'Ans nog eens met de Leuvenaren ging praten, en ook aan Vincent en Huygens vroeg, wat hun nu precies niet bevalt in de *Amor Poenitens*? Neercassel was van mening, dat Ernest Leuven dan niet moest verlaten, vóór hij dat te weten was gekomen. Het werk kon niet verschijnen zonder een approbatie van de Leuvense vrienden, omdat de Haarlemse clerus overal het gerucht verspreidde, dat de Leuvenaren tegen de leer van Neercassel gekant waren. Zij bedoelden dan vooral Boek II *De recto clavium usu* (Over het juiste gebruik van de sleutel-macht), waartegen Van Vianen alleen maar het bezwaar inbracht van de éne absolutie bij degenen die publieke boete hadden gedaan. Neercassel was echter niet van plan, hij verzekerde dat nogmaals, die opvatting af te zwakken, daar zijn leermeester Morin er afdoende argumenten voor had aangehaald.³⁴⁹

Ondertussen had de bisschop de door Arnould voorgestelde verbeteringen op zijn werk en op de *Praefatio* ontvangen, welke Ruth d'Ans hem reeds bij schrijven van 15 november 1682 in uitzicht had gesteld. Hij dankte Arnould daar hartelijk voor³⁵⁰ en noemde diens argumenten

³⁴⁷ Denis Pettau (Petavius) S.J., geboren 21 augustus 1583 te Orléans, gestorven 11 december 1652 te Parijs. Hij was een van de grootste theologen van zijn tijd en een van de grondleggers van de dogma-geschiedenis. Hurter S.J., *Nomenclator*, III, kol. 965 v.

³⁴⁸ Gabriel Aubespine (Albaspinus), geboren 26 januari 1579, gestorven 15 augustus 1636 te Grenoble. Hij was bisschop van Orléans en kenner van de riten en gebruiken der oude Kerk. Hurter, *Nomenclator*, III, kol. 807-809.

³⁴⁹ Neercassel aan Arnould, 24 11 1682, OBC 609, gedrukt, OAA, IV, 162 v.

³⁵⁰ Neercassel aan Arnould, 26 11.1682, OBC 609, gedrukt, OAA, IV, 163 v.

voor de stelling, dat door de alles overtreffende liefde tot God zowel de schuld als de straf wordt kwijtgescholden, praktisch onweerlegbaar. De zinsnede echter, waartegen de Leuvenaren bezwaar hadden ('De absolutie hergeeft derhalve niet het leven der genade . . .') zou hij wijzigen, zoals hij het in het aan hen gerichtte schrijven,³⁵¹ dat hij insloot, uiteengezet had.

In dat schrijven aan Van Vianen, Vincent en Huygens recapituleerde Neercassel de bezwaren, die zij tegen zijn werk inbrachten en diende hij hun van repleik. Van de oude boctepraktijk wenste hij slechts dat te behouden, wat heilige schrijvers van de zestiende en zeventiende eeuw wilden behouden.³⁵² Andere plaatsen in zijn werk wezen bovendien uit, dat hij niets meer eiste dan wat de heilige Carolus Borromeus en andere heiligen in deze noodzakelijk achtten.³⁵³ Hij hield vast aan de mening, dat het sacrament der Biecht een hernieuwing van de geschonden doopbeloften was, een soort 'baptismus laboriosus', waarvoor dezelfde normen golden als voor het sacramentele Doopsel. De vervanging van de zinsnede: 'De absolutie hergeeft derhalve niet het leven der genade . . .' bestond hiern, dat hij in plaats daarvan een distinctie zou aanbrengen, die hij aan Estius³⁵⁴ ontleend had en die hierop neerkomt:

³⁵¹ Neercassel aan Vianen, Vincent en Huygens, 25 11 1682, OBC 594 (origineel), ook in OBC 609 (copie).

³⁵² *Amor Poenitens*, Boek I, blz. 2.

³⁵³ Bij voorbeeld de laatste paragraaf van de *Praefatio* 'Non est ergo propositum meum priscam renovare disciplinam Plura non postulo quam quae a divo Borromaeo, a beato Thoma de Villanova, aliisque sanctis, qui aut praecedenti aut hocce saeculo floruerunt, imo ab ipso S. D. N. Innocentio XI, qui de conversionum sinceritatis potius ex vitae emendatione quam oris sponione vult judicari, ad salubrem sacramentorum usum postulatur' - 'Het is dan ook niet mijn bedoeling de oude kerkelijke tucht te herstellen. Ik vraag voor de heilzame toepassing der sacramenten niet meer dan wat gevraagd wordt door de heilige Borromeus, de heilige Thomas van Villanova en andere heiligen, die in deze of de vorige eeuw geleefd hebben, wat ook gevraagd wordt door onze heilige Vader Innocentius XI, die wenst dat oprechtheid van bekering eerder aan verbetering van leven dan aan woorden wordt afgemeten' En in Boek II, hoofdstuk 14, paragraaf 1, blz. 444: 'ca propter nihil poterit a presbyteris fieri prudentius quam ut poenitentiae tribunalibus praesidentes, aspiciant semper illas regulas quae praecedentis saeculi alter Ambrosius, D. Borromaeus, in sua Confessariorum instructione ipsis commendat' - 'daarom kunnen de priesters niet beter doen dan als rechters in de biechtstoel steeds de richtlijnen in het oog te houden, die de heilige Borromeus als een tweede Ambrosius hun in zijn Instructie voor de biechtvaders voorhoudt.'

³⁵⁴ Gulielmus Estius (Willem Hessels van Est), geboren 1542 te Gorcum, bekend exegeet. Hij doceerde te Leuven en te Douai. Behalve belangrijke exegetische werken o.a. op de brieven van Sint Paulus en van de andere Apostelen, heeft hij ook een *Historia Martyrum Gorcomiensium* (1603) geschreven, onder wie zich een oud-oom van hem bevond en enige mede-leerlingen. Hij is gestorven te Douai op 20 september 1613. Hurter, *Nomenclator*, III, kol. 484-489.

Er is een vivificatio door bekering en een andere, die daarop volgt, door vergeving.³⁵⁵

Neercassel vroeg de Leuvenaren dit alles goed te overwegen. Hij was ervan overtuigd, dat zij hun moeilijkheden dan wel zouden laten varen. Daarom verwachtte hij nu hun gunstig oordeel. Ten overvloede verzekerde hij hun nogmaals, dat hij niets in de *Amor Poemtens* zou laten staan, wat naar hun mening niet getolereerd kon worden. Bovendien kon Ruth d'Ans hun nog bepaalde argumenten aandragen, waaruit bleek, dat alles wat hij over de contritio en de uitwerking daarvan beweerde, op zeer goede gronden steunde en de kracht en de uitwerking van de absolutie niets te kort deed. In zijn *Praefatio* zou hij bovendien nog de nodige explicaties opnemen in verband met hun moeilijkheden tegen het heiligschennend karakter van zonden na Doop en Biecht. Inderdaad stuurde hij kort daarop de gewijzigde *Praefatio* ter verbetering aan Arnauld.³⁵⁶

Ernest Ruth d'Ans ging daarop eind november 1682 namens Neercassel naar Leuven om diens zaak daar te bepleiten. Hij kon echter niet veel goeds melden. Daar Van Vianen naar Brussel moest vertrekken en Vincent ziek was, kon alleen Huygens hem te woord staan. Deze bleek echter zó gekant tegen de opvatting, die aan de absolutie slechts de kwijtschelding van de eeuwige straf toekent, dat hij beslist niet kon meewerken aan de goedkeuring van een werk, waarin die opvatting in bijna ieder hoofdstuk naar voren kwam. Hijzelf, en ook Vincent, waren zelfs met de lezing van het werk opgehouden, toen zij dat goed en wel

³⁵⁵ De in de brief van Neercassel aangehaalde woorden van Estius zijn 'Distinguenda est duplex delictio iniquitatis, sive vivificatio animae altera per conversionem cordis praecedentem, altera per remissionem peccati subsequentem Priorem Deus solus operatur sine ministerio hominis saltem efficaci Neque enim ad effectum conversionis internae Deus proprie constituit sacramenta, sed potius in adultis ad suscipienda sacramenta praerequit, posteriorem vero per ministerium hominis sacramentum conferens operatur, sicut ipsa veritas in discipulos inflans et potestatem communicans dixit, Jo. 20,23: *Accipite Spiritum Sanctum, quorum remisistis peccata, remittuntur eis* Haec Estius in cap 43 Isaiæ' (Gul Estius, *Annotaciones in praecipua difficiliora Sacrae Scripturae loca*, 507) – 'Er bestaat een tweevoudige zonde-delging of hernieuwing van het leven der ziel de ene komt tot stand door een voorafgaande bekering van het hart, de andere door zonde-vergeving die erop volgt De eerste wordt alleen door God bewerkt zonder doorslaggevende menselijke bediening God heeft de sacramenten immers niet ingesteld om de mensen tot bekering te brengen, Hij vereist die bekering bij volwassenen om de sacramenten te ontvangen De tweede komt tot stand door de bediening van een mens, die het sacrament toedient, zoals de Waarheid zelf zei, toen Hij over de leerlingen blies en hun macht verleende, Joh. 20,23. *Ontvangt de Heilige Geest Wier zonden gy vergeeft, hun zijn zij vergeven* Aldus Estius in zijn commentaar op hoofdstuk 43 van Isaias' In Bock I, hoofdstuk 24. blz 252 vv weidt Neercassel lang uit over de opvatting van Estius

³⁵⁶ Neercassel aan Arnauld, 27.11 1682, OBC 609.

hadden bemerkt. Hun bezwaren tegen de *Amor Poentens* waren dan ook onoverkomelijk. Ruth d'Ans had naar voren gebracht, dat hun moeilijkheden vooral neerkwamen op wat er in hoofdstuk 24 werd uiteengezet over de noodzaak van de contritio en de uitwerking van de absolutie. Hierin kon worden tegemoet gekomen, zo had hij hun gezegd, door nog wat meer wijzigingen en verbeteringen in dat hoofdstuk aan te brengen. Daarmee kon hij ze echter niet tevreden stellen. Zij herhaalden, dat die gedachten evenzeer in andere hoofdstukken voorkwamen, ja bijna in het gehele werk.

De ijverige tussenpersoon legde hun daarop een geschrift voor, waarin hij onder meer had uiteengezet, waarom Neercassel hun goedkeuring zo hard nodig had. Hij betoogde daarin tevens, dat een censor slechts hoeft te verklaren, dat in het werk niets geleerd wordt, wat strijdig is met geloof of zeden. Hij behoefde het niet per se eens te zijn met de inhoud. Ook ging hij in dat geschrift nog eens de vroeger geopperde bezwaren na en wees hij erop dat, indien het aantal te wijzigen bladzijden beperkt bleef, daar wel wat op gevonden kon worden. Voor het geval zij echter bleven vasthouden aan de mening, dat hun moeilijkheden niet opgelost konden worden dan door het hele werk te herschrijven, dan konden zij kiezen tussen twee mogelijkheden. Ofwel gaven zij Neercassel ieder afzonderlijk hun oordeel over zijn werk en prezen zij wat volgens hen geprezen kon worden en zwegen dan over de rest, ofwel brachten zij, zonder verder commentaar, hun aanmerkingen te berde, maar dan zo, dat ze desnoods openbaar gemaakt konden worden. Neercassel moest maar genoegen nemen met het laatste voorstel, zo meende Ernest, want als men die mensen volledig tevreden wilde stellen, zou dat maanden vergen.³⁵⁷

De volgende dag al, 30 november 1682, kon Ernest de beslissing van Huygens en Vincent aan Neercassel meedelen.³⁵⁸ Zij waren nog steeds fel gekant tegen goedkeuring, omdat Neercassel vasthield aan de opvatting, dat de absolutie slechts de eeuwige straf kwijtscheldt. Volgens hen was die opvatting zo zeer in het werk verankerd, dat alle verbeteringen, ook die welke zij onlangs van Neercassel hadden ontvangen,³⁵⁹ daar niets aan af konden doen, omdat zij in tegenspraak kwamen met andere passages in het werk. Daarom konden zij slechts over Bock II van de *Amor Poentens* een brief aan de bisschop schrijven,

³⁵⁷ Ruth d'Ans aan Neercassel, 29 11 1682, OBC 590, f. 3518^v-3519^v, gedrukt, L. Cevssens, *Sources*, 609-611.

³⁵⁸ Ruth d'Ans aan Neercassel, 30 11 1682, OBC 590, f. 3522^v-3524^v.

³⁵⁹ Vervat in het schrijven van Neercassel van 25 11 1682, noot 351.

die openbaar gemaakt en desnoods gedrukt kon worden Ook Van Vianen zou daar volgens Ruth d'Ans ongetwijfeld toe bereid zijn

Ernest had echter bezwaar gemaakt tegen die impliciete veroordeling van Boek I Hij suggereerde hun daarom in hun brief tevens te schrijven, dat Boek I een opvatting huldigde, die wel niet de hunne was, maar volstrekt niet door de Kerk was veroordeeld Indien zij zich echter per se alleen over Boek II wilden uitlaten, moest hun brief wel uitdrukkelijk vermelden, dat hun oordeel slechts over dat gedeelte van Neercassels werk was gevraagd 'Als wij ons daarmee tevreden stellen', zo schreef hij vervolgens aan de bisschop, 'dan behoeven er ook bijna geen verbeteringen te worden aangebracht'

Wel moest er, volgens Ernest, in ieder geval een verbetering worden aangebracht in hoofdstuk 24 van Boek I, waar in het begin wordt gezegd, dat de leer over de contritio in twee hoofdopvattingen verdeeld kan worden De eerste is die van de oude Scholastici, die verder in hoofdstuk 25 wordt uiteengezet Volgens deze opvatting moet de contritio het voornemen inhouden om te biechten en de absolute te ontvangen De tweede is die van de toenmalige Leuvense theologen, waarover gesproken zou worden in hoofdstuk 24 Hier wordt de leer van de Leuvenaren echter helemaal niet behandeld, maar wel een andere, die van Estius, die hoogleraar te Leuven en te Douai was in de zestiende eeuw Met diens opvatting hadden de Leuvenaren van Neercassels dagen juist zo'n moeite Zij hield in de contritio hergeeft het leven der genade, de absolutio ontslaat van de straf, daar de verlossende kracht van Christus' lyden in het sacrament wordt toegepast Als symbool daarvan haalde Estius, in navolging van veel oude Vaders, de opwekking van Lazarus aan Christus wekte Lazarus op ten leven en zei daarna 'Solvite eum et sinite abire' (Joh 11,14) – 'Maakt hem los en laat hem gaan'

Ernest had er zich al over verwonderd, dat de Leuvense vrienden die inconsequentie van Neercassel niet hadden opgemerkt Toen hij Huygens er attent op maakte, was deze nog vaster besloten zijn approbatie te weigeren Ernest wees hem er echter op, dat dat juist een welkome aanleiding was tot een correctie, die hun zeer te pas zou komen In plaats van twee zou men namelijk drie opvattingen kunnen weergeven De derde zou dan de moderne Leuvense zijn, die een contritio eiste 'cum voto sacramenti', en die de absolute de instorting van de heiligmakende genade toeschreef en tengevolge daarvan de delging van schuld en kwytschelding van straf Die mening zou dan door Neercassel met de nodige waardering naar voren gebracht kunnen worden, terwijl hij toch zelf de voorkeur bleef geven aan de opvatting

van Estius, die een levendmakende liefde tot God vereist en de absolutie slechts de kwijtschelding van eeuwige straf toekent. Dit zou, pastoraal gezien, ook gunstiger zijn. Het zou de penitenten doen inzien, dat uitstel van absolutie af en toe noodzakelijk is ten einde hun de tijd te gunnen zulk een werkdadige liefde tot God te verwerven. Huygens draaide daarop wel iets bij, maar wilde toch niets toezeggen.

Daarom raadde Ruth d'Ans Neercassel aan nu maar een eind aan die zaak te maken en zich tevreden te stellen met de te schrijven brieven. Kort daarop liet hij de bisschop weten, dat Arnauld het daar volkomen mee eens was.³⁶⁰ Ook Neercassel zelf ging daar graag mee akkoord. En daar hij de goedkeuring van de Leuvenaren voornamelijk nodig had om zijn eigen clerus gerust te stellen, schreef hij aan zijn pleitbezorger, dat hij van hen slechts een verklaring verlangde inhoudende, dat ze het met hem eens waren over twee essentiële punten, die enkelen van zijn clerus bestreden.³⁶¹ Het eerste was, dat de alles overtreffende liefde tot God vooraf moet gaan aan de absolutie, en dat zij het in deze eens zijn met Estius. Het tweede, dat uitstel van absolutie nodig is ten aanzien van penitenten, die herhaaldelijk in dezelfde zonden hervallen. Hij zou er zelfs genoegen mee nemen als alleen Van Vianen een dergelijke verklaring uitgaf, daar die wegens zijn vroomheid en gematigde houding bij zijn clerus in hoog aanzien stond. Als ook Vincent een dergelijke verklaring zou willen afgeven, was dat meegenomen. Aan Huygens vroeg hij geen speciale bevestiging, daar zijn *Methodus* en de *Apologie*, die hij ervoor geschreven had, voldoende in die richting wezen.³⁶² Overigens wilde hij zich geenszins achter hen verschuilen en ze absoluut niet in moeilijkheden brengen.

In de vaste overtuiging, dat de Leuvenaren aan dat bescheiden verzoek zouden voldoen, vroeg Neercassel aan Arnauld de *Amor Poenitens* nu zo te bewerken, dat niemand er meer iets tegen in zou kunnen brengen:

'Je vous prie de vous donner la peine de mettre le livre en l'état où il doit être pour ne point être contredit. C'est ce que je vous demande par la charité que vous avez pour notre Eglise.'³⁶³

Die overtuiging bleek juist, want enkele dagen later kon Ernest hem

³⁶⁰ Ruth d'Ans aan Neercassel, 02 12 1682, OBC 590, f. 3529r-3530r

³⁶¹ Neercassel aan Ruth d'Ans, 04 12 1682, OBC 609 en PR 2654*, gedrukt, OAA, IV, 165, noot a

³⁶² *Ibidem*

³⁶³ Neercassel aan Arnauld, 04 12 1682, OBC 609 en PR 306 (origineel)

antwoorden,³⁶⁴ dat Van Vianen, wat hem betrof, volkomen bereid was het verzoek van de bisschop in te willigen. Hij ging er zelfs mee akkoord, dat Ernest voor hem een brief ontwierp ter verzending aan Neercassel. Arnauld had Ernest aangeraden Van Vianen dat voorstel te doen ten einde zeker te zijn van de inhoud en van correct Latijn, want de Franse theoloog ergerde zich altijd hevig aan de stijl van de Leuvense heren. Wel maakte Van Vianen enig bezwaar tegen de term *amor praedominans*. Hij vond dat een nieuwe term, en achtte het meer in overeenstemming met het Concilie van Trente te spreken over liefde, die alle geneigdheid tot zonde uitsluit. Ernest merkte nog op, dat als Neercassel, om de Leuvenaren te gerieven, die term *amor praedominans* zou laten vallen, hij toch een woord kon gebruiken, dat de eigenlijke betekenis van die term even goed weergaf. De Leuvenaren vereisten die hoge liefde immers evenzeer.

Neercassels verzoek aan Arnauld het werk nog eens goed na te zien, zou volgens Ruth d'Ans ongetwijfeld in goede aarde vallen. Ernest was zelf van plan de hele *Amor Poenitens* met Arnauld door te nemen en deze te wijzen op iedere passage, waartegen men ook maar enigszins bezwaar zou kunnen maken. Hij hoopte daar over enige dagen mee klaar te zijn. Het resultaat zou hij aan Neercassel voorleggen, bij welke gelegenheid hij hem dan tevens de brief van Van Vianen hoopte te overhandigen.

Daarop declde Neercassel aan Arnauld mee,³⁶⁵ wat de heren van Leuven zoal op het werk aan te merken hadden en verzocht hij hem nogmaals, ongeacht de kosten, de *Amor Poenitens* zo te bewerken, dat het boek veilig zou zijn. Hij mocht er ook rustig de tijd voor nemen. De publicatie van het werk was nu al zo lang uitgesteld, dat dat er nog wel bij kon. 'Als het goed genoeg is, is het snel genoeg.'³⁶⁶

Eindelijk gaven Van Vianen, Vincent en Huvgens op 24 december 1682 in een gezamenlijke verklaring³⁶⁷ hun zienswijze over de vereiste dispositie van de penitenten voor de sacramentele absolutie. Zij deden dat merkwaardigerwijze zonder enige verwijzing naar de *Amor Poenitens*.

Die *Declaratio*, zoals zij het stuk betitelden, is belangrijk genoeg om er iets nader op in te gaan. Zij begint met de stelling, dat iemand die in

³⁶⁴ Ruth d'Ans aan Neercassel 06 12 1682 OBC 590 en PR 2654+ gedrukt OAA IV 165 v noot a

³⁶⁵ Neercassel aan Arnauld 08 12 1682 OBC 609 gedrukt OAA IV 165 noot a

³⁶⁶ sat cito si sat bene

³⁶⁷ OBC 590 f 3551r c *Declaratio Infrascriptorum Doctorum Lovaniensium super sensu doctrinae a se traditae circa dispositionem praerequisitam ad Sacramentalem absolutiorem cum fructu percipiendam*. Deze *Declaratio* wordt als Appendix II aan deze studie toegevoegd.

grote zonde is gevallen, daarvan slechts vergeving kan krijgen, ook bij Doopsel en Biecht, als hij zich bekeerd heeft door een liefde tot God, die alle liefde tot het geschapene te boven gaat. De schrijvers gingen zelfs zo ver hier de woorden ‘amor Dei praedominans’ (‘alles overtreffende liefde tot God’) te gebruiken ondanks het bezwaar dat Van Vianen tegen die term had ingebracht. In zoverre zijn zij volkomen op de lijn van Neercassel. Zij voegden er echter aan toe, dat die liefde een hang naar het geschapene, die later wegens verandering van gesteltenis zou kunnen ontstaan, niet te boven behoefde te gaan. Met andere woorden, die liefde moet waarachtig zijn, hetgeen echter een latere herval in de zonde niet hoeft uit te sluiten (‘amor Dei praedominans in affectu, non in effectu’). Ook hierin waren zij niet in tegenspraak met Neercassel, die zulk een conclusie vanzelfsprekend niet bestreed, al had hij ze niet uitdrukkelijk gesteld. Zij eisten niet een berouw, dat uit zulk een volmaakte liefde voortkwam, dat de zondaar steeds al vóór de absolute werd gerechtvaardigd. Dat zij toch een alles overtreffende liefde tot God eisten, kwam voort uit hun overtuiging, dat de zondaar niet gerechtvaardigd kan worden, tenzij hij zijn einddoel in God stelt. Immers wie zijn einddoel in het geschapene stelt, is grotelijks zondig en voldoet niet aan de eis van het Concilie van Trente iedere zondige gesteltenis uit te sluiten bij het ontvangen van het sacrament.³⁶⁸ Op dit punt verschilden zij enigszins van opvatting met Neercassel, die staande hield, dat de volmaakte liefde de zondaar vóór het ontvangen van de absolute rechtvaardigde. In feite was er slechts een accentverschil tussen de beide opvattingen, want ook de Leuvenaren eisten een alles overtreffende liefde tot God als noodzakelijke dispositie voor de Biecht.

Tenslotte verdedigden zij de noodzaak van een eventueel uitstel van de absolute, voornamelijk ten aanzien van onstandvastige penitenten of gewoonte-zondaars. Ook dit kwam overeen met de gedachtengang van Neercassel.

In de eerste helft van december 1682 bracht ook Theodorus van Blockhoven, de gewezen president van het college ‘Pulcheria’ te Leuven,³⁶⁹ enige correcties aan op Neercassels opvatting, dat in de oude Kerk degenen die zwaar gezondigd hadden slechts één maal tot de penitentie werden toegelaten.³⁷⁰ Hij wist wel, schreef hij in de desbetref-

³⁶⁸ Concilium Tridentinum, sessio 14, cap. 1 Denzinger/Schonmetzer, *Enchiridion*, 391

³⁶⁹ Theodorus van Blockhoven had in 1680 wegens een ongemheid met Neercassel over de discipline in het College zijn ambt als praeses van ‘Pulcheria’ ter beschikking gesteld. Zijn opvolger was Petrus Melis. Van Blockhoven bleef echter hoogleraar te Leuven.

³⁷⁰ Van Blockhoven aan Neercassel, 14 12 1682, OBC 590, f. 3543^v.

fende brief, dat Jean Mornin dat beweerde ten aanzien van drie zeer grote zonden, namelijk afgoderij, moord en echtbreuk, doch niet met betrekking tot andere grote zonden. Hij wist ook, dat Mornin in zijn betoog niet consequent was. Men had wel eens beweerd, zo ging hij verder, dat de H H Vaders vóór Augustinus geen andere doodzonden dan de drie genoemde aannamen. Doch dat achtte hij onaannemelijk, daar Sint Paulus vele andere zonden noemt en hen, die zich daaraan schuldig maken, van het Rijk Gods uitsluit (Gal 5, 19-21, I Kor 6, 9-10). Het leek hem ondenkbaar, dat de Vaders meenden, dat die zonden niet gebiecht behoeften te worden. Van Blockhovens conclusie was dan ook, dat ze meer dan eens gebiecht konden worden.

Neercassel antwoordde,³⁷¹ dat hij die kwestie van die éne biecht slechts terloops te berde had gebracht zonder er een essentieel punt van te maken. Hij verwees Van Blockhoven overigens nog naar verscheidene auteurs om zijn stelling te staven. Hij voegde er aan toe zijn boek te hebben geschreven om de voornaamste leerstellingen van Augustinus over de liefde tot God onder de aandacht van zijn medewerkers te brengen, en die er toe aan te zetten het sacrament der Biecht zo goed mogelijk toe te dienen. Daarom ook had hij het werk zo geredigeerd, dat ieder hoofdstuk gemakkelijk tot een preek kon worden omgewerkt.

Van Blockhoven reageerde heel vriendelijk.³⁷² Hij raadde Neercassel aan in die kwestie van de *unica poenitentia* in de oude Kerk, het woord poenitentia nader te omschrijven, daar het in dat geval ging om de *poenitentia publica*. Hij kon het werk van de bisschop zeer appreciëren, maar waarschuwde toch voor bepaalde opvattingen, die te Rome slecht zouden kunnen vallen, niet omdat ze onjuist waren, maar omdat ze opspraak zouden kunnen verwekken.

Neercassel zegde hem toe met zijn opmerkingen rekening te houden en ze in de *Praefatio* te verwerken.³⁷³

In die dagen is Ruth d'Ans druk bezig met het herschrijven van de hoofdstukken 24 en 25 van Boek I. Hiernaan worden de opvatting van de Leuvenaren en die van Neercassel inzake de contritio naast elkaar gezet, en wordt de waarde van de absolutie behandeld. Ernest was toen in Delft en hoopte de herschreven hoofdstukken aan Neercassel voor te leggen, alvorens ze ter beoordeling aan Arnould in Brussel te zenden.³⁷⁴

In het vaste vertrouwen, dat de verbetering van die hoofdstukken

³⁷¹ Neercassel aan Van Blockhoven 29 12 1682 OBC 609

³⁷² Van Blockhoven aan Neercassel 04 01 1683 OBC 591 f 3570'-3571'

³⁷³ Neercassel aan Van Blockhoven 11 01 1683 OBC 609

³⁷⁴ Ruth d'Ans aan Neercassel 30 12 1682 OBC 590 f 3554-3555

Van Vianen c.s. gunstig zou stemmen ten aanzien van de *Amor Poenitens*, schreef Neercassel zijn Leuvense vriend op de eerste dag van het jaar 1683 een hartelijke brief.³⁷⁵ Het was geenszins zijn bedoeling geweest, zo schreef hij, in zijn verhandeling over de Biecht aan te tonen, dat de verzoening met God alléén door de contritio tot stand kan komen. Hij had slechts willen betogen, dat iemand die zichzelf uit liefde tot God wegcijfert niet tot Gods vijanden gerekend kan worden. Overigens wilde hij hierover niet langer polemiseren, en kon hij er goed tegen als vrienden, die hij hoogachtte, het niet altijd met hem eens waren. In ieder geval zou hij ervoor zorgen, dat zijn eigen opvatting en die van de Leuvenaren zó werden weergegeven, dat zelfs kwaadwillenden ze niet verkeerd konden interpreteren.

4. Naar een definitieve redactie

Dank zij de toelichtingen, die Arnauld hem nog verstrekte, kon Neercassel nu de laatste hand leggen aan de hoofdstukken 24 en 25 van Boek I³⁷⁶ en kwamen ook de beide *Appendices* tot stand.³⁷⁷ Deze hadden ten doel objecties te voorkomen en nadere explicatie te bieden, speciaal in de netelige kwestie van het effect van de contritio met behoud van de waarde van de absolutie (hoofdstukken 24 en 25 van Boek I). De eerste *Appendix* is gesteld in de vorm van een brief.³⁷⁸ De andere is een geschrift over de opvatting van Sint Thomas van Aquino aangaande de

³⁷⁵ Neercassel aan Vianen, 01 01 1683, OBC 609, gedeeltelijk gedrukt, OAA, IV, 167, noot a.

³⁷⁶ Neercassel aan Arnauld, 07 01 1683, OBC 609 en PR 2654: 'Je vous remercie infiniment pour les Eclaircissements que vous nous avez donnés pour les matières que nous traitons maintenant.' In de marge van de copie (PR 2654*) heeft de copist genoteerd: 'Il paraît par une lettre de M. Ernest à M. de Castorie du 30 décembre 1682 que ces éclaircissements roulaient sur la réforme des chapitres 24 et 25 du 1er livre de l'Amor Poenitens.'

³⁷⁷ Neercassel aan Arnauld, 08 01 1683, PR 2654*, gedrukt, OAA, II, 184.

³⁷⁸ *Ad clarissimum et eruditissimum virum N N epistola* Volgens de copist van Neercassels brief aan Arnauld van 08.01 1683 (noot 377) is met N N Huygens bedoeld. Vgl. brief van Neercassel aan Arnauld van 15 01 1683 (OBC 609 en PR 2654*), waar hij spreekt over die *epistola* als geschreven 'au docteur de Louvain', en de brief van Neercassel aan Du Vaucel van 09 11 1684 (OBC 632), waar hij schrijft 'Appendicem primam composui ut Eximio Huygens ostenderem Lovaniensium doctrinam non esse adeo certam ac sibi persuadent.' – De eerste *Appendix* heb ik geschreven om de hooggeleerde Huygens aan te tonen, dat de leer van de Leuvenaren niet zo zeker is als ze zelf menen.' In deze brief heeft Neercassel het wel over de tweede editie van de *Amor Poenitens*, maar die eerste *Appendix* van de tweede editie is identiek aan *Ad clarissimum et eruditissimum virum N N epistola* van de eerste editie.

noodzaak van de contritio en de waarde van de absolutie.³⁷⁹ Ook het Voorwoord (*Praefatio*) kreeg, eveneens in overleg met Arnauld en Ruth d'Ans, thans zijn definitieve vorm.³⁸⁰

Naarmate de eind-redactie van de *Amor Poenitens* haar beslag kreeg, begon Ruth d'Ans zich in Delft wat overbodig te voelen, temeer daar het toezicht op het drukken en de correctie van het werk aan de reeds genoemde Amsterdamse pastoor Justus Moedersohn was toevertrouwd. Deze deed dat werk liever alleen, en liet dat ook goed merken.³⁸¹ Neercassel liet Ruth d'Ans bovendien weten, dat hij nu wel naar Brussel kon terugkeren.³⁸² Ernest wilde zich ook zo spoedig mogelijk weer bij Arnauld voegen. Bovendien had deze hem bericht, dat een van zijn zussen gestorven was. Dit overlijden had hem zeer aangegrepen.³⁸³ Alvorens naar het Zuiden te vertrekken nam hij de hele zaak van het persklaar maken toch nog met Moedersohn door om er zeker van te zijn, dat alles volgens de wens van Neercassel zou verlopen.³⁸⁴

Half januari 1683 stuurde Neercassel aan Moedersohn het *Judicium Theologorum* (Elogium) toe ten einde het in het werk op te nemen. Om te voorkomen, dat de onenigheid tussen de Haarlemse en Utrechtse clerus te duidelijk naar voren kwam, wilde hij niet de namen van alle ondertekenaars, uitsluitend 'Utrechtenaren', onder het stuk laten afdrukken. Ook de gunstige beoordelingen, afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden, zoals die van Arnold Eyben (Antwerpen), Jan Cuyper (Mechelen) en Novilia (Luik), wilde hij niet in het werk opnemen om

³⁷⁹ Uit een brief van Neercassel aan Ruth d'Ans van 13 01 1683 (OBC 609) blijkt, dat Neercassel voor de tweede Appendix steunt op een geschrift van Arnauld. Daar hij bij de samenstelling ervan moest afgaan op zijn geheugen, verzocht hij Ruth d'Ans ze met het geschrift van Arnauld te vergelijken om te zien of hij diens bedoelingen goed had weergegeven. In verband daarmee had Neercassel het hele hoofdstuk 26, dat over dezelfde kwestie handelt, willen laten vervallen om er een geheel nieuwe tekst voor in de plaats te zetten. Arnauld en Ernest raadden hem dit af, daar het onnodig was en die verandering veel druktechnische problemen zou opleveren.

³⁸⁰ Neercassel aan Ruth d'Ans, 12 01 1683, OBC 609

³⁸¹ Ruth d'Ans schrijft in zijn brief van 14 01 1683 aan Neercassel (OBC 591, f. 3574'-3574'v) o.a. 'Mr Moderson m'a dit et me répète toutes les fois que je vais chez lui qu'il se charge de la correction et qu'il n'est point nécessaire que je demeure ici pour cela, et il me dit cela avec un certain empressement qui me fait croire qu'il est bien aise d'achever seul ce qu'il a commencé seul, de sorte que je pourrais peut-être lui faire quelque peine, si je me mêlais de la correction.'

³⁸² Neercassel aan Ruth d'Ans, 14 01 1683 en 15 01 1683, OBC 609

³⁸³ Ruth d'Ans aan Neercassel, 15.01.1683, OBC 591, f. 3578'-3579'

³⁸⁴ Idem, *ibidem*

niet verwaand te lijken door al die lof en erbetuigingen. Het boek moest door zijn gezonde leer zijn eigen aanbeveling zijn.³⁸⁵

Men vraagt zich af, waarom Neercassel dan al die moeite heeft gedaan om die goedkeuringen los te krijgen. De ware reden lijkt me dan ook niet zozeer zijn bescheidenheid, maar de omineuze afwezigheid van een officiele goedkeuring van de Leuvense professoren. Als Neercassel de approbates van Eyben en Cuyper en Novilia had opgenomen, zou het gemis van een approbatie van de Leuvenaren des te opvallender zijn geweest en bijna een stilzwijgende veroordeling hunnerzijds hebben ingehouden. In de tweede editie van het werk, waaraan de Leuvenaren wel hun goedkeuring zullen verlenen, zal Neercassel dan ook een zeer groot aantal approbates opnemen.

Eind januari en begin februar 1683 gaf Neercassel nog enige aan te brengen correcties aan Moedersohn door³⁸⁶ en stuurde hij hem de definitieve lijst der ondertekenaars van het *Judicium Theologorum* toe.³⁸⁷ Abraham van Brienen, pastoor te Utrecht; Henricus van der Graft, pastoor te Langeraar en aartspriester van Rijnland; Johannes Roos, pastoor te Delft en aartspriester van Delfland, Johannes Lindeborn, pastoor te Utrecht, Jacobus Cats, pastoor te Gouda, Cornelius Stakenborch, pastoor te Utrecht.

Guillaume Le Roy was intussen al flink gevorderd met de Franse vertaling. Hij verzocht Neercassel hem de rest van het werk toe te zenden.³⁸⁸

Eindelijk was de *Amor Poentens* vrijwel geheel gereed voor publicatie. Ondanks alle wijzigingen en verzachtungen, die in de tekst waren aangebracht, was Neercassel toch nog niet helemaal gerust op de goede ontvangst van zijn boek. Voor zijn eigen clerus was hij niet bang meer. Hij was bang voor de Romeinse Curie. Niet, dat het hem daar ontbrak aan goede vrienden op verantwoordelijke posten, zoals Lorenzo Casoni, secretaris en vertrouweling van Innocentius XI en later kardinaal, en Andrea Buonvicini, rector van het Collegium Urbanum der Propaganda Fide. Zij waren, evenals paus Innocentius XI zelf, de strenge moraal toegedaan.³⁸⁹ Ook onder de kardinalen waren er enkelen, die

³⁸⁵ Neercassel aan Moedersohn, 18 01 1683, OBC 609

³⁸⁶ Neercassel aan Moedersohn, 28 01 1683, 31 01 1683 en 03 02 1683, alle drie OBC 609

³⁸⁷ Neercassel aan Moedersohn, 01 02 1683, OBC 609

³⁸⁸ Le Roy aan Neercassel, 28 01 1683, OBC 591, f. 3595

³⁸⁹ E. Jacques, *Les années d'exil*, 369

Neercassel goed gezind waren, zoals Girolamo Casanate,³⁹⁰ Paoluzzo Altieri, Decio Azzolini, Philip Howard en, tot op zekere hoogte, ook Marc'Antonio Colonna³⁹¹ en Pietro Ottoboni, de latere paus Alexander VIII. Er waren echter ook machtige kardinalen, zoals de dominicaan Raimondo Capizucchi, van wie hij geen enkele medewerking te verwachten had.³⁹²

Neercassels eerste zorg was dan ook zijn werk in Rome veilig te stellen, het daar althans een goede pleitbezorger te verschaffen. De aangewezen man daarvoor was Louis-Paul Du Vaucel, die sinds 1682 zijn zaken en die van Arnauld en diens vrienden in Rome behartigde. Deze te Evreux geboren priester, jurist en theoloog heeft een omvangrijke correspondentie met Arnauld en Neercassel nagelaten. Groot van stuk, sympathiek van uiterlijk, imponcerde hij alleen al door zijn verschijning.³⁹³ Op 12 februari 1683 deelde Neercassel hem mee, dat zijn werk binnenkort zou verschijnen en verzocht hij zijn hulp tegen eventuele aanvallen van vijandelijke kant:

'Ik vertrouw, dat u zo goed zult zijn erop toe te zien, dat de bemoeiingen van mijn vijanden mij geen schade berokkenen.'³⁹⁴

Du Vaucel, die reeds van Ruth d'Ans vernomen had, dat de *Amor Poenitens* spoedig verschijnen zou, was van mening, dat het werk eigenlijk nergens zo goed zou moeten worden ontvangen als in Rome, het centrum van de Kerk.³⁹⁵ Aangezien men daar echter niet veel wilde horen van strenge biechtpraktijk, rekende hij erop, dat vooral de regulieren fel tegen het werk in zouden gaan. En omdat uitsluitend uit hun kringen de qualificatoren en consultoren van het H. Officie en de Inquisitie werden gerecruteerd,³⁹⁶ was de vrees van de Romeinse agent

³⁹⁰ Girolamo Casanate was op 13 februari 1620 te Napels geboren. Wegens zijn geleerdheid en zijn ijver voor een gezond kerkelijk leven werd hij in 1673 door Clemens X tot het kardinaat verheven. Van 1693 tot het jaar van zijn dood (1700) was hij bibliothecaris van het Vaticaan. Bij testament vermaakte hij zijn waardevolle bibliotheek aan het dominicaan-klooster Santa Maria sopra Minerva, met de conditie dat er in het klooster een openbare bibliotheek zou worden opgericht (Bibliotheca Casanatensis). Arnauld had een grote achtung voor hem. L. Ceyskens, in *DBI*, XXI, 143-147, en E. Jacques, *Les années d'exil*, 638, noot 179.

³⁹¹ E. Jacques, *Les années d'exil*, 369.

³⁹² E. Jacques, *Les années d'exil*, 369 en 372.

³⁹³ E. Jacques, *Les années d'exil*, 230.

³⁹⁴ Neercassel aan Du Vaucel, 12.02.1683, OBC 632 (origineel) 'Tuæ erit charitatis advigilare ne inimicorum meorum molimina mihi imponant.'

³⁹⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 27.02.1683, OBC 593, f. 4815-4817', en PR 2655.

³⁹⁶ L. Ceyskens, 'Van de veroordeling der 65 lakse proposities in 1679 naar de veroordeling van de 31 rigoristische proposities in 1690', 105-106, noot 73; ook in *Jansenistica Minora* I, 33-34.

voor een felle oppositie tegen het werk, juist in Rome, niet ongegrond. Eerder reeds had Du Vaucel er op gewezen, dat de tegenpartij sterk vertegenwoordigd was in de Romeinse tribunalen. Speciaal de augustijn Michaël van Hecke,³⁹⁷ lid van de Propaganda en van het H. Officie, was zeer gekant tegen de theologische faculteit van Leuven.³⁹⁸ Volgens Du Vaucel was de Inquisitie vaak heel snel met het veroordelen van in zich zeer goede geschriften, als de regulieren er maar iets op aan te merken hadden. Bovendien wisten de Romeinse instanties, dat Neercassel op goede voet stond met de theologische faculteit van Leuven, die in Rome slecht stond aangeschreven wegens haar houding inzake de *Déclaration du Clergé de France* (1682).³⁹⁹ Verder achtte Du Vaucel het van belang, dat de kwestie van het coadjutorschap, die nog steeds hangende was,⁴⁰⁰ zou zijn geregeld vóór de *Amor Poenitens* verscheen, anders zou die aangelegenheid schade kunnen lijden door een eventuele oppositie tegen het boek van de bisschop.

5. De Amor Poenitens verschijnt

Op 4 maart 1683 kon Neercassel Arnauld mededelen, dat de verspreiding van het boek was begonnen.⁴⁰¹ Van te voren had hij de niet bijgewerkte exemplaren, die hij hier en daar ter lezing had gegeven, opgevraagd en aan de belanghebbenden de definitieve tekst in het vooruitzicht

³⁹⁷ Michael van Hecke O S A werd geboren te Watervliet (België Oost-Vlaanderen) in 1620. Hij trad in 1636 in bij de augustijnen. Na eerst aanhanger van de jansenisten te zijn geweest, werd hij later hun tegenstander. Met medewerking van Nicolaas Du Bois kreeg hij een post aan de universiteit van Leuven, waar hij al gauw in moeilijkheden geraakte met zijn Orde en met de theologische faculteit. In 1660 week hij uit naar Rome, waar hij zich voordeed als slachtoffer van het jansenisme. Hij werd er generaal-assistent voor de Duits sprekende gebieden, en lid van de Propaganda en van het H. Officie. L. Ceyskens, *Sources (1677-1679)*, xlii-xliii.

³⁹⁸ Neercassel maakt gewag van die brief van Du Vaucel in zijn schrijven aan Ruth d'Ans van 11.12.1682 (OBC 609), waarin hij onder meer zegt: 'Ce religieux (Van Hecke) n'est point de mes amis quoiqu'il affecte de contracter avec moi un commerce de lettres.'

³⁹⁹ Voor nadere gegevens omtrent die houding van Leuven zij verwezen naar L. Ceyskens, 'L'ancienne université de Louvain et la Déclaration du Clergé de France (1682)', 254-304, vgl. noot 335.

⁴⁰⁰ Neercassel was al enige jaren doende van de Romeinse autoriteiten de goedkeuring te verkrijgen voor het aanstellen van een coadjutor met het recht van opvolging. Rome had daar bezwaar tegen. Neercassels candidaat voor dat ambt was Hugo Franciscus van Heussen. In de *Inleiding* zijn hierover reeds nadere bijzonderheden verstrekt. Ook te raadplegen M.G. Spiertz, *L'Eglise catholique*, 125-133, El van Kessel-Schulte, 'De jeugdijaren van Hugo van Heussen, gemankeerd opvolger van Neercassel', 62-97; hoofdstuk II, noot 245.

⁴⁰¹ Neercassel aan Arnauld, 04-03-1683, OBC 609 en PR 2654⁺

gesteld.⁴⁰² Zo stond hij ook voor de taak links en rechts present-exemplaren uit te delen. Heel wat personen en instanties kwamen daarvoor in aanmerking: zijn naaste medewerkers in de Hollandse Zending en zijn familie, de vrienden in de Zuidelijke Nederlanden en in Frankrijk; en natuurlijk ook de paus, een aantal kardinalen en andere autoriteiten in Rome. In de loop van de maand maart werden ze toegezonden aan Jacob Cats, pastoor te Gouda, aan Petrus Codde, pastoor te Utrecht en provicaris, en aan Jacob Helling, pastoor te Huissen en rector van het zuster-klooster aldaar. Later zouden er nog velen van zijn clerus in aanmerking komen voor dat eerbetoon.⁴⁰³ Ook Neercassels neef Balthasar van Wevelinckhoven, pastoor te Gorcum en enige tijd secretaris van de bisschop, en Godefridus van Neercassel, zijn oomzegger, werden bedacht. De distributie van de present-exemplaren, bestemd voor de vrienden in de Zuidelijke Nederlanden, vertrouwde Neercassel toe aan Johannes Martinus de Hondt, overste van het Oratorium te Brussel.⁴⁰⁴ Aan de aartsbisschop van Mechelen, Alphonse de Berghes, stuurde hij persoonlijk een exemplaar.⁴⁰⁵ Ook Martinus de Swaen, president van het College 'De Hoge Heuvel' (Alticollense) te Leuven, ontving een present-exemplaar van Neercassel,⁴⁰⁶ evenals de bisschop van Doornik, Gilbert de Choiseul⁴⁰⁷ en Sebastiano Antomo Tanara, intermuntius te Brussel.⁴⁰⁸

Aan Ruth d'Ans had de bisschop verzocht zorg te dragen voor de distributie van de geschenk-exemplaren in Frankrijk, waarvoor hij hem een lijst van vrienden had toegezonden. Vanuit Parijs⁴⁰⁹ antwoordde Ruth d'Ans,⁴¹⁰ dat hij ze nog niet had kunnen verzenden, daar de tussenpersoon Marie-Anne Voeller,⁴¹¹ in Brussel, er niet voldoende tot

⁴⁰² o a Neercassel aan Theodorus de Visscher, pastoor en aartspriester van Alkmaar, 13 02 1683, OBC 609, Neercassel aan Theodorus Groenhout, pastoor te Limmen, 13 02 1683, OBC 609

⁴⁰³ Zoals Theodorus Stalpaert, pastoor te Voorburg, Gulielmus van Dijk, pastoor te Goes, via Codde (Neercassel aan Codde, 28 03 1683, OBC 609), en de trouwe compagnon van Arnauld, Simon Du Mesnil (schuilnamen Duval en Guelphe) Neercassel aan Du Mesnil, 10.04 1683, OBC 591

⁴⁰⁴ Neercassel aan J M de Hondt, 01 04 1683, OBC 609

⁴⁰⁵ Neercassel aan Alphonsus de Berghes, 02 04 1683, OBC 597

⁴⁰⁶ Neercassel aan Martinus de Swaen, 06 04 1683, OBC 609

⁴⁰⁷ Neercassel aan Choiseul, 02 04 1683, OBC 597

⁴⁰⁸ Neercassel aan Tanara, 02 04 1683, OBC 597

⁴⁰⁹ Hij was daar tegen eind februari aangekomen (zie brief van Arnauld aan Du Vaucel van 11 03 1683 'M Ernest est arrivé a Paris il y aura demain quinze jours', OAA, II, 203) en zou er ongeveer een maand blijven

⁴¹⁰ Ruth d'Ans aan Neercassel, [06 03 1683], OBC 561.

⁴¹¹ Marie-Anne Voeller hoofdstuk II, noot 228

haar beschikking had. Met verondersteld verlof van Neercassel had hij overigens nog vier namen aan de lijst toegevoegd, die de apostolisch vicaris, naar hij meende, vergeten had te vermelden, namelijk: Etienne Le Camus, bisschop van Grenoble,⁴¹² Pierre Jean François de Percin de Montgaillard, bisschop van Saint-Pons,⁴¹³ Jean Hamon,⁴¹⁴ de huisarts van Port-Royal des Champs, en Germain Vuillart,⁴¹⁵ secretaris van Guillaume Le Roy, de abt van Haute-Fontaine, die voor de Franse vertaling zorg droeg. Bovendien had hij al een boekverkoper in Parijs, Guillaume Desprez,⁴¹⁶ bereid gevonden de boeken in depot te nemen. Ernest wilde de present-exemplaren graag zelf uitreken, als hij ze tenminste tijdig vóór zijn aanstaand vertrek uit Parijs zou ontvangen. Zo niet, dan zou hij een ander vragen zich daarmee te belasten.⁴¹⁷ Neercassel zond zelf een present-exemplaar aan Bossuet.⁴¹⁸ Aan Casoni zegde hij schriftelijk een exemplaar toe ten einde reeds op voorhand diens bescherming te vragen bij eventuele aanvallen op zijn werk.⁴¹⁹ Ook Du Vaucel stelde hij de spoedige toezending van een aantal exemplaren in het vooruitzicht. Hij hoopte dat zijn werk in Rome geen opspraak zou verwekken.⁴²⁰

Du Vaucel was er niet zo gelukkig mee, dat men vóór de publicatie

⁴¹² Etienne Le Camus (1632-1707) was met veel jansenisten bevriend, o.a. met Antoine Arnauld en heel bijzonder met de Pontchâteau. In 1671 werd hij benoemd tot bisschop van Grenoble. In 1681 werd hij kardinaal. Neercassel onderhield een briefwisseling met hem en zal later zijn tussenkomst inroepen ter verdediging van zijn *Amor Poenitens*. J. A. G. Tans, *Pasquier Quesnel*, 298, Bruno Neveu, *Pontchâteau*, 69-74.

⁴¹³ Pierre Jean François de Percin de Montgaillard werd geboren in 1633 en is gestorven in 1713. Van 1655 tot aan zijn dood was hij bisschop van Saint-Pons (Languedoc). E. Jacques, *Les années d'exil*, noot 47.

⁴¹⁴ Jean Hamon werd geboren in 1618 te Cherbourg. Hij was medicus van beroep en leefde dertig jaar als Solitaire te Port-Royal-des-Champs. Voor de zusters van Port-Royal trad hij als medicus op. Hij stierf in 1687. C. A. Sainte-Beuve, *Port Royal*, IV, 292-294, en DS, VII, kol. 64-71.

⁴¹⁵ Germain Vuillart (Willaert), geboren in 1639, was lange tijd secretaris van abt Guillaume Le Roy. Wegens zijn relatie met Quesnel werd hij in 1703 opgesloten in de Bastille, waar hij pas in 1715, na de dood van Lodewijk XIV, uit bevrijd werd. In datzelfde jaar stierf hij. Ruth Clark, *Lettres de Germain Vuillart à M. Louis de Préfontaine (1694-1700)*.

⁴¹⁶ Over Guillaume Desprez zegt H. J. Martin, *Livre, pouvoirs et société à Paris, au XVIIIe siècle (1598-1701)*, 28, noot 2: 'libraire attitré des jansénistes, imprimeur de plusieurs *Provinciales*, éditeur de nombreux ouvrages de Nicole, Saint-Cyran, Hamon, de Sacy, ainsi que du *Rituel d'Allet* et des *Pensées* de Pascal.' Ook te consulteren H. J. Martin, 'Guillaume Desprez éditeur de Pascal et de Port Royal'. Desprez is gestorven in 1709.

⁴¹⁷ Ruth d'Ans aan Neercassel, 09 03 1683, OBC 591, f. 3657^v-3658^r.

⁴¹⁸ Neercassel aan Bossuet, 27 03 1683, OBC 609. Voor de betrekkingen tussen Bossuet en Neercassel te consulteren J. Tans, *Bossuet en Hollande*, vooral 52-66.

⁴¹⁹ Neercassel aan Casoni, 26 03 1683, OBC 597.

⁴²⁰ Neercassel aan Du Vaucel, 18 03 1683, OBC 597, vgl. Neercassel aan Arnauld, 18 03.1683, OBC 609 en PR 2654^v.

niet een paar exemplaren naar Rome had verzonden. Daar waren altijd minder goed gezinde figuren of halve wetenschappers, die direct klaar stonden met hun kritiek en de mensen bewerkten vóór je de kans kreeg het boek rustig in te zien. Daarom spoorde hij Neercassel aan haast te maken met de verzending van de present-exemplaren naar de Eeuwige Stad.⁴²¹ De bisschop gaf Moedersohn ondertussen instructies voor het binden van dertig voor Rome bestemde exemplaren:

‘Wensche wel, dat er een in root verweel voor zijn Heijligheid wierde gebonden; d’andere konnen in hooren of parquement gebonden worden. Laat dat aan U Ew. schicking.’⁴²²

De dankbetuigingen en gunstige kritieken lieten niet lang op zich wachten. De aartsbisschop van Mechelen preees het werk.⁴²³ Walter Moulard, biechtvader en pastoor van de keizerlijke gezant te 's-Gravenhage, Daniël Kramprich,⁴²⁴ dankte hem namens deze.⁴²⁵ Gilbert de Choiseul, de bisschop van Doornik, schreef een brief,⁴²⁶ die zó gunstig was, dat Arnauld de apostolisch vicaris ermee feliciteerde.⁴²⁷ Al eerder had Pasquier Quesnel het werk als ‘admirablement beau’ getypeerd.⁴²⁸

In de Nederlanden had het boek een goede pers en werd het gretig gelezen. De verkoop liep zó goed, dat de Brusselse boekhandelaar Eugenius Henricus Fricx⁴²⁹ klaagde, dat hij niet voldoende exemplaren had ontvangen.⁴³⁰ Wel heel bijzonder verheugd was Neercassel over de onverdachte gunstige kritiek van twee vooraanstaande jezuiten.⁴³¹ Uit de correspondentie van Neercassel en uit die van Arnauld blijkt, dat het

⁴²¹ Du Vaucel aan Neercassel, 24 04 1683, OBC 593, f 4818^r en v en PR 2655

⁴²² Neercassel aan Moedersohn, 23 03 1683, OBC 609

⁴²³ Alphonsus de Berghes aan Neercassel, 08 04 1683, OBC 591.

⁴²⁴ Daniel Johann Kramprich, afkomstig uit Trier, was licentiaat in het recht en begon zijn diplomateke carrière als secretaris van baron van Goes in Denemarken. In 1667 werd hij diplomatiek resident en later gezant van keizer Leopold I bij de Verenigde Provinciën. Václav Čihák, *Les Provinces-Unies et la Cour Impériale 1667-1672*

⁴²⁵ Moulard aan Neercassel, 24 04 1683, OBC 591, f 3710

⁴²⁶ Choiseul aan Neercassel, 03 05 1683, OBC 591, f 3715

⁴²⁷ Arnauld aan Neercassel, 18 05 1683, OBC 591, ingevoegd na f 3727, gedrukt, OAA, II, 257-259

⁴²⁸ Quesnel aan Claude Nicaise (1623-1701), kanunnik van de Sainte-Chapelle te Dijon, 09 03 1683, gedrukt, Albert le Roy, *Un janséniste en exil Correspondance de Pasquier Quesnel*, I, 33

⁴²⁹ Eugenius Henricus Fricx (1644-1730), boekhandelaar te Brussel E Jacques, *Les années d'exil*, 150, noot 19.

⁴³⁰ Neercassel aan Moedersohn, 29 05 1683, OBC 609.

⁴³¹ *Ibidem*

hier gaat om Joannes Brier S.J.,⁴³² missie-overste van de jezuïeten in de Noordelijke Nederlanden,⁴³³ en Gregorius Martens S.J.,⁴³⁴ gewezen rector van het jezuïeten-college te Krefeld en in die tijd missionaris te Amsterdam.⁴³⁵ Deze was waarschijnlijk de zoon van een burgemeester van Antwerpen.⁴³⁶ Aan beiden schreef Neercassel een opgetogen dankbrief.⁴³⁷

Neercassel haastte zich het goede nieuws aangaande de gunstige reactie van jezuïeten-zijde aan Ruth d'Ans en daarmee ook aan Arnauld door te geven.⁴³⁸ Ook zijn invloedrijke vriend Casoni werd ervan op de hoogte gesteld,⁴³⁹ die hij tevens mededeelde, dat zijn geschrift in de Nederlanden zo gretig werd gekocht en met zoveel vrucht werd gelezen. Ter bevestiging van het een en ander stuurde hij hem copieën toe van de brieven der beide jezuïeten:

'Ik stuur u een afschrift van die brieven, niet alleen om te laten zien, hoe zij over mijn boek denken; maar ook om te bewijzen, hoe onbeschaamd en hoe boosaardig de lasteraar te werk is gegaan, die aan haat tegen de Sociëteit (van Jezus) heeft durven toeschrijven wat uit echte christelijke naastenliefde is voortgekomen.'⁴⁴⁰

Neercassel doelt hier op een lastercampagne, die zijn tegenstanders in Rome voerden om hem in discredit te brengen en waartegen hij zich

⁴³² Joannes Brier S.J. was prefect van de Hollandse Missie der jezuïeten vanaf 5 mei 1679 tot 6 juli 1683, toen hij werd opgevolgd door Hendrik van der Beets S.J. Hij is gestorven te Gent op 13 oktober 1693

⁴³³ Neercassel aan Moedersohn, 29 05 1683, OBC 609

⁴³⁴ A. Poncelet S.J., *Nécrologe*, 120

⁴³⁵ Arnauld aan Ernest, landgraaf van Hesse-Rynfels, juli 1686, gedrukt, *OAA*, II, 681-686, Neercassel aan Casoni, 05 06 1683, OBC 597

⁴³⁶ Volgens E. Jacques, *Les années d'exil*, 165, noot 22, had die burgemeester van Antwerpen, M. Martens, Neercassel indertijd goed ontvangen in de stad. Hij had twee zoons bij de jezuïeten, Gregorius en Josephus (A. Poncelet, *Nécrologe*, 120). In zijn dankbrief aan Gregorius Martens S.J. (29 05 1683, OBC 609) schrijft Neercassel o.a.: 'Opusculum quod ad te misi, tibi debui tum ob praeclara dona quibus tuum pectus instruxit Salvator noster, tum ob summa tui Parentis viri Praestantissimi de me merita' - 'Het werkje, dat ik u toegezonden heb, was ik u schuldig zowel om de grote gaven van geest, die onze Zaligmaker u geschonken heeft, als om de hulp, die ik van uw hoogvereerde Vader heb mogen ontvangen.'

⁴³⁷ Beide brieven zijn van 29 05 1683 en zijn te vinden in OBC 609

⁴³⁸ Neercassel aan Ruth d'Ans, 04 06 1683, OBC 609.

⁴³⁹ Neercassel aan Casoni, 05.06 1683, OBC 597

⁴⁴⁰ 'Mitto illarum (litterarum) exemplar non solum ut palam fiat quid de libro meo isti existiment, sed ut etiam innotescat quam impudens quamque malignus sit iste calumniator, qui odio in Societatem attribueris ausus fuit, quod nonnisi dilectioni vere christianae acceptum ferendum erat.'

reeds in mei 1683 vol verontwaardiging had gekeerd.⁴⁴¹ Zij hadden namelijk het gerucht verspreid, dat hij aansprakelijk zou zijn voor de vervolging, die de religieuzen in de Noordelijke Nederlanden bedreigde van de kant der magistraten.⁴⁴² Neercassel was integendeel vol ijver voor hen opgekomen:⁴⁴³

‘Ik kan, om zo te zeggen, voor God en namens God zweren en getuigen, dat ik net zo min aanleiding gegeven heb voor die vervolging, die de religieuzen boven het hoofd heeft gehangen, als de generaal der jezuiten er de oorzaak van is.’⁴⁴⁴

In zijn reeds aangehaalde brief aan Casoni had de bisschop deze ook over die kwestie geschreven⁴⁴⁵ en hem meegedeeld, dat hij van alle kanten veel dank geoogst had voor zijn streven de dreigende verbanning van de religieuzen te voorkomen. De laster als zou de apostolisch vicaris de magistraten tot die uitdrijving hebben aangezet, werd slechts in Rome verspreid, zo schreef hij, om hem bij de kardinalen in een verkeerd daglicht te stellen.⁴⁴⁶

Natuurlijk bracht Neercassel ook zijn ijverige agent te Rome, Du Vaucel, op de hoogte van het goede onthaal dat zijn boek in Zuid- en Noord-Nederland ontving:

‘Het boek over de Berouwvolle Liefde wordt in Brabant en in heel de Nederlanden gretig afgenomen en met vreugde

⁴⁴¹ Neercassel aan Buonvicini, 28 05 1683, OBC 597. Uit dit schrijven blijkt ook, dat door Neercassels bemiddeling de uitdrijving van de regulieren werd voorkomen. De bisschop had tevens kunnen aantonen, dat de interventie van enkele buitenlandse diplomaten ten gunste van de regulieren, waarover de magistraten nogal in de wiek geschoten waren, buiten hem om gebeurd was.

⁴⁴² Decreet van Amsterdam van 1682, afgedrukt bij R R Post, *Romeinse Bronnen*, II, 728-729, waardoor Neercassel werd verplicht in Amsterdam alleen inheemse secularien toe te laten en zijn best te doen alle religieuze geestelijken zo spoedig mogelijk door secularien te vervangen.

⁴⁴³ Vgl. verweerschrift van Neercassel, eveneens afgedrukt in *Romeinse Bronnen*, II, 729-730; en zijn brief aan de internuntius Tanara van 22 januari 1683 (*ibidem*, 736-738) over zijn pogingen bij de magistraten van Amsterdam het dreigende onheil te voorkomen.

⁴⁴⁴ ‘Tamquam ex Deo et coram Deo iurare et protestari possum, quod persecutionis quae imminuit Religiosis tam parum auctor sim ac eam intendit et procuravit Generalis Jesuitarum.’

⁴⁴⁵ Neercassel aan Casoni, 05 06 1683, OBC 597.

⁴⁴⁶ Op 26 juni 1683 stelde Casoni Neercassel op dit punt gerust: ‘Nullam tibi solitudinem afferre debent ea quae perversi quidam homines adversum te, quasi Magistratum Amstelodamum in Regulares Missionarios incitasses, huc detulerunt.’ OBC 591, f 3774-3775. – ‘U behoef er u geenszins ongerust over te maken, dat enkele individuen hier het gerucht hebben verspreid, als zou u de Magistraat van Amsterdam tegen de Reguliere Missionarissen hebben aangezet.’

begroet door degenen, die zich beijveren voor de gezonde leer⁴⁴⁷

Te Brussel, waar hij kort geleden geweest was, zo ging hij verder, had hij een exemplaar aan een ijlbode willen meegeven, maar dat was hem niet gelukt, omdat het boek daar al uitverkocht was. Nu het werk al drie maanden in omloop was en men er nog niets tegen in gebracht had, had hij goede hoop, dat het ook in Rome niet aangevallen zou worden. In ieder geval verwachtte hij, dat het de *Amor Poenitens* – zo nodig – niet aan verdedigers zou ontbreken. Hij vertrouwde daar des te meer op, daar hij van plan was in een tweede uitgave het werk uit te breiden en te verbeteren, waar dat nodig mocht blijken. Dit is de eerste keer, dat het plan voor een heruitgave in de correspondentie van Neercassel ter sprake komt.

De apostolisch vicaris liet de bescherming van zijn *Amor Poenitens* in Rome niet alleen aan Du Vaucel over. Ook zelf deed hij stappen om zich daar van de hulp van invloedrijke geestelijken te verzekeren. Aan Andrea Buonvicini, rector van het College van de Propaganda, liet hij weten,⁴⁴⁸ dat hij zijn boek geschreven had om de protestanten de mond te snoeren. Zij beweerden namelijk, dat de katholieken de overtuiging hadden gered te kunnen worden, als zij maar biechtten en de absolute ontvingen, ook al beminden zij God niet boven alles. Hij had aan Du Vaucel, zo vervolgde hij, verscheidene exemplaren van het werk toegezonden met het verzoek ze aan Buonvicini te overhandigen ter uitdeling aan een aantal kardinalen en aan de vrienden. Neercassel beval ook hem de verdediging van het werk aan, en verklaarde zich bereid erin te verbeteren wat de H. Stoel eventueel af zou keuren.

Du Vaucel had tegen half juni 1683 echter nog geen exemplaren van het werk ontvangen, alhoewel er reeds enkele in Rome circuleerden, zoals hij aan Neercassel schreef.⁴⁴⁹ Daarom uitte hij nogmaals de wens, dat de present-exemplaren nu spoedig zouden arriveren, zodat men de tegenstanders de mond kon snoeren met de uitspraken van het boek zelf.

⁴⁴⁷ Neercassel aan Du Vaucel, 05 06 1683, OBC 597 'Liber de Amore Poenitente in Brabantia totoque Belgio avidissime distrahitur et cum illorum omnium gaudio excipitur qui saniori student doctrinae.'

⁴⁴⁸ Neercassel aan Buonvicini, 28 05 1683, OBC 597

⁴⁴⁹ Du Vaucel aan Neercassel, 12 06 1683, OBC 593, f. 4820r-4821r

6. Een incident

Present-exemplaren in beslag genomen door de Franse politie

Begin juni 1683 uitte Ruth d'Ans zijn ongerustheid over het stilzwijgen van Guillaume Desprez, de Parijse boekverkoper, aan wie hij de boeken, bestemd voor de vrienden in Frankrijk, had toegezonden.⁴⁵⁰ Kort daarop kon Ernest de bisschop echter nadere gegevens verstrekken omtrent de reden van dat stilzwijgen.⁴⁵¹ Desprez had hem doen weten, dat enkele formaliteiten de zaak bij de post nog wat ophielden. Ingevolge nieuwe verordeningen moesten voortaan alle uit het buitenland geïmporteerde boeken niet alleen door de handen van de inspecteur generaal van politie gaan, Nicolas-Gabriel de La Reynie,⁴⁵² maar zelfs door die van de kanselier van Frankrijk, Michel Le Tellier.⁴⁵³ Deze had op het moment twee exemplaren van het werk van Neercassel in handen. Volgens Desprez had de La Reynie zich in zeer loffelijke bewoordingen over de bisschop uitgelaten, en was er niets te vrezen voor de *Amor Poenitens*. Die formaliteiten zouden de zaak echter wel wat ophouden. De boekverkoper was overigens zeer vereerd met de hem door Ruth d'Ans verstrekte opdracht de present-exemplaren uit te delen. Hij zou die taak te zijner tijd stipt ten uitvoer brengen.

Enkele Franse vrienden, zo had Desprez in zijn brief aan Ruth d'Ans nog doen weten, hadden de boekverkoper gevraagd, of hij ook opdracht had gekregen de aartsbisschop van Parijs, François de Harlay,⁴⁵⁴ een present-exemplaar aan te bieden. Dat zou volgens hen niet nadelig voor het werk zijn. Arnauld was er mordax op tegen de aartsbisschop dit

⁴⁵⁰ Ruth d'Ans aan Neercassel, 06 06 1683, OBC 591, f. 3744'-3746', hierbij ingesloten een brief van Du Vaucel aan Ruth d'Ans van 05 06 1683

⁴⁵¹ Ruth d'Ans aan Neercassel, 13 06 1683, OBC 591, f. 3757'-3758'

⁴⁵² Nicolas-Gabriel de La Reynie, sinds 1667 hoofd van de politie J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 57, noot 1, en E. Jacques, *Les années d'exil*, 304

⁴⁵³ Michel Le Tellier, geboren 19 april 1603, gestorven 1685, was lange tijd kanselier van Frankrijk onder de regering van Lodewijk XIV. Bij zijn vertrek hield Bossuet een lykrede J. Michaud, *Biographie Universelle*, XXIV, 357-358

⁴⁵⁴ François de Harlay de Champvallon, geboren in 1625, gestorven in 1695. Reeds op 26-jarige leeftijd werd hij aartsbisschop van Rouaan. In 1671 wees Lodewijk XIV hem aan voor de aartsbisschoppelijke zetel van Parijs. Hij was lid van de Académie Française en rector van de Sorbonne. Hij was zeer begaafd, een handig diplomaat en een man van de wereld, daarbij ambitieus tot op het gewetenloze af en opportunist, fel tegenstander van de jansenisten en speciaal van Arnauld. Ook op moreel gebied was hij niet van onbesproken gedrag. Voor nadere gegevens omtrent deze weinig voorbeeldige prelaat, te consulteren J. Orcibal, *Louis XIV' contre Innocent XI*, 54-59, en E. Jacques, *Les années d'exil*, 29-31

bewijs van vriendschap te geven. Naar zijn mening vervolgde deze prelaat de meest rechtschapen mensen van Frankrijk en was hij de oorzaak van alle ellende in de Franse kerk. Persoonlijk had Arnauld nog een speciale reden om dat erbewijs niet aan de Harlay te laten geven. Hij stond namelijk op het punt zijn *Remonstrance au Roi*⁴⁵⁵ uit te geven, waarin hij de aartsbisschop in de zwartste kleuren afschilderde. De vrienden⁴⁵⁶ in Parijs waren het op dit punt niet met Arnauld eens. Zij beschouwden het aanbieden van een present-exemplaar als een uiting van beleefdheid. Bovendien namen zij een andere houding tegenover de aartsbisschop aan, omdat zij hem niet onverbeterlijk achtten. Zij hadden ook liever, dat Arnauld wat minder hard tegen hem optrad, aldus Ruth d'Ans.

Zelf had Ernest een middenpositie ingenomen. Hij was van plan via Desprez de Franse vrienden te vragen de zaak nog eens goed te overdenken. Mochten zij daarna bij hun standpunt blijven, dan dacht hij Desprez opdracht te kunnen geven een exemplaar aan de aartsbisschop aan te bieden. Toen bleek, dat Arnauld het ook daar niet mee eens was, wilde Ruth d'Ans die opdracht niet geven vóór hij de beslissing van Neercassel in deze zaak ontvangen had.

Terzelfdertijd het Léonard Guelphe, de secretaris van Arnauld, de bisschop weten,⁴⁵⁷ waarom Arnauld erop tegen was dat de Harlay een present-exemplaar kreeg aangeboden. Vooreerst had Neercassel tot dan toe nooit een eigen werk aan de Parijse aartsbisschop ten geschenke gegeven. Als hij het nu zou doen, zou het lijken op een knieval om de

⁴⁵⁵ De volledige titel is *Très humbles remonstrances au roi pour sa justification et pour celle de tous ceux que l'on décrie dans l'esprit de sa majesté sous le nom de jansénistes*. Van dit geschrift zijn twee fragmenten gepubliceerd, OAA, XXIV, 623-642 en 643-653. Het zijn de gedeelten die bewaard zijn gebleven van een groot werk, dat Arnauld had opgezet ter verdediging van de jansenisten en dat in handschrift in beslag werd genomen bij de papieren van Quesnel in 1703. Dit werk is later hervat en gepubliceerd onder de titel *Fantôme du jansénisme ou Justification des prétendus Jansénistes par le livre même d'un Savoyard, docteur de Sorbonne, leur nouvel accusateur, intitulé Les préjugés légitimes contre le jansénisme avec un abrégé de l'histoire de cette erreur, depuis le commencement des troubles que Jansénius et M. Arnauld ont causés dans le monde jusqu'à la pacification*, OAA, XXV, 1-140. DHGE, IV, kol. 475.

⁴⁵⁶ De bedoelde vrienden zijn, volgens het schrijven van Ruth d'Ans aan Neercassel van 13 06 1683 (noot 451) Isaac Le Maistre de Sacy (E. Jacques, *Les années d'exil*, 8, noot 18) en Nicolas Le Tourneux, biechtvader te Port-Royal-des-Champs. Du Mesnil noemt nog veronderstellenderwijze in zijn brief van 13 06.1683 aan Neercassel (OBC 591, f. 3759r-3762r) 'Mr Du Bois de l'hôtel de Guise', dat is Philippe Goibaut Du Bois (Jean Mesnard, *Pascal et les Roannez*, 660-674), de hertog van Roannez (Artus Gouffier, vriend van Pascal (E. Jacques, *Les années d'exil*, 332-333) en Pierre Nicole, een van de 'Solitaires' (E. Jacques, *ibidem*, 7, noot 16).

⁴⁵⁷ Du Mesnil (Guelphe) aan Neercassel, 13 06 1683, OBC 591, f. 3759r-3762r.

teruggave te verkrijgen van de boeken, die nog in handen van de politie waren. Wanneer de boeken werden vrijgegeven, zo redeneerde Arnauld, had Neercassel de aartsbisschop niet meer nodig. Werden ze niet vrijgegeven, hetgeen niet te verwachten was, dan kon Neercassel altijd nog andere invloedrijke prelaten inschakelen, zoals kardinaal de Bouillon⁴⁵⁸ en Bossuet, die zich zeker tot de koning zouden wenden. Bovendien was de Harlay er de man niet naar om de leer van de *Amor Poemtiens* te onderschrijven, omdat hij er steeds op uit was die te ondergraven. Neercassel mocht ook wel bedenken, dat veel van zijn vrienden in Frankrijk door de aartsbisschop vervolgd werden. Ook Johannes de Hondt, de overste van het Oratorium te Brussel, begreep niet, zo schreef Léonard Guelphe, dat de Franse vrienden hadden kunnen voorstellen de aartsbisschop van Parijs een present-exemplaar aan te bieden.

Na die tegenstrijdige adviezen scheen Neercassel niet te weten, hoe hij in deze aangelegenheid moest handelen. In zijn correspondentie vonden wij slechts een korte reactie op het schrijven van Ruth d'Ans: 'Puisqu'on a remis au jugement des amis de Paris à faire ou ne faire pas le nouveau présent, je n'en dirai mot'⁴⁵⁹

Een antwoord op het schrijven van Guelphe hebben wij niet gevonden. Wel vroeg de bisschop op 18 juni 1683 aan Arnauld advies betreffende de uit te reiken present-exemplaren. Bij die gelegenheid noemde hij echter slechts de naam van Michel Le Tellier.⁴⁶⁰

Enige maanden later werd deze kwestie door Pierre Nicole, een der voornaamste Parijse vrienden, na overleg met de overigen, eigenmachtig opgelost. Toen de boeken eind december 1683 werden vrijgegeven, gaf hij Desprez opdracht het werk aan de aartsbisschop van Parijs aan te bieden, die er zeer vereerd mee was.⁴⁶¹

Dit alles bracht Neercassel niet af van zijn bemoeienis de *Amor Poemtiens* in Rome zo veel mogelijk pleitbezorgers te verschaffen. De hem goed gezinde kardinaal Girolamo Casanate deelde hij mee, dat hij

⁴⁵⁸ Emmanuel Theodose de la Tour d'Auvergne, kardinaal de Bouillon, geboren 24 augustus 1643, gestorven 2 maart 1715 te Rome. Van 1697-1699 was hij gezant te Rome. Wegens zijn opkomen voor Fenelon was hij bij Lodewijk XIV in ongenade gevallen. *DHG.E*, X, kol. 43-45.

⁴⁵⁹ Neercassel aan Ruth d'Ans, 02 07 1683, OBC 609.

⁴⁶⁰ Neercassel aan Arnauld, 18 06 1683. OBC 609 en PR 2654'. Bij de copie van PR heeft de copist in een uitvoerige noot de hele kwestie van het al of niet overhandigen van een present-exemplaar aan de aartsbisschop van Parijs uiteenzet, gedrukt OAA, II, 272-273, waar de genoemde uiteenzetting in het kort wordt weergegeven.

⁴⁶¹ OAA, II 273, einde van noot b.

aan een vriend, die via Duitsland naar Rome ging, een aantal exemplaren van zijn werk had meegegeven. Hij verzocht de kardinaal zo goed te willen zijn hem attent te maken op eventuele feilen, die hij erin mocht aantreffen. En als zijne Eminentie er iets in vond, dat geschrapt of verbeterd of nader toegelicht moest worden, dan zou Neercassel in een tweede editie, die niet lang meer zou uitblijven, zich strikt aan diens aanwijzingen houden.⁴⁶²

7 Het oordeel van Bossuet en anderen

Afgezien van de strubbelingen in Frankrijk, liep het allemaal nog niet zo ongunstig voor de *Amor Poenitens*. Vooral de gunstige brief, waarmee Bossuet Neercassel feliciteerde met zijn werk over de Biecht, moet voor de apostolisch vicaris wel een grote morele steun betekend hebben.⁴⁶³ Als men die brief van Bossuet evenwel aandachtig leest, ontkomt men niet aan de indruk, dat tussen de regels vol loftuitingen door ook enige bedekte kritiek schuilt. Terwijl Neercassel in zijn boek spreekt over de liefde tot God (*amor Dei*) zonder meer, heeft Bossuet het in zijn schrijven over 'de noodzaak van een *althans beginnende liefde* tot God bij het berouw'.⁴⁶⁴ Door zijn *althans beginnende liefde* gaf Bossuet van te voren al zijn bijdrage ter oplossing van de moeilijkheid inzake de betekenis van de absolute voor de zondevergeving. De bisschop van Meaux uitte verder de wens – en ook dat is een aanwijzing van bedekte kritiek – dat het mogelijk mocht zijn in een gesprek met Neercassel alle moeilijkheden die met zijn opvatting samenhangen, uit de weg te ruimen. Tevens vernam hij graag, hoe het werk in Rome ontvangen was, en of het in de Nederlanden opschudding had verwekt. In Frankrijk had volgens hem tot dan toe niemand enig bezwaar tegen de *Amor Poenitens* ingebracht.

Arnauld raadde de apostolisch vicaris aan van die goede gezindheid van Bossuet gebruik te maken en deze in te schakelen om de vrije toegang voor zijn werk in Parijs te verkrijgen.⁴⁶⁵ Marie-Anne Voeller

⁴⁶² Neercassel aan kardinaal Casanate, 18 06 1683, OBC 597.

⁴⁶³ Bossuet aan Neercassel, 23 06 1683, OBC 591, f. 3772-3773, gedrukt J.-B. Bossuet, *Correspondance*, II, 380-384, ook in *OAA* IV, 171 v.

⁴⁶⁴ *de amoris divini saltem incipientis in poenitentia necessitate*.

⁴⁶⁵ Arnauld aan Neercassel, 10 07 1683, OBC 591, niet genummerd, ingevoegd achter f. 3758.

Jacques Bénigne Bossuet (1627-1704), bisschop van Meaux.

ondersteunde die raad van Arnauld.⁴⁶⁶ In zijn dankbrief aan Bossuet⁴⁶⁷ vermeldde Neercassel wel de moeilijkheden die zijn present-exemplaren in Frankrijk in de weg werden gelegd, doch vroeg hij niet uitdrukkelijk om de bemiddeling van de bisschop van Meaux.

Deze dankbrief van Neercassel is een nadere beschouwing waard. De bisschop begint dat schrijven met zijn vreugde te uiten over de waardering van Bossuet voor de in de *Amor Poenitens* vervatte leer. Graag zou hij ingaan op de wens van zijn mede-bisschop en met hem van gedachten wisselen om klaarheid te krijgen in de kwestie, hoe de wet van de volmaakte liefde tot God in overeenstemming te brengen met de noodzaak en het effect van de sacramentele absolute. 'Doch', zo verzuchtte hij in bijbelse taal, 'tussen u en ons gaapt een onoverkomelijke kloof.'⁴⁶⁸ Hij hoopte echter, dat Bossuet zo goed zou zijn hem schriftelijk te wijzen op datgene wat in zijn werk nog verbetering behoeft. En hij voegde eraan toe:

'Want ik voel me meer geroepen om onderwezen te worden dan zelf te onderwijzen, vooral nu ik zo'n uitnemend leraar heb verworven.'⁴⁶⁹

Vervolgens deelde hij ook hem mee, dat zijn *Amor Poenitens* overal goed ontvangen werd en geen beroering wekte, en maakte hij bij deze gelegenheid weer gewag van de onverwachte instemming van jezuïeten-zijde.⁴⁷⁰ Daar een werk van abt Armand de Rancé,⁴⁷¹ waarin

⁴⁶⁶ Mej. Voeller aan Neercassel, 18 07 1683, OBC 591, f 3779° v

⁴⁶⁷ Neercassel aan Bossuet, 22.07.1683, OBC 597, gedrukt J -B. Bossuet, *Correspondance*, II, 384-389 Vgl J Tans, *Bossuet en Hollande*, 65

⁴⁶⁸ 'inter nos et vos magnum chaos interpositum est' Dit is een citaat uit Lk. 16,26 betreffende de parabel van de rijke vrek en de arme Lazarus

⁴⁶⁹ 'Parator enim sum discere quam docere, praesertim nactus tam nobilem magistrum'

⁴⁷⁰ De uitgevers van de boven geciteerde *Correspondance* van Bossuet geven als hun mening, dat een van de jezuïeten Hendrik van der Beets is, die vanaf 6 juli 1683 Missie-overste van de jezuïeten was (noot 432). Het is echter zijn voorganger Joannes Brier S J, zoals uit de brieven van Arnauld en van Neercassel blijkt (noten 433 en 435) E Jacques, *Les années d'exil*, 368, noot 15, heeft reeds op die vergissing gewezen. Zij is waarschijnlijk te wijten aan het feit, dat Neercassel in zijn brief van 22 juli 1683 aan Bossuet (noot 467) de onzorgvuldigheid heeft begaan de bewuste jezuïet aan te duiden met 'Qui religiosus Societatis Jesu apud nos praefectus est' - 'Die overste is van de jezuïeten in ons land.', terwijl Joannes Brier op 6 juli 1683 al opgevolgd was door Hendrik van der Beets

⁴⁷¹ Neercassel doelde hier op het werk *De la Sainteté et des Devoirs de la vie monastique* Armand Jean Butillier de Rancé werd op 26 januari 1626 te Parijs geboren. Na aanvankelijk een werelds leven te hebben geleid, kwam hij tot inkeer. Als abt van het Cistercienser-klooster La Trappe te Soligny (Orne) heeft hij in die kloostergemeenschap een uiterst strenge tucht ingevoerd en er het kloosterleven grondig hervormd. Deze hervorming ligt ten grondslag aan de Orde der Cisterciensers reformati strictioris observantiae, Trappisten genoemd. Rancé stierf op 27 oktober 1700. A. J. Krailsheimer, *Armand-Jean de Rancé, abbot of La Trappe His influence in the Cloister and the World*

de noodzaak van de liefde tot God benadrukt werd, en een boek van Bon de Merbes,⁴⁷² waarin de noodzaak van de volmaakte liefde tot God bij de Biecht verdedigd werd, geen tegenstand hadden ontmoet in Frankrijk, verwachtte Neercassel, dat ook zijn *Amor Poenitens* daar goed ontvangen zou worden. Tenslotte deelde hij Bossuet mee, dat er inmiddels enige exemplaren van zijn werk in Rome waren aangekomen, en dat daar nog alles rustig was. Toch vreesde hij, dat de officiële instanties in Rome enige moeite zouden hebben met Boek II, waarin over uitstel van absolute wordt gesproken, welke praktijk in Rome niet erg in zwang was. Zijn opvattingen op dit punt waren echter geheel in overeenstemming met de *Instructiones* van de heilige Carolus Borromeus. Daarom was hij ook daarover niet ongerust.

Er kwamen nog andere goede berichten van het Franse front. De theologen van de Sorbonne, die door de kanselier van Frankrijk Michel Le Tellier waren aangezocht de *Amor Poenitens* te beoordelen, hadden niets op het werk aan te merken.⁴⁷³ Dit bericht versterkte Neercassel in zijn verwachting, dat het boek ook in Rome geen tegenstand zou ontmoeten, waar het bovendien zulke krachtige verdedigers had.⁴⁷⁴

In Frankrijk werden de exemplaren van de *Amor Poenitens* nog wel steeds vastgehouden, doch men verwachtte iedere dag, dat Maurice Le Tellier, zoon van de Franse kanselier en aartsbisschop van Reims, naar Parijs zou komen om, waarschijnlijk door toedoen van Guillaume Le Roy, de boeken vrij te geven.⁴⁷⁵ Toch wist Guillaume Le Roy op 11 november 1683 nog geen nadere bijzonderheden over die ontwikkeling in deze slepende zaak. Hij had alle moeite gedaan de boeken vrij te krijgen, maar dat was hem tot dan toe niet gelukt. Met de vertaling was hij al een heel eind gevorderd. Al doende steeg zijn bewondering voor het werk. Toch hadden vooraanstaande geestelijken bezwaren geuit tegen enkele al te forse uitspraken. In de *Praefatio* werden die wel wat gemitigeerd en verbeterd; maar voorwoorden werden jammergenoeg niet altijd gelezen. Daarom stelde hij Neercassel voor de bewuste

⁴⁷² *Summa Christiana* (1683). Bon de Merbes werd omstreeks 1598 geboren te Montdidier. Hij was enige tijd lid van het Oratorium (1630-1643). Op verzoek van de aartsbisschop van Reims zette hij zich aan het schrijven van een handboek over de moraaltheologie, *Summa Christiana*, dat opgezet was in drie delen, doch waarvan hij slechts twee delen heeft kunnen voltooien. Hij bestreed er het laxisme in. Hij stierf op 2 augustus 1684 te Parijs. DTC X kol 570 v.

⁴⁷³ Ruth d'Ans aan Neercassel, 24 07 1683, PR 2655*

⁴⁷⁴ Neercassel aan Du Vaucel, 30 07 1683, OBC 632 (origineel)

⁴⁷⁵ Du Mesnil (Guelphe) aan Neercassel, 01 09 1683, OBC 591, f. 3844'-3845', en Ruth d'Ans aan Neercassel, 05 09 1683, OBC 591, f. 3849'-3850'

passages in het Voorwoord in de tekst te verwerken. In de Franse vertaling zou dat in ieder geval heel gemakkelijk uitvoerbaar zijn. Het zou veel kritiek kunnen voorkomen. Le Roy verzocht Neercassel Arnould hierover te raadplegen en hem dan zijn mening te zeggen.⁴⁷⁶

Neercassel liet Le Roy graag de vrije hand om in zijn vertaling al datgene, wat in het Voorwoord te berde werd gebracht ter verzachting van enkele straffe uitlatingen, te verwerken in de desbetreffende passages van de tekst. Hij verzocht hem tevens andere enigszins te harde uitspraken van Boek I zelf wat te mitigeren, speciaal wat hij had geschreven in hoofdstuk 5 op het einde van paragraaf 3:

'en slechts diegenen bestrijden het (namelijk het licht), die aan duisternis gewend zijn en de glans van de waarheid niet kunnen verdragen; of ook degenen, die tegen alle licht gekant zijn, zich aan verborgen zinnelijke lusten overgeven en daarom tegen de erkende waarheid ingaan.'⁴⁷⁷

Liever had hij nog, dat Le Roy die passage helemaal onvertaald liet. Verder gaf Neercassel hem nog wat andere wijzigingen op ten behoeve van de Franse tekst.⁴⁷⁸ Kort daarop stelde hij hem weer veranderingen op de eerder gegeven wijzigingen voor. Tevens deelde hij toen de abt mee, dat de Brusselse drukker Eugenius Fricx gaarne bereid was de Franse uitgave te verzorgen. Dit had echter het nadeel, dat de vertaling dan misschien moeilijk Frankrijk binnen kwam. Neercassel liet de beslissing daarover graag aan Le Roy.⁴⁷⁹

Eindelijk kon Le Roy op de eerste dag van het jaar 1684 aan Neercassel melden, dat zijn pogingen om de boeken in Frankrijk vrij te krijgen succes hadden gehad.⁴⁸⁰ Hij had van de kanselier gedaan gekregen, dat de boeken Desprez ter hand werden gesteld ter uitreiking aan de rechthebbenden. Tevens kreeg de boekhandelaar toestemming

⁴⁷⁶ Le Roy aan Neercassel, 11.11 1683, OBC 591, f. 3931'-3933', door J Bruggeman, *Inventaris*, 189, toegeschreven aan Quesnel

⁴⁷⁷ In het voorafgaande heeft Neercassel beweerd, dat de zondige instelling niet wordt weggenomen door de vrees voor de hel, en dat het erop zou lijken, of hij licht naar de zon wilde dragen, als hij dat zou toelichten. En hij vervolgt dan: '*nec alios potest (lux) habere adversarios, quam vel tenebris assuetos, quos offendit splendor veritatis, vel rebelles lumini, qui libidimbus occultis servientes, agnitam oppugnant veritatem.*'

⁴⁷⁸ Neercassel aan Le Roy, [25 11] 1683, OBC 609. De autograaf van deze brief bevindt zich in PR 6137 en is niet gedateerd. Een andere hand heeft genoteerd: 'circa 1 dec 1683. Dat de datum 25 november juist is, blijkt uit een brief van 9 december 1683 van Neercassel aan Le Roy, waarin hij op de eerder geschreven brief terugkomt met de woorden: '*Litteras quas ante quindecim dies ad te misi*' - 'De brief die ik u twee weken geleden heb toegestuurd . . .'

⁴⁷⁹ Neercassel aan Le Roy, 09 12 1683, OBC 609.

⁴⁸⁰ Le Roy aan Neercassel, 01 01 1684, OBC 591, f. 3981'-3982'.

het werk te verkopen. De Franse vertaling was nu geheel gereed. Le Roy had de door Neercassel gewenste wijzigingen er zonder veel moeite in opgenomen. Nu de kanselier het origineel had vrijgegeven voor de verkoop in Frankrijk, verwachtte hij dat deze ook geen moeilijkheden zou maken tegen de verkoop van een getrouwe Franse versie van het werk.⁴⁸¹ Als de kanselier de Franse uitgave toe zou staan zonder vooraf allerlei goedkeuringen van bisschoppen en prelaten te eisen, dan zou Le Roy ook geen moeite doen dergelijke goedkeuringen te vergaren. Het gezag van de schrijver was boven alle goedkeuringen verheven. Bovendien achtte hij het *Judicium Theologorum* zeker zo veel waard als alle approbates, die hij eventueel zou kunnen verzamelen.

Het bericht van het vrij geven der boeken werd al spoedig bevestigd door een schrijven van Ruth d'Ans,⁴⁸² waarin deze in extenso een aan hem gezonden brief van Desprez van 29 december 1683 weergaf.⁴⁸³ De Parijse boekverkoper meldde daarin ook van zijn kant, dat door toedoen van Guillaume Le Roy de exemplaren van de *Amor Poenitens* aan hem waren teruggeven. Vier van de zesentwintig waren achtergehouden. Omdat Pierre Nicole van alle vrienden de meeste vrijheid van handelen genoot, had hij hem het eerst een exemplaar aangeboden. Nicole had hem daarop gezegd nog even te wachten met de uitdeling tot hijzelf het boek had doorgkeken. De volgende dag al, daags voor Kerstmis (1683), kwam Nicole hem zeggen, dat hij het werk uitstekend vond en dat het, mét de vertaling, ten koste van alles veilig gesteld moest worden. Dat was ook de reden, waarom hij na overleg met de vrienden een exemplaar aan de aartsbisschop van Parijs wilde laten aanbieden, ondanks het tegengestelde advies van Arnauld. Zo gaf hij Desprez opdracht present-exemplaren te overhandigen aan François de Harlay, de aartsbisschop van Parijs; aan Maurice Le Tellier, aartsbisschop van Reims;⁴⁸⁴ aan Bossuet en aan de theoloog en oratoriaan Louis Thomas-

⁴⁸¹ In de lijst van de geschriften over de *Amor Poenitens*, die te vinden is in PR 1198, staat als laatste nummer (21) vermeld 'Un écrit français de 34 pages, qui est d'un docteur qui rend compte a M. le Chancelier de France de l'examen fait par son ordre de la traduction française de l'Amor Poenitens par M. Le Roy abbe de Haute Fontaine. Il conclut qu'on ne doit pas donner le privilege pour la publication.' Dit geschrift figureert niet in de lijst, die H.F. van Heussen heeft gepubliceerd in zijn *Batavia Sacra*, II, 484. De vertaling van Le Roy schijnt dan ook nooit uitgegeven te zijn. Ruth Clark, *Germain Vuillart*, 16, noot 1, zegt ervan 'On ignore ce que cette traduction est devenue.' En J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 57, noot 1, zegt 'Cette traduction n'a jamais paru, que je sache.'

⁴⁸² Ruth d'Ans aan Neercassel, 05 01 1684, OBC 591, f. 3986^v.

⁴⁸³ OAA, II, 273, noot b op het eind.

⁴⁸⁴ Charles Maurice Le Tellier, zoon van de kanselier van Frankrijk Michel Le Tellier, werd geboren te Iurijn in 1642. In 1671 werd hij aartsbisschop van Reims. Hij is gestorven te Parijs op 22 februari 1710. J. Michaud, *Biographie Universelle*, XXIV, 358 v.

sin.⁴⁸⁵ Zoals reeds gezegd, was François de Harlay zeer vereerd met het geschenk.

Spoedig kwamen ook uit Frankrijk de dankbetuigingen voor de present-exemplaren binnen, onder meer van Claude de Sainte-Marthe,⁴⁸⁶ van Pierre Nicole⁴⁸⁷ en van Jacques Boileau,⁴⁸⁸ deken van Sens en broer van de dichter Nicolas Boileau-Despréaux. Ook Pasquier Quesnel had eindelijk zijn present-exemplaar ontvangen. Hij was vol lof over het werk. Toch had hij op een enkel punt wat meer duidelijkheid gewenst. In hoofdstuk 16 van Bock II spreekt Neercassel namelijk over priesters die groot kwaad bedreven hebben tegen de deugd van zuiverheid. Hij haalt daar oude canones aan, die uiterst strenge bepalingen tegen dergelijke priesters inhouden. Hij spreekt er zich echter niet over uit, of die canones nog in volle strengheid zijn toe te passen. Quesnel wenste in deze zijn standpunt te kennen.⁴⁸⁹ Neercassel voelde zich wat opgelaten met die vraag van Quesnel. Hij reageerde dan ook pas op 3 augustus 1684 op dat schrijven, zeggende dat hijzelf niet in staat was op die moeilijkheid een afdoend antwoord te geven; maar dat hij ze zou voorleggen aan Arnauld c.s., die toen toevallig in de Noordelijke Nederlanden waren.⁴⁹⁰ Bij een volgende gelegenheid zou hij Quesnel hun mening bekend maken.⁴⁹¹ Een nader antwoord van Neercassel heb ik echter niet kunnen vinden.

⁴⁸⁵ Louis Thomassin, geboren 28 augustus 1619 te Aix-en-Provence, oratoriaan, was een van de geleerdste theologen van zijn tijd. Hij kan beschouwd worden als een van de grondleggers van de historisch-positieve dogmatiek. Hij stierf op 24 december 1695 te Parijs. J. Martin, *Thomassin (1619-1695)*, Pierre Clair, *Louis Thomassin. Etude biographique et bibliographique*.

⁴⁸⁶ Claude de Sainte-Marthe aan Neercassel, zonder datum, OBC 591, f. 3979r^v. Claude de Sainte-Marthe werd geboren te Parijs in 1620. Na zijn priesterwijding stelde hij zich onder leiding van Antoine Singlin (1607-1664), Solitaire en biechtvader te Port-Royal-des-Champs, welke post hij later zelf bekleedde. Hij is gestorven in 1890 en begraven te Port-Royal. E. Jacques, *Les années d'exil*, 128.

⁴⁸⁷ Nicole aan Neercassel, zonder datum, OBC 591, 4 bladzijden, niet genummerd, geclasseerd achter f. 3980. Deze brief moet gedateerd worden op de eerste dagen van januari 1684. In dit schrijven bracht Nicole Neercassel op de hoogte van zijn plan om, in overleg met de vrienden, een present-exemplaar van de *Amor Poenitens* aan de aartsbisschop van Parijs te doen aanbieden.

⁴⁸⁸ Jacques Boileau aan Neercassel, 12 01.1684, OBC 591, f. 3995r-3996r. Jacques Boileau was doctor van de Sorbonne en had nauwe relaties met vooraanstaande jansenisten. Hurter, *Nomenclator*, IV, kol. 741-745.

⁴⁸⁹ Quesnel aan Neercassel, 01 02 1684, OBC 591, f. 4018r-4020r, gedrukt, J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 56-61.

⁴⁹⁰ Over dat korte verblijf van Arnauld in de Noordelijke Nederlanden. E. Jacques, *Les années d'exil*, 338.

⁴⁹¹ Neercassel aan Quesnel, 03 08 1684, OBC 610, gedrukt, J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 67.

De apostolisch vicaris was altijd zeer uitbundig in zijn dankbetuigingen, wanneer men hem een dienst had bewezen. Guillaume Le Roy ontving de volgende ontboezeming voor zijn vertaling van de *Amor Poenitens* en voor de moeite die hij had gedaan ter vrijgeving van de present-exemplaren:

'Aan u, hoogerwaarde abt en zeer geliefde broeder, heeft het werk *Amor Poenitens* niet alleen een nieuwe geboorte te danken, schoner dan de eerste, doch ook de bevrijding uit gevangenschap.⁴⁹²

Ook Pierre Nicole ontving een hartelijke dankbetuiging voor zijn bemoeienissen inzake de verdeling van de present-exemplaren in Frankrijk.⁴⁹³

Op 9 juli 1683 had Neercassel zijn agent in Rome, Du Vaucel, met vreugde doen weten, dat Bossuet gunstig over zijn werk geoordeeld had en dat het noch in Frankrijk, noch in de Nederlanden, noch in Duitsland op tegenstand stuitte. Daarom gaf hij nogmaals uiting aan zijn verwachting, dat het boek ook in Rome goed ontvangen zou worden.⁴⁹⁴ Du Vaucel, wiens brief die van Neercassel kruiste, zette in zijn schrijven van 24 juli 1683 echter een domper op dat optimisme. Vanuit Rome liet hij weten, dat de *Summa Christiana* van Bon de Merbes daar veroordeeld dreigde te worden, evenals de *Specimina* van Gilles Gabriëlis, welke beide werken als te rigoristisch werden beschouwd. Hij hoopte, dat de *Amor Poenitens* van Neercassel, waar hij nog steeds op wachtte, het er beter af zou brengen.⁴⁹⁵ Een maand later wist Du Vaucel nog steeds niet, of het werk van Neercassel in Rome was aangekomen. Hij was zeer blij met de goede ontvangst, die het werk overal genoot. Daarom vond hij het zo jammer, dat de voor Rome bestemde exemplaren zo lang op zich lieten wachten. Van de andere kant had die vertraging, volgens hem, ook wel een goede zijde. Nu het werk overal zo geprezen werd, behoefde men niet meer zo bang te zijn voor ongunstige kritiek in Rome, zodra het daar beschikbaar was.⁴⁹⁶

⁴⁹² Neercassel aan Le Roy, 03 02 1684, PR 6137 (origineel): 'Quemadmodum novam nativitatem eamque prima nobiliorem, tibi Abbas Reverendissime et frater Amantissime, debet *Amor Poenitens* ita te oportet ut colat tamquam e captivitate liberatorem'

⁴⁹³ Neercassel aan Nicole, 04 02 1684, OBC 610 en PR 2654*

⁴⁹⁴ Neercassel aan Du Vaucel, 09 07.1683, OBC 632 (origineel)

⁴⁹⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 24.07.1683, OBC 593, f. 4822'-4823'. De *Summa Christiana* van Bon de Merbes werd uiteindelijk met veroordeeld, doch de *Specimina* van Gabriëlis tot twee maal toe, eerst op 27 september 1679, en later op 2 september 1683 de verbeterde editie Hurter, *Nomenclator*, IV, kol 616 v

⁴⁹⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 21 08 1683, OBC 593, f 4824'-4825'.

Merkwaardig is, dat Du Vaucel op 5 februari 1684 liet weten, dat – voor zover hij wist – de voor Rome bestemde exemplaren nog steeds niet aangekomen waren,⁴⁹⁷ terwijl Buonvicini op 15 januari toch al had gemeld, dat hij ze, zij het zwaar gehavend door de regen, ontvangen had, en ze reeds aan het uitdelen was.⁴⁹⁸ Du Vaucel werd in diens brief wel niet genoemd bij degenen, aan wie hij een exemplaar zou overhandigen; maar het is moeilijk aan te nemen, dat hij de trouwe agent van Neercassel, met wie hij in nauw contact stond, onkundig had gelaten van de ontvangst der boeken. Of zou Du Vaucel zich misschien wat gepasseerd gevoeld hebben, omdat de uitdeling aan Buonvicini was toevertrouwd? Uit zijn schrijven blijkt dat overigens niet. Integendeel, hij drukte er zijn vreugde over uit, dat Le Roy de boeken in Parijs had weten vrij te krijgen.

Niet alleen in het Frans, ook in het Nederlands werd het werk van Neercassel inmiddels vertaald. Johannes Roos,⁴⁹⁹ pastoor te Delft, had zich daarmee belast. Neercassel moedigde hem daarin aan en gaf hem nuttige wenken voor die onderneming:

‘U Eerwarde zal aan zich gelieven te nemen de vrijheid van in ’t vertalen meer te letten op den rechten zin der spreuken wel uijt te drucken als wel den eigendom der latijnsche woorden, gelijk de Fransche vertaelders ook gewoon zijn te doen.’⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Du Vaucel aan Neercassel, 05 02.1684, OBC 593, f. 4826’-4827’.

⁴⁹⁸ Buonvicini aan Neercassel, 15 01 1684, OBC 591, f. 3998’^m v.

⁴⁹⁹ Joannes Roos (1620-1703), gewezen remonstrant, die na zijn overgang tot de katholieke kerk (1643) intrad bij het Franse Oratorium en daarna belangrijke posten in de Hollandse Missie bekleedde. In 1665 werd hij pastoor te Delft; daarna aartspriester van Delfland en lid van het Utrechtse Kapittel. Hij correspondeerde met A. Arnauld en stond onder diens invloed. J. Tans, *Bossuet en Hollande*, 105.

⁵⁰⁰ Neercassel aan Roos, 06 02 1684, OBC 610.

DE TWEDE EDITIE VAN DE AMOR POENITENS

1. Voorbereidingen voor de tweede editie

De verkoop van de *Amor Poenitens* verliep zo voorspoedig, dat het werk tegen half januari 1684 al uitverkocht was⁵⁰¹ Mede hierom begon Neercassel aan de voorbereiding van de tweede druk. Hij was van plan zijn tractaat grondig te herzien en aanmerkelijk uit te breiden om zijn leer over het sacrament der Biecht nog nader te preciseren en te staven. Het boek moest zo geredigeerd worden, dat geen zinnig mens er iets op aan te merken zou hebben Dit klemde temeer, daar tussen alle gunstige reacties door op 21 december 1683 te Mainz een geschrift was verschenen van een zekere Joannes Peresius,⁵⁰² getiteld *In Librum cui titulus Amor Poenitens . auctore Joanne Castoriensi animadversionum Decas prima*⁵⁰³ Neercassel meldde dit aan zijn vriend Casom.⁵⁰⁴ De bisschop was van plan – dat schreef hij tenminste – het geschrift van Peresius maar te negeren, daar hij in de tweede editie van zijn werk al diens aantijgingen wel zou ontzenuwen Toch was hij er blijkbaar niet gerust op, want diezelfde dag nog vroeg hij aan Arnauld, wat die van het bewuste werkje dacht, of hij er op moest reageren, en – zo ja – hoe.⁵⁰⁵ En met gelijke post vroeg hij Ruth d'Ans goed te noteren, wat Arnauld op het geschrift had aan te merken en wat er, naar diens mening, tegen in gebracht kon worden⁵⁰⁶

Arnauld achtte de opwerpingen van het geschrift van Peresius zó armzalig en beneden alle peil, hij maakte zich zó kwaad over de onbeschaamde manier van schrijven van de auteur, dat Ruth d'Ans de voorlezing ervan maar gestaakt had Als Neercassel er toch nog iets in zou vinden, wat hij de moeite van een reactie waard achtte, dan zou Ernest daar wel met Arnauld over spreken en hem nader berichten.⁵⁰⁷

Ten einde de tweede editie zo veilig mogelijk te stellen verzocht de

⁵⁰¹ Neercassel aan Arnauld, 14 01 1684, OBC 610 en PR 2654*, gedrukt, OAA, II, 382 De mij ten dienste staande bronnen bevatten geen gegevens aangaande de omvang van de oplagen der beide edities

⁵⁰² Volgens J G Jochers, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, 5 Ergänzungsband, kol 1888, is Joannes Peresius een jezueet te Mainz

⁵⁰³ Dit werk in-12° omvat 75 bladzijden

⁵⁰⁴ Neercassel aan Casom, 14 01 1684, OBC 598

⁵⁰⁵ Neercassel aan Arnauld, 14 01 1684, OBC 610, gedrukt, OAA, II, 382

⁵⁰⁶ Neercassel aan Ruth d'Ans, 14 01 1684, OBC 610

⁵⁰⁷ Ruth d'Ans aan Neercassel, 23 01 1684, OBC 591, f 4003^a-4004^a, gedrukt, OAA, II, 383

bisschop én Arnauld én Ruth d'Ans én Nicole hem bovendien nog mee te delen, wat er in het algemeen ter versterking van de argumentatie in de *Amor Poenitens* nog kon worden aangedragen.⁵⁰⁸ Arnauld was van mening, dat er in een nieuwe editie niets veranderd behoefte te worden, hoogstens enkele zaken van typografische aard, daar er volgens hem niets gepubliceerd was, wat daartoe noopte. Bovendien zouden de tegenstanders iedere verandering kunnen aangrijpen als een bevestiging van hun kritiek.⁵⁰⁹

Op 9 maart deelde Neercassel Guillaume Le Roy mee, dat de druk van de tweede editie spoedig van start zou gaan.⁵¹⁰ De volgende dag berichtte hij Arnauld, dat hij belangrijke toevoegingen klaar had, die hij te zijner tijd graag aan Ruth d'Ans en Gerberon ter beoordeling zou voorleggen, en vervolgens aan Arnauld zelf.⁵¹¹

Na het requisitoir van Joannes Peresius waren er ook in het begin van het jaar 1684 enkele ongunstige reacties tegen de *Amor Poenitens* verschenen. In de Nederlanden was een anoniem werkje uitgekomen, dat niet alleen objecties van leerstellige aard tegen het werk inbracht, doch ook bezwaar maakte tegen bepaalde scherpe uitdrukkingen.⁵¹² Verder had een augustijn, François Bassery,⁵¹³ geestverwant van zijn in Rome verblijvende ordegenoot Michaël van Hecke, zich tegen het werk gekant.⁵¹⁴ Bovendien hadden Van Hecke en Wijnants O.P. in Rome reeds een aantal stellingen uit het werk gedistilleerd en aan het H. Officie ter veroordeling voorgelegd.⁵¹⁵ Van Hecke was overigens zeer te spreken over Boek I van de *Amor Poenitens*, dat over de volmaakte liefde tot God handelt. Tegen Boek II echter, dat over de praktijk van het biechthoren gaat, had hij grote bezwaren. Hij achtte de daarin verdedigde praktijk te streng en alleen maar geschikt om de mensen

⁵⁰⁸ Neercassel aan Ruth d'Ans, 14 01 1684, OBC 610.

⁵⁰⁹ Ruth d'Ans aan Neercassel, 23 01.1684, OBC 591, vgl. noot 507.

⁵¹⁰ Neercassel aan Le Roy, 09 03.1684, OBC 610

⁵¹¹ Neercassel aan Arnauld, 10 03 1684, OBC 610 en PR 2654+

⁵¹² Neercassel aan kard. Casanate, 24 03 1684, OBC 598

⁵¹³ François Bassery O S A, confrater en vriend van Michael van Hecke O.S.A. (L. Ceyssens O F M., *Sources (1680-1682)*, xxix) Bassery was prefect van de Hollandse Missie der augustijnen vanaf 1684 tot aan zijn dood in 1689. N. Teeuwen, 'Het obituarium van het Augustijnen-klooster te Brussel', 281

⁵¹⁴ Neercassel aan Casoni, 24 03 1684, OBC 598.

⁵¹⁵ Wij weten dit uit een schrijven van 11 april 1684 van een onbekende aan een onbekende te Brussel, dat te vinden is in OBC 591, zonder folionummer, ingevoegd achter f. 4039. Vgl. Du Vaucel aan Ruth d'Ans, 17 06.1684, AAM, Jans. 10 'Le p. Van Hek et le p. Winand ont dénoncé le livre'; en de brief van Neercassel aan Quesnel van 03 08 1684, OBC 610, gedrukt, J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 167, waar de vijandschap van pater Wijnants tegenover Neercassel wordt verklaard

scrupuleus te maken en onrust in de Kerk te zaaien. Die augustijn Van Hecke ging door voor een 'onstuimig en heftig' man.⁵¹⁶ Om tijd te winnen en om te voorkomen, dat hij al te hard van stapel zou lopen had Casoni, de invloedrijke medewerker van paus Innocentius XI, hem verzocht zijn bezwaren op schrift te stellen. Casoni zou dan wel zorgen, dat Neercassel ze in handen kreeg en er op zou antwoorden.⁵¹⁷

Volgens Du Vaucel, Neercassels toegewijde agent te Rome, was het echter te verwachten, dat ook andere regulieren tegen het werk zouden ageren, vooral tegen Bock II, dat een praktijk voorstond die volkomen inging tegen de in Rome gebruikelijke. Ja, het was volgens hem zelfs niet uitgesloten, dat ook welgezinde mensen Neercassel zouden verwijten onbereikbare idealen na te streven. En als men dan zag wat er zoal op de Index van de verboden boeken geplaatst werd, dan was het werk van Neercassel waarschijnlijk ook niet veilig. Du Vaucel vreesde vooral de dominicaan Raimundo Capizucchi.⁵¹⁸ Deze invloedrijke curie-kardinaal, een bekend theoloog, had onder meer een omvangrijk werk geschreven, getiteld *Quaestiones theologicae selectae* (1684), waarin hij, onder andere, bepaalde kwesties betreffende het sacrament van de Biecht behandelde op een manier die lynrecht stond tegenover de opvattingen van Neercassel.⁵¹⁹

In die omstandigheden is het te begrijpen, dat Neercassel zich beijverde de autoriteiten te Rome op de hoogte te stellen van de vele veranderingen en verzachtungen, die hij in de tweede editie van zijn werk wilde aanbrengen en die verderop uitvoerig ter sprake komen. Op die manier hoopte hij zowel de tegenstanders tot zwijgen te brengen c.q. tegemoet te komen, als verdedigers te winnen. Naast het onschatbare werk van zijn agent Du Vaucel, had de apostolisch vicaris vooral zijn hoop gesteld op de hulp en de bescherming van Lorenzo Casoni, op de hem zeer goed gezinde kardinaal Girolamo Casanate en op Andrea Buonvicini, de rector van het College der Propaganda, door wier toedoen hij andere Romeinse autoriteiten hoopte te winnen.

Hij deelde kardinaal Casanate mee, dat in de Zuidelijke Nederlanden

⁵¹⁶ Volgens de uitgevers van OAA, II, 414, noot b, karakteriseerde Casoni in een brief van 30 januari 1684 aan Neercassel (niet aanwezig in OBC) Van Hecke aldus: 'vehementi et acri natura'

⁵¹⁷ Du Vaucel aan Arnould, 29.04 1684, gedrukt OAA, II, 414-416

⁵¹⁸ Raimundo Capizucchi O.P., geboren 1616, gestorven 22 april 1691. In 1640 trad hij in bij de dominicanen. Van 1650-1654 was hij secretaris van de Index, van 1654-1663 en van 1673-1681 magister Sacri Palatii. Paus Innocentius XI verleende hem in 1681 de waardigheid van kardinaal. Capizucchi was de jansenisten zeer vijandig gezind. J. Quéfif-Echard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, II, 729-730, *DBI*, 18, 573-575

⁵¹⁹ Du Vaucel aan Arnould, 29.04 1684, OAA, II, 414-416

het bericht werd verspreid, dat zijn tegenstanders naar een veroordeling van zijn werk streefden Neercassel voegde eraan toe, dat hijzelf niet zo onder de indruk van die geruchten was, maar dat hij het toch verstandig vond zijn *Amor Poenitens* in de bescherming van de kardinaal aan te bevelen Immers indien zijn werk, dat vooral in het eerste deel zozeer de nadruk legt op de alles overtreffende liefde tot God, veroordeeld werd, zou dat zijn Missie-gebied grote schade toebrengen De geloofsgenoten zouden in hun geloof gaan wankelen, en de lutheranen en calvinisten zouden er weer aanleiding in vinden de Roomse Kerk te verwijten, dat zij het voornaamste gebod, de liefde tot God, had afgeschafft Die laster nu had hij in zijn Eerste Boek juist zo omstandig weerlegd ⁵²⁰

Aan Casoni schreef Neercassel een brief van vrijwel dezelfde strekking en met hetzelfde doel zijn werk in Rome veilig te stellen door het invloedrijke verdedigers te bezorgen ⁵²¹

Beide brieven verzond de bisschop aan Buonvicini met het verzoek ze na lezing aan de geadresseerden door te geven ⁵²² Op die manier wist ook de rector van het Collegium Urbanum, hoe hij Neercassel kon helpen

Wegens zijn notoire jansenistische sympathieën had Du Vaucel in Rome uiteraard niet overal toegang Bovendien had hij geen erkende status Hij beschouwde zichzelf als een echte 'geheim agent' en als iemand die 'incognito' diende te blijven ⁵²³ Daarom achtte Neercassel het nodig ook naar andere pleitbezorgers in Rome uit te zien die wellicht een grotere actieradius hadden De reeds genoemde Andrea Buonvicini was zo iemand Deze rector van het College der Propaganda had veel contact met de autoriteiten die direct betrokken waren bij het toezicht op Neercassels Missie-gebied Met Casoni en paus Innocentius XI zelf behoorde hij tot de Romeinse groep die de strenge moraal was toegeëerd Voor het geval ook Buonvicini verhinderd was of beperkt in zijn mogelijkheden, wilde Neercassel tevens anderen inschakelen Zo schreef hij aan Buonvicini

'Er is in Rome een zeer vroom man, een bekende van Casoni, die onze zaken wellicht zou kunnen behartigen, als u verhinderd is of als men u belet mijn zaken te behartigen' ⁵²⁴

⁵²⁰ Neercassel aan kard. Casanate, 12 05 1684 OBC 598

⁵²¹ Neercassel aan Casoni ASV, FC 24 f 181'-182' (origineel) ook in OBC 598 (copie)

⁵²² Neercassel aan Buonvicini 12 05 1684 OBC 598

⁵²³ Du Vaucel aan Codde 08 12 1691 OBC 651, f 118'-121'

⁵²⁴ Est in Urbe vir magnae pietatis Illustrissimo Casono notus is forte nostra curare posset negotia dum tu Domine Perillustris aut impedis aut etiam prohiberis nostris negotiis intendere Neercassel aan Buonvicini 19 05 1684 OBC 598

Het was niet met zekerheid vast te stellen, wie hier bedoeld wordt. Ik veronderstel Louis Maille,⁵²⁵ gewezen docent aan het seminarie te Aix-en-Provence en naaste medewerker van kardinaal Grimaldi; waarschijnlijk de man over wie Du Vaucel enige weken tevoren aan Neercassel had geschreven:

‘Nous avons cru le (d.w.z. een exemplaar van de *Amor Poenitens*) devoir prêter aussitôt à un bon Ecclésiastique de M. le Cardinal Grimaldi, venu depuis peu en cette ville, qui est habile et très zélé pour la bonne morale. J’ai su aujourd’hui que cet Ecclésiastique l’a lu avec une extrême satisfaction.’⁵²⁶

en over wie Neercassel op zijn beurt aan Ernest Ruth d’Ans in het Latijn schreef:

‘Er is op het ogenblik in Rome iemand (in margine: M. Maille) van zijn huisgenoten (nl. van kardinaal Grimaldi), die de gezonde leer zeer is toegedaan. Deze beveelt de *Amor Poenitens* overal aan en verdedigt het werk tegen degenen die het aanvallen.’⁵²⁷

Hoe het ook zij, van Louis Maille horen we in het vervolg overigens niet veel meer. Des te meer echter van een andere ‘familiaris’ van kardinaal Grimaldi, namelijk Jean François Genet,⁵²⁸ de broer van de bisschop van Vaison, François Genet. Du Vaucel had hem een exemplaar van de *Amor Poenitens* ter lezing gegeven, omdat de man bekend stond als een bekwaam theoloog van onbesproken gedrag. Hij was afkomstig uit Avignon en viel derhalve onder de rechtsmacht van de pauselijke staat en niet onder die van Frankrijk. Daarom behoefde hij de Franse curiekardinaal d’Estrées⁵²⁹ niet naar de ogen te zien, noch diens broer

⁵²⁵ Louis Maille (of Magle), geboren te Brignoles in 1657, gestorven te Parijs in 1738. Hij was professor aan het seminarie te Aix-en-Provence. Later ging hij naar Rome, waar hij fungeerde als theologisch adviseur van kardinaal Howard (Norfolk) en vervolgens als professor aan het College Sapientia. Hij volgde Du Vaucel op als zaakgelastigde van Petrus Codde. In 1710 werd hij, op beschuldiging van jansenisme, in de Engelenburcht te Rome gevangen gezet tot 1715. Daarna keerde hij weer naar Frankrijk terug. E. Jacques, *Les années d’exil*, 422, noot 36, en J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 204, noot 2.

⁵²⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 22.04 1684, PR 2655.

⁵²⁷ ‘Est nunc in Urbe unus ex eius familiaribus sanctioni disciplinae addictissimus. Is passim Amorem Poenitentem commendat et contra inimicos assertit.’ Neercassel aan Ruth d’Ans, 18.05 1684, OBC 610.

⁵²⁸ Jean François Genet, de broer van de bisschop van Vaison, François Genet, werd beschouwd als jansenist. Als er in 1687 sprake is van zijn benoeming tot bisschop van Carpentras, weet Lodewijk XIV dat te verhinderen. Hij is gestorven in 1716. E. Jacques, *Les années d’exil*, 358.

⁵²⁹ Kardinaal César d’Estrées was aanvankelijk een groot bewonderaar van Antoine Arnauld. Onder invloed van Harlay, de aartsbisschop van Parijs en terwille van

François Annibal d'Estrées, de Franse gezant te Rome, en was hij vrijer in zijn bewegingen. Deze Jean Genet was de ideeën van de *Amor Poenitens* zeer toegedaan, daar hij ze volkomen in overeenstemming achtte met die van de H. Carolus Borromeus en die van de hoogbejaarde kardinaal Jérôme Grimaldi. Hij stond in nauwe relatie met Casoni, aan wie hij zijn grote waardering voor het werk van Neercassel had geuit. Dit was voor Casoni aanleiding geweest om de bij het H. Officie in onderzoek zijnde eerste editie van de *Amor Poenitens* des te krachtiger te verdedigen en bij de paus in een gunstig daglicht te stellen. De paus op zijn beurt had beloofd te verhinderen, dat men iets tegen het werk zou ondernemen. Ook enkele kardinalen en consultoren van het H. Officie waren door Casoni benaderd ten gunste van de *Amor Poenitens*.

Du Vaucel was dan ook van mening, dat de zaak er goed voor stond.⁵³⁰ Toch raadde hij Neercassel aan voor alle zekerheid nog verzoeken tot aanbeveling van zijn werk te richten tot de kardinalen Azzolini, Altieri, prefect van de Propaganda Fide, en wederom aan Casanate, alle drie lid van de speciale commissie van kardinalen voor de aangelegenheden van het Noord-Nederlandse Missie-gebied.⁵³¹

In al die brieven beijverde Neercassel zich de autoriteiten in Rome op de hoogte te stellen van de vele veranderingen en verzachtingen, die hij in de tweede editie van zijn werk al had aangebracht. In de lente van het jaar 1684 lichtte hij een aantal vrienden en enkele autoriteiten daarover nader in.⁵³²

Lodewijk XIV had hij zich later ontpopt als zijn tegenstander E Jacques, *Les années d'exil*, 18, noot 38, en 254, noot 39

⁵³⁰ Du Vaucel aan Neercassel, 03 06 1684, OBC 593, f 4830'-4831'.

⁵³¹ De andere leden van die commissie waren de kardinalen Ottoboni, Colonna en Norfolk (Howard) E Jacques, *Les années d'exil*, 386

⁵³² Neercassel aan Le Roy, 09.03 1684, OBC 610 'Quod capita libri in articulos secunda et articulis singulis sua summaria duxeris praefigenda, probo magnopere, atque imitabor in altera editione qua hic brevi inchoatur' - 'Ik ga graag akkoord met uw plan om de hoofdstukken van het boek onder te verdelen in artikelen en ieder artikel te laten voorafgaan door een korte inhoud Ik zal dat zelf toepassen in de tweede editie, waaraan we hier binnenkort gaan beginnen' Neercassel aan Arnauld, 10 03 1684, OBC 610 'J'ai fait des additions considérables au livre de l'Amour Pénitent' Neercassel aan kard. Casanate, 24 03 1684, OBC 598 'Aliquot etiam capitibus auxi secundam editionem, et prioribus capitibus non pauca inserui quae libro lucem et veritatem addent' - 'Ook heb ik de tweede editie met enkele hoofdstukken uitgebreid, en heb ik aan de bestaande hoofdstukken heel wat toegevoegd, dat de duidelijkheid en de overtuigingskracht van het werk ten goede komt' Neercassel aan Casoni, 24 03 1684, OBC 598 'Librum de Amore Poenitente auctiorem et correctiorem brevi in lucem dabo Prima editio avide distracta est' - 'Ik zal het boek over de Berouwvolle Liefde binnenkort in een meer uitgebreide en verbeterde vorm uitgeven De eerste editie is gretig afgenomen'

Juist in die tijd, op 13 maart 1684, stierf Guillaume Le Roy, de abt van Haute Fontaine, die de *Amor Poenitens* in het Frans vertaald had. Neercassel verzocht Germain Vuillart, de secretaris van de overledene, de zorg voor het manuscript van die vertaling op zich te nemen, doch met de uitgave ervan te wachten tot de toevoegingen en wijzigingen van de tweede editie erin waren opgenomen.⁵³³

Die tweede editie was niet alleen nodig, omdat de eerste vrijwel uitverkocht was, maar ook – en nog meer – omdat Neercassel onder de druk van toenemende kritiek en tegenstand zich gedwongen voelde zijn opvattingen nader toe te lichten en al te scherpe uitdrukkingen wat af te zwakken. De bisschop zocht daarbij, zoals ook bij de uiteindelijke vormgeving van de eerste editie, de medewerking van Du Vaucel en diens vrienden in Rome⁵³⁴ en van Arnauld en diens medewerkers in Brussel. En naar gelang hij met de redactie van de tweede editie vorderde, zond hij hun gedeelten van het werk toe. Over het algemeen deed Du Vaucel, in overleg met zijn vrienden, de suggesties ter wijziging of aanvulling van de door Neercassel voorgestelde veranderingen en legde de bisschop die weer aan Arnauld voor alvorens ze definitief in zijn tweede editie te verwerken.

In april 1684 had Neercassel zijn zaakgelastigde in Rome uitvoerig ingelicht over de, zijns inziens, aan te brengen wijzigingen ten einde via hem Casoni ervan op de hoogte te stellen.⁵³⁵ In zijn meergemelde brief aan Casanate⁵³⁶ somde Neercassel de toevoegingen en verbeteringen op, die hij toen reeds in de op stapel staande tweede editie had aangebracht. Hij had het werk met twaalf hoofdstukken uitgebreid, zeven in het Eerste Boek en vijf in het Tweede. Bovendien had hij aan een aantal reeds bestaande hoofdstukken een of meer paragrafen toegevoegd.

⁵³³ Neercassel aan G. Willaert, 13 04 1684, OBC 610, PR 2654. Die Franse vertaling van Le Roy is nooit verschenen. Vgl. hoofdstuk III, noot 481.

⁵³⁴ Dat waren vooral de reeds genoemde Jean François Genet (noot 528), Antoine Charlas (1634-1698), in de correspondentie van Du Vaucel Don Giuseppe genoemd. Deze was naaste medewerker van François de Caulet, bisschop van Pamiers, in welke stad hij president van het seminarie was. Om te ontkomen aan de maatregelen, die Lodewijk XIV tegen de geestelijkheid van Pamiers nam wegens de houding van Caulet in de regaleen-kwestie, week hij uit naar Rome (E. Jacques, *Les années d'exil*, 421-422). Verder nog Henri Disnematin Dorat (1638-1701), in de correspondentie van Du Vaucel le Prieur de Saint-Just genoemd. Hij was aartspreester van Ax, bij Foix, en werd in 1678 door Caulet als diens procurator naar Rome gezonden (E. Jacques, *Les années d'exil*, 422). Tenslotte is nog te noemen Louis Maille (noot 525).

⁵³⁵ Dit blijkt uit een brief van Du Vaucel aan Neercassel van 22 04 1684, OBC 593, f. 4828-4829. De desbetreffende brief van Neercassel aan Du Vaucel heb ik niet kunnen vinden.

De aanvullingen op het Eerste Boek hadden vooral ten doel de leer van het contritionisme – de noodzaak van volmaakte liefde tot God voor zondenvergeving – nog sterker dan in de eerste editie te funderen op uitspraken van theologen of kerkelijke autoriteiten. Zo citeerde hij in het geheel nieuwe hoofdstuk 27 van Boek I de catechismussen die in het begin van de Reformatie door diverse Duitse bisschoppen waren uitgegeven en die alle het contritionisme verkondigden; en beriep hij zich op vooraanstaande theologen uit de zestiende eeuw, zoals Joannes Eck⁵³⁷ Joannes Gropper⁵³⁸ en Alfonsus de Castro O.F.M.⁵³⁹ Van de andere kant voegde hij aan hoofdstuk 14 drie paragrafen toe om aan te tonen, dat de vrees voor straf nuttig is voor hen die nog niet tot inkeer zijn gekomen, en laste hij een heel hoofdstuk (18) in om te bewijzen, dat de vrees voor de hel niet slecht is, zoals Luther beweerde, alhoewel het verkeerd is ze geheel van de liefde tot God gescheiden te houden. Ook wijdde hij een nieuw hoofdstuk (30) aan de opvatting van Thomas van Aquino inzake de kwestie, hoe de betekenis van de absolutie te rijmen is met de rechtvaardiging door de contritio.⁵⁴⁰

De aanvullingen op het Tweede Boek hadden voornamelijk betrekking op de praktijk van de zondenvergeving, speciaal op het uitstel van absolutie en op de voorwaarden die de H. Carolus Borromeus aan de penitenten stelde alvorens hen tot de absolutie toe te laten. Tevens had de auteur in een nieuw hoofdstuk 19 ter verdediging van de praktijk der absolutie-verdaging nog argumenten aangedragen, ontleend aan Frede-

⁵³⁶ Neercassel aan kard. Casanate, 12 05 1684, OBC 598.

⁵³⁷ Joannes Eck, eigenlijk Joannes Maier, doch Eckius genoemd naar de plaats Egg (Zwaben), waar hij op 13 november 1486 geboren werd. In 1510 werd hij tot priester gewijd. Hij was professor in de H. Schrift aan de universiteit van Ingolstadt, en staat bekend als tegenstander van Luther. Eck heeft veel belangrijke theologische studies gepubliceerd. Hij is gestorven te Ingolstadt op 10 februari 1543. *LTK*, III, kol. 642-644.

⁵³⁸ Joannes Gropper is geboren te Soest (Westfalen) op 24 februari 1503. Hij was theoloog en jurist. Door zijn toedoen bleef Keulen voor de katholieke kerk behouden. Hij is gestorven te Rome op 13 maart 1559. *LTK*, IV, kol. 1241-1242.

⁵³⁹ Alfons de Castro werd geboren in 1495 te Zamora (Spanje). Op 15-jarige leeftijd werd hij franciscaan. Hij doceerde dertig jaar lang theologie in het klooster van zijn Orde te Salamanca en gold als een van de welsprekendste kanselredenaars van zijn tijd. Hij was biechtvader van Karel V. In 1557 werd hij benoemd tot aartsbisschop van Compostella, doch nog vóór de bisschopswijding stierf hij te Brussel op 3 februari 1558. Zijn meest bekende werk is *Adversus omnes haereses, libri XIV*. Didymus Beaufort O.F.M., 'Alfonsus de Castro als bron voor Hugo de Groot's *Mare Liberum*', 205-218. Volgens deze auteur heeft Hugo de Groot in zijn *Mare Liberum* (1609) Alfons de Castro's *De potestate legis poenalis* (1550) als bron gebruikt.

⁵⁴⁰ Wat de aanvullingen op het Eerste Boek betreft, kunnen we recapitulerend zeggen, dat de hoofdstukken 17, 18, 26, 27, 30, 33 en 34 van de tweede editie geheel nieuw zijn, en dat de hoofdstukken 14 en 23 zijn aangevuld.

nicus Borromeus (1564-1631), oomzegger van de H Carolus, aan Luis de Granada (1504-1588), Hugo Menardus (1585-1644), Denis Petau (1583-1652) en aan Maldonatus (1534-1583), om nog te zwijgen van de vele uitspraken van kerkvaders en pausen. En in een ander geheel nieuw hoofdstuk (15) had hij uiteengezet, dat in de oude Kerk de voldoening voorafging aan de sacramentele absolutie, hetgeen zou kunnen wijzen op een gevestigde praktijk van uitstel van absolutie.⁵⁴¹

Volgens enkele zeer bekwame theologen die hij de nieuwe tekst ter lezing had gegeven,⁵⁴² zo schreef Neercassel aan Du Vaucel, was het werk nu rijker in inhoud, sterker in zijn argumenten, aangenamer te lezen en tegen iedere objectie bestand.⁵⁴³ Du Vaucel had kort tevoren betoogd, dat Neercassel niet de indruk moest wekken bevreesd te zijn voor het decreet van Alexander VII,⁵⁴⁴ dat de contritionisten en de attritionisten verbood elkander te verketteren, en dat hij daarom niet meer verzachtingen moest aanbrengen dan hij reeds gedaan had.⁵⁴⁵ Om hem op dat punt gerust te stellen deelde Neercassel hem mee

‘De enkele verzachtingen, die ik nog heb aangebracht, heb ik zo gematigd, dat de waarheid er niet door tekort wordt gedaan doch eerder versterkt wordt.’⁵⁴⁶

Met dat al was de tweede editie nu zo ver voorbereid, dat zij ter perse kon worden gelegd. Na aandachtige lezing van het manuscript hadden Gerberon en Van Blockhoven Neercassel het groene licht gegeven.⁵⁴⁷ De weduwe Schippers zou het werk zo spoedig mogelijk drukken. En Moedersohn zou ook voor die tweede editie toezicht houden op het hele drukproces. Wegens de vele toevoegingen was het zulk een omvangrijk werk geworden, dat het in twee delen zou worden uitgegeven.

⁵⁴¹ In het Tweede Boek van de tweede editie zijn de hoofdstukken 5, 6, 15, 19 en 20 geheel nieuw, en de hoofdstukken 17 en 21 sterk uitgebreid.

⁵⁴² Met die bekwame theologen zijn ongetwijfeld bedoeld Gerberon en Theodorus van Blockhoven. Neercassel aan Moedersohn 14 05 1684, OBC 610 en PR 2654⁺ ‘aestimo librum auctum proelo maturum esse. Ita etiam censent Gerberonius et Eruditissimus Blockhovius, qui diligenter librum auctum semel atque iterum legerunt et solemniter approbarunt’ – ‘ik ben van mening dat de vermeerderde tekst nu gedrukt kan worden. Ook Gerberon en Blockhoven zijn die mening toegedaan, nadat zij de vermeerderde tekst enige malen aandachtig hebben gelezen en er volmondig hun goedkeuring aan gegeven hebben.’

⁵⁴³ Neercassel aan Du Vaucel, 19 05 1684, OBC 632, PR 2654⁺

⁵⁴⁴ Vgl. hoofdstuk I, noot 98.

⁵⁴⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 22 04 1684, OBC 593, f. 4828⁻4829⁺

⁵⁴⁶ ‘Quae nonnihil emollivi, ita temperavi ut veritati nihil discerent, sed potius novum robur accesserit.’ Neercassel aan Du Vaucel, 19 05 1684, OBC 598, ook OBC 632 (origineel).

⁵⁴⁷ Neercassel aan Moedersohn, 14 05 1684, OBC 610 PR 2654⁻ (vgl. noot 542).

2 *Gedwongen uitstel van de tweede editie*

Het was Neercassel echter niet gegeven de her-uitgave van zijn *Amor Poenitens* zonder hindernissen het licht te doen zien. En evenals bij de eerste editie werd hij ook nu weer geconfronteerd met allerlei moeilijkheden, bezwaren, onzekerheden en vertragingen, die een doorsnee-mens alle moed ontnomen zouden hebben. Uit de mij ter beschikking staande bronnen blijkt echter niets van enige ontmoediging of wrevel bij Neercassel, en dat ondanks de vele zorgen die zijn uitgestrekt Missiegebied hem toch al verschaft. Dit mag bewondering wekken voor zijn uithoudingsvermogen en gemoedsrust.

Het begon aanstonds al met een zware morele druk van bevriende zijde vanuit Rome. Op aanraden van kardinaal Casanate drong Buonvicini er bij Neercassel sterk op aan met de uitgave van de tweede editie te wachten tot het H. Officie een uitspraak had gedaan over de eerste, die het in onderzoek had. Als de bisschop wist wat die Congregatie op het werk aan te merken had, kon hij de tweede editie in overeenstemming brengen met haar wensen.⁵⁴⁸ Ook Casoni raadde Neercassel dringend aan de tweede uitgave uit te stellen tot er vaststond, wat in het werk nadere verklaring behoefde of wat er gemitigeerd moest worden.⁵⁴⁹ Hij vreesde namelijk, dat het verschijnen van een tweede editie, terwijl de eerste nog in onderzoek was, een slechte indruk zou maken. En dat zou des te meer te betreuren zijn nu de zaak er, volgens hem, zo goed voor stond. De paus had zich namelijk door Casoni uitvoerig laten voorlichten en was volkomen gunstig gestemd. De augustijn Van Hecke, die, ondanks zijn afspraak met Casoni,⁵⁵⁰ er van af had gezien zijn objecties tegen het Tweede Boek op schrift te stellen, kreeg nu opdracht zich niet meer met de zaak te bemoeien. De dominicaan Wijnants legde zijn bezwaren tegen het gehele werk schriftelijk aan zijn medebroeder kardinaal Howard voor. Doch de theologisch adviseur van die kardinaal, Raimond Mailhat,⁵⁵¹ eveneens een dominicaan, had aan Du Vaucel gezegd, dat die bezwaren overdre-

⁵⁴⁸ Buonvicini aan Neercassel, 03 06 1684, OBC 591, f. 4071^r en v.

⁵⁴⁹ Casoni aan Neercassel, 10 06 1684, OBC 591, f. 4077^r en v.

⁵⁵⁰ Du Vaucel aan Arnauld, 29 04 1684, gedrukt, OAA, II, 414-416.

⁵⁵¹ Raimond Mailhat O.P., geboren te Pamiers in 1611. In 1634 trad hij in bij de dominicanen. Sinds 1680 stond hij wegens zijn gestrengheid van leer en zeden, zeer in de gunst van Innocentius XI, op wie hij veel invloed had. Hij is gestorven in 1683 te Rome. B. Neveu, *Pontchâteau*, 103-104, Quctif-Echard *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, II, 735.

ven, uiterst zwak gefundeerd en zeer tendentius waren⁵⁵² Bovendien had Wijnants zich danig gecompromitteerd door illegale praktijken Zo had hij in het kader van de controverse over het patronaatsrecht, dat enkele katholieke edelen voor zich opeisten tegen de rechten van Neercassel in, bewerkt dat zijn ordegenoot pater Saly O P³³ ten gunste van Floris Bam⁵⁵⁴ de parochie Rijswijk kreeg toegewezen als pastoor De secretaris van de Propaganda, Odoardo Cibo, broer van kardinaal Alderano Cibo, had dit bewerkstelligd met een door bedrog verkregen machtiging. Zowel Wijnants als Cibo werden hiervoor op de vingers getikt⁵⁵⁵ Wijnants geloofwaardigheid had daardoor in Rome een flinke deuk gekregen

De verdedigers van de *Amor Poemans* in Rome hadden dan ook goede hoop, dat alle misbaar en kritiek het werk uiteindelijk meer in de belangstelling zouden brengen en tot zijn recht zouden doen komen Zij achtten het zelfs niet uitgesloten, dat al dat gerucht de paus er tenslotte toe zou brengen de in het werk vervatte leer, waar hij persoonlijk volkomen achter stond, door zijn gezag te dekken, vooral op het punt van weigering en uitstel van absolutie En het was volgens hen van het grootste belang, dat Neercassel deze gunstige ontwikkeling niet verstoorde door een te vroegtijdige her-uitgave, waardoor hij de rechters van het H. Officie tegen de haren zou strijken

De bisschop was daarentegen van mening, dat zo'n her-uitgave met haar aanvullingen, nadere toelichtingen en verzachtingen diezelfde rechters juist gunstig kon stemmen, en Arnauld was het daarmee eens Daar Neercassel echter in geen geval zijn invloedrijke vriend Casom wilde ontstemmen, hield hij zich aan diens raad en maakte hij van dat uitstel gebruik om zijn werk nog verder te verbeteren en veilig te stellen In verband daarmee had hij dringend behoefte aan overleg met Arnauld en nodigde hij zijn Franse vriend uit weer eens naar de Noordelijke Nederlanden te komen.⁵⁵⁶ Arnauld ging op 5 juli 1684 op die

⁵⁵² Du Vaucel aan Neercassel, 10 06 1684, PR 2655. Uit een latere brief van Du Vaucel aan Ruth d'Ans van 17 06 1684 (AAM, Jans 10) blijkt die theologische adviseur van kardinaal Howard een 'pere Mailhat' te zijn. Ik veronderstel, dat daarmee bedoeld is de dominicaan Raimond Mailhat (noot 551) tenzij men met een foutieve schrijfwijze Louis Maille (noot 525) op het oog heeft gehad die in elk geval theologisch adviseur van kardinaal Howard was.

⁵⁵³ R. R. Post, *Romance Bronnen*, deel 2, 759.

⁵⁵⁴ Volgens A. J. A. Flamant, *Adelsbevestiging van Florentius Bam*, 253 is Floris Bam geboren op 8 maart 1647.

⁵⁵⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 24 06 1684, OBC 593, f. 4834-4835, PR 2655.

⁵⁵⁶ Neercassel aan Arnauld, 22 06 1684, OBC 610, PR 2654+.

uitnodiging in en nam met Ruth d'Ans zijn intrek in het buitengoed 'Torenvliet' van Hugo Franciscus van Heussen⁵⁵⁷ Hij bleef er tot half augustus

Eveneens ter versterking van de tweede editie had Ruth d'Ans, met instemming van Neercassel, zich beijverd een uittreksel uit het *Rituale* van Luik in het werk op te nemen. De bepalingen die daarin vervat waren boden een welkome aanvulling op de leer en de praktijk van de verschillende Duitse diocesen, waarvan Neercassel reeds de catechismussen had opgenomen. Ook dat *Rituale* (1592) stond namelijk de noodzaak van contritio voor en van eventueel uitstel van absolutie, alhoewel een latere toevoeging dit document een attritionistische zin had gegeven⁵⁵⁸

Maar niet alleen de vrienden in Rome en Brussel ijverden voor de *Amor Poenitens*, ook de vrienden in eigen huis droegen het hunne bij ter voorkoming van een veroordeling. Op 28 juni 1684 deed de clerus van de Noordelijke Nederlanden een dringend beroep op de paus om te voorkomen dat de goede naam van Neercassel door een veroordeling geschaad zou worden. En ook zij voerden het argument aan, dat een dergelijke veroordeling de protestanten in de kaart zou spelen en de laxe

⁵⁵⁷ Neercassel aan Du Vaucel, 07 07 1684, OBC 598 (copie) en OBC 632 (origineel) 'D Davy (Arnauld) heri advent in castellum tibi notum' - 'Arnauld is gisteren in het u bekende buitengoed aangekomen'

⁵⁵⁸ De volledige titel van dat *Rituale* (eigenlijk *Parochiale*), uitgegeven op last van bisschop Ernest Iuidde *Parochiale id est liber in quo plane continentur ea quae pastores praestare oportet in administratione sacramentorum et aliis plerisque peragendis quae ad parochiale munus spectant, jussu Ernesti*, Liege, Henri Hovius 1592. Onder het hoofdstuk *De Contritione* wordt op blz 50 vermeld 'Contritio est vehemens animi dolor quo poenitens detestatur et dolet de omnibus peccatis commissis propter Dei supremi boni offensam, cum firmo proposito amplius non peccandi. Dolor iste debet esse vehemens, nam attritio non sufficit. Debet esse de omnibus peccatis' - 'Contritio is een hevige ziele-smart, waardoor de boeteling alle zonden die hij bedreven heeft, veraschuwt en betreurt om de belediging God, het opperste goed, aangedaan, met het vaste voornemen om niet meer te zondigen. Die smart moet hevig zijn, want attritio is niet genoeg. Zij moet zich uitstrekken over alle zonden.' Ruth d'Ans had ontdekt, dat in een andere uitgave van dat *Parochiale* (van 1641, op last van bisschop Ferdinand van Beieren) een zinsned was toegevoegd, blijkbaar door een attritionist, zodat er te lezen stond 'Dolor iste debet esse vehemens nam attritio non sufficit per se ad remissionem peccati nisi cum absolute sacramentali. Debet esse de omnibus peccatis' - 'Die smart moet hevig zijn, want attritio op zich is niet voldoende tenzij in samenhang met de sacramentele absolutie. Zij moet zich uitstrekken over alle zonden.' Volgens Ruth d'Ans was die toevoeging volkomen in tegenspraak met de rest van de tekst. Ruth d'Ans aan Neercassel, 25 06 1684 OBC 591 f 4086'-4087'. De versiering van de vermelde teksten danken wij aan de welwillendheid van A. Deblon, archivaris van het bisdom Luik.

Hugo Franciscus van Heussen (1654-1719).

beweging evenzeer.⁵⁵⁹ Op aanraden van Du Vaucel schreef ook Neercassel zelf in die zin naar de kardinalen Ottoboni⁵⁶⁰ en Azzolini⁵⁶¹ met het dringend verzoek zijn werk te verdedigen tegen de aanvallen van zijn tegenstanders.⁵⁶² En ook hier weer het argument, dat een eventuele veroordeling de protestanten in de Republiek zou sterken in hun mening, dat het voornaamste gebod, de alles overtreffende liefde tot God, in de katholieke kerk zou zijn afgeschaft.⁵⁶³

Ook in Spanje was Neercassels werk middelerwijl in onderzoek bij de Inquisitie. Dat achtte men echter minder belangrijk. Het ging er vooral om wat Rome van het werk dacht.⁵⁶⁴

In ieder geval had Neercassel de tijdsruimte, die hem door het gedwongen uitstel van publicatie gelaten werd, goed besteed door zelf en met de hulp van anderen de eerste editie van zijn werk te verdedigen tegen alle kritiek en de tweede editie nog beter voor te bereiden. Hij had dan ook het gevoel, dat zijn werk, ondanks alle aanvallen van zijn tegenstrevers, veilig stond, getuige zijn brief van 1 juli 1684 aan Jacob Cats, pastoor te Gouda:

'Drie dagen geleden ontving ik het goede bericht uit Rome, dat de Amor Poenitens praktisch veilig staat ondanks afgrijselijke laster, valse argumenten en de gerichte aanvallen van de tegenstanders.⁵⁶⁵

Die onbekommerde gezindheid van de bisschop werd bovendien gevoed door Du Vaucel, die ter zelfder tijd schreef:

⁵⁵⁹ Clerus aan paus Innocentius XI, 28 06 1684, OBC 598. Du Vaucel en Casoni vonden het echter niet opportuun van die brief gebruik te maken. Du Vaucel aan Neercassel, 12 08 1684, OBC 593, f. 4848^r-4849^v. 'Il (Casoni) a reçu la lettre que plusieurs Curés de votre Mission ont écrite en faveur de l'*Amor Poenitens*. Mais nous sommes convenus qu'il n'étaut pas à propos de la rendre présentement, parce que cela aurait témoigné quelque appréhension et quelque défiance. On verra dans la suite s'il sera besom de s'en servir, ce que nous ne croyons pas.'

⁵⁶⁰ Kardmaal Pietro Ottoboni zal onder de naam Alexander VIII Innocentius XI als paus opvolgen. Onder zijn pontificaat (1689-1691) zal de *Amor Poenitens* al spoedig gesuspenseerd worden 'donec corrigatur' (20 juni 1690).

⁵⁶¹ Dezio Azzolini werd geboren op 11 april 1623 te Fermo en is gestorven in 1689 te Rome. Reeds in 1654 werd hij door Innocentius X tot het kardinaat verheven. Hij behoorde tot de commissie van kardinalen, die toezicht had op de Hollandse Missie en waarvan ook de kardinalen Casanate, Norfolk (Howard), Ottoboni, Altieri en Colonna deel uitmaakten. *DBI*, IV, kol. 768-771.

⁵⁶² Beide brieven zijn gedateerd 29.06 1684 en zijn te vinden in OBC 598.

⁵⁶³ Neercassel aan kard. Ottoboni, 29 06 1684, OBC 598.

⁵⁶⁴ Ruth d'Ans aan Du Vaucel, 09 06 1684, OBC 632 (origineel).

⁵⁶⁵ 'Nudius tertius ex Urbe optima nova accepi, nempe *Amorem Poenitentem*, licet atrocibus calumniis, licet fucatis argumentis, licet communi hostium conspiratione impetuum, quasi in tuto collocatum esse.' Neercassel aan Jacob Cats, 01 07 1684, OBC 610.

'Nous le (d.w.z. de *Amor Poenitens*) croyons maintenant tout à fait en sûreté.⁵⁶⁶

en die meldde, dat ook Casoni er zo over dacht, alhoewel deze wegens ambtsgeheim niet in details kon treden. Wel waarschuwde Casoni de bisschop voor Odoardo Cibo, de secretaris van de Propaganda Fide, die zeer op de hand van de reguleren was. Het leek hem beter, dat Neercassel de brieven, bestemd voor de kardinalen van de Propaganda, voortaan niet meer naar de secretaris zond, doch rechtstreeks naar de kardinalen zelf.⁵⁶⁷

Ondanks die gunstige situatie schreef Neercassel toch nog een brief aan kardinaal Altieri⁵⁶⁸ om ook diens hulp in te roepen. In dat schrijven legde hij verband tussen zijn eigen strijd tegen het 'Ius patronatus'⁵⁶⁹ en de verbeterde strijd van pater Wijnants O.P. tegen de *Amor Poenitens*.⁵⁷⁰

Indien Neercassel al de hoop mocht koesteren, dat Casoni in deze tamelijk gunstige omstandigheden niet meer zo sterk gekant zou zijn tegen de onverwijld uitgegave van de tweede editie, dan moest hij die hoop toch al weer spoedig laten varen wegens nieuwe aanvallen op zijn werk.

Tot dan toe hadden Van Hecke en Wijnants hun kritiek voornamelijk op het Tweede Boek van de *Amor Poenitens* gericht, waarin het gaat over de juiste toepassing van de sleutelmacht. Beider opwerpingen tegen de daarin voorgestane strenge biechtpraktijk waren overigens reeds als van nul en gener waarde afgewezen.⁵⁷¹ De verantwoordelijke

⁵⁶⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 01 07 1684, OBC 593, f. 4836-4837

⁵⁶⁷ Casoni aan Neercassel, 01 07 1684, OBC 591, f. 4088^r en v

⁵⁶⁸ Neercassel aan kard. Altieri, 07 07 1684, OBC 598

⁵⁶⁹ Patronaatsrecht het recht van een stichter van een kerk en diens erfgenamen om een pastoor aan te stellen Vgl. noot 555

⁵⁷¹ Na eerst gezegd te hebben, dat sommige mensen zijn tegenstanders zijn geworden, omdat hij zich, in opdracht van de paus, verzet heeft tegen degenen die, met een beroep op het patronaatsrecht, de Kerk hier tot slavernij wilden brengen en de Missie uit de handen van priesters in die van leken wilden geven, ja zelfs van de ketters, vervolgt Neercassel: 'His lacorum conatibus quidam Religiosus per Hollandiam proficiscens se adiutorem praeibit promittens quod in Urbem redux ipsos voti compotes redderet. Cum autem in hoc suo studio me sibi adversum experitur, concepto contra me odio me meamque doctrinam, quae non est mea sed S S Patrum ac D. Borromaei, coepit accusare' - 'Een zekere Religieus, die op reis was in Holland, wierp zich op als bevorderaar van die leken-ambities en beloofde hun wensen in vervulling te doen gaan, zodra hij weer in Rome terug zou zijn. Toen hij echter merkte, dat ik hem in dat streven weerstond, begon hij mij te haten en mijn leer, die niet van mij is maar van de H H Vaders en de H Borromeus, in een kwaad daglicht te stellen.' Neercassel aan kard. Altieri, 07 07 1684, OBC 598

⁵⁷¹ Du Vaucel aan Neercassel, 15 07 1684, OBC 593, f. 4838-4841, PR 2655, gedeeltelijk gedrukt, OAA, II, 426, noot a

autoriteiten zagen heel goed in, dat zij niet op die tegenwerpingen in konden gaan zonder de leer en de praktijk van de H. Borromeus inzake het sacrament der Biecht te veroordelen.⁵⁷²

Maar nu begonnen Wijnants en de 'frati' hun aanvallen op het Eerste Boek te concentreren. Alhoewel Du Vaucel verwachtte, dat dat offensief uiteindelijk even weinig succes zou hebben als dat tegen het Tweede Boek, was hij toch bang, dat het in Rome meer gehoor zou vinden. Het Eerste Boek was namelijk meer theologisch en abstract van aard, hetgeen de tegenstanders meer mogelijkheden bood om door allerlei spitsvondigheden indruk te maken op paus en kardinalen. In zijn brief van 15 juli 1684 aan Neercassel somde Du Vaucel acht punten op die men tegen het Eerste Boek inbracht. De voornaamste daarvan laten we hier met een enkele bemerking onzerzijds volgen:

- 1 Neercassel zou beweren, dat de mens God voortdurend moet beminnen. De auteur zegt dit inderdaad, maar hij kent heel goed het onderscheid tussen actuele en virtuele liefde tot God, zoals blijkt uit Boek I, hoofdstuk 2, paragraaf 4, blz. 30 (1e editie) en blz. 22 (2e editie)

'Als wij onze handelingen eenmaal in oprechte liefde op God gericht hebben, is het voldoende dat wij ze voortzetten uit kracht van die eerste intentie, ook al denken wij er niet ieder ogenblik aan.'⁵⁷³

2. Neercassel eist van de biechtelingen een alles overtreffende liefde tot God (contritio), welke op zich de zonde al vergeeft en de sacramente absolute derhalve overbodig maakt. Hiervóór is reeds aangegeven,⁵⁷⁴ hoe Neercassel deze opwerping tracht te ontzenuwen, namelijk ofwel door zich te beroepen op Estius, die de mening is toegedaan, dat de contritio het leven van de genade hergeeft en dat de absolute van de straf ontslaat, ofwel door de oude Scholastici te volgen, die beweerden, dat de contritio het voornemen inhoudt te biechten en de absolute te ontvangen (contritio cum voto sacramenti). Zelf had Neercassel geen uitgesproken mening in deze. Hij vermeldt de beide oplossingen zonder er een

⁵⁷² *Ibidem* 'On a bien vu qu'on ne pouvait s'y (aux objections de Van Hecke et Wijnants) arrêter, sans vouloir condamner la doctrine de S. Charles touchant le Sacrement de Penitence, pour laquelle on a ici trop de respect encore qu'on ne s'y conforme pas dans la pratique.'

⁵⁷³ 'tametsi non semper cogitemus, sufficit enim, ut dum opera nostra inchoamus, attentione mentis et amore excitato illa Deo offeramus, atque in virtute primae intentionis ea continuamus.'

⁵⁷⁴ Hoofdstuk III blz. 113

oordeel over uit te spreken, alhoewel hij meer geneigd is tot de oplossing van de oude Scholastica

3. Neercassel zou met Luther leren, dat de vrees voor de hel zondig is In zijn *Praefatio*, paragraaf 7 (1e editie) en in zijn *Epistola ad Clerum*, paragraaf 23 (2e editie) zegt hij echter uitdrukkelijk

‘Het is duidelijk, dat de vrees voor de hel een gave Gods is, alhoewel het verkeerd is meer als slaaf de straffen van de hel dan als zoon de belediging Gods te vrezen’⁵⁷⁵

Neercassel wil hiermee zeggen indien men de zonde alleen maar nalaat uit vrees voor straf en naar hartelust zou zondigen als dat ongestraft kon, men niet van schuld vrij te pleiten is. En wie zal dat ontkennen?

4. Neercassel zou tegen het decreet van Alexander VII zijn ingegaan door de opvatting van de attritionisten al te scherp te veroordelen. Alexander VII had de theologen, inzake de controverse contritio-atritio, verboden elkaars opvattingen als dwaalleer te bestempelen of anderszins beledigend te beoordelen. Alhoewel de bisschop af en toe wat forse taal gebruikt, kan men hem er niet van betichten zijn tegenstanders voor ketters te hebben uitgemaakt
5. Neercassel zou bepaalde veroordeelde stellingen van Baius volgen. De enige dwaling van Baius die men, mijns inziens, op deze materie zou kunnen betrekken, zou diens opvatting zijn, dat men God bovenal kan beminnen en toch niet gerechtvaardigd wordt. Hiervan blijkt niets in de *Amor Poenitens*.

In verband met die beschuldiging van baianisme legde Du Vaucel in een later schrijven aan Neercassel de vraag voor, of iemand die in doodzonde verkeert, een verdienstelijke daad kan stellen alvorens berouw over zijn zonden te hebben. Hijzelf was van mening, dat dat mogelijk was, daar de deugden van hoop en geloof nog bleven bestaan, doch hij vernam graag wat Neercassel en Arnauld ervan dachten.⁵⁷⁶ Neercassel antwoordde hem hierop eveneens van mening te zijn, dat zo iemand verdienstelijke daden kan stellen.⁵⁷⁷

Neercassel was zelf niet zo onder de indruk van al die objecties. Hij was ervan overtuigd ze gemakkelijk te kunnen weerleggen. En bovendien kon hij zijn ideeën in de tweede editie zo formuleren, dat er redelijkerwijze niets meer tegen in te brengen was. In overleg met Arnauld en

⁵⁷⁵ ‘Non est intellectu difficile, timorem gehennae Dei donum esse, quamvis malum sit plus gehennae poenas serviliter quam Dei offensam filialiter timere.’

⁵⁷⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 05 08 1684, OBC 593 f. 4846'-4847'.

⁵⁷⁷ Neercassel aan Du Vaucel, 25 08 1684, OBC 598.

Ruth d'Ans, die nog gastvrijheid genoten op het buitenverblijf van Hugo van Heussen, redigeerde hij dan ook nog verschillende aanvullingen voor die tweede editie en zond die regelmatig naar Du Vaucel in Rome⁵⁷⁸ Zo vorderde de nieuwe redactie gestadig, doch Neercassel wachtte met de publicatie tot zijn vrienden in Rome, en met name Casoni, daar uitdrukkelijk mee akkoord gingen Dat uitstel stuitte wel op bezwaren bij hemzelf en bij de uitgever, de weduwe Schippers, maar hij mocht in geen geval risikeran Casoni voor het hoofd te stoten.

Nog onkundig van het minder goede nieuws dat vanuit Rome in aantocht was, voelde de bisschop zich nu vrijwel zeker van zijn zaak. Opgetogen meldde hij de goede ontwikkelingen rond zijn boek in Rome aan Petrus Melis en Martinus de Swaen, de presidenten van de Colleges 'Pulcheria' en 'De Hoge Heuvel' in Leuven, en schreef hij dat de dominicaan Wijnants, die uit rancune om zijn nederlaag inzake het 'ius patronatus' tegen de *Amor Poenitens* had geageerd, verscheidene kardinalen tegen zich in het harnas had gejaagd⁵⁷⁹

Maar Wijnants had zijn oppositie niet opgegeven. En ook de augustijn Van Hecke, die men uitdrukkelijk het zwijgen had opgelegd, scheen in het geheim door te gaan met zijn afbrekende kritiek Nu beweerden zij zelfs, dat er minstens honderd stellingen in het werk van de bisschop te vinden waren, die veroordeeld zouden moeten worden⁵⁸⁰ Zelfs Casoni was ongerust geworden en zag de zaak nu somber in. Hij probeerde Innocentius XI er wel toe te brengen door zijn gezag een einde aan die hetze te maken, maar de paus was niet in staat zelf een oordeel in die kwestie te vormen. Bovendien bleek hij sterk onder de invloed van de tegenstanders te staan De vrienden in Rome waren bang, dat die tegenstanders de biechtvader van de paus zouden inschakelen, Ludovico Marracci,⁵⁸¹ een regulier die de beginselen van de *Amor Poenitens* geenszins onderschreef En in de Congregatie van het

⁵⁷⁸ Ruth d'Ans aan Du Vaucel, 20 07 1684, OBC 632 (origineel, van de hand van Ruth d'Ans, naschrift van Neercassel zelf)

⁵⁷⁹ Beide brieven zijn gedateerd 21 07 1684 en zijn te vinden in OBC 610

⁵⁸⁰ Du Vaucel aan Arnauld, 22 07 1684, PR 281, gedrukt, OAA, II, 441-445 Ook de hierna volgende bijzonderheden zijn aan die brief ontleend

⁵⁸¹ Die biechtvader van Innocentius XI was Ludovico Marracci, geboren 6 oktober 1612 te Torcigliano bij Lucca In 1627 trad hij in de Orde van de Reguliere Kanunniken van de Moeder Gods opgericht in 1593 door de H Johannes Leonardi, die op 9 oktober 1609 te Lucca gestorven is Marracci was een groot kenner van de Oosterse talen In 1645 werd hij naar Rome geroepen om er te werken aan de verbetering van de Arabische bijbelvertaling en aan de Chaldeeuwse vertaling van het brevier Hij is gestorven op 5 februari 1700 DS X, kol 651-652, Hurter, *Nomenclator*, IV, kol 391-394, LTK IV kol 972

H. Officie, waar de zaak nog steeds in onderzoek was, waren slechts vier of vijf kardinalen het werk gunstig gezind: Casanate, Altieri en, met de nodige reserves, Ottoboni en Colonna.⁵⁸² Maar ook die waren waarschijnlijk niet opgewassen tegen de theologen en de consultoren, die allen regulier waren en reeds uit dien hoofde hoogstwaarschijnlijk gekant tegen Neercassels geschrift.

Toch had Du Vaucel goede hoop, dat God de zaak ten goede zou keren. Hij verwachtte nog een brief van kardinaal Jérôme Grimaldi, aartsbisschop van Aix-en-Provence, aan de paus, welke veel gewicht in de schaal kon leggen. Ook Etienne Le Camus, de bisschop van Grenoble en later kardinaal, werd ingeschakeld, alsmede, door bemiddeling van de bekende rechtsgeleerde Dominicus Snellaert,⁵⁸³ Emmanuel Schelstrate⁵⁸⁴ de invloedrijke prefect van de Vaticaanse Bibliotheek.

Du Vaucel en de andere vrienden in Rome vroegen zich af, wat Neercassel zelf nog kon doen. In een brief van 22 juli 1684 aan Arnauld formuleerden zij hun standpunt: zij waren tot de conclusie gekomen, dat Neercassel een eerbiedige maar niettemin forse brief aan de paus zelf moest schrijven met het verzoek gehoord te worden alvorens men iets tegen zijn verhandeling over de Biecht ondernam. Hij zou in zo'n brief kunnen doen uitkomen, dat hij bereid was voor de H. Stoel verantwoording af te leggen van zijn leer en daarin alles te verbeteren wat zou blijken niet in overeenstemming te zijn met de leer van de Kerk. Hij zou er nog aan toe kunnen voegen, dat een eventuele veroordeling van zijn geschrift hem onmogelijk zou maken als vicarius apostolicus en dat hij die post ook inderdaad onwaardig zou zijn, indien hij iets zou hebben verkondigd wat de H. Stoel zou moeten veroordelen. Ook opperde Du Vaucel de mogelijkheid om de aartsbisschop van Mechelen, Alphonse de Berghes, en andere prelaten te laten getuigen, dat het werk overal bijzonder goed ontvangen werd. Een soortgelijk getuigenis van de

⁵⁸² Ook kardinaal d'Estrées scheen de *Amor Poenitentis* goed gezind te zijn, en wel door toedoen van Jean Dairois, medewerker van de kardinaal. Aan die gunstige gezindheid had men echter niet veel, daar die kardinaal, wegens zijn houding ten aanzien van de *IV Articles du Clerge de France*, in Rome niet erg gezien was. Kardinaal Nerli werd bewerkt door Dominicus Maria Marchese O.P. (Hurter, *Nomenclator*, IV, kol. 624). Kardinaal Colonna had aan Neercassel een vriendelijke brief geschreven (27 09 1684, OBC 591). Neercassel verzocht Casani die goede gezindheid aan te wakkeren (Neercassel aan Casani, 10 11 1684, ASV, FFC, 24, f. 185-186v, OBC 598).

⁵⁸³ Dominicus Snellaert (1650-1720) BNB, 23, kol. 9-12, E. Jacques, *Les années d'exil*, 412-413.

⁵⁸⁴ Emmanuel Schelstrate (1645-1692) L. Ceyskens, *La correspondance d'Emmanuel Schelstrate*, vooral *Introduction*, 5-91.

professoren van Leuven zou normalerwijze ook veel gewicht in de schaal leggen. Op dat ogenblik echter waren zij in Rome niet erg gezien wegens hun weigering de IV Artikelen van de Franse clerus te veroordelen. Hun getuigenis zou wellicht meer kwaad dan goed doen. Du Vaucel achtte het tenslotte nuttig, als Arnauld hem eigenhandig iets over deze zaak schreef, dat hij Casoni in handen kon spelen, die dat op zijn beurt kon gebruiken in zijn contacten met de paus.⁵⁸⁵

Enige dagen later, op 29 juli 1684, stelde Du Vaucel de bisschop zelf op de hoogte van die minder goede ontwikkeling in Rome en van een zekere ongerustheid bij Casoni. Niet dat deze nu direct een veroordeling van het werk vreesde, maar al die opschudding kon geen goed doen en er bleef altijd wel iets van hangen bij het grote publiek en bij de paus zelf.⁵⁸⁶

Een gunstiger geluid liet Jean Genet, de broer van de bisschop van Vaison, horen, aan wie Neercassel de brief van 7 juli 1684 voor kardinaal Altieri, de prefect van de Propaganda Fide, had toevertrouwd.⁵⁸⁷ De kardinaal was van mening, dat Neercassels werk geen gevaar liep. Toen Genet hem gewezen had op de rancune van enkele religieuzen tegen Neercassel in verband met het 'ius patronatus' en dat hun bezwaren tegen de *Amor Poenitens* daarom verdacht waren, had de kardinaal geantwoord, dat men geheel en al op het werk zelf zou afgaan en verzekerde hij nogmaals dat er niets te vrezen was. En mocht er iets veranderd moeten worden dan kon dat altijd nog zonder veel ophef in een tweede editie gebeuren.⁵⁸⁸

Du Vaucel was, begin augustus, zelf ook wat optimistischer.⁵⁸⁹ Hij bevestigde de goede gezindheid van kardinaal Altieri, die gezegd had dat veel kardinalen een gunstig getuigenis over de *Amor Poenitens* hadden gegeven. Casoni van zijn kant bleef echter verlangen dat de tweede editie voorlopig niet gepubliceerd werd. En Du Vaucel adviseerde Neercassel die wens te respecteren. Doch voor het geval de voorbereidingen voor die tweede editie al in zulk een stadium gekomen waren, dat de definitieve druk niet meer uit te stellen was, dan raadde hij aan dat

⁵⁸⁵ Du Vaucel aan Arnauld, 22 07 1684, PR 281, gedrukt, OAA, II, 441-445. Arnauld voldeed aan dat verzoek bij zijn schrijven van 14 augustus 1684 aan Du Vaucel (OAA, II, 446-447), waarin hij zijn overtuiging uitsprak, dat zo'n goede paus niet zou toelaten, dat zo'n goed boek van zo'n heilig bisschop veroordeeld werd.

⁵⁸⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 29 07 1684, OBC 593, f. 4844'-4845'.

⁵⁸⁷ Noot 568.

⁵⁸⁸ J. Genet aan Neercassel, 05 08 1684, OBC 591, f. 4135'-4136'.

⁵⁸⁹ Du Vaucel aan Neercassel, 05 08 1684, OBC 593, f. 4846'-4847'.

geheim te houden en er op toe te zien, dat er geen enkel exemplaar verspreid werd, vóór de hele kwestie tot klaarheid was gekomen. De Romeinse agent was er ook vast van overtuigd, dat Schelstrate, de prefect van de Vaticaanse Bibliotheek, een gunstig getuigenis zou afleggen, zodra hij de *Amor Poenitens* helemaal gelezen had.⁵⁹⁰

Ook Casoni was in augustus 1684 minder bang voor een slechte afloop van het beraad bij het H. Officie,⁵⁹¹ doch hij bleef vasthouden aan zijn eis de tweede editie op te schorten tot de eerste veilig stond.⁵⁹²

Alvorens weer naar de Zuidelijke Nederlanden terug te keren bracht Arnauld tegen half augustus 1684 door de hand van Ruth d'Ans aan de bisschop schriftelijk verslag uit van het overleg, dat zij beiden met Van Heussen hadden gehad naar aanleiding van de alarmerende brief van Du Vaucel aan Arnauld van 22 juli 1684.⁵⁹³ Zij waren tot de volgende conclusies gekomen:

1. Ondanks alle ongunstige berichten bleven ze er op vertrouwen, dat God de leugen niet over de waarheid zou laten zegevieren
2. Veel geleerde en hoogstaande mensen hadden het werk aandachtig gelezen zonder er iets op aan te merken. Het was ondenkbaar, dat er iets verwerpelyks aan hun aandacht ontsnapt zou zijn.
3. Sinds het tijdsverloop van anderhalf jaar dat het werk nu in omloop was, was er geen enkele stelling uit naar voren gehaald, die onbevooroordeelde mensen zou kunnen schokken. Bewijs genoeg, dat zulke stellingen er niet in te vinden waren
4. De aanvallen op het werk konden dan ook alleen maar voortkomen uit naijver en gekuip
5. De beste middelen ter verdediging waren: onverwilde uitgave van de tweede editie, waarop de tegenstanders minder vat zouden hebben; de waardevolle goedkeuringen die de auteur bezig was te verzamelen, het ijveren van de vrienden in Rome, die de tegenstanders in het oog hielden en die volkomen in staat waren hun intriges te ontmaskeren
6. De verzekering van de paus en diens voornaamste medewerkers, dat men niets tegen het werk zou ondernemen zonder de auteur in de gelegenheid te stellen zich te verdedigen, was op zich al voldoende veiligstelling van de *Amor Poenitens*

⁵⁹⁰ Du Vaucel aan Ruth d'Ans, 05 08 1684, AAM, Jans 10

⁵⁹¹ Du Vaucel aan Neercassel, 12 08 1684, OBC 593, f. 4848^v-4849^v

⁵⁹² In diezelfde brief raadt Du Vaucel aan een eventuele Italiaanse vertaling van de *Amor Poenitens* uit te stellen tot men weet, waar deze hele zaak op uitloopt

⁵⁹³ Noot 585

7. De brief van de clerus aan Innocentius XI van 28 juni 1684 was zó goed, dat verder schrijven aan de paus onnodig was.⁵⁹⁴

Een gunstig teken was ongetwijfeld, dat de Spaanse Inquisitie, waar de *Amor Poenitens*, zoals reeds vermeld, ook was aangebracht, niets tegen het werk scheen te ondernemen.⁵⁹⁵ Een andere gunstige omstandigheid was, dat kardinaal Altieri had toegezegd Jean Genet in te lichten over alles wat men tegen de leer van de *Amor Poenitens* in zou kunnen brengen. Op die manier kon deze ijverige pleitbezorger van Neercassels werk zich steeds tijdig voorbereiden op alle kritiek. Zo had Genet de beschuldiging van baianisme kunnen weerleggen door met deugdelijke argumenten aan te tonen, dat er in het hele werk van Neercassel niets te vinden was, dat overeenkwam met welke veroordeelde stelling van Baius ook. Neercassel ging zelfs, op voor Baius essentiële punten, regelrecht tegen hem in. Want waar deze leerde, dat een goed werk slechts uit volmaakte liefde tot God kon voortkomen, leerde Neercassel juist, dat een zondaar ook vóór zijn berouw goede werken kon doen.⁵⁹⁶ En wat het verwijt van overtreding der bepalingen van het decreet van Alexander VII betrof, Genet was van mening, dat die paus niet de bedoeling had gehad te verbieden, dat men de noodzaak van de liefde tot God aantoonde met argumenten, ontleend aan Schrift en Traditie, ook al volgde daaruit, dat de tegenovergestelde mening onjuist is. Anders zou niemand met Sint Paulus mogen zeggen: 'Als iemand de Heer niet liefheeft, hij zij vervloekt.' (I Kor. 16,22) of met Johannes: 'Wie niet liefheeft, blijft in de dood.' (I Joh. 3,14). Genet beloofde Neercassel overigens, dat hij in zijn ijver voor de *Amor Poenitens* niets zou ondernemen zonder voorafgaand overleg met Du Vaucel.⁵⁹⁷

Het waren niet alleen vijanden van Neercassel die tegen zijn opvattingen ingingen. Ook theologen die de auteur welgezind waren, uitten hun kritiek op bepaalde passages van zijn werk. Boven werd er al op gewezen, dat Bossuet enige bedekte kritiek uitte, dat de vrienden van Leuven hun bezwaren tegen het werk niet verzwegen, en dat zelfs Ruth d'Ans aanmerking maakte op enkele inconsequenties van de auteur. Ook Du Vaucel was het niet altijd met de bisschop eens. En de door Neercassel zo hoog vereerde kardinaal Jérôme Grimaldi, bisschop van Aix-en-Provence, die hij een tweede Carolus Borromeus noemde,⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ Arnauld (door de hand van Ruth d'Ans) aan Neercassel, 14.08.1684, OBC 591, f. 4141'-4142'; gedrukt, *OAA*, II, 445-446.

⁵⁹⁵ Neercassel aan Du Vaucel, 18.08.1684, OBC 598 en OBC 632 (origineel).

⁵⁹⁶ Neercassel aan Du Vaucel, 25.08.1684, OBC 598.

⁵⁹⁷ Jean Genet aan Neercassel, 26.08.1684, OBC 591, f. 4146'-4147'.

⁵⁹⁸ Neercassel aan Mej. Voeller, 23.11.1684, OBC 612.

zwaaide hem veel lof toe, maar achtte zijn uitdrukkingen hier en daar wat te scherp.⁵⁹⁹ Ook Etienne Le Camus, bisschop van Grenoble, die de *Amor Poenitens* zeer hoogschatte, verheelde niet, dat goedgezinde mensen zich afvroegen, hoe Neercassels opvatting over de noodzaak van de contritio was te rijmen met de uitspraken van het Concilie van Trente. Zij vroegen opheldering over zijn visie omtrent het gebruik in de oude Kerk een publieke penitentie voor alle doodzonden op te leggen; over de boete-discipline in de eerste eeuwen, volgens welke aan grote zondaars slechts éénmaal de Biecht werd toegestaan; over Neercassels bewering, dat de meeste christenen in de eerste tijden in de regel hun onschuld bewaarden.⁶⁰⁰ En nu had Du Vaucel de bisschop wat opmerkingen doen toekomen, die Casoni hem had doorgegeven en afkomstig waren van iemand die niet vijandig tegenover het werk stond. Volgens Du Vaucel was die persoon echter niet goed thuis in de leer van Sint Augustinus.⁶⁰¹

Neercassel reageerde steeds op dergelijke op- en aanmerkingen en gaf dan – zo nodig – Moedersohn opdracht het een of ander in de nieuwe uitgave van zijn werk te veranderen of aan te vullen. Zo gaf hij de Amsterdamse pastoor onder meer aanwijzingen omtrent de citaten uit het *Parochiale (Rituale) van Luik*, dat evenals de Duitse catechismussen contritio als noodzakelijke dispositie voor de Biecht vereist. Hij verzocht Moedersohn er op toe te zien, dat het *Parochiale* zó geciteerd werd, dat de lezers niet de indruk kregen, dat Neercassel contritio bij de belijdenis vereiste. Want ge weet, zo zegt hij in het desbetreffende schrijven, dat ik een heel hoofdstuk (namelijk hoofdstuk 17 in de eerste editie, en hoofdstuk 19 in de tweede editie) heb geschreven om aan te tonen, dat de contritio niet vereist is bij de belijdenis, maar alleen bij de absolutie.⁶⁰² Die uitspraak hangt natuurlijk nauw samen met zijn opvatting, dat uitstel van absolutie de penitenten de gelegenheid biedt tot contritio te geraken.

⁵⁹⁹ Kardinaal Jérôme Grimaldi aan Casoni, 13 10 1684, OBC 591, f. 4222^r en ^v.

⁶⁰⁰ Etienne Le Camus aan Neercassel, 27.11 1684, ASV, FFC, 21, f. 101^r (uittreksel). Vgl. O.A.A., II, 489, noot b. Neercassel zal later op die moeilijkheden ingaan door een brief van 16 februari 1685, die hij eerst aan Arnauld had voorgelegd en die uitgegroeid was tot een waar tractaat, O.A.A., ibidem, noot a en b.

⁶⁰¹ Du Vaucel aan Neercassel, 05 08 1684, OBC 593, f. 4846^r-4847^r.

⁶⁰² Neercassel aan Moedersohn, 02 08 1684, OBC 610. 'Nosti me integro capite docere quod ad confessionem non requiratur contritio, sed solum ad absolutionem. Dignaberis itaque ita uti verbis parochialis ut non videar sentire quod ad confessionem requiratur contritio.' Het gaat in deze brief over citaten uit het *Parochiale (Rituale) Leodense* in hoofdstuk 27 van Boek I, paragraaf 12, 369-370, 2e editie van de *Amor Poenitens*.

Nu alles toch wat gunstiger verliep dan hij had durven hopen, betreunde Du Vaucel het de bisschop verontrust te hebben door zijn minder goede berichten van einde juli 1684. Daarom verzekerde hij hem, in begin september van datzelfde jaar, nogmaals dat hij de *Amor Poenitens* nu volkomen veilig achtte. Hij vond het alleen jammer, dat de zaak zo traïneerde en dat men in het gunstigste geval slechts mocht verwachten, dat het H. Officie het werk van Neercassel niet zou veroordelen. Een positieve waardering zou er wel niet af kunnen.⁶⁰³

Ondanks de geheimhouding rond alles wat er zich in de vergaderingen van het H. Officie afspeelde, was Jean Genet er achter gekomen, dat rond half september 1684 de zaak van de *Amor Poenitens* aan de orde was geweest. Hij wist nog niet wat er besloten was. Casoni, die hij erover benaderd had, liet niets los. Kardinaal Altieri had vroeger al eens beloofd hem de bezwaren die tegen het werk ingebracht zouden worden, bekend te maken. Als de vrienden in Rome dus niets ongunstigs hoorden, kon dat als een gunstig teken worden beschouwd, en zouden zij proberen bij die kardinaal of bij Casoni er achter te komen, of het werk nu vrij gegeven was en de tweede editie gepubliceerd kon worden.⁶⁰⁴

3 De moeizame eindredactie van de tweede editie

Achteraf bleek, dat Neercassel het gedwongen uitstel van de her-uitgave hard nodig had. Hij werkte die tweede editie nog steeds bij. Niets wees er op, dat hij daar spoedig mee klaar zou zijn. Hij wilde nog een zaken- en een preek-register samenstellen. Over twee à drie weken hoopte hij dan, in overleg met Moedersohn, de laatste hand aan de tweede uitgave te leggen.⁶⁰⁵ Hij had haast. Bij langer uitstel bestond het gevaar, dat de ongeduldig geworden drukker de eerste editie ongewijzigd zou uitgeven en dat de tegenstanders het praatje zouden rondstrooien, dat de veranderingen tegen zijn zin waren aangebracht. Door de verbeterde nieuwe editie wilde hij de tegenstanders juist tegemoet komen of, waar nodig, de mond snoeren. Hij achtte het ook niet nodig voor die nieuwe uitgave verlof te vragen aan het H. Officie. Dit tribunaal had de eerste editie wel in onderzoek, doch hij zag niet in dat dat een beletsel vormde voor een verbeterde her-uitgave. Er was alleen overleg nodig met

⁶⁰³ Du Vaucel aan Neercassel 02 09 1684, OBC 593, f. 4854^r.

⁶⁰⁴ Du Vaucel aan Neercassel 16 09 1684, OBC 593, f. 4858^r-4859^r.

⁶⁰⁵ Neercassel aan Moedersohn 10 09 1684, OBC 610.

Casoni en Casanate, omdat die het nog steeds nodig achtten de publicatie uit te stellen. Neercassel verzocht Du Vaucel en Genet dat overleg te entameren en de tweede editie aandachtig te lezen, zodat zij Casoni en Casanate goed konden inlichten over de inhoud.⁶⁰⁶

Maar voorlopig was die tweede editie nog niet klaar. Door drukke werkzaamheden verhinderd, was Neercassel begin oktober 1684 nog niet toegekomen aan de samenstelling van de registers. Bovendien stelde hij steeds weer nieuwe verbeteringen en aanvullingen voor. Zo had hij, bij voorbeeld, enige gedachten op papier gezet over het decreet van Alexander VII met betrekking tot de controversie *contritio-atritio*, die hij in de *Epistola ad Clerum*⁶⁰⁷ wilde opnemen, doch eerst ter beoordeling aan Arnauld zond.⁶⁰⁸

Arnauld en Ruth d'Ans vonden het niet opportuun dat decreet ter sprake te brengen. Zij waren van mening, dat het beter was er zo weinig mogelijk over te spreken, maar intussen wel te zorgen er niet tegen in te gaan.⁶⁰⁹ Ook Du Vaucel voelde er niets voor veel aandacht te schenken aan dat decreet, waardoor het meer gewicht zou krijgen dan het eigenlijk verdiende. Hij achtte het een voorlopige maatregel, die na de dood van Alexander VII (1667) niet meer van kracht was. Hij wist wel dat men er in Rome anders over dacht, en dat het daarom verstandig was niets te schrijven wat de tegenstanders aanleiding kon geven te beweren, dat Neercassel zelf tegen in gegaan was. Een uitdrukkelijke vermelding van het decreet zelf achtte hij echter uit den boze.⁶¹⁰ Neercassel hield zich aan dat advies.⁶¹¹

Middelerwijl had kardinaal Grimaldi op een reeds vroeger gedaan verzoek van Neercassel een brief aan Casoni geschreven met de bedoeling, dat deze die aan de paus zou voorleggen. In dat schrijven sprak de kardinaal zijn hoge waardering uit voor de *Amor Poenitens* en verzocht hij Casoni alles in het werk te stellen om een veroordeling te

⁶⁰⁶ Neercassel aan Du Vaucel, 29 09 1684, OBC 598 en OBC 632 (origineel)

⁶⁰⁷ In de tweede editie is voorin een *Epistola ad Clerum* opgenomen ter vervanging van de *Praefatio* van de eerste editie, die wegviel, omdat de gegevens daarvan in het werk zelf waren opgenomen

⁶⁰⁸ Neercassel aan Arnauld, 06 10 1684, OBC 610, gedrukt, OAA, II, 464-465 Omdat Ruth d'Ans en Arnauld het niet opportuun vonden, werden die aantekeningen aangaande het decreet van Alexander VII niet in het werk opgenomen, noot 609 en noot 611

⁶⁰⁹ Ruth d'Ans aan Neercassel, 19 11 1684, OBC 591, f 4205'-4206', gedeeltelijk gedrukt, OAA, IV, 180, noot a

⁶¹⁰ Du Vaucel aan Neercassel, 18 11 1684, OBC 593, f 4872'-4873'.

⁶¹¹ Neercassel aan Ruth d'Ans, 23 11 1684, OBC 610 'S'il (Arnauld) ne trouve pas à propos qu'on touche dans la Lettre Pastorale (*Epistola ad Clerum*) au Décret d'Alexandre VII, je n'aurai nulle peine de supprimer ce que je vous ai communiqué' (noot 608).

voorkomen. Volgens de kardinaal behoefde men de auteur er alleen maar op te wijzen, dat hij bij de verdediging van de waarheid af en toe wat te scherpe uitdrukkingen gebruikte ⁶¹²

Doch ook de tegenstanders zaten niet stil. Zij lanceerden weer een nieuwe aanval, waarbij deze keer het verwijt van jansenisme de voornaamste beschuldiging was. ⁶¹³ Er was zelfs een jezuïet, Honoratus Fabri, ⁶¹⁴ die beweerde dat Neercassel veroordeelde stellingen van Baius, Jansenius, Arnauld en van enkele doctoren van Leuven weer verkondigde. Du Vaucel en zijn vrienden in Rome namen op zich die jezuïet van replek te dienen.

Interessant is, dat Du Vaucel in zijn brief van 21 oktober 1684, ⁶¹⁵ waarin hij Neercassel over die nieuwe aanval van de tegenstanders berichtte en hem praktische aanwijzingen gaf om ze van antwoord te dienen, de bisschop in de her-uitgave van zijn werk wilde laten vermelden, dat men vooral sinds de H. Bernardus het begrip doodzonde, tegen Schrift en Traditie in, al te zeer heeft uitgebreid. Zo achtte hij het twijfelachtig, dat zonden tegen de geboden van de Kerk of louter slechte gedachten grote zonden zijn. Door die misslagen als doodzonden te beschouwen en op één lijn te stellen met zeer zware zonden, zoals moord, echtbreuk en meeneed, is men er, volgens Du Vaucel, langzamerhand noodgedwongen toe over gegaan ook in geval van zware zonden soepeler te zijn bij het verlenen van de absolutie. Het komt ons minstens merkwaardig voor deze mening te zien gehuldigd door mensen die voor rigorist doorgaan.

Arnauld en Ruth d'Ans vonden het echter niet raadzaam die kwestie aan te snijden. Die zaak lag te gevoelig volgens hen. Men riskeerde er het ongenoegen mee van de scholastiek denkende theologen en casuïsten, die toch al zo gekant waren tegen de *Amor Poenitentis*. ⁶¹⁶

Met dat al was de tweede editie nog steeds niet gereed. Eind november 1684 was Neercassel nog niet begonnen aan de index of het register. En ook de *Epistola ad Clerum* was nog niet klaar. Hij wilde de

⁶¹² Kardinaal Girolamo Grimaldi aan Casoni, 13 10 1684, OBC 591, f 4222^r m v (in het Italiaans), copie, f 4223^r-4224^r, 2e copie, f 4225^r m v, Latijnse vertaling, f 4226^r m v, gedrukt, OAA, II, 524-525, noot a (noot 599)

⁶¹³ Du Vaucel aan Neercassel, 19 10 1684, OBC 593, f 4865^r m v

⁶¹⁴ Honoratus Fabri S J., geboren 1607, gestorven 1688 Hij was groot voorstander van het probabilisme en overtuigd attritionist Hurter, *Nomenclator*, IV, kol 613-615

⁶¹⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 21 10 1684, OBC 593, f 4866^r-4868^r, PR 2655, gedeeltelijk gedrukt, OAA, IV, 179, noot b (in het Latijn)

⁶¹⁶ Ruth d'Ans aan Neercassel, 19 11 1684, OBC 591, f 4205^r-4206^r, gedeeltelijk gedrukt, OAA, IV, 180, noot a

her-uitgave trouwens niet doen verschijnen vóór Du Vaucel hem berichtte, dat het veilig kon gebeuren.⁶¹⁷ Wegens goede berichten uit Rome was de bisschop er nog wel steeds van overtuigd, dat zijn werk geen veroordeling te wachten stond:

'Heb van Romen zulke gunstige brieven met de ionxste post ontvangen, dat die mogen aangezien worden als een heerlijcke bekrachtiging van Amor Poenitens.'⁶¹⁸

Arnauld was diezelfde mening toegedaan:

'Nous avons bien de la joie de ce qu'il semble enfin, que notre siècle ne sera pas assez malheureux pour être obligé de voir la condamnation d'un des plus excellents livres qui se soient faits depuis longtemps.'⁶¹⁹

Slechts enkele dagen tevoren had Arnauld nog in bittere bewoordingen uiting gegeven aan zijn verontwaardiging over het feit alleen al dat het werk in onderzoek was:

'Je suis touché d'indignation de voir qu'on souffre si longtemps, que le livre du monde le plus édifiant et le plus solide, composé par un évêque d'un mérite si distingué, demeure toujours *in reatu*, pour parler ainsi, exposé pour être combattu par de si misérables chicaneries, et que l'on regarde comme une grâce l'espérance qu'on donne qu'il ne sera point condamné.'⁶²⁰

Du Vaucel van zijn kant meende, begin december 1684, dat de tweede editie nu spoedig uitgegeven kon worden.⁶²¹ Hij was met zijn vrienden in Rome druk bezig met het opstellen van een verhandeling tegen de diverse bezwaren, die tegen het werk van Neercassel waren ingebracht. Dat geschrift, *Brevis expositio* genoemd, hadden zij uiteindelijk gereduceerd tot een soort memorandum ter nadere verklaring en verdediging van de *Amor Poenitens*. Tevens kon het bij voorbaat dienen als antwoord op het advies, dat de consultor van het H. Officie, de conventueel Laurent Fabri,⁶²² had uitgebracht en dat ongunstig was voor het werk

⁶¹⁷ Neercassel aan Du Vaucel, 24.11 1684, OBC 598 en OBC 632 (origineel).

⁶¹⁸ Neercassel aan Lindeborn, 25 11 1684, OBC 610.

⁶¹⁹ Arnauld aan Neercassel, 29 11.1684, OBC 591, f. 4214'-4215'; gedrukt, OAA, II, 484-485

⁶²⁰ Arnauld aan Du Vaucel, 24 11 1684, OAA, II, 481-483.

⁶²¹ Du Vaucel aan Ruth d'Ans, 02 12.1684, AAM, Jans. 10.

⁶²² Laurentius Fabri O.F.M. Conv. van Bologna, doctor in de theologie. In 1670 werd hij provinciaal van de provincie Bologna. Na zijn ambtsperiode ging hij naar Rome om daar als opvolger van Brancati theologie te doceren aan het aartsgymnasium. Daar werd hij aangesteld tot rector van het college Sint Bonaventura, tot procurator van de Orde en tot

van Neercassel. Zij wisten nog niet wat dat advies precies inhield, maar hoopten er met de hulp van Casoni achter te komen.⁶²³ Neercassel was bang, dat Fabri hem niet goed gezind was, omdat hij de minderbroeders in zijn missiegebied minder bevoordeelde dan zij graag zouden zien.⁶²⁴

De vrienden stelden Neercassel verder nog wijzigingen voor in de door hem toegezonden aanvullingen op het werk ten einde nieuwe aanvallen te voorkomen. Neercassel week namelijk nogal eens af van de scholastieke terminologie, hetgeen dikwijls aanleiding gaf tot kritiek. Zo adviseerden zij om niet uitdrukkelijk te schrijven: 'Amor Dei obligat semper et pro semper.' ('De verplichting van de liefde tot God geldt voor altijd en immer.') of 'Numquam et nusquam adultos non adstringit.' ('Voor volwassenen geldt die verplichting altijd en overal'). Zij achtten die uitdrukkingen op zich wel juist, en ze werden in de *Epistola ad Clerum* ook wel toegelicht, maar die terminologie zou de mensen kopschuw maken.⁶²⁵ Neercassel ging akkoord met alles wat de Romeinse vrienden voorstelden. Hij zou ook zorgen, dat uit de *Epistola ad Clerum* alles gehaald werd dat ook maar enigszins aanstoet kon geven.⁶²⁶

Tegen het einde van het jaar 1684 ontving Neercassel bericht uit Duitsland, dat veel theologen van de universiteit van Keulen bereid waren de tweede editie van de *Amor Poenitens* goed te keuren. Dergelijke goedkeuringen zouden het werk in Duitsland ongetwijfeld meer ingang doen vinden.⁶²⁷ Kort tevoren had Theodorus Deghens, prior en provinciaal van de kruisheren te Keulen en librorum censor van het aartsbisdom Keulen, aan Lindeborn geschreven, dat hij het werk van Neercassel met veel instemming voor het grootste gedeelte reeds gelezen had.⁶²⁸

consultor van het H. Officie. In 1695 werd hij bisschop van Fossombrone. Hij is gestorven in 1709. N. Papini, 'Minoritae conventuales', 252

⁶²³ Later bleek, dat Fabri de volgende bezwaren tegen het werk had.

a Er zou in worden geleerd, dat alle menselijke handelingen, om vrij van zonden te zijn, moeten voortkomen uit een actuele liefde tot God, hetgeen hij als baianisme beschouwde.

b Er wordt in beweerd, dat de penitentie normalerwijze aan de absolutie vooraf moet gaan, ook bij dagelijkse zonden.

⁶²⁴ Neercassel aan Du Vaucel, 29.12.1684, OBC 598 en OBC 632 (origineel, gedateerd 28 dec. 1684) 'P Fabri de quo loqueris, potuit Amori Poenitenti esse iniquior quia fratres eius non ita a me promoventur sicut ipsi promoveri concupiscunt.' - 'Die pater Fabri, waarover ge spreekt, zou de Amor Poenitens wel eens des te vijandiger gezind kunnen zijn, daar ik zijn medebroeders minder bevoordeel, dan zij wensen'

⁶²⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 09.12.1684, PR 2655

⁶²⁶ Neercassel aan Du Vaucel, 29.12.1684, OBC 598 en OBC 632 (28.12.1684).

⁶²⁷ *Ibidem*

⁶²⁸ Theodorus Deghens aan Neercassel, 09.02.1685, OBC 592, f. 4303^r en v.

In diezelfde periode bood de theoloog François Du Suel,⁶²⁹ naaste medewerker van de bisschop van Atrecht, Guy de Sève de Rochechouart, aan de *Amor Poenitens* in het Frans te vertalen. Ruth d'Ans, die dat op 12 november 1684 aan Neercassel meldde,⁶³⁰ raadde de bisschop aan eerst na te gaan wat Germain Vuillart daarvan dacht. Deze had, als secretaris van wijlen Guillaume Le Roy, diens vertaling onder zijn hoede genomen. Neercassel zou graag op het aanbod van Du Suel ingaan, indien Vuillart het er mee eens was.⁶³¹ Later bleek Neercassel toch de voorkeur te hebben gegeven aan de vertaling van le Roy en de toevoegingen van de tweede editie ter vertaling te hebben toevertrouwd aan Vuillart.⁶³²

Met dat al was het jaar 1684 verstreken zonder dat de tweede editie was uitgekomen. Casoni en de welgezinde kardinalen waren van mening, dat het beter was de zaak nog wat te rekken. Zij hoopten, dat de tegenstand ondertussen wat zou luwen.⁶³³ Bovendien was Neercassel nog niet klaar met de registers, noch met de *Epistola ad Clerum*, noch met de samenvattingen die hij aan de hoofdstukken vooraf wilde laten gaan.

Maar de weduwe Schippers, die de druk van het werk verzorgde, werd ongeduldig. De bisschop begreep, dat hij haar niet veel langer zou kunnen verhinderen de voorhanden zijnde tekst van de tweede editie uit te geven. Alle exemplaren had zij aan de Brusselse boekhandelaar Fricx toegezegd en deze eiste nu levering.⁶³⁴ Arnauld was van mening, dat die

⁶²⁹ François Du Suel († 1686), priester en doctor in de theologie. Hij genoot zijn vorming bij de oratorianen, werd later pastoor te Châtres, het tegenwoordige Arpajon in het diocees Versailles, daarna kanunnik te Arras, waar Guy de Sève de Rochechouart toen bisschop was. Hij voelde zich aangetrokken tot de cistercienser hervorming van abt Rancé en vertoefde geruime tijd in diens klooster. Hij was geporteerd voor de strenge biechtpraktijk. Op zijn naam staan vertalingen van enkele geestelijke verhandelingen, onder andere van *Manuductio ad coelum* (Rome 1658) van kardinaal Bona, onder de titel van *Le Guide du ciel* (Parijs 1682). *DS*, III, kol. 1848-1849.

⁶³⁰ Ruth d'Ans aan Neercassel, 12 11 1684, OBC 591, f. 4200'-4201'.

⁶³¹ Neercassel aan Ruth d'Ans, 16 11 1684, OBC 610.

⁶³² Neercassel aan Ruth d'Ans, 21 12 1684, OBC 610, en Neercassel aan Guelphe, 29 12 1684, OBC 610. 'Il faut prier l'honnête et savant ecclésiastique qui était auprès de M d'Arras et qui avait dessein de faire cette traduction de n'en point prendre la peine.'

⁶³³ Du Vaucel aan Neercassel, 17 02 1685, gedrukt, *OAA*, II, 504. 'L'affaire le l'*Amor Poenitens* est sursise. On laissera crier les *Frati*, et cependant leur fougue pourra se passer. C'est le parti qu'il semble que l'on a pris.'

⁶³⁴ Neercassel aan Ruth d'Ans, 04 01 1685, OBC 611. 'Urget me Schipperia ut perficiam ea quae Amori Poenitenti desunt quia ait se ex nunc vendidisse omnia exemplaria Brabantinis bibliopolis qui desiderant cito illa dividere, ne dum gallica versio extabit latina fiat minus vendibilis.' - 'Mevuffrouw Schippers dringt er bij mij op aan, dat ik nu voltooi wat er nog aan de *Amor Poenitens* ontbreekt. Zij heeft reeds alle exemplaren aan Brabantse boekverkopers verkocht, zegt zij. En dezen willen zo spoedig mogelijk tot

tactiek van uitstel, die de goedgezinde kardinalen voorstonden, geen zin had Volgens hem was dat alleen maar schadelijk voor de zaak, omdat de tegenstanders op die manier de gelegenheid kregen steeds weer nieuwe objecties te bedenken. Juist de onverwijld uitgegave van de tweede editie, waarin veel werd rechtgezet, kon volgens hem de zaak van de *Amor Poentens* gunstig beïnvloeden. Hij achtte het ook een akt van rechtvaardigheid ten opzichte van de boekverkoper Fricx.⁶³⁵

Neercassel verklaarde echter nog wel een week of zes à acht nodig te hebben voor hij zijn tekst helemaal volledig had.⁶³⁶ En Casoni bleef er bij, dat het goed was tijd te winnen. De bezwaren van drukker en boekverkoper maakten weinig indruk op de Romeinse prelaat. Hij was bang, dat bij verschijning van de tweede editie met de vele veranderingen en aanvullingen de tegenstanders nog harder zouden roepen om de veroordeling van de eerste. Ook was Casoni ervan overtuigd, dat de weerlegging van de objecties, waarmee Du Vaucel en zijn vrienden zo geoccupeerd waren, haar uitwerking niet zou missen. Niet, dat zij de 'frati' zou overtuigen, maar er zou al veel gewonnen zijn als dezen er wat voorzichtiger door werden.⁶³⁷ Dat vergde echter tijd. Van de andere kant drongen Fricx en de weduwe Schippers steeds sterker aan op uitgave. Fricx was even tuk op levering als zij op het geld.

In die omstandigheden en omdat het onderzoek van de *Amor Poentens* door toedoen van de welgezinde kardinalen praktisch was opgeschort, achtte Du Vaucel de tijd gekomen de tweede editie te doen verschijnen. Als Neercassel aan Casoni zou schrijven, dat hij de uitgave niet langer kon tegenhouden, zou Du Vaucel van zijn kant hun voornamelijk vriend er langzamerhand op voorbereiden. Bovendien, zo redeneerde de Romeinse agent, had Neercassel zich toch niet verplicht om die her-uitgave voor onbepaalde tijd uit te stellen. Nu het H. Officie na negen à tien maanden nog steeds niets van zich liet horen, was hij redelijkerwijze vrij om te handelen.⁶³⁸

Vóór Neercassel dit schrijven van 10 februari 1685 van Du Vaucel had kunnen ontvangen, was hij zelf al van plan haast achter de her-uitgave te zetten. Hij moest nu wel uitgeven, anders bestond er gevaar,

verkoop over gaan, omdat zij bang zijn, dat de Latijnse versie minder verkoopbaar wordt, wanneer de Franse voorhanden zal zijn '.

⁶³⁵ Arnould aan Neercassel, 12 02 1685, OBC 592, f 4297'-4299', gedrukt, OAA, II, 500-503

⁶³⁶ Neercassel aan Du Vaucel, 19 01 1685, OBC 598 en OBC 632 (origineel)

⁶³⁷ Du Vaucel aan Ruth d'Ans, 20 01 1685, AAM, Jans 10

⁶³⁸ Du Vaucel aan Neercassel, 10 02 1685, OBC 593, f 4888'-4889'

dat het werk op de markt kwam zonder de aanvullingen die hij nog aan de *Epistola ad Clerum* wilde toevoegen. Maar hij wilde nu ook uitgeven, omdat uit de nieuwe editie bleek, hoe zeer hij de H Stoel en de uitspraken ervan eerbiedigde en hoe ver het van hem was de dwalingen te verkondigen, die zijn vijanden hem toedichtten. Op 22 februari 1685 schreef hij dan ook aan Arnauld, dat hij binnenkort naar Amsterdam zou gaan om de tweede editie geheel te voltooien:

'J'irai bientôt à Amsterdam; y étant je ferai parachever l'impression de l'Amour Pénitent.'⁶³⁹

En op 1 maart aan Ruth d'Ans:

'Je ne pourrai pas plus longtemps arrêter l'impression de l'Amour Pénitent. Je m'en vais demain à Amsterdam pour y mettre la dernière main.'⁶⁴⁰

De bisschop zou doen wat hij kon om de uitgave toch nog wat te rekken, maar ondertussen hoopte hij, dat Du Vaucel de kardinalen en Casoni er toe kon brengen met de publicatie in te stemmen. En mochten zij nog meer wijzigingen wensen, dan zou aan dat verlangen voldaan kunnen worden in een apart geschrift of in een *derde editie*, die niet lang op zich zou laten wachten, daar Fricx de hele tweede editie al had opgekocht en spoedig verkocht zou hebben.⁶⁴¹

Toen Neercassel begin maart 1685 dat schrijven van 10 februari van Du Vaucel ontving, beschouwde hij dat als het groene licht en was hij nog vaster besloten haast te zetten achter de tweede editie. Arnauld was het daarmee volkomen eens.⁶⁴² Du Vaucel stuitte echter op grote tegenstand bij Casoni, toen hij de kwestie van de publicatie der tweede uitgave voorzichtig bij hem aansneed. Casoni was van mening, dat die uitgave in dat stadium alles zou bederven. De beste strategie was en bleef volgens hem de verzachtungen en toelichtungen te noteren die men gewenst achtte, en deze later in een nieuwe editie aan te brengen. Verscheen die editie echter terwijl de zaak nog in onderzoek was, dan bestond er gevaar, dat men machteloos stond tegen de aanvallen op beide edities. Casoni dreigde zelfs zich terug te trekken, als zijn raad niet opgevolgd werd.⁶⁴³

⁶³⁹ Neercassel aan Arnauld, 22 02 1685, OBC 611

⁶⁴⁰ Neercassel aan Ruth d'Ans, 01 03 1685, OBC 611

⁶⁴¹ Neercassel aan Du Vaucel, 01 03 1685, OBC 598 en OBC 632 (origineel). In feite is er van die derde druk niets gekomen, daar de verkoop van de tweede editie erg tegenviel.

⁶⁴² Neercassel aan Du Vaucel, 08 03 1685, OBC 598 en OBC 632 (origineel). Arnauld aan Du Vaucel, 08 03 1685, OAA, II, 515

⁶⁴³ Du Vaucel aan Neercassel, 24 03 1685, OBC 593, f. 4895^v, PR 2655

Wegens die tegenstand van Casani moest Du Vaucel wel terugkomen op zijn eerder gegeven advies zo spoedig mogelijk tot uitgave over te gaan maar inmiddels hoopte hij, dat Neercassel de tweede uitgave al gepubliceerd had. In dat geval kon hij zich op overmacht beroepen.⁶⁴⁴

⁶⁴⁴ *Ibidem*

**DE VERWIKKELINGEN ROND DE PUBLICATIE
VAN DE TWEDE EDITIE VAN DE
AMOR POENITENS
EN DE VEROORDELING
VAN DE EERSTE EDITIE**

1 Goedkeuringen

Niet wetend, dat Casoni nog steeds vasthield aan uitstel van publicatie van de tweede editie van de *Amor Poenitens* en in de overtuiging ondertussen veilig tot uitgave te kunnen overgaan, was Neercassel in maart 1685 druk doende de vele reeds min of meer toegezegde approbaties op te vragen. Met dat doel wendde hij zich vooreerst tot Johannes Lindeborn, provicaris van het voormalig bisdom Deventer en pastoor te Utrecht, om door diens bemiddeling zo spoedig mogelijk een aanbeveling van Theodorus Deghens te verkrijgen, de provinciaal van de kruisheren te Keulen, die Neercassels werk met zoveel instemming gelezen had⁶⁴⁵ Wanneer deze vooraanstaande religieus het werk zou goedkeuren, te zamen met Henricus Velthoen, de gewezen president van het in 1671 naar Leuven verplaatste priestercollege 'De Hoge Heuvel' te Keulen, die door Neercassel was benaderd, kon dat de verkoop in Duitsland zeker ten goede komen.⁶⁴⁶ Ook Petrus Codde, pastoor te Utrecht en sinds 1683 provicaris, schreef hij aan,⁶⁴⁷ Martinus de Swaen, president van het college 'De Hoge Heuvel' te Leuven,⁶⁴⁸ Petrus Melis, president van het Haarlems priestercollege 'Pulcheria' in diezelfde stad,⁶⁴⁹ Theodorus van Blockhoven, professor te Leuven,⁶⁵⁰ en Jacob Cats, pastoor te Gouda,⁶⁵¹ hen allen verzoekend zijn werk met hun goedkeuring te willen vereren. De bisschop verzocht Codde er voor te zorgen, dat de reeds genoemde Johannes Lindeborn en Cornelis Stakenborch, pastoor te Utrecht, de approbatie van de Utrechtse clerus

⁶⁴⁵ Vgl. Hoofdstuk IV, blz. 167

⁶⁴⁶ Neercassel aan Lindeborn, 04 03 1685, OBC 611

⁶⁴⁷ Neercassel aan Codde, 04 03 1685, OBC 611. Uit H. F. van Heussen, *Batavia Sacra*, II, 513 blijkt, dat Petrus Codde in 1683 provicaris werd.

⁶⁴⁸ Neercassel aan Martinus de Swaen, 04 03 1685, OBC 611

⁶⁴⁹ Neercassel aan Petrus Melis, 05 04 1685, OBC 611

⁶⁵⁰ Neercassel aan Th. van Blockhoven, 05 03 1685, OBC 611

⁶⁵¹ Neercassel aan Jacob Cats, 06 03 1685, OBC 611

⁶⁵² Neercassel aan Codde, 23 03 1685, OBC 611

zouden tekenen.⁶⁵² Aan Florentius de Cocq,⁶⁵³ norbertijn te Antwerpen, zond Neercassel vier exemplaren van de tweede editie ter verkrijging van goedkeuringen: een voor De Cocq zelf, een voor Arnold Eyben, kanunnik van de kathedraal te Antwerpen en librorum censor, een voor Sebastiaan Thibaut, eveneens kanunnik te Antwerpen, en een exemplaar dat De Cocq naar eigen keus kon weggeven.⁶⁵⁴ Later bleek hij dat vierde exemplaar aan de Antwerpse kanunnik Rombout Backx te hebben uitgereikt; want ook deze fungeert bij de vier ondertekenaars van de goedkeuring door Antwerpse geestelijken.

Tegen eind maart 1685 was Neercassel nog steeds in Amsterdam ter voltooiing van de tweede editie, die hij op grond van de laatste berichten uit Rome meende niet langer te hoeven uitstellen. Tot het laatst toe werden er nog wijzigingen aangebracht.⁶⁵⁵ Terwijl hij daar druk mee bezig was, bereikte hem rond half april het bericht, dat Casoni toch nog altijd vasthield aan uitstel.⁶⁵⁶ Dit bericht kwam maar juist op tijd, want de bisschop had zich al voorgenomen de ontvangen goedkeuringen nu te laten afdrukken en de tweede editie te doen verschijnen. Hij wilde zijn voorname Romeinse vriend niet voor het hoofd stoten en besloot daarom aan diens verlangen te voldoen en de publicatie weer op te schorten. Vertrouwelijk deelde hij dat mee aan Arnauld:

‘Cet avis vient justement à point; car j’étais résolu de faire imprimer les approbations et d’en donner le débit. Mais maintenant, pour ne point désobliger un si généreux ami, comme est le comte Casoni, je me rendrai à son désir: ceci entre nous’.⁶⁵⁷

Dat uitstel kwam hem trouwens goed van pas, daar het hem in de gelegenheid stelde nog meer goedkeuringen te verzamelen. Du Vaucel

⁶⁵³ Florentius de Cocq werd geboren te Antwerpen op 13 december 1648 en overleed te Leuven op 2 juli 1693. Kort na 1666 trad hij in de Sint Michiels abdij te Antwerpen in de Orde der premonstratenzers. In 1675 werd hij daar lector in de theologie. *NBW*, IV, kol 213-216, ook *B.NB*, IV, 889-890. Neercassel heeft Florentius de Cocq ongetwijfeld leren kennen, toen de bisschop van 1673-1674 om veiligheidsredenen naar Antwerpen was uitgeweken.

⁶⁵⁴ Neercassel aan Fl. de Cocq, 25 03 1685, OBC 611. Op 2 april 1685 schreef Florentius de Cocq aan Neercassel, dat hij het vierde exemplaar aan Rombout Backx, kanunnik en plebaan te Antwerpen, had gegeven (Fl. de Cocq aan Neercassel, 02 04 1685, OBC 592, f. 4369^v-4370^r).

⁶⁵⁵ Neercassel aan Ruth d’Ans, 23.03 1685, OBC 611. Zo moest Neercassel, bij voorbeeld, iets schrappen uit het *Enchiridion Colomense*, omdat de Spaanse Inquisitie er iets uitgelicht had, zie Neercassel aan Du Vaucel, 23 03 1685, OBC 598.

⁶⁵⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 24.03.1685, OBC 593, f. 4895^v; PR 2655.

⁶⁵⁷ Neercassel aan Arnauld, 12 04 1685, OBC 611; gedrukt, *O.A.A.*, II, 525-526.

echter trachtte Neercassel, ondanks de tegenstand van Casoni, over te halen toch maar tot uitgave over te gaan. Hun Romeinse vriend was er tegen, omdat hij de paus verzekerd had, dat Neercassel verbeteringen in zijn werk zou aanbrengen; maar om te weten wat er precies verbeterd diende te worden, moest er eerst een uitspraak van het H. Officie over de eerste editie komen. En daar diende men volgens Casoni op te wachten alvorens de tweede het licht te doen zien, anders, zo vreesde hij, zouden de tegenstanders hun aanvallen op beide uitgaven lanceren. Volgens Du Vaucel was een dergelijke uitspraak van het H. Officie niet te verwachten, omdat dat toch nooit precies aangaf wat het veranderd wilde zien, en verbeteringen of verzachtingen kon Neercassel ook wel direct in de tweede editie aanbrengen zonder op een uitspraak over de eerste te wachten. Volgens Du Vaucel was de paus wat besluiteloos, waardoor de tegenstanders vrij spel hadden. De kardinalen Casanate en Azzolini waren goede verdedigers van het werk, maar ze zouden toch niet zo ver gaan de paus voor te stellen definitief een eind aan alle onenigheid te maken en de tegenstanders het zwijgen op te leggen. Dat was ook niet te verwachten, daar de paus onder invloed stond van zijn biechtvader Ludovico Marracci, een religieus, en van anderen, die hem tegenovergestelde suggesties deden. Ook kardinaal Ottoboni was wel goed gezind, maar toch gekant tegen gestrengheid bij de toediening van het sacrament der Biecht. Datzelfde gold voor kardinaal Colonna, die volgens Du Vaucel een jezuiet als theologisch adviseur had ⁶⁵⁸

Van de Leuvenaren maakte Petrus Melis aanvankelijk enig bezwaar zijn goedkeuring aan het werk van de bisschop te hechten Neercassel vreesde, dat hij enigszins op de hand van de laxisten was. Hij verzocht Ruth d'Ans president Melis tot betere gedachten te brengen, zonder te laten merken, dat het initiatief daartoe van Neercassel zelf was uitgegaan. ⁶⁵⁹ Balthasar van Wevelinchoven, pastoor te Gorkum en neef van Neercassel, maakte bezwaar tegen de aanhef van de goedkeuringsbrief van de Utrechtse clerus, waarin de ondertekenaars verklaarden, dat zij zich eigenlijk niet geroepen voelden als rechters over het werk van hun eigen bisschop op te treden. Als dat zo is, schreef hij, dan moeten zij er ook niet zo hoog over op geven, want dan gaat het op vleiery lijken ⁶⁶⁰ De naam van Van Wevelinchoven figureert dan ook niet in de lijst van ondertekenaars.

⁶⁵⁸ Du Vaucel aan Neercassel, 31 03 1685, OBC 593, f. 4897^r-4898^r

⁶⁵⁹ Neercassel aan Ruth d'Ans, 03 04 1685, OBC 611

⁶⁶⁰ B. van Wevelinchoven aan Neercassel 03 04 1685, OBC 592, f. 4371^r en v

De secretaris van Neercassel, Bartholomeus Pesser van Velsen, had de grootste moeite de drukker van de verkoop af te houden. Tenslotte gelukte het hem uitstel te verkrijgen tot de *Index* en de goedkeuringen die de bisschop nog verwachtte, gedrukt waren. Neercassel hoopte, dat Casoni de publicatie tegen die tijd wel zou gedogen.⁶⁶¹ Mocht de Brabantse boekverkoper Fricx door dat uitstel nadeel ondervinden, dan zou hij hem schadeloos stellen, zo verzekerde hij hem.⁶⁶²

Arnauld, die het er helemaal niet mee eens was dat de tweede uitgave nog steeds uitgesteld werd, raadde aan de tussentijd dan maar te benutten met het vergaren van nog meer goedkeuringen. Het zou volgens hem geen kwaad kunnen de loffelijke beoordelingen van de bisschop van het toen tot Frankrijk behorende Doornik (Gilbert de Choiseul)⁶⁶³ en van Meaux (Jacques-Bénigne Bossuet) in het werk af te drukken. Zij stonden in Rome wel slecht aangeschreven wegens hun adhesie-betuiging aan de leer van het gallicanisme, bondig weergegeven in de 'IV articles du Clergé de France' (1682), maar hier, zo redeneerde Arnauld, ging het om heel iets anders.⁶⁶⁴

Daar Casoni zich bleef verzetten tegen de publicatie van de tweede uitgave, raadde Du Vaucel de apostolisch vicaris aan de paus te schrijven. In een brief aan Innocentius XI zou Neercassel volgens hem gevoegelijk kunnen aanvoeren, dat hij de tweede editie nu al bijna een jaar had uitgesteld ten einde er in op te nemen wat van de kant van de paus zou worden aangegeven, en dat langer uitstel een zeer slechte indruk op het lezend publiek zou maken en zijn reputatie zou schaden.⁶⁶⁵ Ook vond Du Vaucel het raadzaam de stukken van het Concilie van Trente in het geding te brengen om de leer van de *Amor Poenitentis* betreffende de volmaakte liefde tot God als noodzakelijke dispositie voor de Biecht (contritionisme) toe te lichten. De Romeinse agent had er wel wat geld voor over om bepaalde stukken te laten kopiëren.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ Neercassel aan Du Vaucel, 20 04 1685, OBC 598 en OBC 632 (or.)

⁶⁶² Neercassel aan Fricx, 12 04.1685, OBC 611.

⁶⁶³ Dat Neercassel een zeer loffelijke beoordeling aangaande de *Amor Poenitentis* van Gilbert de Choiseul had ontvangen, wist Arnauld door Ruth d'Ans, aan wie Neercassel het enige dagen tevoren geschreven had (13 04 1685, OBC 611; gedeeltelijk gedrukt, OAA, II, 526) Des te merkwaardiger is het, dat Choiseul later aan Neercassel zal schrijven, dat hij geen goedkeuring kan geven, omdat hij geen tijd heeft kunnen vinden het werk te lezen (Choiseul aan Neercassel, 23.11 1685, OBC 592, f. 4663'-4664'). Vgl. noot 723.

⁶⁶⁴ Ruth d'Ans aan Neercassel, 15.04 1685, OBC 592, f. 4386'-4387', gedrukt OAA, II, 526-527. Uiteindelijk heeft Neercassel die approbatie toch niet opgenomen.

⁶⁶⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 12 05 1685, OBC 593, f. 4905'-4906'

⁶⁶⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 19 05 1685, OBC 593, f. 4907'-4908', PR 2655

In die dagen, eind april 1685, was Neercassel naar de Zuidelijke Nederlanden vertrokken om in Leuven de colleges ter opleiding van de Noord-Nederlandse clerus te visiteren ⁶⁶⁷ Van die gelegenheid maakte hij gebruik om Arnauld en de zijnen in Brussel een bezoek te brengen en hen te consulteren over een weerlegging van zijn hand van een anoniem geschrift tegen de *Amor Poenitens*, dat volgens Du Vaucel van de hand van Honoré Fabri S J was ⁶⁶⁸ Deze jezuïet had namelijk enige maanden tevoren, in de vorm van een brief aan een vriend, een nieuwe aanval tegen Neercassels werk gelanceerd, die volgens Du Vaucel veel verkeerde opvattingen naar voren bracht ⁶⁶⁹ Deze achtte het van belang dat schrijven publiek te maken, zodat de mensen konden zien met wat voor middelen men het werk van de bisschop bestreed Daar het geschrift echter niet ongevaarlijk was, raadde hij Neercassel aan een copie ervan aan Arnauld te zenden met het verzoek het stuk te weerleggen. Neercassel deed dat bij schrijven van 30 maart 1685. ⁶⁷⁰

Op 1 april antwoordde Arnauld, dat hij het de moeite niet waard vond tegen dat schotschrift in te gaan

‘On n’a fait que trop d’apologies pour le livre d’un évêque qui, en tout autre temps que celui-ci, aurait été comblé d’éloges .

La seule lettre du cardinal Grimaldi pour la justification d’un livre qui ne recommande que ce qu’il fait pratiquer lui-même dans son diocèse avec tant de fruit, n’est-elle pas cent fois plus considérable que les difficultés chimériques de ces gens d’Ecole, qui ne savent ce que c’est que la vraie conduite des âmes?’ ⁶⁷¹

Toch bleef Neercassel bij zijn mening. Maar ook Arnauld en zijn vrienden bleven bij hun opvatting, dat het geen zin had te antwoorden op het geschrift van Fabri Zij achtten het beter, dat Neercassel er aanleiding in vond om de paus te schrijven en zich bij hem te beklagen over de manier, waarop Fabri de H. H. Vaders en Neercassel zelf

⁶⁶⁷ Ruth d’Ans aan Neercassel, 22 05 1685, OBC 592, f 4433-4434

⁶⁶⁸ Du Vaucel aan Neercassel, 10 03 1685, OBC 593, f 4894^{em} Over Honoré Fabri zie Hurter, *Nomenclator*, IV, kol 613-615 en C Sommervogel, III, 511-521, ook H Beylard in *DBF*, XIII, kol 432-434

⁶⁶⁹ H F van Heussen vermeldt dit geschrift in zijn *Batavia Sacra* dl II, 484 aldus ‘Scriptum seu epistola Honorati Fabri Jesuitae ad amicum de libro Amoris Poenitentis Incipit *Accipi quam transmisisti, Castoriensis Episcopi, Vir ornatissime*, etc’, 28 paginae, quibus subjunctur propositiones octo cum adjuncta censura, 14 paginae’

⁶⁷⁰ Neercassel aan Arnauld, 30 03 1685 OBC 611, gedrukt OAA, II 523

⁶⁷¹ Arnauld aan Neercassel, 01 04 1685, OBC 592, f 4367-4368^{em}, gedrukt, OAA, II, 523-525

behandelde. Op die manier zou hij in de aanval gaan en dat was beter dan steeds maar in de verdediging te blijven.⁶⁷² Doch daar Du Vaucel het ook nodig had geacht het geschrift te weerleggen, stelde Neercassel uiteindelijk zelf een weerlegging op, die hij nu te Brussel met Arnauld en zijn vrienden wilde bespreken om ze dan tegelijkertijd te vragen, of hij dat geschrift aan de paus, aan de kardinalen of voorlopig alleen aan Casoni moest zenden.⁶⁷³ Vanuit Leuven kondigde Neercassel zijn bezoek aan. Hij hoopte de 28e mei in Brussel te arriveren.⁶⁷⁴ In Leuven had de bisschop nog een gesprek met Van Vianen gehad, die hem verzocht bij Casoni een goed woordje voor de Leuvenaars te doen, nu er gevaar bestond, dat een aantal stellingen van Leuvense doctoren veroordeeld zou worden.⁶⁷⁵ Dat was het resultaat van de bemoeienissen hunner tegenstanders als reactie op de 65 in 1679 veroordeelde laxistische stellingen.⁶⁷⁶ Een veroordeling van als jansenistisch gebrandmerkte opvattingen uit de Leuvense hoek zou ook de zaak van de *Amor Poenitens* geen goed doen,⁶⁷⁷ al was het alleen maar, omdat de auteur zo nauwe betrekkingen onderhield met de doctoren van Leuven.

Met de goedkeuringen van de Franse bisschoppen liep het ondertussen niet zo vlot. Sommigen van hen wilden door de auteur zelf gevraagd worden een approbatie te geven. Daarom stelde Ruth d'Ans voor één algemene brief op te stellen om Neercassel de moeite te besparen al die brieven te schrijven. In Parijs konden de vrienden zo'n standaardbrief dan kopiëren op blanco door Neercassel reeds gesignde vellen.⁶⁷⁸ Ruth d'Ans spande zich zeer in om de goedkeuringen bij elkaar te

⁶⁷² Ruth d'Ans aan Neercassel, 03.04.1685, OBC 592, f. 4373'-4374'.

⁶⁷³ Neercassel aan Ruth d'Ans, 19.04.1685, OBC 611. Ook aan Du Vaucel legde hij het verweer tegen Honoratus Fabri ter beoordeling voor met het verzoek het zo te wijzigen, dat het de beste indruk op de kardinalen zou maken (Neercassel aan Du Vaucel, 13.07.1685, OBC 598 en OBC 632).

⁶⁷⁴ Neercassel aan Ruth d'Ans, 23.05.1685, OBC 611; PR 2654'.

⁶⁷⁵ Van Vianen kon dat moeilijk zelf doen, omdat Casoni nogal tegen de Leuvenaars gekant was wegens hun weigering het gallicanisme te veroordelen.

⁶⁷⁶ Bij decreet van 7 december 1690, onder het pontificaat van Alexander VIII, werden 31 stellingen van Leuvense doctoren als jansenistische dwalingen veroordeeld. Denzinger/Schonmetzer, *Enchiridion*, n. 1291-1321. Onder het pontificaat van Innocentius XI, de voorganger van Alexander VIII, was het niet gelukt deze stellingen veroordeeld te krijgen.

⁶⁷⁷ Du Vaucel aan Neercassel, 28.04.1685, OBC 593, f. 4903'-4904', PR 2655. 'L'affaire des 30 propositions attribuées à M. M. de Louvain, dont je vous ai écrit ci-devant, me touche très sensiblement, et si ceux qui en sont les promoteurs réussissaient dans leur dessein, outre les autres maux qui s'en ensuivraient, ce serait un fâcheux préjugé contre l'*Amor Poenitens*'.

⁶⁷⁸ Ruth d'Ans aan Neercassel, 10.06.1685, OBC 592, f. 4442'-4443'.

krijgen Op 9 september 1685 waren die van de bisdommen Orléans, Sens, Beauvais en Rouaan binnen Nicole, een van de invloedrijkste Franse vrienden, had inmiddels een approbatie opgesteld, te ondertekenen door enkele doctoren van de Sorbonne De goedkeuringen van kardinaal Grimaldi, aartsbisschop van Aix-en-Provence, en van Le Camus, bisschop van Grenoble, waren reeds in het bezit van Neercassel Te verwachten waren nog de approbatie van de bisschop van Saint-Pons, François de Montgaillard, en van Henri Arnauld, bisschop van Angers en broer van Antoine Arnauld, en van nog enkele andere bisschoppen ⁶⁷⁹

Het hooggestemde *Elogium* van de Utrechtse clerus, dat gefungeerd had in de eerste druk, wilde Neercassel aanvankelijk niet opnemen, omdat Abraham van Brienen, pastoor te Utrecht, die het mede-ondertekend had en in 1683 gestorven was, de tweede editie nooit gelezen had, ⁶⁸⁰ en Lindeborn zijn naam geschrapt wilde zien ⁶⁸¹ Op aanraden van Arnauld kwam de bisschop daar later op terug Arnauld was namelijk bang, dat Honoré Fabri, die dat *Elogium* in zijn geschrift bestreden had, uit het weglaten ervan misschien zou kunnen concluderen, dat men met zijn geschrift rekening had gehouden En dat was wel het laatste wat Arnauld wenste ⁶⁸² Bovendien had Lindeborn tenslotte toch goed gevonden, dat zijn naam niet geschrapt werd ⁶⁸³ Wat de Utrechtse pastoor tot die houding bewogen heeft, is uit de voorhanden zijnde correspondentie niet op te maken

2 De consultoren van het H Officie

In het voorafgaande hebben we al gezien, dat de conventueel Laurentius Fabri eind 1684 als consultor van het H Officie was opgetreden in de zaak van de *Amor Poenitens* en dat hij een ongunstig advies had uitgebracht ⁶⁸⁴ Korte tijd nadien werd het werk nog aan een andere consultor ter beoordeling gegeven. Op 3 maart 1685 wist Du Vaucel nog niet wie dat was ⁶⁸⁵ Doch drie weken later kon hij melden, dat het

⁶⁷⁹ Ruth d'Ans aan Neercassel, 09 09 1685, OBC 592, f 4572'-4572' + appendix 'Approbation que doivent signer quelques Docteurs de Paris'

⁶⁸⁰ Neercassel aan Arnauld, 19 10 1685, OBC 611

⁶⁸¹ Idem, *ibidem*

⁶⁸² Ruth d'Ans aan Neercassel, 08 11 1685, OBC 592, f 4638'-4641'

⁶⁸³ Neercassel aan Quesnel, 16 11 1685, OBC 611

⁶⁸⁴ Noot 623 van hoofdstuk IV

⁶⁸⁵ Du Vaucel aan Neercassel, 03 03 1685, OBC 593, f 4892'-4893'

de in Rome wonende Spaanse karmeliet Ludovicus Perez de Castro was.⁶⁸⁶ Don Giuseppe (Antoine Charlas), de Romeinse vriend en medewerker van Du Vaucel, had die consultor aangeklampt om er achter te komen, wat voor advies hij had uitgebracht of nog zou uitbrengen. Perez liet echter niets los. Toch had Charlas geprobeerd hem aan het praten te krijgen door bepaalde punten naar voren te brengen, waartegen Perez misschien bezwaren zou maken. Ook dat leverde niets op. De consultor had hem geduldig aangehoord zonder zich ook maar enigszins bloot te geven. Hij schepte hem af met de mededeling, dat hij de *Amor Poenitens* nog niet gelezen had. Du Vaucel was dan ook bang, dat de karmeliet Perez niet gunstiger gestemd was dan de conventueel Fabri.⁶⁸⁷

In samenwerking met zijn vrienden had de Romeinse agent na de *Brevis Expositio*⁶⁸⁸ een uitgebreide *Apologia* van de *Amor Poenitens* opgesteld en hij was nu druk bezig er copieën van te maken ten behoeve van de kardinalen en andere invloedrijke personen. Op 7 april 1685 zond hij Neercassel het eerste deel toe met de mededeling, dat Casoni een exemplaar aan de consultor Perez ter hand zou stellen. Hij verzocht Neercassel nu spoedig de volledige Pastorale Brief (*Epistola ad Clerum*) te zenden, die bij wijze van Voorwoord in het werk zou worden opgenomen.⁶⁸⁹ Deze zou een welkome bevestiging van beide stukken zijn. Daarom wilde hij de kardinalen dat geschrift evencens ter lezing geven. Dezen zouden dan, naar hij hoopte, geen bezwaar meer maken tegen de verschijning van de tweede editie. Maar nog steeds wist Du Vaucel niet, hoe de houding van Perez was.⁶⁹⁰ Ook drie weken later kon hij nog niet zeggen, aan welke kant de karmeliet stond, noch of hij klaar was met zijn onderzoek naar de *Amor Poenitens*. Du Vaucel was er niet erg gerust op.⁶⁹¹ Zelfs op 12 mei moest hij nog melden, dat Perez zijn verslag nog steeds niet had uitgebracht en er schijnbaar ook geen haast

⁶⁸⁶ Ludovicus Perez de Castro werd in 1635 te Ajofrín in Spanje geboren. In 1653 trad hij in de Orde van de karmelieten, waar hij na verloop van tijd theologie studeerde o.a. in het moederhuis Santa Maria Transpontina te Rome. In 1680 werd hij coadjutor van de generaal zijner Orde, vervolgens theologisch adviseur van kardinaal Paoluzzo Altieri, die deel uitmaakte van de Congregatie van het H. Officie. In 1683 werd hij tot qualificator van het H. Officie benoemd, en in 1686 tot consultor. Hij was een man van strenge ascese. Hij heeft veel geschreven doch niets gepubliceerd. Op 4 augustus 1689 stierf hij te Rome. Cosmas de Villiers, *Bibliotheca Carmelitana*, II, kol. 294-298.

⁶⁸⁷ Du Vaucel aan Neercassel, 24.03 1685, OBC 593, f. 4895-4896, PR 2655.

⁶⁸⁸ Hoofdstuk IV, blz. 166.

⁶⁸⁹ Hoofdstuk IV, noot 607.

⁶⁹⁰ Du Vaucel aan Neercassel, 07.04 1685, OBC 593, f. 4899-4900, PR 2655.

⁶⁹¹ Du Vaucel aan Neercassel, 28.04 1685, OBC 593, f. 4903-4904, PR 2655.

mee maakte, en ook dat Casoni hem de copie van de *Apologia* nog niet ter hand had gesteld.⁶⁹² Een week later echter was Du Vaucel in staat Neercassel gunstiger informatie over Perez te verschaffen. Deze consultant, die hij zo gewantrouwd had, bleek zeer geporteerd te zijn voor het werk van Neercassel en had gezegd, dat hij een gunstig advies zou uitbrengen:

‘Je ne dois pas différer, Monseigneur, à vous faire part de ce que j’ai appris touchant le P. Perez. Ce religieux, qui nous était si fort suspect, paraît bien disposé à l’égard de l’*Amor Poenitens* et a témoigné qu’il en porterait un jugement favorable.’

Hij had zulks van kardinaal Casanate zelf gehoord. Bovendien hoopte Casoni, dat de paus nog als examiators zou toelaten: de dominicaan Giacomo Ricci, secretaris van de Index, en Giuseppe Sabbatini O.S.A., bibliothecaris van de augustijnen, die beiden de leer van de *Amor Poenitens* zeer waren toegedaan.⁶⁹³ Middelerwijl had Casoni de *Apologia* aan Perez ter lezing gegeven. Deze bleek over het stuk zeer tevreden te zijn. Ook de *Epistola ad Clerum* had hij hem ter bestudering gegeven, zodat hij kon zien, dat de *Apologia* geheel in overeenstemming met het werk van Neercassel was.⁶⁹⁴ Op 7 september 1685 kon Du Vaucel eindelijk melden, dat Perez gereed was met zijn rapport over de *Amor Poenitens*. Hij was er zeker van, dat het een gunstig oordeel bevatte, hetgeen ook inderdaad het geval bleek te zijn.⁶⁹⁵

Tegen eind september had Casoni van de paus permissie gekregen om pater Sabbatini het werk van Neercassel te laten lezen opdat deze er als consultant een advies over uit zou brengen. Du Vaucel was er van overtuigd, dat die nieuwe deskundige het werk eerder zou prijzen dan alleen maar beoordelen.⁶⁹⁶

⁶⁹² Du Vaucel aan Neercassel, 12 05 1685, OBC 593, f. 4905-4906', PR 2655

⁶⁹³ Du Vaucel aan Neercassel, 19 05 1685, OBC 593, f. 4907-4908, PR 2655.

⁶⁹⁴ Du Vaucel aan Neercassel, 16 06 1685, OBC 593, f. 4911'-4912, PR 2655

⁶⁹⁵ Du Vaucel aan Ruth d'Ans, 07 09 1685, AAM, Jans 10 Het stuk is gedateerd 20 augustus 1685 en werd uitgebracht op 19 september van hetzelfde jaar. Een fotocopie van de minuut van dit rapport is mij in handen gekomen door bemiddeling van M G Spiertz, die de minuut in 1965 aantrof in het archief van de karmelieten te Rome in het Collegio Internazionale S. Alberto. Het manuscript omvat drie forse tweezijdig beschreven foliovellen van papier (26 x 23,2 cm). Het is in het Latijn gesteld in een onregelmatig en gedrongen schrift en vertoont veel afkortingen, samentrekkingen, doorhalingen, correcties, randbemerkingen en verwijzingen binnen de tekst. Ik heb het stuk gepubliceerd en toegelicht in mijn bijdrage, 'L'Amor Poenitens de Neercassel', 79-92 en voeg het hier als appendix IV bij deze studie.

⁶⁹⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 29 09 1685, OBC 593, f. 4926'-4927', PR 2655

In hetgeen volgt⁶⁹⁷ zullen wij zien, dat in maart 1686 nog een andere theoloog van de paus opdracht kreeg de *Amor Poenitens* aan een onderzoek te onderwerpen, en wel de franciscaan Carolus Franciscus de Varisio⁶⁹⁸ van het klooster San Pietro in Montorio te Rome⁶⁹⁹ en dat ook hij een gunstig verslag uitbracht

3. De tweede editie verschijnt

Casoni was vanaf begin juni 1685 ineens veel optimistischer geworden. Hij mocht wel niet veel loslaten wegens de geheimhouding rond alles wat het H. Officie aanging, doch hij had Du Vaucel wel te verstaan gegeven, dat de zaak van de *Amor Poenitens* er zeer goed voor stond.⁷⁰⁰ Ongetwijfeld was dat optimisme mede te danken aan de gunstige reacties van Perez op de hem ter hand gestelde geschriften ter verdediging van de *Amor Poenitens*. Casoni had zelfs aan Jean Genet, de toegewijde verdediger van Neercassels werk in Rome, toevertrouwd de verwachting te koesteren, dat het H. Officie niet eens veranderingen zou eisen,⁷⁰¹ en in zijn registers zou aantekenen dat het werk van Neercassel geen enkele blaam verdiende. Dit zou een garantie zijn tegen een eventuele latere aanklacht, zelfs onder een ander pontificaat.⁷⁰² Toch wenste Casoni nog enig uitstel van de tweede editie, maar hij had die wens zo geformuleerd, dat hij binnenkort, naar Du Vaucel hoopte, geen bezwaar meer zou maken. Op aanraden van Du Vaucel zag Neercassel er van af een brief aan de paus te schrijven over de aanval van Honoré Fabri S. J. In plaats daarvan wilde hij nu de weerlegging aan een vriend richten, de methode die Fabri bij zijn aanval zelf had toegepast.⁷⁰³ Hij stuurde dat geschrift aan Du Vaucel, opdat die eraan toe zou voegen of eruit weg zou laten wat hem goed dacht⁷⁰⁴

Juist in die dagen was er, tot groot leedvermaak van de protestanten,

⁶⁹⁷ Blz 191

⁶⁹⁸ Carolus Franciscus de Varisio was een bekwaam scotist. Hij is gestorven in 1718. Hurter, *Nomenclator*, IV, kol 677-678

⁶⁹⁹ Du Vaucel aan Neercassel, 09 03 1686, OBC 593, f 4963'-4966', PR 2655

⁷⁰⁰ Du Vaucel aan Neercassel, 16 06 1685, OBC 593, f 4911'-4912', PR 2655

⁷⁰¹ Du Vaucel aan Neercassel, 30 06 1685, OBC 593, f 4913'-4914', PR 2655

⁷⁰² Du Vaucel aan Neercassel, 21 07 1685, OBC 593, f 4915'-4916', PR 2655

⁷⁰³ Neercassel aan Ruth d'Ans, 25 06 1685, OBC 611 '(a cause) d'une lettre de Mr Wallom (Du Vaucel) qui me marque des dispositions de sa Saintete peu conformes au dessein de la lettre. Au lieu de l'adresser a Sa Saintete je l'adresse comme a un ami de même façon qu'a fait le Pere Fabri'

⁷⁰⁴ Neercassel aan Du Vaucel, 29 06 1685, OBC 632

een boekje verschenen van de hand van Cornelius Hazart S.J.,⁷⁰⁵ onder de schuilnaam Antonius Suivius, getiteld: *Het schadig lezen der H. Schrifture voor alle wereldlijke en ongeleerde personen*.⁷⁰⁶ Arnauld raadde Neercassel sterk aan zich publickelijk van dat geschrift te distantieren en het – zo mogelijk – in Rome te doen veroordelen.⁷⁰⁷ Neercassel had die aansporing niet nodig, daar hij reeds bezig was die publicatie te weerleggen.⁷⁰⁸ Voor dat doel verzocht de bisschop Moedersohn enige zaken voor hem op te zoeken en te verifiëren, zoals de door Johannes Eck verzorgde vertaling van de H. Schrift in het Hoogduits, alsook het feit, dat men in Duitsland kinderen het Nieuwe Testament liet lezen.⁷⁰⁹ En aan Quesnel vroeg hij om inlichtingen aangaande een beschikking van paus Innocentius III in het begin van de twaalfde eeuw, waardoor hij volgens de jezuiet Joannes Azor⁷¹⁰ een cisterciënser abt streng zou hebben berispt, omdat deze had toegestaan dat vrouwelijke en mannelijke leken de H. Schrift in een Franse vertaling lazen. Neercassel veronderstelde, dat het hier om een falsificatie ging.⁷¹¹ In een uitvoerig gedocumenteerd schrijven toonde Quesnel aan, dat de brief van Innocentius III authentiek was, doch dat Azor, en op diens voorbeeld ook Hazart, het document volkomen verkeerd geïnterpreteerd hadden. De paus was namelijk niet opgetreden tegen Franse vertalingen van de H. Schrift, maar tegen het gebruik van vertalingen van ketterse makelij.⁷¹² Niet lang daarna, nog in het jaar 1685, publiceerde Neercassel zijn weerlegging van Hazart in het geschrift: *Gods woord verdedigd, ofte bemerkingen over zeeker boexken uitgegaen op de naem van Antonius Suivius*,

⁷⁰⁵ Cornelius Hazart S.J., geboren 1617 te Oudenaerde, gestorven 1690, was een fel bestrijder van het jansenisme. Hij heeft veel gepubliceerd ter verdediging van het katholieke geloof, o a *Triumph van de Christelyke Leere ofte Grooten Catechismus* (1683), waar Gerberon en Arnauld veel kritiek op hadden. C. Sommervogel S.J. *Bibliothèque*, IV, kol. 181-197

⁷⁰⁶ Brief van Neercassel aan Arnauld van 27 07 1685, OBC 611, (gedrukt, OAA, II, 538-539) 'Lugdun Batavorum prodit libellus cui titulus Lectio scripturarum omnibus saecularibus et ineruditis noxia' – 'Te Leiden is een boekje verschenen, getiteld *Het lezen van de H. Schrift schadelijk voor leken en onontwikkelden*'. BCNI, 443, n 14468 Dit werkje was tien jaar eerder in het latijn verschenen BCNI, 407, n. 13370 en L Willaert, *BJB*, 286, n 3814

⁷⁰⁷ Arnauld aan Neercassel, 29.07 1685, OAA, XLII, 53-55

⁷⁰⁸ Neercassel aan Arnauld, 03.08 1685, OBC 611, gedrukt, OAA, II, 549-550.

⁷⁰⁹ Neercassel aan Moedersohn, 29 07 1685, OBC 611

⁷¹⁰ Joannes Azor S.J., geboren 1536 te Loria (Zuid-Spanje) en gestorven 1603 te Rome. Hij was een bekend moralist. Zijn werk *Institutiones morales* gold als een klassiek handboek, *LTK*, I, kol 1159, C. Sommervogel, *Bibliothèque*, I, kol 738-741

⁷¹¹ Neercassel aan Quesnel, 30 07 1685, OBC 611, gedrukt, Tans, *Pasquier Quesnel*, 72, waar de brief gedateerd is 31 07 1685

⁷¹² Quesnel aan Neercassel, 05 08.1685, OBC 592, f 4517'-4520"; gedrukt, Tans, *Pasquier Quesnel*, 73-77

onder dezen tytel *Het schaedig lezen der H. Schrifture*, Antwerpen 1685. Neercassel had er zes weken aan gewerkt. Hij zou het werkje anoniem uitgeven om de Hoogmogenden niet tegen zich in het harnas te jagen, daar de protestantse bijbelinterpretatie erin gehekeld werd.

Terwijl de bisschop hiermee doende was, werd de boekverkoper Fricx weer ongeduldig. Neercassel was bang dat hij hem er niet lang meer van af kon houden de tweede editie te verkopen zoals zij er lag.⁷¹³ De *Amor Poemtiens* was tenslotte op kosten van die Brusselse boekverkoper gedrukt. Daarom wilde de bisschop nu onverwijld de uitgave toelaten, zodra hij de nog te verwachten goedkeuringen binnen had.⁷¹⁴ Bovendien had de rector van het college van de Propaganda, Buonvicini, hem geschreven blij te zijn met de op stapel staande tweede editie.⁷¹⁵ Neercassel veronderstelde, dat deze Romeinse vriend hem dat geschreven had min of meer op instigatie van kardinaal Casanate. Hij had er uit opgemaakt, dat de her-uitgave nu wel op de markt gebracht kon worden.⁷¹⁶ Er was voorlopig ook weinig activiteit van het H. Officie in deze zaak te verwachten, daar dit instituut druk bezig was met het onderzoek van de quietistische leerstellingen van Miguel de Molinos (1628-1696) en de *Amor Poemtiens* daardoor op de achtergrond geraakt was.⁷¹⁷ Een beslissing over het werk kon dus nog wel lang uitblijven.

Du Vaucel was eveneens van mening, dat Neercassel de tweede editie nu maar moest laten verschijnen zonder te wachten op een uitdrukkelijke toestemming van de Romeinse autoriteiten. Hij zag niet in, dat daaruit in de gegeven omstandigheden moeilijkheden konden voortkomen. Casani en de goedgezinde kardinalen daarentegen wilden wachten tot de zaak helemaal liep zoals zij wensten. Voor dat doel had Casani dan ook aan de paus permissie gevraagd om pater Sabbatini, de bibliothecaris van de augustijnen, als consultor in te schakelen. Als de zaak namelijk niet volkomen veilig stond, kon men er later weer op terug komen. En dat moest voorkomen worden. Toch meende Du Vaucel, dat Casani niet meer zo fel tegen publicatie was als voorheen. En daarom was zijn advies: de tweede editie nu laten verschijnen, maar een paar maanden wachten met het zenden van exemplaren naar Rome.⁷¹⁸ Want zelfs bij personen die in het algemeen sympathiek stonden tegenover het werk van Neercassel, zoals kardinaal Altieri en –

⁷¹³ Neercassel aan Du Vaucel, 26 07 1685, OBC 598

⁷¹⁴ Neercassel aan Ruth d'Ans, 14 09 1685, OBC 611

⁷¹⁵ Buonvicini aan Neercassel, 11 08 1685, OBC 592, f. 4528^r-4529^r

⁷¹⁶ Neercassel aan Du Vaucel, 07 09 1685, OBC 598 en OBC 632 (or)

⁷¹⁷ Du Vaucel aan Neercassel, 04 08 1685, OBC 593, f. 4917^r-4918^r, PR 2655

⁷¹⁸ Du Vaucel aan Neercassel, 13 10 1685, OBC 593, f. 4928^r-4928^r, PR 2655

tot op zekere hoogte – ook kardinaal Carpegna, bestond in de eeuwige stad weerstand tegen de praktijk van uitstel van absolutie zoals de *Amor Poenitens* die voorstond. Toen Genet deze kardinalen er een keer opmerkzaam op maakte, dat de leer van Carolus Borromeus daar geheel mee in overeenstemming was, had Carpegna zich laten ontvallen, dat ook op Borromeus wel wat aan te merken was ⁷¹⁹

In de maand oktober 1685 verzocht Neercassel zijn vriend Paschasius Quesnel, die zich op 25 februari 1685 bij Arnauld in Brussel gevoegd had, ⁷²⁰ de tweede editie nu geheel persklaar te maken ⁷²¹ Quesnel zegde dat graag toe. ⁷²² Door toedoen van hem en van Ruth d'Ans kwamen nog enkele goedkeuringen uit Frankrijk binnen: van Jacques Boileau, broer van de bekende dichter, doctor van de Sorbonne en deken van Sens, van Henri Arnauld, de broer van Antoine en bisschop van Angers, en van Pierre-Jean-François de Percin de Montgaillard, bisschop van Saint-Pons. Uit Leuven stuurden Theodorus van Blockhoven, Martinus de Swaen en Petrus Melis, allen priesters van de Noordelijke Nederlanden, hun goedkeuring toe. Van de bisschop van Arras, Guy de Sève de Rochechouart, en van die van Doornik, Gilbert de Choiseul du Plessis Pralin, kwamen geen goedkeuringen binnen. Neercassel was daar niet rouwig om. Hij vond het wel gunstig, dat er op die manier onder de goedkeurende prelaten en doctoren geen was die had deelgenomen aan de fameuze 'Assemblée du clergé de France' (1682), waar de 'IV Articles' werden geproclameerd, hetgeen in Rome veel kwaad bloed had gezet ⁷²³ De boven vermelde goedkeuringen moesten nog gedrukt en in het werk opgenomen worden. Du Vaucel maakte vanuit Rome geen bezwaar meer tegen publicatie, temeer daar het de bedoeling was het werk eerst in Frankrijk en daarna pas in de Spaanse Nederlanden ter verkoop aan te bieden. ⁷²⁴

Op 17 november 1685 was de tweede editie zo ver klaar, dat Ruth d'Ans en Quesnel meenden nog slechts twee dagen nodig te hebben om haar geheel te voltooien. ⁷²⁵ Toch duurde het nog tot begin december voor de exemplaren van de nieuwe uitgave verzonden konden worden, eerst naar Frankrijk, het prins-bisdom Luik, Duitsland en Engeland en

⁷¹⁹ Du Vaucel aan Neercassel, 20 10 1685, OBC 593, f. 4930^v-4931, PR 2655

⁷²⁰ E. Jacques, *Les amies d'exil*, 348

⁷²¹ Neercassel aan Quesnel, 19 10 1685, OBC 611

⁷²² Quesnel aan Neercassel, 24 10 1685, OBC 590, gedrukt, J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 80-81

⁷²³ Neercassel aan Quesnel, 23 11 1685, OBC 611 'Je suis tres aise qu'il n'y aura pas d'approbation des prelates ou docteurs qui ont assiste à l'assemblée de l'an 1682', gedrukt, J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 88

⁷²⁴ Neercassel aan Quesnel, 16 11 1685, OBC 611, gedrukt, J. Tans, *Pasquier Quesnel*, 86

⁷²⁵ Ruth d'Ans aan Neercassel, 17 11 1685, OBC 592, f. 4657^v en ^v

even later naar de Zuidelijke Nederlanden.⁷²⁶ Het ging tenslotte allemaal nog zo overhaast, dat Neercassel drie weken later Ruth d'Ans moest opdragen er voor te zorgen, dat aan degenen die reeds een exemplaar van de nieuwe editie ontvangen hadden, nog enkele bladen werden nagezonden met later binnengekomen goedkeuringen en met addenda en corrigenda.⁷²⁷ In de Noordelijke Nederlanden werd de tweede editie eind januari 1686 te koop aangeboden.⁷²⁸

Wegens de omvangrijke toevoegingen was het werk uitgegeven in twee delen in octavo. Het eerste deel begint met een kort voorwoord (*Admonitio ad Lectorem*) van twee bladzijden, waarin gewezen wordt op het belang van de *Epistola Pastoralis* tot goed begrip van deze sterk uitgebreide tweede druk. Daarna volgen achttien goedkeuringen of gunstige beoordelingen van diverse kerkelijke instanties en enkele bladzijden addenda en corrigenda. Vervolgens de lange pastorale brief, ofwel *Epistola ad Clerum*, waarin op het grote belang van het werk wordt gewezen en bepaalde termen en uitdrukkingen nader worden omschreven en toegelicht. Na deze inleidende teksten van in totaal 94 ongepagineerde bladzijden volgt dan het eigenlijke Eerste Boek, dat handelt over de noodzaak van de liefde tot God bij het ontvangen van het sacrament van de Beicht, ingedeeld in 34 hoofdstukken, elk voorafgegaan door een korte opsomming van de te behandelen paragrafen, en 484 bladzijden omvattend. Dit eerste deel wordt afgesloten met een uitgebreide index (*Synopsis Libri I*) en een alfabetisch register (*Index*), waarin de voornaamste begrippen uit het Eerste Boek worden vermeld en omschreven. Deze beide onderdelen omvatten 40 niet genummerde bladzijden.

Het tweede deel bevat het Tweede Boek, dat over het juiste gebruik van de sleutelmacht handelt en uit 24 hoofdstukken bestaat, te zamen 349 bladzijden tellende, en twee *Appendices* in briefvorm. In de eerste, gericht 'ad clarissimum et eruditissimum virum N N',⁷²⁹ worden enige mocilykheden geopperd tegen de leer van enkele bekende theologen. In de tweede, gericht 'ad clarissimum virum N N',⁷³⁰ wordt aangetoond dat gelovigen in de oude Afrikaanse kerk die zich ter ere van de heiligen aan slemperij en dronkenschap hadden overgegeven, zonder vooraf te

⁷²⁶ Neercassel aan Ruth d'Ans, 07 12 1685, OBC 611, PR 2654*

⁷²⁷ Neercassel aan Ruth d'Ans, 28 12 1685, OBC 611

⁷²⁸ Neercassel aan Ruth d'Ans, 11 01 1685, OBC 611

⁷²⁹ Hiermee is Gomarus Huygens bedoeld. Hoofdstuk III, noot 378

⁷³⁰ Gezien de inhoud van deze *Appendix*, is hier ongetwijfeld Theodorus van Blockhoven bedoeld, die over de daar behandelde kwestie veel met Neercassel gecorrespondeerd heeft

biechten ter heilige tafel naderden;⁷³¹ en dat het gemak waarmee men in de oude kerk soms de absolutie verleende, geen excuus inhield voor de overijlde absoluties, waartegen de *Amor Poenitens* zich keert. Deze beide appendices omvatten 82 bladzijden. Ook dit tweede deel eindigt met een index en een register van in totaal 38 ongenummerde bladzijden. Het gehele werk telt 1.087 compact gedrukte pagina's. En dat noemde Neercassel zijn 'opusculum'!

4. Hernieuwde aanvallen

Eind december 1685 kwam er weer minder goed nieuws uit Rome.⁷³² Er was een nieuwe aanval op de *Amor Poenitens* gelanceerd, die deze keer vooral uitging van de curie-kardinaal Raimundo Capizucchi O.P. In een fel requisitoir⁷³³ beweerde deze kardinaal, dat Neercassels werk zonder meer veroordeeld moest worden, omdat het, onder andere, drie kapitale dwalingen verkondigde: 1e dat men volgens goddelijk gebod tot een voortdurende en actuele liefde tot God gehouden is; 2e dat de gebeden, die aan de absolutie voorafgaan, een essentieel deel van de sacramentele absolutie uitmaken; 3e dat de vrees voor de hel de mensen meer zondaar maakt. Dat soort aantijgingen had Neercassel al eerder gehoord,⁷³⁴ en hij kon ze gemakkelijk weerleggen. Enige maanden later zou hij dat ook uitvoerig doen.⁷³⁵ Du Vaucel vreesde echter, dat kardinaal Capizucchi de theologen en de consultoren van het H. Officie mee zou krijgen en dat de andere kardinalen niet tegen hem opgewassen zouden zijn. Met de augustijn Sabbatini was Du Vaucel van mening, dat men zich nu maar het best direct tot de paus kon wenden om de opperherder te verzoeken de zaak van de *Amor Poenitens* door twee of drie kardinalen opnieuw te laten behandelen en het werk aan nieuwe theologen ter onderzoek te geven. Mochten er dan nog uitspraken in gevonden worden die aanstoot gaven, dan zou men de auteur moeten toestaan die in een nieuwe editie nader toe te lichten en – zo nodig – te wijzigen. Zij vonden het nog beter wanneer Neercassel zelf aan de paus schreef en

⁷³¹ Neercassel was van mening, dat die mensen ervan overtuigd waren daar geen kwaad mee te doen. Augustinus is tegen dat misbruik ingegaan, zodat het tenslotte verdween. Vgl. brief van Th. van Blockhoven aan Neercassel, 25 01 1683, OBC 591, f. 3591'-3592'.

⁷³² Du Vaucel aan Neercassel, 29 12 1685, OBC 593, f. 4939'-4941', PR 2655.

⁷³³ *Votum seu libellus Cardinalis Capizucchi. Incipit Opus inscriptum 'Amor Poenitens' omnino prohibendum est, etc.*, 14 pag. H.F. van Heussen, *Batavia Sacra*, II, 484. Het stuk bevindt zich ook in BAV, Ottob. Lat. 1083, 15 folia, niet genummerd.

⁷³⁴ Hoofdstuk IV, blz. 155-156.

⁷³⁵ Noot 765.

opnieuw aan de kardinalen Azzolini en Casanate en zelfs aan kardinaal Capizucchi.

Du Vaucel veronderstelde en hoopte, dat de tweede editie intussen uitgekomen was. Dat zou volgens hem in de gegeven omstandigheden helemaal geen kwaad meer kunnen. Integendeel, het zou de tegenstanders de wapenen uit de hand slaan, wanneer zij zagen, dat Neercassel uit zichzelf reeds verzachtingen en veranderingen had aangebracht in uitspraken waarop zij hun beschuldigingen grondden. Casoni, zo berichtte de Romeinse agent verder, wachtte nog steeds op een gesprek met de paus, die al enige tijd ziek was, maar nu aan de beterhand bleek te zijn. De Heilige Vader was zeer bang voor de dood en uit vrees weer ziek te worden had hij zich volkomen teruggetrokken en al zijn werk laten liggen. Casoni was ervan overtuigd, dat hij de zaak in goede banen zou kunnen leiden, zodra hij de paus kon spreken. Hij moest daar echter nog enkele weken op wachten. Zolang de paus onbereikbaar bleef, was er geen beslissing in de zaak van de *Amor Poenitens* te verwachten.

De voor- en tegenstanders trachtten hun posities ondertussen te verbeteren. Du Vaucel en zijn medehelpers probeerden de kardinalen van het H. Officie te bewerken door hun de geschriften voor te leggen, die zij ter verdediging van Neercassels werk hadden opgesteld. Zoals de reeds vermelde *Brevis Expositio* en de *Apologia*⁷³⁶. De meeste mochte hadden zij met de kardinalen Carpegna, Chigi en Laurea en natuurlijk ook met Capizucchi. De laatste had bruisch geweigerd die geschriften te lezen, zeggend: 'Non occorre di legere queste scritture, è un libro condannato',⁷³⁷ waaruit wel bleek, dat hij vrij zeker van zijn zaak was. Casoni was daar zeer verontwaardigd over, zo schreef Du Vaucel, en zou dit incident ongetwijfeld de paus ter ore brengen.

Op 21 januari 1686 ontwierp Neercassel een brief aan Innocentius XI. Formeel was het een verslag omtrent de toestand van zijn missie-gebied, waarin hij uitvoerig berichtte over de verscherpte maatregelen tegen de katholieken naar aanleiding van de vervolging der Hugenoten in Frankrijk na de opheffing van het Edict van Nantes op 18 oktober 1685. De bisschop maakte van die gelegenheid gebruik de paus te verzoeken de tegenstanders van zijn *Amor Poenitens* in te tomen. Vooral twee zaken, zo betoogde hij, had hij in zijn werk willen aantonen, in volkomen overeenstemming overigens met de leer van de Vaders en van de grote theologen. Vooreerst, dat geen enkele volwassene, die de eeuwige straf verdient, weer in Gods genade kan worden aangenomen

⁷³⁶ Blz. 179

⁷³⁷ Du Vaucel aan Neercassel. 26.01.1686, OBC 593, f. 4950-4951, PR 2655

als hij niet afziet van de verderfelijke instelling het schepsel boven de Schepper te stellen, hetgeen in strijd is met Christus' woord: 'Wie vader of moeder meer bemint dan Mij, is Mij niet waardig.' (Mt. 10,37). Vervolgens, dat priesters bij de toediening van het sacrament der Biecht niets beters kunnen doen dan de regels toe te passen, die de H. Carolus Borromeus hun in zijn instructie voor de biechtvaders voorhoudt.

Kort geleden, zo deelde hij de paus mede, had hij een tweede editie uitgegeven, waarin hij enige al te forse uitdrukkingen van de eerste aan het adres van de attritionisten wat had gematigd. Bovendien verklaarde hij zich bereid in die tweede editie te wijzigen, wat de H. Stoel misschien nog veranderd wilde zien, ja zelfs – zo nodig – naar Rome te gaan om van de H. Vader zelf te vernemen, waaraan hij zich te houden had.⁷³⁸ Dat schrijven zond hij Arnauld en Quesnel ter beoordeling toe met het verzoek het na goedkeuring door te zenden naar Rome.⁷³⁹

Toen de paus rond half januari 1686 zijn werkzaamheden weer hervatte, lichtte Casom hem in krachtige bewoordingen in over wat er zich allemaal rond de kwestie van de *Amor Poenitens* had afgespeeld en wees hij hem op de noodzaak de bescherming van het werk op zich te nemen. Du Vaucel van zijn kant had de kardinalen Azzolini en Casanate verzocht hun invloed op de paus aan te wenden ten gunste van Neercassels geschrift. Tevens was hij nu van plan aan alle kardinalen van het H. Officie een exemplaar van het verdedigingsgeschrift, de *Apologia*, in handen te heven.⁷⁴⁰

De tegenstanders zaten echter ook niet stil. Zij schuwden zelfs geen laster om hun doel te bereiken. Ernest Ruth d'Ans was daar toevallig achter gekomen. Een hem bevriend postmeester⁷⁴¹ had een brief van een

⁷³⁸ Neercassel aan Innocentius XI, 21 01 1686, ASV, FFC, 24, f. 199-202, ook in OBC 598, waar de brief is gedateerd 23 01 1686 'Imo, si illud probet tua Beatitudo, promptus sum Romam venire, ut tuis pedibus provolutus, tuo ex ore discam, quae hic a me doceri oporteat' – 'Ja zelfs zijn wij, met welnemen van Uwe Heiligheid, bereid naar Rome te komen om in alle nederigheid uit Uw eigen mond te vernemen etc.'

⁷³⁹ Neercassel aan Ruth d'Ans, 22 01.1686, OBC 611, PR 2654. Merkwaardig is, dat Neercassel die brief aan de paus op dezelfde datum, dus zonder het oordeel van Arnauld en Quesnel af te wachten, naar Du Vaucel zond met het verzoek haar ook aan Casom ter hand te stellen. Het origineel van deze brief aan Du Vaucel is tenminste gedateerd 22 01 1686, OBC 598 (copie) geeft als datum 23 01 1686. Arnauld vond de brief van Neercassel aan de paus uitstekend. Alhoewel hij liever had gehad, dat de bisschop uitsluitend de nadruk had gelegd op de desastreuze gevolgen van een eventuele veroordeling voor de Missie en niet gesproken had over verbeteringen, vond hij dat, achteraf gezien, in een brief aan de paus toch wel acceptabel.

⁷⁴⁰ Du Vaucel aan Neercassel, 26 01 1686, OBC 593, f. 4950'-4951', PR 2655

⁷⁴¹ Volgens E. Jacques, *Les années d'exil*, 425-426, is dat een zekere Chaumont, postmeester te Brussel, die in nauwe betrekking stond met de jansenisten.

franciscaan, Caspar van Paeschen (1642-1688), gericht aan de Ierse franciscaan Patricius Duffy, beiden lid van het geheim genootschap ter bestrijding van het jansenisme in België,⁷⁴² ongeopend aangetroffen en had de verleiding niet kunnen weerstaan die brief, gedateerd 31 januari 1686, te lezen. Zij bevatte onder meer de volgende mededeling:

‘De veroordeling van zijn werk (*Amor Poenitens*) zal nu zeker goed vallen, nu hij (Neercassel) – zoals gemakkelijk zal worden aangenomen – onder een hoedje speelt met de Hollanders die alle religieuzen willen uitwijzen wegens de hetze in Frankrijk tegen de ketters’.⁷⁴³

In een lange brief aan kardinaal Carpegna nam Neercassel stelling tegen die laster en zette hij de ware toedracht uiteen. De vervolging van de hervormden in Frankrijk⁷⁴⁴ had in de Republiek veel kwaad bloed tegen de katholieken gezet. Aanvankelijk wilden de Hoogmogenden, om de ‘roomsen’ te treffen, alle religieuzen het land uitzetten. Later besloot men alleen de buitenlanders te verbannen. De keizerlijke gezant, Daniel Johann Kramprich, door Neercassel voorgelicht, kon dat vonnis voorkomen door aan te tonen, dat de inheemse clerus niet opgewassen was tegen het werk.⁷⁴⁵ Het gunstig gevolg was, dat de religieuzen allen mochten blijven. Drie jaar geleden, zo vervolgde Neercassel zijn uiteenzetting aan Carpegna, had hij zelf al kunnen voorkomen, dat de religieuzen uit Amsterdam werden verjaagd.⁷⁴⁶ Zo namen de tegenstanders hun toevlucht tot list en bedrog, nu zij het uit kracht van argumenten niet konden winnen. De beschuldiging die zij tegen zijn werk inbrachten, kon Neercassel namelijk gemakkelijk weerleggen blijkens een aan de brief toegevoegde *Declaratio mentis*. Hij verzocht de kardinaal die weerlegging goed te lezen, want dan kon hij zien dat men

⁷⁴² L. Cevssens, ‘Een geheim genootschap ter bestrijding van het jansenisme in België’ in *Jansenistica I*, 345-397

⁷⁴³ ‘Grata modo foret eius libri condemnatio, quando, ut facile creditur, colludit Hollandis omnes Religiosos extirpare volentibus ob commotiones gallicanas circa haereticos’ Ruth d’Ans aan Neercassel, 03 02 1686, OBC 592, f. 4749^v-4750^v

⁷⁴⁴ Die vervolging vond plaats na de opheffing van het Edict van Nantes op 18 oktober 1685. Zij uitte zich o a in de beruchte ‘dragonnades’

⁷⁴⁵ ‘intercessit pro Catholicis Caesaris Ablegatus, et ut exterorum Missionariorum ejectionem impeditret, Ordimbus significavit ex meo ore et assertione mea, indigenas sacerdotes numero esse pauciores, quam ut omnibus Hollandiae Catholicis sacra possent ministrare’ Neercassel aan kardinaal Carpegna, 08 02 1686, OBC 598

⁷⁴⁶ Hoofdstuk III, blz 125-126. In het archief OBC bevinden zich schriftelijke verklaringen van de franciscanen Cornelius de Vroom (1637-1712), de latere Provinciaal (1687-1690 en 1696-1699 en 1705-1708), en van Egidius Morgatus (1628-1691) van 12 maart 1686, waarbij zij verzekeren nooit iets gemerkt te hebben van enige bedoeling bij Neercassel om de religieuze missionarissen uit de Missie te bannen (OBC 592, f. 4780^v)

de bisschop toedichtte wat hij niet leerde. En wat de laster betrof vertrouwde hij op de rechtvaardigheidszin van de kardinaal, zoals in een geval van een jaar eerder. Toen had een vader, wiens zoon Neercassel geweigerd had tot priester te wijden, hem in Rome aangeklaagd. De kardinaal had de bisschop toen in de gelegenheid gesteld zich te verdedigen, en met succes. De vader kwam op zijn sterfbed tot inkeer ⁷⁴⁷

In die dagen was Du Vaucel er achter gekomen, ondanks de zwijgplicht van alle betrokkenen, hoe het bij de beraadslagingen van het H. Officie over de *Amor Poenitentis* was toegegaan. Van de drie theologen aan wie het werk ter onderzoek was gegeven, waren er twee voor een veroordeling geweest. de conventueel Laurentius Fabri en de dommicanen Antonius de Monroy ⁷⁴⁸ De karmeliet Ludovicus Perez had een gunstig oordeel over het werk uitgebracht Ook de augustijn Giuseppe Sabbatini had gunstig geoordeeld, doch die was niet door het H. Officie aangesteld De kardinalen Capizucchi O.P. en Laurea O.Conv., die voor theologen doorgingen, hadden het werk eveneens aan een onderzoek onderworpen, en afgaande op hun rapport hadden de kardinalen zich met meerderheid van stemmen voor een veroordeling uitgesproken. Du Vaucel was er zeker van, dat de kardinalen Azzolini en Casanate en misschien ook Altieri tegen een veroordeling hadden gestemd De kardinalen Chigi en Carpegna en wellicht ook Ottoboni rekende hij bij de voorstemmers, en ook kardinaal d'Estrées, ondanks diens vroegere gunstige uitingen Kardinaal Colonna was waarschijnlijk niet aanwezig geweest wegens een oogziekte, en Cibo, van wie hij niet wist of hij aan de vergadering had deelgenomen, was zeker tegen de *Amor Poenitentis*

Alles wel beschouwd, trok Du Vaucel de volgende conclusies de kardinalen Capizucchi en Laurea, op wier oordeel men vooral was afgegaan, konden het werk van Neercassel alleen maar zien als een veroordeling van stellingen die zij zelf hadden verdedigd in hun publicaties ⁷⁴⁹ Vooral Capizucchi was zozeer in deze kwestie betrokken, dat hij meer partij dan rechter was Bovendien was Du Vaucel ervan

⁷⁴⁷ Neercassel aan kardinaal Carpegna, 08 02 1686, OBC 598, ASV, FFC, 24, f. 205'-206'

⁷⁴⁸ Antonius de Monroy is geboren in 1632 in Mexico Hij was van 1677 tot 1686 magister generalis van de Orde der dommicanen, tevens qualificator van het H. Officie In 1685 werd hij tot aartsbisschop van Compostella benoemd, waar hij op 17 november 1715 stierf Innocentius Taurisano O.P., *Hierarchia Ordinis Praedicatorum*, 13

⁷⁴⁹ Zo had kardinaal Capizucchi o.a. geschreven *Quaestiones Theologicae* (1684), waarin hij op het stuk van de Biecht meningen verkondigt die diametraal staan tegenover de *Amor Poenitentis* van Neercassel (Du Vaucel aan Arnauld, 29 04 1684, OAA, II 414-415)

overtuigd dat, met uitzondering van Azzolini, geen van de kardinalen de *Amor Poenitens* gelezen had, en Capizucchi en Laurea hoogstens enkele uittreksels. In ieder geval had hij goede hoop, dat de paus de zaak nog ten goede zou keren. Casoni liet zich ook in die zin uit, zij het wat onduidelijker wegens zijn zwijgplicht.⁷⁵⁰

Arnauld was ontzet, toen hij van een en ander bericht had ontvangen en uitte dit in de hartstochtelijke woorden: 'Wie geeft mij voldoende tranen voor mijn smart?'⁷⁵¹ Hij achtte een veroordeling van de *Amor Poenitens* een ramp voor de Kerk en speciaal voor de Hollandse Missie: de kloof tussen seculieren en regulieren zou nog groter worden misschien wel tot een schisma (!) leiden, de mensen zouden niet meer weten waar zij aan toe waren, de protestanten zouden er munt uit slaan.

Op 15 februari 1686 had Du Vaucel een exemplaar van de voltooidede tweede editie van de *Amor Poenitens* en de brief aan de paus ontvangen,⁷⁵² die Neercassel hem op 22 januari had toegezonden ter uitreiking aan Casoni.⁷⁵³ Deze had in een gesprek met Innocentius XI de inhoud van de brief van Neercassel aan Zijne Heiligheid te berde gebracht. Hij had de paus de brief echter niet overhandigd om te voorkomen, dat het stuk in handen van de kardinaal-staatssecretaris Alderano Cibo kwam, die het naar gewoonte direct zou hebben opgeborgen in het archief van het H. Officie. Tevens had Casoni de consultor Perez ook de tweede editie van de *Amor Poenitens* ter onderzoek gegeven.⁷⁵⁴ Ook enige andere theologen, waaronder een franciscaan van het klooster San Pietro in Montorio⁷⁵⁵ te Rome, hadden van de paus en het H. Officie opdracht gekregen het werk van Neercassel opnieuw aan een onderzoek te onderwerpen. Du Vaucel zou zorgen, dat die franciscaan de schriftelijke verdedigingen van de *Amor Poenitens* in handen kreeg.⁷⁵⁶

⁷⁵⁰ Du Vaucel aan Neercassel, 16 02 1686, OBC 593, f. 4956-4957, PR 2655

⁷⁵¹ 'Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum?' (Jer. 9,1), Arnauld aan Du Vaucel, 01 03 1686, OAA, II, 637-643

⁷⁵² Noot 750.

⁷⁵³ Noot 739

⁷⁵⁴ Du Vaucel aan Neercassel, 02 03 1686, OBC 593, f. 4961-4962, PR 2655.

⁷⁵⁵ Dat is Carolus Franciscus de Varisio Noot 698

⁷⁵⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 09 03 1686, OBC 593, f. 4963-4966, PR 2655 Du Vaucel veronderstelde, dat deze theologen de tweede editie moesten onderzoeken. Het verslag van de Varisio gaat echter over de eerste. Een exemplaar daarvan bevindt zich in het archief van de Propaganda Fide, Miscellanea Generale, vol IX, f. 369-382. Deze qualificator van het H. Officie is nog milder in zijn oordeel over de *Amor Poenitens* dan Perez de Castro. Hij beoordeelt het werk niet alleen met alle bilijkheid maar zelfs met grote welwillendheid. Wat goed geïnterpreteerd kan worden, interpreteert hij ook goed. Het ligt in mijn bedoeling dit votum, voorzien van verklarende noten, eerlang uit te geven.

5. Een veroordeling voorkomen

De verwachting van Casoni en Du Vaucel, dat de paus, die tenslotte de eindbeslissing had, de zaak nog ten goede zou keren en een veroordeling van Neercassels geschrift zou voorkomen, bleek gegrond. In de eerste helft van maart 1686 was iemand die niet gebonden was aan het ambtsgeheim, toevallig aanwezig geweest bij een gesprek tussen drie functionarissen van het H. Officie. Hij bracht de grote lijnen van hetgeen hij bij die gelegenheid gehoord had aan Du Vaucel over. Een van die functionarissen, waarschijnlijk de commissaris van het H. Officie Camillo Piazza, had aan de anderen verteld, hoe hij aan de paus verslag had uitgebracht van de stemming en toen gezegd had, dat de meerderheid voor een veroordeling was geweest. De paus had daarop met stemverheffing letterlijk gezegd: 'Come? E un libro di buona dottrina, e l'autore è un sant'uomo!'⁷⁵⁷ Men had hieruit begrepen, dat de paus de zaak zelf in handen wilde nemen en dat ondertussen alles was opgeschort. Bij datzelfde gesprek had een van de drie functionarissen, ongetwijfeld een van de consultoren die vijandig stond tegen de *Amor Poenitens*, aangeboden de tweede editie aan een onderzoek te onderwerpen. En toen een van de anderen daar bezwaar tegen maakte, liet hij zich ontvallen, dat hij in zijn rapport alleen zou zetten wat het beste uitkwam. Daarop had de derde hem een flink standje gegeven zeggende, dat een theoloog in zo'n belangrijke kwestie eerlijk en naar waarheid te werk moest gaan.⁷⁵⁸

Neercassel, nog onkundig van die gunstige ontwikkeling in zijn zaak, was intussen druk bezig met een wijldropige verdediging van zijn werk, bestemd voor de kardinalen. Daarin weerlegde hij het requisitoir⁷⁵⁹ van kardinaal Capizucchi tegen zijn *Amor Poenitens*, zonder overigens diens naam te noemen. Hij liet het voorkomen alsof hij de beweringen van de dominicaan Wijnants erin weerlegde, die in deze trouwens op één lijn zat met de kardinaal, zijn ordegenoot. Dringend verzocht hij Du Vaucel van Casoni gedaan te krijgen, dat de zaak niet zijn beslag kreeg vóór zijn verdediging in handen van de kardinalen was gekomen.⁷⁶⁰ Van zijn kant wees Du Vaucel Neercassel erop, dat hij in zijn verweer tegen het

⁷⁵⁷ Du Vaucel aan Ruth d'Ans, 16 03 1686, AAM, Jans 10. Zie ook Arnauld aan Prins Ernest, landgraaf van Hesse Rhemsfels juli 1686, OAA, II, 683.

⁷⁵⁸ Du Vaucel aan Neercassel, 16 03 1686, OBC 593 f. 4967-4969', PR 2655. In deze brief had Du Vaucel de uitlating van de paus in het Frans weergegeven: 'Comment? C'est un livre d'une bonne doctrine et l'Auteur est un grand homme de bien!'

⁷⁵⁹ Noot 733.

⁷⁶⁰ Neercassel aan Du Vaucel 22 03 1686, OBC 598 en OBC 632 (or.)

geschrift van Capizucchi vooral diende aan te tonen: 1. dat men God zonder ophouden moet beminnen; 2. dat baatzuchtige hoop of slaafse vrees op zich niet verkeerd zijn, doch dat ze zonder de liefde tot God niet het hart bekeren noch de rechtvaardiging bewerken in het sacrament der Biecht; 3. dat de sacramentele absolutie haar uitwerking niet mist al moet er een volmaakte liefde aan voorafgaan, want die liefde dient gepaard te gaan met het verlangen naar het sacrament;⁷⁶¹ 4. dat de attritio de wil om te zondigen niet uitsluit; 5. dat de auteur het decreet van Alexander VII niet overtreden had door de opvatting van de attritionisten te weerleggen.⁷⁶²

Neercassel verkeerde in twijfel over de beste manier om de contritio (volmaakte liefde tot God) te doen rijmen met de uitwerking van de absolutie.⁷⁶³ Maar Du Vaucel had hem al eerder aangeraden beide waarheden te poneren zonder zich het hoofd te breken over de manier, waarop zij met elkander in overeenstemming zijn te brengen. Dat had ook het Concilie van Trente niet gedaan.⁷⁶⁴

Op 27 maart 1686 verzond Neercassel de brief voor de kardinalen aan Du Vaucel en verzocht hij hem dit verdedigingsgeschrift zo bij te werken, dat het aangeboden kon worden.⁷⁶⁵ In dit stuk betoogt Neercassel, dat zijn tegenstander geen enkel steekhoudend argument aanhaalt en dat hij ófwel leerstellingen afwijst die geheel juist zijn en bevestigd worden door de Schrift, de Vaders en de voornaamste Scholastici, ófwel hem opvattingen toedicht die hij helemaal niet huldigt.

De berichten uit Rome werden nu werkelijk zeer gunstig. Bij Du Vaucel en zijn vrienden groeide de overtuiging, dat de paus in geen geval een veroordeling van de *Amor Poenitens* zou toelaten.⁷⁶⁶ Op 6 april 1686 deelde de Romeinse agent mee, dat Casoni het niet meer nodig

⁷⁶¹ Ter argumentering van de waarde der absolutie ondanks de voorafgaande vergevende volmaakte liefde, gebruikt Neercassel nog het volgende argument. 'Net zo goed als Christus' verlossingswerk toepasselijk is niet alleen op degenen die na Hem gekomen zijn, maar ook op hen die Hem vooraf zijn gegaan, zo hebben ook het doopsel en de sacramentele absolutie hun uitwerking, al gaan rechtvaardiging en verzoening er noodzakelijkerwijze aan vooraf' (*Amor Poenitens*, Boek I, hoofdstuk 25, par 2, 267 in de eerste editie, Boek I, hoofdstuk 29, par 2, 407 in de tweede editie)

⁷⁶² Du Vaucel aan Neercassel, 23 03.1686, OBC 593, f 4971'-4973', PR 2655

⁷⁶³ Neercassel aan Du Vaucel, 27 03 1686, OBC 598 en OBC 632 (or.).

⁷⁶⁴ Du Vaucel aan Neercassel, 09 03 1686, OBC 593, f 4963'-4966', PR 2655

⁷⁶⁵ Neercassel aan Du Vaucel, 27.03 1686, OBC 598 en OBC 632 (or.) Die brief aan de kardinalen is te vinden in BAV, fondo Borghese Latino, 38, f 1'-28', 27 03 1686, ook te vinden in OBC 620^l (72 bladzijden)

⁷⁶⁶ Du Vaucel aan Neercassel, 30.03 1686, OBC 593, f 4974'-4975', PR 2655

Paus Innocentius XI (Benedetto Odescalchi, 1611-1689).

achte nog verweerschriften op te stellen. Er was iets gebeurd, waarover Casoni, gehouden als hij was door zijn ambtsgeheim, geen nadere bijzonderheden kon geven, maar dat hen allen zeer zou verbazen, als ze ervan op de hoogte zouden komen.⁷⁶⁷ Aangezocht om iets meer te zeggen, wilde de naaste medewerker van de paus alleen maar loslaten, dat de zaak er goed voor stond: 'Camina ben' il negotio.⁷⁶⁸

Arnauld was natuurlijk ook zeer ingenomen met de reactie van de paus op het vernemen van de door het H. Officie met meerderheid van stemmen voorgestelde veroordeling van de *Amor Poenitens*. Alleen begreep hij niet, dat de paus geen paal en perk stelde aan al die agitatie tegen een werk, waarvan hij de leer onderschreef en de auteur een heilige noemde.⁷⁶⁹

Totdat Neercassel het geruststellende bericht uit Rome had ontvangen, dat er geen nieuwe verweerschriften meer nodig waren, ging hij onverdroten voort lange vertogen te schrijven aan de kardinalen en andere autoriteiten ter veiligstelling van zijn werk. Hij had haast, want hij maakte zich klaar voor een belangrijke en langdurige visitatie-reis in het oostelijk gedeelte van zijn missie-gebied. Zijn secretaris, Bartholomeus Pesser, en Hugo Franciscus van Heussen, die Neercassel zijn Timotheus noemde en reeds geruime tijd als coadjutor wenste, zouden hem op die reis vergezellen. Het was alsof hij een voorgevoel van zijn naderend einde had, toen hij op het punt stond die tocht, die niet zonder gevaren was, te aanvaarden. Op 18 april 1686 schreef hij aan Du Vaucel:

'De volgende week beginnen we onze visitatie-reis naar onze verdrukte en arme kudde. Ik bereid mij op die reis voor alsof ik uit het leven zal gaan scheiden.'⁷⁷⁰

En aan zijn geestelijke dochter Marianne Voeller te Brussel schreef hij:

'Nous sommes sur le point de faire un grand voyage pour visiter mes ouailles du pays de Clèves, Overijssel et Comté de Lingen. Aussi je me suis préparé et m'y prépare comme à une oeuvre qui sera pleine de difficultés et périls, et comme une dernière oeuvre de ma vie. Je demande pour cette fin

⁷⁶⁷ Du Vaucel aan Neercassel, 06 04 1686, OBC 593, f. 4976'-4977', PR 2655. Misschien heeft de bijzondere gebeurtenis, waarvan hier sprake is, iets te maken met de bewering van kardinaal Casanate, enige maanden na de dood van Neercassel, dat de apostolisch vicaris ongetwijfeld tot het kardinaat zou zijn verheven, 'si Dieu ne l'avait retiré à lui' (Du Vaucel aan H. van Heussen, 16 11 1686, OBC 762).

⁷⁶⁸ Du Vaucel aan Neercassel, 20 04 1686, OBC 593, f. 4978'-4979', PR 2655.

⁷⁶⁹ Arnauld aan Du Vaucel, 11 04 1686, OAA, II, 657.

⁷⁷⁰ 'Septimana proxima iter nostrum sive visitationem afflicti et pauperis gregis nostri aggrediamur. Ita me ad illud iter dispono ac si e vita discessurus essem'. Neercassel aan Du Vaucel, 18 04 1686, OBC 598 en OBC 623 (or.)

l'assistance de vos saintes prières.⁷⁷¹

Kort voor zijn reis schreef Neercassel nog aan Cornelius de Vroom,⁷⁷² de missie-overste van de franciscanen in de Noordelijke Nederlanden, en verzocht hij hem de laster die diens medebroeder Caspar van Paeschen had rondgestrooid, door brieven aan de Romeinse autoriteiten te weerspreken.⁷⁷³ Ook schreef hij een lange brief aan de Prefect van de Propaganda Fide, kardinaal Altieri, om hem en zijn medekardinalen te danken voor de steun, die hijzelf en zijn kerk van hen ontvangen hadden, en om hem te verzoeken die steun aan zijn missiegebied te blijven verlenen, ook als hij tijdens zijn aanstaande visitatie-reis mocht komen te overlijden. Vooral echter verdedigde hij zich in die brief nogmaals tegen de valse aantijgingen, die zijn vijanden tegen de *Amor Poenitens* hadden ingebracht, en herhaalde hij zijn bereidheid alles te wijzigen wat de H. Stoel gewijzigd zou willen zien:

'Als er iets in mijn geschriften staat dat de H. Stoel niet goed kan keuren, in wiens geloof, gemeenschap en gehoorzaamheid ik wil leven en sterven, dan wens ik dat men mij daarop wijst, opdat ik het kan verbeteren, daar ik altijd wil doen wat degene past, die zich de toegewijde en gehoorzame zoon verklaart van de H. Vader . . .⁷⁷⁴

Dit schrijven stuurde Neercassel naar Du Vaucel ter beoordeling. Deze moest het na akkoordbevinding aan Buonvicini overhandigen, die dan wel zou zorgen dat het bij de kardinaal terecht kwam. De bisschop had zijn reis toen al aanvaard. Vanaf Utrecht vertrok hij de 25e april 1686⁷⁷⁵ via de sterk geprotestantiseerde Veluwe en/of Betuwe⁷⁷⁶ naar Huissen, waar hij de 26e april arriveerde. Vanuit die vertrouwde omgeving schreef hij naar zijn agent in Rome:

'Gisteren bevond ik mij, om zo te zeggen, temidden van de leeuwen. Doch de Allerhoogste heeft hun muil gesloten gehouden, zodat ik ze ongedeerd ontsnappen kon.'⁷⁷⁷

⁷⁷¹ Neercassel aan mej Voeller, 18.04 1686, OBC 612

⁷⁷² Cornelius de Vroom O F M , geboren 1637 te Roosendaal, gestorven 1 juli 1712

⁷⁷³ Neercassel aan Corn de Vroom O F M , 20 04 1686, OBC 611

⁷⁷⁴ 'Caeterum si quid sit quod in libris meis Apostolicae Sedi, in cuius fide, communione atque obedientia vivere et mori volo, displiceat, illud mihi, ut emendare possim, cupio indicari, facturus semper, quod eum decet, qui sese devotissima observantia profitetur Sancti Domini Nostri obedientissimum filium etc ' Neercassel aan kardinaal Altieri, 23 04 1686, OBC 598

⁷⁷⁵ H F van Heussen, *Batavia Sacra*, II, 487

⁷⁷⁶ L J Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 415 v

⁷⁷⁷ 'Hæri fui quasi in medio leonum, sed Altissimus illorum ora conclusit ut intactus ab illis evaderem' Neercassel aan Du Vaucel, 25 04 1686, OBC 598.

De volgende dag zou hij het Land van Kleef verder intrekken en daarna naar het gebied van het voormalige bisdom Deventer gaan, waar het moeilijk zou zijn brieven te ontvangen, zodat hij een maand lang geen correspondentie zou voeren. De gezusters Van Heussen had hij verzocht de door Du Vaucel aan hem gerichte brieven te openen om te zien of er ook post voor zijn provicaris Codde bij was en die dan aan deze door te sturen. Zij zouden zijn brieven ongetwijfeld geheim houden en aan niemand ter hand stellen. Zelf konden zij ze niet lezen, daar ze in het Frans gesteld waren, en al zouden ze dat kunnen, dan konden zij ze toch niet begrijpen.⁷⁷⁸

In de maanden mei en juni 1686 schreef Du Vaucel nog enkele brieven aan Neercassel, die deze niet meer in handen heeft gekregen.⁷⁷⁹ Geveld door de vermocienissen van zijn zware visitatie-reis, waarbij hij dagelijks meermalen predikte, dikwijls in de open lucht, en aan duizenden gelovigen het sacrament van het Vormsel toediende, stierf de bisschop op 6 juni 1686 in het huis van de seculiere missionaris Alard van Blockhoven te Zwolle. Hij werd begraven in de kerk van het klooster der vrouwelijke reguliere tertiariessen op de Gleen ter hoogte van Glanerbrug tussen Enschede en Gronau.⁷⁸⁰ Dezelfde dag nog bracht Pesser, Neercassels secretaris en reisgenoot, de provicaris Codde per ijlbode van dit overlijden op de hoogte,⁷⁸¹ die op zijn beurt onverwijld Casoni inlichtte⁷⁸² in afwachting van de officiële brief aan de paus.

6. Na de dood van Neercassel

Nog onkundig van Neercassels overlijden, meldde Du Vaucel weer goede berichten uit Rome. Casoni had hem nogmaals uitdrukkelijk verzekerd, dat de zaak van de *Amor Poenitens* er uitstekend voor stond, dat er niets meer te vrezen was en dat het er nu alleen nog maar om ging een uitspraak van het H. Officie te verkrijgen, waardoor het werk ook voor de toekomst veilig gesteld werd. Hij zou alles doen om dat te

⁷⁷⁸ *Ibidem*

⁷⁷⁹ Dat zijn de brieven van 19.05.1686, OBC 593, f. 4985'-4986'', PR 2655 en van 08.06.1686, OBC 593, f. 4987'-4988''; PR 2655, die over het algemeen gunstige berichten bevatten.

⁷⁸⁰ L. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 218-221, geeft aan de hand van het in H.F. van Heussens *Batavia Sacra* (II, 487-489) afgedrukte verslag, een uitvoerige beschrijving van de vormreis en van Neercassels einde

⁷⁸¹ Pesser aan Codde, 06.06.1686, OBC 641, f. 39

⁷⁸² Codde aan Casoni, 07.06.1686, ASV, FFC, 24, f. 247'-248'.

bereiken. Du Vaucel had er echter zijn twijfels over of hem dat zou lukken, gezien de traagheid van het bestuursapparaat en de sterke oppositie.⁷⁸³

Nadat Du Vaucel op de hoogte was gebracht van de dood van Neercassel, richtte hij zijn brieven aangaande de aangelegenheden van het Noord-Nederlandse missie-gebied en van de *Amor Poenitens* voortaan aan Hugo Franciscus van Heussen. Deze werd door het kapittel van Haarlem en het vicariaat Utrecht eenstemmig als opvolger van Neercassel geopteerd. Op 18 Juni 1686 waren de beide colleges in het huis van de Amsterdamse pastoor Moedersohn bijeen gekomen en hadden toen, in overeenstemming met de wens van Neercassel, dat unaniem besluit genomen.⁷⁸⁴ Ook Arnauld vond in het overlijden van Neercassel aanleiding om bij de invloedrijke Casoni te pleiten voor een snelle voorziening in de ontstane vacature en wel door de benoeming van de door Neercassel gewenste kandidaat.⁷⁸⁵

De reguleren waren echter fel gekant tegen de kandidatuur van Van Heussen, daar zij hem verdachten van onrechtzinnigheid in de leer.⁷⁸⁶ En het schijnt, dat zij door hun streven de *Amor Poenitens* veroordeeld te krijgen de verdedigers ervan in een slecht daglicht wilden stellen om ze aldus als eventuele opvolgers van Neercassel onmogelijk te maken. Du Vaucel althans was bang, dat men weer nieuwe pogingen zou aanwenden om het werk van Neercassel te doen veroordelen. De uitvoerige brief van de overleden bisschop aan de kardinalen had echter een goede indruk gemaakt. Kardinaal Casanate stelde zelfs voor die brief te publiceren ter rechtvaardiging en nadere verklaring van Neercassels tractaat over de Biecht. Ook Casoni en zelfs de paus voelden daar wel voor. Dit was voor Du Vaucel aanleiding Van Heussen te verzoeken de verkoop van de tweede editie even stop te zetten ten einde de mogelijkheid te onderzoeken die brief aan de kardinalen er voorin af te drukken. Hij veronderstelde tenminste, dat men niet zo gauw aan een derde editie toe zou komen.⁷⁸⁷

Tegenover Ruth d'Ans liet Du Vaucel zich wat optimistischer uit. Hij had goede hoop, zo schreef hij hem, dat de tegenstanders wegens de

⁷⁸³ Du Vaucel aan Neercassel, 08 06 1686, OBC 593, f. 4987'-4988', PR 2655

⁷⁸⁴ Het Haarlemse Kapittel en het Utrechtse Vicariaat aan Innocentius XI, 18 06 1686, OBC 627, gedrukt, H van Heussen, *Batavia Sacra*, II, 504. Idem aan de Congregatie van de Propaganda Fide, 18 06 1686, OBC 765, gedrukt, *ibidem*, 505

⁷⁸⁵ Arnauld aan Casoni, 11 06 1686, OAA, II, 674-676

⁷⁸⁶ Zie b v de brief van Cornelius de Vroom O F M aan de kardinaal-prefect van de Propaganda Fide van 19 07 1686, gedrukt, *AAU*, XIV (1886), 233-235

⁷⁸⁷ Du Vaucel aan Van Heussen, 28 06 1686, OBC 762

dood van Neercassel, die hoog in aanzien stond in Rome, enige tijd zouden zwijgen. Zij zouden wel weer beginnen, maar voorlopig ging het er vooral om een goede opvolger te krijgen. Met Casoni wachtte hij op de uitslag van het beraad van de Utrechtse en Haarlemse geestelijkheid.⁷⁸⁸ In de loop van de maand juli 1686 kregen ze er bericht van. Casoni beloofde de kandidatuur van Van Heussen bij de paus te bepleiten.⁷⁸⁹

In een later schrijven aan Van Heussen kwam Du Vaucel weer terug op de nieuwe actie van de regulieren tegen de *Amor Poenitens*. Hij meende te weten, dat zij daarmee allen die het werk goedgekeurd hadden en in het algemeen de geestverwanten van Neercassel wilden treffen om ze als mogelijke opvolgers uit te sluiten. Casoni was ervan overtuigd, dat ze hiermee niets zouden bereiken, daar de zaak nu in handen was van de paus, die zeker niet zou toestaan, dat men iets tegen het werk of de nagedachtenis van de bisschop in zou brengen.⁷⁹⁰ Du Vaucel bleef echter vrezen, dat de vijanden het werk van Neercassel weer zouden aanvallen, vooral nu de grootste verdediger ervan, de auteur zelf, was weggefallen. Daarom wilde de Romeinse agent de grote brief van de bisschop zelf aan de kardinalen en ook andere verdedigingsgeschriften van zijn hand publiceren. Casoni daarentegen achtte de kwestie van de opvolging van Neercassel voorlopig van groter belang.⁷⁹¹

De tegenstanders hielden zich echter rustig, en wel zozeer, dat zelfs Du Vaucel zijn pessimisme enigszins liet varen:

'Je n'ai rien pu découvrir de nouveau touchant l'*Amor Poenitens*. Peut-être que les adversaires se tairont pour quelque temps, ne croyant pas pouvoir rien avancer présentement, mais je ne sais s'ils ne se réveilleront point dans la suite.'⁷⁹²

Van Heussen was uiteraard blij, dat de *Amor Poenitens* met rust werd gelaten. Toch was hij van mening, dat degene die tot apostolisch vicaris benoemd zou worden, die taak niet moest aanvaarden alvorens het H. Officie de kwestie had afgehandeld. Immers, indien het werk veroordeeld zou worden, terwijl de benoemde het wellicht zelf goedgekeurd had, zou diens gezag er sterk onder lijden.⁷⁹³

Ondanks de betrekkelijke rust in zake de *Amor Poenitens* werden er

⁷⁸⁸ Du Vaucel aan Ruth d'Ans, 05.07.1686, AAM, Jans. 10.

⁷⁸⁹ Du Vaucel aan Van Heussen, 13.07.1686, OBC 762.

⁷⁹⁰ *Ibidem*.

⁷⁹¹ Du Vaucel aan Van Heussen, 20.07.1686, OBC 762.

⁷⁹² Du Vaucel aan Van Heussen, 17.08.1686, OBC 762.

⁷⁹³ Van Heussen aan Du Vaucel, 06.09.1686, OBC 765.

toch weer nieuwe voorstanders en helpers aangeworven. Paus Innocentius XI had in september 1686 enige nieuwe kardinalen gecreëerd, waaronder Johan Walter Sluse,⁷⁹⁴ ook wel Slusius genaamd. Arnauld haastte zich deze prelaat, die hij reeds lang kende en hoogachtte, te verzoeken alles in het werk te stellen om de benoeming van Van Heussen te bewerkstelligen en om een veroordeling van de *Amor Poenitens* te voorkomen:

'Ce sera donc un grand service que Votre Eminence rendra à Dieu, de faire ce qu'elle pourra pour la conclusion de cette affaire (de opvolging van Neercassel), comme aussi pour empêcher que les ennemis du défunt Evêque, qui a laissé une si grande odeur de sainteté, ne fassent donner quelque atteinte à l'excellent livre de l'*Amor Poenitens* par leurs intrigues et par leurs cabales.⁷⁹⁵

Doch al bleef het dan rustig rond het omstreden werk van Neercassel, alle gevaar was nog niet geweken. Het H. Officie was niet gewend over een geschrift, dat daar was aangeklaagd en waarop niets bleek aan te merken, een gunstig oordeel uit te spreken. In het gunstigste geval werd het niet veroordeeld. De grote zorg van Du Vaucel was dan ook om, zodra de kwestie van de opvolging geregeld was, de zaak van de *Amor Poenitens* zo opgelost te krijgen, dat men er niet meer op terug kon komen, ook niet in een volgend pontificaat.⁷⁹⁶ In dat verband kwamen de aan de Romeinse agent toegezonden zeven exemplaren van de tweede editie van Neercassels werk goed van pas. Hij gaf ze bijna allemaal aan Casom, die op zijn beurt zou zorgen, dat ze in handen kwamen van de paus en van de kardinalen Azzolini, Casanate en Norfolk. Ook Buonvicini, de rector van het College der Propaganda, kreeg een exemplaar. De pas benoemde kardinaal Leandro Colloredo⁷⁹⁷ had de rector reeds meegedeeld, dat de franciscaan Carolus Franciscus de Varisio zich zeer gunstig over de *Amor Poenitens* had uitgelaten.⁷⁹⁸ Deze

⁷⁹⁴ Johan Walter Sluse werd geboren op 14 januari 1628 te Wezet (Visé). Na aanvankelijk in Luik gestudeerd te hebben zette hij zijn studie voort in Rome, waar hij al spoedig in de pauselijke Curie te werk werd gesteld en uiteindelijk secretaris van de Brevens werd. Op 2 september 1686 werd hij door Innocentius XI tot het kardinaat verheven. Hij achtte Arnauld zeer hoog. Op 7 juli 1687 stierf hij te Rome. *BNB*, XXII, kol. 708-716.

⁷⁹⁵ Arnauld aan kard. Sluse, 20 09 1686, *OAA*, II, 713

⁷⁹⁶ Du Vaucel aan Van Heussen, 12 10 1686, *OBC* 762

⁷⁹⁷ Leandro Colloredo, geboren op 25 september 1639. Hij was priester van het Romeinse Oratorium en vermaard theoloog en predikant. Innocentius XI verheef hem in 1686 tot het kardinaat en beval hem op zijn sterfbed aan als zijn opvolger. Hij stierf als groot-penitencier te Rome op 18 januari 1709. J. S. Ersch-J. G. Gruber, *AEWK*, 18, 287

⁷⁹⁸ Du Vaucel aan Van Heussen, 09 11 1686, *OBC* 762

overste van het klooster San Pietro in Montorio had van de paus zelf opdracht gekregen het werk van Neercassel te beoordelen.⁷⁹⁹

Toen kardinaal Casanate het voor hem bestemde exemplaar van de tweede editie had ontvangen, had hij volgens Du Vaucel twee zeer belangrijke uitspraken gedaan. Ten eerste, dat Neercassel bij de laatste benoemingen ongetwijfeld tot kardinaal zou zijn verheven, als hij niet voortijdig gestorven was. Ten tweede, dat er volgens hem niets meer tegen de *Amor Poenitens* ingebracht zou worden.⁸⁰⁰ Zo groeide ook bij Du Vaucel de overtuiging, dat er, althans onder het pontificaat van Innocentius XI, niets meer voor het werk te vrezen was. Daarom was hij er zo voor geporteerd van die gunstige situatie gebruik te maken om het ook voor de toekomst veilig te stellen door een of ander officieel document van het H. Officie:

‘Ce que nous pourrons faire lorsque l’affaire du Vicariat sera terminée, ce sera de tâcher de faire prendre quelque délibération positive dans le S. Office, dont le Registre de la Congrégation soit chargé, afin qu’on ne puisse pas recommencer un jour cette poursuite contre l’*Amor Poenitens*.⁸⁰¹

Toch moest hij twee weken later Van Heussen meedelen,⁸⁰² dat de attritionisten, zoals hij de tegenstanders noemde, weer begonnen te ageren. Casoni maakte zich daar echter niet ongerust over. Nu de paus zelf de zaak in handen had genomen, behoorde ze namelijk niet meer tot de competentie van het H. Officie. En hij was ervan overtuigd, dat de opperherder bij zijn gunstig standpunt zou blijven. Die actie van de tegenstanders bestond hierin, dat zij, naast de reeds door de paus aangewezen censor, de franciscaan Carolus Franciscus de Varisio uit het klooster San Pietro in Montorio, een andere franciscaan uit hetzelfde klooster hadden belast met een onderzoek van Neercassels geschrift. Deze religieus, Franciscus Burgh⁸⁰³ geheten, was naar hun mening meer op hun hand.

⁷⁹⁹ Zie de noten 755 en 756.

⁸⁰⁰ Du Vaucel aan Van Heussen, 16.11 1686, OBC 762

⁸⁰¹ Du Vaucel aan Van Heussen, 23.11 1686, OBC 762

⁸⁰² Du Vaucel aan Van Heussen, 07 12 1686, OBC 762

⁸⁰³ Franciscus Burgh, ook wel genaamd Franciscus de Hollandia, in de wereld Albert Burgh, werd geboren in 1650 Van moederszijde was hij een kleinzoon van P.C. Hooft Hij bekeerde zich tot het katholieke geloof en trad in bij de franciscanen Hij stierf op 20 november 1708 Voor nadere bijzonderheden over Albert Burgh, zie Aquilinus Emmen O F M . ‘P Franciscus de Hollandia O F M , 1650-1708, in saeculo Albertus Burgh Nova documenta biobibliographica’, 202-306, verschenen in 1947, ook P A.M Geurts O F M , ‘Niels Stensen en Albert Burgh’, 139-152, en P Polman O.F.M. , *Romeense Bronnen*, III. 46-47

Illustriſſimus ac Reverendiſſimus Dominus
D. Petrus Coddeus
Archiepiſcopus Sebaſtenuſ Vicarius
Apoſtolicus per ſæderatum belouum.

Quem pietas, ſincera fides, doctrinaque ſana,
Pacis amor, veri ſtudium, patientia mira,
Cura gregis, gravitas morum, prudentia cingunt
Cerne Virum; & diſcerne reum ſi crederet orbis.

H. D. W. J. c

Petrus Codde, apoſtoliſch vicaris van de Hollandſe Zending (1688-1704).

Sommige kardinalen, zoals Colonna en Ottoboni, waren wel onder de indruk van de argumenten van de tegenstanders. Zij hadden nooit het gevoel van zich af kunnen zetten, dat Neercassel en zijn geestverwanten door al te grote gestrengheid naar het onbereikbare streefden.⁸⁰⁴ Die houding lieten zij niet varen, want bijna een jaar later moest Du Vaucel weer melden, dat de genoemde kardinalen nog steeds bedenkingen hadden tegen de *Amor Poenitens*. Het kan ook zijn, zo schreef hij, dat zij niet goed kunnen verkroppen, dat de paus hun poging om het werk te veroordelen had verijdeld.⁸⁰⁵ Doch afgezien daarvan, was het rumoer rond het omstreden werk toch wel wat bedaard. Zelfs de grote tegenstander, de dominicaan Wijnants, was van het toneel verdwenen. In het begin van het jaar 1687 was hij aangewezen als visitator en reformator van de kloosters van zijn Orde in het pas van de Turken bevrijde Hongarije.⁸⁰⁶

Na lang beraad ging Rome er op 9 oktober 1688 eindelijk toe over, met voorbijzien van de door de clerus gewenste Hugo van Heussen,⁸⁰⁷ Petrus Codde⁸⁰⁸ te benoemen tot opvolger van Neercassel met de titel aartsbisschop van Sebaste. Deze benoeming was geenszins naar de smaak van de kringen die Neercassel en zijn geschrift over de Biecht niet goed gezind waren. Zij zagen in Codde een representant van dezelfde jansenistische mentaliteit en van hetzelfde rigorisme. En misschien

⁸⁰⁴ Du Vaucel aan Van Heussen, 21 12.1686, OBC 762.

⁸⁰⁵ Du Vaucel aan Van Heussen, 04 10 1687, OBC 762.

⁸⁰⁶ Du Vaucel aan Van Heussen, 15 02.1687, OBC 762: 'Le P. Winand . . . qui s'est si fort signalé contre l'*Amor Poenitens* s'en va en Hongrie pour visiter et réformer les maisons de son Ordre Dieu sait s'il est bien propre pour une telle commission Au moins il ne brouillera plus rien ici contre l'*Amor Poenitens* ni contre la Mission'

⁸⁰⁷ Hugo Franciscus van Heussen werd uiteindelijk, op beschuldiging van onrechtzinnigheid in de leer, niet benoemd Zijn geschrift *Tractatus de indulgentia et jubileo* (1681), werd bij decreet van 15 mei 1687 op de Index geplaatst. F.H. Reusch, *Der Index der verbotenen Bucher*, II, 713.

⁸⁰⁸ Petrus Codde werd op 27 november 1648 te Amsterdam geboren. In 1667 werd hij lid van het Oratorium te Mechelen. Neercassel stelde hem aan tot biechtvader van de zusters van het Sint-Elisabethklooster te Huussen, waar de apostolisch vicaris zelf ook veel verbleef. In 1683 volgde hij Abraham van Brienen op als pastoor van de Sint Gertrudis te Utrecht, lid van het vicariaat en provicaris van de voormalige bisdommen Utrecht, Deventer en Middelburg Op 6 februari 1689 werd Codde te Brussel geconsacreerd door Alphonse de Berghes, aartsbisschop van Mechelen. Hij werd op 13 mei 1702 geschorst in de uitoefening van zijn ambt wegens onrechtzinnigheid in de leer. Theodorus de Cock werd toen als provicaris aangesteld. Op 3 april 1704 werd Codde definitief uit zijn ambt ontslagen. Hij stierf op 18 december 1710 te Utrecht, onverzoend met Rome L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 275-278 en 311-339; H.G.J. Buijks, 'Pieter Codde (1648-1710), een Amsterdamse koopmanszoon wordt 'Vicarius Apostolicus' (1648-1688)', 141-197, A.H.M. van Schaik, 'Salva Conscientia' De Nederlandse aartsbisschop Petrus Codde en het Formulier van Alexander VII (1688-1710)', 198-272.

ontstond juist daarom weer enig rumoer rond de *Amor Poentens*, daar verdachtmaking in de leer de beste methode bleek te zijn om een tegenstander dwars te zitten.⁸⁰⁹

Op 11 augustus 1689 stierf Paus Innocentius XI. Hij had de veroordeling van Neercassels geschrift tegengehouden en de kwestie aan zich getrokken. Op 6 oktober van hetzelfde jaar volgde kardinaal Pietro Ottoboni, een van de kardinalen die de veroordeling van de *Amor Poentens* had voorgestaan, hem op onder de naam Alexander VIII. Het duurde dan ook niet lang of de reeds in het begin van 1686 door het H. Officie voorgestelde veroordeling, welke Innocentius XI geweigerd had te bekrachtigen, werd door de nieuwe paus aanvaard en ondertekend. En zo werd de *Amor Poentens* bij een decreet van 20 juni 1690 gesuspendeerd tot het werk verbeterd was ('suspenditur donec corrigatur').⁸¹⁰

Zodra het gerucht van de kerkelijke censuur tot de Noordelijke Nederlanden was doorgedrongen, schreef Petrus Codde brieven aan de paus en aan de kardinalen Colonna en Altieri, waarin hij de onheilen, die uit een suspensie van het werk van Neercassel zouden voortkomen, breed uitmat. De mensen zouden zeggen, dat het boek veroordeeld en dus ketters was, dat zou zijn weerslag hebben op de naam van Codde zelf en van de priesters die met hem het werk hadden aanbevolen, vandaar ruzie onder de geestelijken en de katholieken, hetgeen weer ergernis zou veroorzaken bij de niet-katholieken; bevordering van laxisme, enzovoorts. Daarom deed hij een dringend beroep op de paus en de kardinalen die onheilen door hun gezag te voorkomen en niet toe te laten, dat het werk een censuur zou inlopen.⁸¹¹

Quesnel reageerde heel nuchter op het bericht van het decreet. Hij was van oordeel, dat men rustig moest afwachten wat er voor kwaad uit voort zou komen en welk goed God er uit zou trekken. Hij achtte al heel wat gewonnen als kardinaal Casanate opdracht kreeg om duidelijk aan te geven, wat er verbeterd diende te worden. En als dat bekend was, vond hij het het beste de eerste pagina van de tweede editie door een nieuwe te vervangen met het opschrift derde uitgave, op last van de Congregatie (of van de H. Stoel) verbeterd. Een heel nieuwe derde

⁸⁰⁹ In zijn brief van 25 maart 1689 aan Du Vaucel heeft Arnauld het tenminste over 'cabales que vous dites qui recommencent contre l'*Amor Poentens*', OAA, III, 183

⁸¹⁰ H. Reusch, *Der Index*, II, 536. De tekst van het decreet is te vinden in OBC 620³

⁸¹¹ Codde aan kardinaal Colonna, 12 07 1690, OBC 662 f 233'-235'. Codde aan Alexander VIII, 18 07 1690, OBC 662, f 236'-237'. Codde aan kard. Altieri, (juli 1690), OBC 662, f 238'-239'

uitgave vond hij niet haalbaar, temeer omdat de tweede editie niet zo best liep. De boekverkoper klaagde daar althans over.⁸¹²

Strikt genomen trof het decreet van het H. Officie slechts de eerste editie van de *Amor Poenitens*. Doch omdat men vreesde, dat de in de tweede editie opgenomen verzachtingen en wijzigingen en toelichtingen wellicht niet voldoende waren, vond ook Du Vaucel het nodig, dat Codde aan de paus en aan de kardinalen Casanate en Colonna voorstelde een derde editie uit te geven, waarin verbeterd zou worden hetgeen het H. Officie laakbaar achtte. Op die manier zou de zaak in een staat van onderhandeling komen, hetgeen zou kunnen voorkomen dat ook de tweede editie veroordeeld werd. Van de andere kant had Buonvicini erop gewezen, dat het beter was er niet al te veel de nadruk op te leggen, dat alleen de eerste editie veroordeeld en de tweede dus buiten schot gebleven was. Dat zou de tegenstanders misschien aanleiding geven om ook die editie te doen veroordelen.⁸¹³

Toen Codde officieel bericht had ontvangen, dat de *Amor Poenitens* werkelijk gesuspendeerd was, schreef hij dan ook weer naar kardinaal Colonna en deze keer ook naar Casanate, en verzocht hij hen te bevorderen, dat het werk na een welwillende correctie spoedig weer verschijnen mocht.⁸¹⁴ Het mocht allemaal niet baten.

De cri du cocur van Bartholomeus Pesser van Velsen had evenmin succes. Deze voormalige secretaris van Neercassel en oud-leerling van het College der Propaganda schreef in de maand januari 1691 zijn jaarlijks verslag aan de kardinalen van de Congregatie.⁸¹⁵ Deze keer maakte hij van die gelegenheid gebruik om hunne Eminenties een soort gewetenskwesie voor te leggen. Hij had, zo schreef hij, tijdens het leven van Neercassel eigenhandig de hele *Amor Poenitens* uitgeschreven. De inhoud van het werk lag daarom vast in zijn geheugen verankerd. Nu het echter gesuspendeerd was tot het verbeterd werd en de lezing ervan dus verboden was, kon hij zich wel van lezing onthouden, doch was het hem onmogelijk de inhoud van het werk uit zijn geheugen te wissen. Daarom verzocht hij de betreffende autoriteiten dringend aan te geven wat er verbeterd moest worden, opdat hij niet in een gewetenscrisis zou geraken.⁸¹⁶

⁸¹² Quesnel aan Du Vaucel, 02 08 1690, OBC 633 (or) en PR 2658 (copie)

⁸¹³ Du Vaucel aan Codde, 06 08 1690, OBC 651

⁸¹⁴ Codde aan kardinaal Casanate, 23 08 1690, OBC 662, f. 250^v-253^v

⁸¹⁵ Iedere oud-leerling van het College der Propaganda was verplicht elk jaar een verslag van eigen werk en wedervaren aan de kardinalen te zenden

⁸¹⁶ Pesser aan de kardinalen van de Propaganda Fide, 06 01 1691, OBC 627

Op dergelijke verzoeken is het H. Officie niet ingegaan. Ook wacht men tot op de dag van heden op nadere aanduidingen wat het 'donec corrigatur' precies inhoudt.

7 *Beoordeling van het werk in latere tijden*

Toen de tegenstanders van Petrus Codde hun aantijging, dat de apostolisch vicaris en een deel van de Noord-Nederlandse clerus jansenistische opvattingen waren toegedaan, met harde gegevens wilden waar maken, stelden zij een soort zwartboek samen. Dit geschrift, dat bekend staat onder de naam *Prolixum Memoriale* en waaraan verscheidene mensen hebben gewerkt, zoals de jezuïeten Franciscus Verbiest en Norbertus Aerts en de pastoor van Kethel, de seculier Adriaan van Wijck, is nooit in druk verschenen. Er bestaan echter wel handgeschreven exemplaren van.⁸¹⁷ In het *Prolixum Memoriale* bevindt zich een *Informatio de Illustrissimo et Reverendissimo Domino Petro Codde*, met 27 beschuldigingen tegen de apostolisch vicaris, waarvan er enkele betrekking hebben op Coddess houding ten aanzien van Neercassels *Amor Poenitentis*.⁸¹⁸ Codde wordt ervan beschuldigd het decreet van 1690, waardoor dit werk werd gesuspenseerd 'donec corrigatur', niet bekend gemaakt te hebben.⁸¹⁹ Tevens verwijten de schrijvers hem en zijn medestanders de tweede editie van Neercassels hoofdwerk op hoge prijs te stellen. Ik wil me hier beperken tot een nadere analyse van de tweede beschuldiging.

De auteurs hebben een eigenaardige manier van argumenteren. Als men zo welwillend is hen niet van bewuste verdraaging der feiten te beschuldigen, dan moet men hun toch minstens alle gevoel voor logica ontzeggen. Zij beginnen met op te merken, dat de *Amor Poenitentis* in 1685 voor de tweede keer is uitgegeven, alhoewel de uitgave van 1683 te Rome was veroordeeld 'donec corrigatur', Aangezien de bedoelde veroordeling pas van 20 juni 1690 dateert, heeft die opmerking geen enkele zin.

Vervolgens beweren zij, dat de tweede editie blijkt te zijn uitgegeven in de hoop dat men de Romeinse veroordeling als van nul en gener waarde zou beschouwen of althans zou geloven, dat de veroordeling door Rome was ingetrokken. Ook deze bewering raakt kant noch wal,

⁸¹⁷ P. Polman, 'Het Breve en het Prolixum Memoriale', 186-225

⁸¹⁸ Biblioteca Fabroniana te Pistoia, Codice 339, 506-512

⁸¹⁹ P. Polman, *Romeinse Bronnen*, III, 358

als we de datum van de veroordeling in acht nemen. Die ongerijmdheid verhindert de schrijvers echter niet er op te wijzen, dat in de opgenomen approbaties van de eigen geestelijkheid een diep stilzwijgen wordt bewaard aangaande de veroordeling van de eerste editie, die toen nog niet uitgevaardigd was! Met dezelfde onlogische redeneertrant lijken de schrijvers naar voren te brengen, dat er in de tweede editie geen enkele verbetering ingevolge de Romeinse bepaling 'donec corrigatur' is aangebracht, en dat die tweede editie derhalve niet gecorrigeerd is op de punten, door de H. Stoel bedoeld, en dus eveneens onder de veroordeling valt.

Deze *Informatio* voert verder nog de getuigenis aan 'van een in godsdienstig opzicht zeer hoogstaand man',⁸²⁰ die aantoont dat er in de tweede editie uitspraken voorkomen die volkomen overeenkomen met enkele van de door Alexander VIII veroordeelde rigoristische stellingen. Het gaat in deze voornamelijk over Neercassels uitspraken betreffende de 'timor serviliter servilis gehennae'. Neercassel verklaart uitdrukkelijk, dat de vrees voor de hel een gave Gods is, alhoewel het verkeerd is meer als slaaf de straffen van de hel dan als zoon de belediging Gods te vrezen.⁸²¹ De hier bedoelde zegsman, die blijkbaar op de hoogte is van het indertijd door Joannes Peresius uit Mainz uitgegeven requisitoir tegen de *Amor Poenitens* en dat breed uitmeet, bestempelt echter als heterodox de uitspraak in Boek I, hoofdstuk 8, p. 115: 'De eigenliefde die blijkt uit de vrees voor de straffen, sluit niet zozeer de wil om te zondigen uit als wel de wil om te lijden'.⁸²² Dit is een variant op het door Neercassel geciteerde gezegde van Sint Augustinus: 'Wie de hel vreest, vreest niet te zondigen maar te branden'.⁸²³ Henri Bremond zei

⁸²⁰ Volgens het *Summarium testimoniorum* is hier bedoeld een zekere reguliere priester Philippus van Couwenhoven uit Utrecht, over wie ik geen nadere bijzonderheden heb kunnen achterhalen. Zijn getuigenis is opgenomen in dat *Summarium testimoniorum*, dat zich bevindt in de Bibliotheca Fabroniana te Pistoia, Codice 335, parte 8, n. 22, van 25 10 1688.

⁸²¹ *Epistola ad Clerum* in de tweede editie van de *Amor Poenitens*. Zie ook hoofdstuk IV van deze studie, noot 575.

⁸²² 'Amor proprius per timorem poenarum excludit non tam voluntatem peccandi quam voluntatem patiendi'.

⁸²³ 'Qui gehennas metuit, non peccare metuit sed ardere' Augustinus, *Epistola* 145, par. 4, Migne, *PL*, 33, kol. 594, aangehaald door Neercassel in zijn *Amor Poenitens*, Boek I, hoofdstuk 7, 85 (1e editie), 93 (2e editie) en daar genummerd *Epistola* 144. De aangehaalde zin staat in de volgende context: 'Inimicus ergo justitiae est, qui poenae timore non peccat, amicus autem erit, si ejus amore non peccat, tunc enim vero timebit peccare. Nam qui gehennas metuit, non peccare metuit, sed ardere. Ille autem peccare metuit, qui peccatum ipsum sicut gehennas odit'.

aangaande dit citaat: 'J'avoue humblement que mon petit cerveau n'arrive pas à voir ce qu'on peut répondre à cet argument'⁸²⁴

Ruim een halve eeuw later blijkt die onwelwillendheid in de interpretatie van Neercassels opvattingen nog steeds te bestaan. Zo beweert, bij voorbeeld, de *Dictionnaire des livres jansénistes ou qui favorisent le Jansénisme*, in 1750 te Antwerpen anoniem verschenen en toegeschreven aan Louis Patouillet,⁸²⁵ het volgende: 'Cet ouvrage favorise ouvertement l'erreur condamnée par le Concile de Trente, que la crainte des peines de l'enfer est mauvaise et nous rend encore plus méchants'.⁸²⁶ Henri Bremond wees er reeds op, dat deze bewering door geen enkel citaat uit het boek zelf gestaafd wordt en dat zulks ook niet mogelijk is, omdat zo'n citaat er niet in te vinden is⁸²⁷ en Neercassel juist het tegenovergestelde leert, zoals we boven gezien hebben.⁸²⁸ En ook het decreet van het H. Officie van 20 juni 1690,⁸²⁹ waardoor het werk uiteindelijk werd gesuspendeerd 'donec corrigatur', biedt geen enkel houvast voor de bewering van de boven vermelde *Dictionnaire des livres jansénistes* als zou Neercassel geleerd hebben dat de vrees voor de hel verkeerd is. Toch haalt J. Carreyre in zijn artikel over Neercassel in de *Dictionnaire de Théologie Catholique* de daar geciteerde woorden aan en wekt hij de indruk alsof het om een tekst uit het veroordelingsdecreet gaat.⁸³⁰ En zo schrijven die auteurs elkaar klakkeloos na, zonder bij de auteur zelf te rade te gaan.

Het is echter niet uitgesloten, dat medestanders van Neercassel, in hun ijver om de bisschop te verdedigen, zijn opvattingen scheef weergaven en zo de tegenstanders in de kaart speelden. Wanneer die medestanders namelijk niet voldoende onderscheidings- of abstractievermogen bezaten, is het heel wel mogelijk, dat zij, bij voorbeeld, de sacramentele absolutie tot een loutere formaliteit degradeerden, omdat door de vereiste voorafgaande contritio perfecta de zonden reeds waren vergeven. Deze opvatting nu gaat lijnrecht in tegen het Concilie van Trente, dat degene veroordeelt die de sacramentele priesterlijke absolutie

⁸²⁴ Henri Bremond, *Histoire littéraire du sentiment religieux en France*, XI, 303

⁸²⁵ Louis Patouillet S.J., geboren 1699 te Dijon en gestorven in 1779 te Avignon. C. Sommervogel *Bibliothèque*, VI, 351-357

⁸²⁶ *Dictionnaire des livres jansénistes ou qui favorisent le Jansénisme*, I, 48

⁸²⁷ H. Bremond, *Histoire littéraire*, XI, 303

⁸²⁸ Noot 821

⁸²⁹ Noot 810

⁸³⁰ *DTC*, XI, kol. 60. Alexandre VII, par un décret du 20 juin 1690, le condamna jusqu'à correction 'comme favorisant ouvertement la doctrine proscrire par le Concile de Trente que la crainte des peines de l'enfer est mauvaise et nous rend encore plus méchants'

niet beschouwt als een rechterlijke handeling, doch slechts als een verklaring dat de zonden vergeven zijn.⁸³¹ Neercassel zelf drukt zich heel voorzichtig uit. Hij onderscheidt verschillende graden van liefde tot God en eist voor de Biecht niet de allerhoogste graad: 'Onder de alles overtreffende liefde verstaan wij een liefde waardoor iemand niets meer of evenveel bemint als God, doch niet zulk een sterke liefde, dat zij *onder alle omstandigheden* tegen de bekoring stand houdt';⁸³² en verder:

'Wij willen geenszins beweren dat de liefde tot God, vereist in het sacrament der Biecht, tot de hoogste volmaaktheid moet zijn gekomen.'⁸³³

Bovendien leert Neercassel, dat de *amor praedominans* de wil om te biechten dient in te sluiten en sauveert hij aldus de waarde van Biecht en absolutie.

Na de boven vermelde reacties op de *Amor Poenitens* is er in de achttiende en negentiende eeuw en in onze tijd niet bijzonder veel geschreven over het hoofdwerk van Neercassel. Wel wordt het boek plichtmatig vermeld door bepaalde verzamelwerken, alhoewel er op dit terrein merkwaardige lacunes bestaan. Het wordt min of meer uitvoerig behandeld door enkele auteurs die sympathiseren met de Oud-Bischoppelijke Clerezie, zoals H.F. van Heussen in zijn *Batavia Sacra* (1714), G. Dupac de Bellegarde in *Histoire abrégée de l'Eglise Métropolitaine d'Utrecht* (1765), C. Deelder in *Bijdragen voor de geschiedenis van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland* (1888), B.A. van Kleef in *Geschiedenis van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland* (1937). In 1741 is er te Utrecht zelfs een Franse vertaling van de *Amor Poenitens* verschenen van de hand van Pierre Guilbert.⁸³⁴ De Nederlandse vertaling, waarmee de Delftse pastoor Johan Roos zich in 1684 belaste,⁸³⁵ schijnt nooit uitgekomen te zijn, alhoewel de boven vermelde *Informatio* over Codde die vertaling ter sprake brengt, maar niet zegt of het over een manuscript dan wel over een gedrukte tekst gaat.

⁸³¹ Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion*, n. 1709, 402

⁸³² Praefatio van de 1e editie van de *Amor Poenitens*, par 2 'Per amorem itaque praedominantem intelligimus amorem, quo quis hic et nunc nihil magis aut aequè amat ac Deum suum amat ac veneratur, non vero intelligimus talem amorem, qui tam fortis sit, ut crescentibus per illatas illecebras, minus atque tormenta concupiscentius, nihilominus ipse vinceret . '

⁸³³ Praefatio van de 1e editie van de *Amor Poenitens*, par 3: ' . nullatenus autem dicere intendimus, quod Creatoris amor, ut hominem in sacramentis Deo reconciliet, ad apicem suae perfectionis debeat esse proventus'

⁸³⁴ *L'Amour Pénitent, de M l'évêque de Castorie*, (par l'abbé Guilbert), cfr L. Moréri, *Le grand dictionnaire historique*, VIII

⁸³⁵ C.P. Voorvelt, 'De eerste editie van de *'Amor Poenitens'*', in *AGKKN*, 23(1981), 265.

Veel meer is niet te vinden in de kerkhistorische literatuur van vorige eeuwen over Neercassels hoofdwerk. Zelfs de moraal- en de dogmatiek-handboeken van de laatste honderd jaar vermelden het nauwelijks. Het is mogelijk, dat de suspensie van het werk daartoe heeft bijgedragen, doch het blijft vreemd, dat het amper vermeld wordt, zelfs niet om het te bestrijden.

In onze tijd heeft J. de Jong, docent kerkgeschiedenis aan het seminarie Rijsenburg en later kardinaal-aartsbisschop van Utrecht, dit werk van Neercassel over de Biecht zeer ongunstig beoordeeld. 'Er is geen geschikter boek', zo schreef hij, 'om de mensen tot vertwijfeling te brengen. De eisen, die Neercassel stelt, zijn hoogstens door een kleine elite te vervullen, het kleine getal der uitverkorenen. Voor de massa der gelovigen is de weg naar de hemel onbegaanbaar'.⁸³⁶ L. Rogier, in zijn *Geschiedenis van het Katholicisme*, steunt in deze op De Jong en sluit zich bij diens strenge beoordeling van Neercassels werk aan.⁸³⁷ In het *Lexicon für Theologie und Kirche* komt Neercassel, op een enkele vermelding na, helemaal niet voor, noch in de editie van 1930-1938 noch in die van 1957-1967. A. Schuchart vermeldt het werk niet eens in zijn *Der 'Pastor Bonus' des Johannes Opstraet* (1972), waarin hij toch een thema behandelt dat heel dicht bij dat van Neercassels werk staat. En alhoewel E. Jacques in zijn *Les années d'exil d'Antoine Arnauld (1679-1694)* (1976) ruim aandacht aan Neercassel zelf schenkt, vermeldt hij diens *Amor Poenitentis* slechts op summiere wijze.

⁸³⁶ W.L.S. Knuf en J. de Jong, 'Philippus Rovenius en zijn bestuur der Hollandse Zending', 136 Dit citaat bevindt zich in dat gedeelte van dit omvangrijke artikel, dat voornamelijk door J. de Jong geschreven is; ook J. de Jong, *Handboek der Kerkgeschiedenis*, III, 268 v. In een latere redactie van dit *Handboek* komt in deel IV. *De Kerk ten tijde van het vorstelijk Absolutisme en de Verlichting (17e en 18e eeuw)* (Nijmegen/Utrecht 1965), waarvoor G A M. Abbink verantwoordelijk is, het aangehaalde citaat niet meer voor.

⁸³⁷ L. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 225

NABESCHOUWING

Deze verhandeling over de *Amor Poentens* van Neercassel wil ik besluiten met een summier overzicht van de bronnen en de literatuur, die de auteur geraadpleegd heeft, en met een korte schets van zijn persoon

Zoals ik in de *Inleiding* reeds benadrukt heb, is het niet mijn bedoeling de bronnen en de literatuur, waarop Neercassel blijkens zijn notenmateriaal steunt, inhoudelijk te behandelen. Zulk een benadering zou de opzet van deze studie ver te buiten gaan. Mijn bedoeling is de betreffende werken slechts kwantitatief de revue te laten passeren.

Het zou interessant zijn te weten, welke verzamelingen en bibliotheken Neercassel ter beschikking stonden. Daar de bisschop echter een weinig sedentair leven heeft geleid en tijdens de redactie van de *Amor Poentens* geen vaste woonplaats had, is dat moeilijk na te gaan. Hij was dikwijls te gast bij Justus Moedersohn in diens huis aan de Brouwersgracht te Amsterdam. Deze erudiete priester had een goed voorziene bibliotheek, die ongetwijfeld door Neercassel geraadpleegd is, doch die niet meer als aparte verzameling bestaat. Zij is gevoegd bij de bibliotheek van het bisdom Haarlem, welke zich bevindt in de pastorie van de oud-katholieke kathedrale kerk in die stad⁸³⁸ en is daar moeilijk te retraceren. Het geheel is namelijk zeer onoverzichtelijk opgeslagen en uiterst gebrekkig gecatalogiseerd.

Het zou aan te bevelen zijn verdergaande onderzoekingen te doen naar de bibliotheken die Neercassel geraadpleegd zou kunnen hebben of zelf bezeten heeft.

Wat nu de persoon van Neercassel betreft: in de *Inleiding* op deze studie heb ik erop gewezen, dat de manier waarop een werk tot stand komt onder meer nadere informatie over de persoon en het karakter van de auteur kan verschaffen. In verband daarmee heb ik met instemming de woorden van Rogier aangehaald, die het nodig achtte, alvorens over de mens Neercassel een oordeel te vellen, de auteur Neercassel te bestuderen. In de loop van deze studie echter heeft de overtuiging bij mij postgevat, dat Rogier te hoge verwachtingen van Neercassels auteurschap had. De apostolisch vicaris is als auteur te afhankelijk van anderen om als iets meer dan als compiler beschouwd te kunnen worden. Deze

⁸³⁸ Deze gegevens zijn mij welwillend verstrekt door F. Smit, oud-katholiek pastoor te IJmuiden.

studie over het hoofdwerk van de bisschop heeft dan ook inzake de precisering van de persoon van Neercassel niet opgeleverd wat Rogier ervan verwachtte. Ook dit is een resultaat van mijn studie, zij het dan negatief. Dit wil niet zeggen, dat mijn onderzoek geen enkel licht op de persoon van Neercassel heeft geworpen.

1 *Neercassel en zijn bronnen*

In een brief van 15 april 1667 aan William Leshe, zijn zaakgelastigde in Rome, schrijft Neercassel

'Ik wil niet verhelten, dat ik veel belangstelling heb voor de Vaders, en in het bijzonder de vier Kerkvaders, vooral Augustinus en Gregorius, vaak aandachtig lees en vroeger ook dikwijls gelezen heb, alhoewel ik, wegens mijn drukke bezigheden, amper in staat ben andere Vaders te lezen dan die welke mij de meeste preekstof verschaffen ⁸³⁹

Nu zijn de citaten in Neercassels werk over de Biecht zeer talrijk. Afgezien van de vele, ontleend aan de H. Schrift, heb ik er in de eerste editie omtrent 590 geteld en in de tweede editie nog honderd meer. Het grootste gedeelte daarvan is aan de Vaders ontleend, voornamelijk aan Augustinus. Dit stemt overeen met de boven aangehaalde woorden van Neercassel. Uit de werken van Augustinus trof ik namelijk 298 citaten aan, uit die van Gregorius de Grote, na Augustinus de door Neercassel meest geciteerde schrijver, 34. Dan volgen Ambrosius met 27 citaten, Fulgentius met 26, Cyprianus met 19, Tertullianus met 17, Chrysostomus met 11, paus Leo de Grote met 10 en Hieronymus met 7.

Weinig geciteerd zijn de volgende schrijvers uit de vroege Christenkerk. Origenes, Basilus, Gregorius van Nazianze, Gregorius van Nyssa, Pacianus van Barcelona, Chrysologus. Uit de vroege middeleeuwen trof ik citaten aan van Caesarius van Arles, Eligius, Isidorus van Sevilla, Chrodogang van Metz, Anselmus, Gregorius VII, Ivo

Van de middeleeuwse kerkleraren worden voornamelijk Bernardus en Thomas van Aquino aangehaald, respectievelijk 18 en 25 maal. Uit diezelfde tijd vinden wij terloops nog citaten, ontleend aan Franciscus

⁸³⁹ Neercassel aan William Leshe, 15 04 1667, OBC 595, 13-14 'Fateor me divorum et antiquorum Patrum esse studiosum, et inter illos quatuor Ecclesiae doctores, praesertim Augustinum et Gregorium diligentius et frequentius legere et legisse quamvis quae meae sunt occupationes vix alios legere possim quam illos Patres qui mihi materiam praedicandi verbum Dei copiosorem suppeditant.'

van Assisi, Hugo van Sint Victor, Petrus van Blois, Richard van Sint Victor, Thomas Becket, Albertus Magnus, Bonaventura, Scotus en anderen.

De kerkelijke schrijvers van de zestiende eeuw zijn voornamelijk vertegenwoordigd door Carolus Borromeus, Thomas van Villanova, Franciscus van Sales en Alfonsus de Castro. Deze laatste is twee volle hoofdstukken in Boek I van de tweede editie aan het woord (hoofdstukken 17 en 18). Ook Estius en Bellarminus⁸⁴⁰ worden enige malen aangehaald.

Van de tijdgenoten-theologen citeert Neercassel voornamelijk zijn leermeester Jean Morin en Vincent Contenson O.P. Ook Antoine Godeau,⁸⁴¹ Joannes de Lugo S.J.⁸⁴² en Denys Petau S.J. worden enige malen aangehaald.

In totaal beroept Neercassel zich op 119 auteurs van de vroegste tijden der Kerk tot aan zijn tijd toe. Daarbij verwijst hij ook nog naar enkele Concilies en Catechismussen. Van de aangehaalde auteurs behoren er 46 (39%) tot de Kerkvaders en de vroeg-christelijke schrijvers en zij leveren 74,5% van de citaten; 25 (21%) leefden in de vroege of de late middeleeuwen en aan hen werden 11,5% van de citaten ontleend; 25 (21%) zijn van de zestiende en 23 (19%) van de zeventiende eeuw, met respectievelijk 6,8% en 7,2% van de citaten. Naar volgorde van frequentie behandelen de aangehaalde teksten dogmatische, morele, pastorale en kerkhistorische kwesties.⁸⁴³

Zoals reeds is opgemerkt, gaat Neercassel, in navolging van Jansenius en vele andere auteurs, zeer veel te rade bij de Doctor gratiae. Naast de talloze *Epistolae*, *Sermones* en *Homiliae* van Augustinus, vinden we in de *Amor Poenitens* verwijzingen naar diens tractaten *De gratia et libero arbitrio*, *De gratia Christi*, *De doctrina christiana*, *De correptione et gratia*,

⁸⁴⁰ Robertus Bellarminus S J werd te Montepulciano (Italië) geboren in 1542. In 1560 trad hij te Rome in de orde van de jezuiten. Hij was een groot apologet en een van de belangrijkste theologen van zijn tijd. In 1599 werd hij tot het kardinaat verheven. Hij stierf in 1621. In 1930 werd hij door paus Pius XI heilig verklaard. *LTK*, II, kol. 160-162.

⁸⁴¹ Antoine Godeau werd in 1605 te Dreux geboren en stierf te Vence in 1672. Hij werd in 1635 tot priester gewijd en hetzelfde jaar door Richelieu benoemd tot bisschop van Grasse en Vence. Hij begunstigde het jansenisme. Zijn hoofdwerk is *Morale chrétienne* (1705), waarin hij het probabilisme bestreed. *LTK*, IV, kol. 1034.

⁸⁴² Johannes de Lugo S J werd geboren in 1583 te Madrid. In 1643 werd hij door Urbanus VIII tot het kardinaat verheven. Hij was een zeer belangrijk theoloog. In 1660 stierf hij te Valladolid. *LTK*, VI, kol. 1201.

⁸⁴³ In Appendix V worden alle citaten alfabetisch gerangschikt naar de verschillende auteurs, en chronologisch naar de Kerkvaders, de middeleeuwen, de zestiende en de zeventiende eeuw. Daarbij wordt tevens een verdeling over de diverse disciplines (dogmatiek, moraal, pastoraal en kerkgeschiedenis) aangegeven.

Liber de natura et gratia, De civitate Dei, Confessiones, de *Commentaren* op de psalmen, vooral op psalm 118, en op de brieven van Sint Jan en nog vele andere geschriften.

De citaten, ontleend aan de werken van Gregorius de Grote, hebben voornamelijk betrekking op de *Moralia*, een allegorisch commentaar op het boek *Job*, met moraliserende uiteenzettingen, die de hele Middeleeuwen door als moraalhandboek gold. Ook aan zijn talrijke *Homiliae* ontleent Neercassel bepaalde gegevens.

Ontegenzeggelijk lijken al die citaten te wijzen op een grote belesenheid van de auteur. Maar omdat zij zo talrijk en uiteenlopend zijn, is de vraag gewettigd of de bisschop al die citaten door eigen lezing aan de betreffende auteurs heeft ontleend of ze bij anderen heeft aangetroffen. In zijn boven aangehaalde brief aan Leslie zegt hij de vier grote Westerse Kerkvaders wel gelezen te hebben. Bovendien zal hij tijdens zijn studie in Frankrijk en zijn docentschap te Parijs en te Mechelen veel kennis opgedaan hebben aangaande diverse kerkelijke schrijvers. Van de andere kant bekend hij in diezelfde brief, dat zijn bezigheden later hem nauwelijks in staat stelden andere Vaders – laat staan andere kerkelijke schrijvers – te lezen dan die welke hem de meeste preekstof verschaften.

Maar als Neercassel voor de aanhalingen van zulk een groot aantal kerkelijke schrijvers bij derden te rade is gegaan, blijft de vraag, wie hij leenplichtig is. Hierop is niet gemakkelijk een antwoord te geven, omdat de geschriften en de brieven van Neercassel ons op dit punt geen zekerheid verschaffen.⁸⁴⁴ De apostolisch vicaris was geen geleerde, maar op de eerste plaats zielzorger. Minder dan een professionele wetenschapper, voelde hij zich gedwongen zijn vindplaatsen aan te geven en ontleningen aan andere geschriften steeds nauwkeurig te verantwoorden. Uit verschillende steekproeven bleek mij echter wel, dat zijn citaten correct zijn.

Al is het moeilijk na te gaan waar Neercassel zijn gegevens precies vandaan heeft, ongetwijfeld heeft hij veel profijt gehad van de raad en de steun van zijn Franse vrienden Arnauld, Quesnel, Nicole, Gerberon, Du

⁸⁴⁴ Wel schrijft Neercassel in een Brief van 6 juni 1675 aan Philip Mensinck, pastoor te Deventer (OBC 603) 'Ut agas cum Cnobberto de Bibliotheca S S P P. mihi comparanda improbare non possum' – 'Ik vind het uitstekend dat u met Cnobberts (Knobbaert, uitgever te Antwerpen?) ten behoeve van mij onderhandelt over de aanschaf van de Bibliotheca Sanctorum Patrum' Maar het is niet duidelijk of het hier gaat over het verderop te noemen gelijknamige werk van Marguarin de la Bigne of over de aanschaf van teksten van Kerkvaders in het algemeen

Vaucel en de uit het Luikse afkomstige Ruth d'Ans. Ook verleenden deskundigen uit zijn eigen clerus hem assistentie, zoals Theodorus van Blockhoven, hoogleraar te Leuven, Martinus de Swaen, praeses van het College 'De Hoge Heuvel' te Leuven, de Utrechtse pastoors Abraham van Brienen, Johannes Lindeborn en Petrus Codde, alsook zijn 'Timotheus' Hugo van Heussen en Justus Moedersohn, die toezag op het drukken van de *Amor Poenitens*. Wellicht zal hij ook wel enkele werken van Augustinus en andere grote Kerkvaders tot zijn beschikking hebben gehad en zo een aantal citaten des te gemakkelijker door eigen lezing hebben verzameld.

In Neercassels tijd bestonden er overigens reeds *Concordantiae* op de werken van Augustinus.⁸⁴⁵ Ook van de Vaders in het algemeen waren in die tijd uitgaven en verzamelingen voorhanden, zoals de *Bibliotheca Sanctorum Patrum* van Marguarin de la Bigne, verschenen van 1575 tot 1579 te Parijs in negen delen. Dit werk heeft zeer veel her-uitgaven en aanvullingen gekend. In de Middeleeuwen kende men trouwens reeds de *Tabulae Originalium* en de *Auctoritates* oftewel *Libri Auctoritatum*, waar men, zonder de werken van de kerkelijke schrijvers zelf te raadplegen, terecht kon voor hun uitspraken en opvattingen.⁸⁴⁶ Met uitzondering misschien van het werk van Marguarin de la Bigne,⁸⁴⁷ blijkt uit Neercassels correspondentie niet, dat hij genoemde uitgaven gekend heeft.

De citaten, ontleend aan werken van zijn tijdgenoten, zal de apostolisch vicaris voor het merendeel door eigen lezing hebben verkregen. Dit geldt zeker voor het standaardwerk van Jean Morin *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae* (1651), dat de auteur hem zelf had toegezonden,⁸⁴⁸ maar evenzeer voor de werken van Vincent Contenson O P., waarop Franciscus van Vianen hem reeds in 1677 gewezen had,⁸⁴⁹ welke tip Neercassel, gezien zijn aanhalingen uit de betreffende werken, blijkbaar ter harte had genomen.

⁸⁴⁵ Bij voorbeeld die van David Lenfant O P., *Concordantiae augustinianae sive collectio omnium sententiarum quae sparsim reperiuntur in omnibus S. Augustini operibus, ad instar concordantiarum S. Scripturae* (1656 en 1665), en het werk van Mathias Hauzeur O F M., een Belgische franciscaan, getiteld *Anatomia totius augustissimae doctrinae S. Augustini* (1643-1645)

⁸⁴⁶ J. de Ghellinck S J., *Patristique et Moyen-Age*, 7

⁸⁴⁷ *Bibliotheca Sanctorum Patrum*

⁸⁴⁸ Senault aan Neercassel, 25 11 [1668], OBC 583, f. 952-953, vgl. noten 112 en 114 van hoofdstuk II

⁸⁴⁹ Van Vianen aan Neercassel, 12 05 1677, OBC 588, gedrukt, L. Ceysens O F M., *Sources*, 83

2 *De persoon van Neercassel*

Tot nog toe is in deze studie over Neercassels voornaamste werk, de *Amor Poenitens*, hoofdzakelijk aandacht besteed aan de wederwaardigheden van de wordingsgeschiedenis van dit werk. Hierdoor werd enig licht verschaft over de persoon van Neercassel en over hetgeen hij voorstond. Op de vraag, waarom hij dit werk over de Biecht schreef, is tot hier toe slechts incidenteel antwoord gegeven. Een nadere analyse van de inhoud ervan kan dit antwoord completeren.

Uit de correspondentie van Neercassel komt duidelijk naar voren, dat zijn hoofddoel bij de samenstelling van dit werk van pastorale aard was. Vanaf zijn vorming in Frankrijk was hij, onder invloed van zijn leermeester Jean Morin, sterk gepreoccupeerd met de juiste toediening van het sacrament der Biecht. Naar zijn mening waren er, onder invloed van het probabilisme en het laxisme, in de praktijk van het biechten en het biechtoren zulke ergerlijke misbruiken ungesloopen, dat het sacrament in de meeste gevallen – om het zacht uit te drukken – geen uitwerking meer had, en – om het onverbloemd te zeggen – heiligschennend werd ontvangen en toegediend.⁸⁵⁰ Tot geestelijk heil van de hem toevertrouwde gelovigen, tot steun van degenen onder zijn clerus die, ondanks tegenwerking en spotternijen, de strenge tucht wilden handhaven,⁸⁵¹ en tot verheffing van het priesterlijk functioneren, wilde hij zijn clerus er toe brengen de veilige weg van de oude Vaders te volgen en zich aan de *Instructiones* van de heilige Carolus Borromeus te houden.⁸⁵² Daar komt hij in zijn correspondentie herhaaldelijk op terug. Wanneer het gaat over zaken, waarbij onze ziel en zaligheid in het geding zijn, zo redeneerde de apostolisch vicaris met Jacob Boonen,⁸⁵³ de aartsbisschop van Mechelen, dan is het onverantwoord en onlogisch tevens zich door probabilisme te laten leiden. Alleen de veilige weg is dan verantwoord. Een belangrijk motief was voor de bisschop ook het streven om de kritiek van de protestanten, die de katholieken een al te gemakkelijke opvatting over zonden en vergeving verweten, de wind uit de zeilen te

⁸⁵⁰ Neercassel aan Vianen, 19 05 1679, OBC 606, gedrukt, L. Ceyskens O F M, *Sources*, 449

⁸⁵¹ Neercassel aan Vianen, 23 10 1682, OBC 609

⁸⁵² Neercassel aan Vianen, 20 02 1682, OBC 609, Neercassel aan Ernest, landgraaf van Hessen Rhemfels, 19 02 1683, OBC 597, vgl. ook Neercassel aan Vianen 13 02 1675, OBC 603, gedrukt, L. Ceyskens O F M, *Sources*, 346 v

⁸⁵³ L. Ceyskens O F M, 'Jacques Boonen face au laxisme penitentiel', 9-61

halen door een strenge en serieuze boctepraktijk en door de noodzaak van de liefde tot God te benadrukken ⁸⁴

Er zat ook een apologetisch motief bij hem voor Levend onder een dominerende protestantse meerderheid, wilde Neercassel aantonen, dat de katholieken in godsliefde niet voor hun protestantse medeburgers onderdeden

Wellicht speelde in zijn gedachte ook nog een motief van irenische aard mee In 1677 had Neercassel een *Verhandeling over het lezen van de H Schrift* laten verschijnen, waarin hij kritiek uitte op de zienswijze van de protestanten aangaande het lezen en het interpreteren van de H Schrift Met zijn *Amor Poenitens* kon hij een werk aanbieden, dat zijn protestantse medeburgers aangenaam moest zijn In dat werk bracht hij immers met alle nadruk naar voren de juiste dispositie voor het waardig ontvangen van het sacrament der Biecht en toonde hij derhalve aan, dat het sacrament niet automatisch werkte

De theologie die Neercassel in zijn *Amor Poenitens* verkondigt, is archaisch In zijn ijver om zich op de bronnen te beroepen, op het Evangelie en de Vaders, en aldus de ontarding en de excessen van de laat-scholastiek tegen te gaan, ging hij wat al te eenzijdig af op die bronnen Hij realiseerde zich niet voldoende, dat het water stroomt waar het stromen kan en aldus vele wegen zoekt, dat de Geest waait waar Hij wil Hij vergat wegens de wildgroei de normale groei, de normale evolutie, die het oorspronkelijke intact houdt en het nieuwe kans van leven geeft Het is een gevaarlijke weg te zweren bij het oude, zonder rekening te houden met de normale ontwikkeling van het Depositum Fidei Neercassel heeft dat gevaar niet geheel en al kunnen ontlopen

Een ander zwak punt in zijn *Amor Poenitens* is de tweeslachtigheid die het werk vertoont Neercassel had bij het schrijven van zijn werk een dubbele doelstelling Oorspronkelijk wilde hij zijn priesters er slechts toe brengen het sacrament der Biecht op de beste manier toe te dienen Hij had aan dat verlangen kunnen voldoen door een kort herderlijk schrijven Maar hij was er waarschijnlijk van overtuigd, dat een eenvoudige pastorale brief niet voldoende zou zijn bij de groeiende

⁸⁴ Neercassel aan Buonvicini 28 05 1683 OBC 597 Evulgavi librum de Amore Poenitente ad occludendum os haereticis qui calumniantur Catholicos ac si docerent posse salvari hominem modo confiteatur ac absolute donetur tametsi Deum non amet super omnia - Ik heb het boek over de Boetende Liefde uitgegeven om de kettlers de mond te snoeren die de katholieken er lasterlijk van beschuldigen te leren dat de mens zalig kan worden als hij maar biecht en de absolute ontvangt ook al bemint hij God niet boven alles

onverschilligheid inzake het juist ontvangen van de sacramenten Pastoraal bewogen als hij was, zag hij de lakse moraal steeds grotere afmetingen aannemen en dat wilde hij, koste wat het kost, tegengaan. Daarom wellicht vatte hij het plan op meer te geven dan een mandement, dan een pastorale aansporing, namelijk een historisch dogmatische uiteenzetting. Hij wilde die echter niet als wetenschappelijke verhandeling presenteren, doch als een praktische handleiding voor min of meer pasklare preken.

'Ik heb mijn boek zo geredigeerd, dat ieder hoofdstuk gemakkelijk tot een preek verwerkt kan worden'⁸⁵⁵

Voor een wetenschappelijke benadering van de problemen, gepaard gaande met een kritische evaluatie, had Neercassel trouwens geen tijd gevonden. En toen hij later, door bepaalde tegenstand gedwongen, hier en daar wat water in de wijn moest doen, mitigeerde hij in zijn *Voorwoord* (in de eerste editie *Praefatio* en in de tweede editie *Epistola ad Clerum* genoemd) bepaalde opvattingen en uitspraken, die hij in het werk zelf onveranderd liet, hetzij uit gebrek aan tijd, hetzij uit zuinigheid of zelfs uit gemakzucht. Het gevolg was, dat hij af en toe in tegenspraak met zichzelf kwam.

Is het werk van Neercassel jansenistisch te noemen? Deze vraag is moeilijk te beantwoorden. De term 'jansenisme' is uiterst vaag en voor velerlei uitleg vatbaar. Zeker in de dagen van Neercassel was het jansenisme geen afgerond stelsel, maar kan eerder als een mentaliteit, een bepaalde spiritualiteit, gekarakteriseerd worden. In de zeventiende eeuw had het woord een andere inhoud dan in de achttiende eeuw, toen vooral kerkrechtelijke aspecten een grote rol speelden. Als men onder jansenisme verstaat een mentaliteit om zich in leer en zeden te beroepen op de oude Kerk van de eerste Christentijd, om kritiek te leveren op de laat-Scholastiek, om rigoristisch te zijn ten aanzien van de moraal en pessimistisch inzake het getal der uitverkorenen, dan schijnt Neercassels werk jansenistisch genoemd te mogen worden.

Van de andere kant mogen we iemands morele en dogmatische opvattingen niet los zien van zijn praktisch handelen als zielzorger. Het is mogelijk, dat iemand theoretisch voor rigorist doorgaat, maar dat zijn pastorale houding een correctief levert op het beeld dat we van hem gevormd hebben. De manier, waarop Neercassel als pastor werkt, kan zijn beeld, dat ons als rigoristisch voor ogen staat, tot normale en

⁸⁵⁵ Neercassel aan Blockhoven, 29.12.1682. OBC 609 '(Librum meum) ita composui ut facile singula capita in sermones verti possint.'

acceptabele proporties terugbrengen. Als pastor was Neercassel niet fanatiek. Dit blijkt, onder andere, uit zijn brief van 5 september 1674 aan Joannes Roos, pastoor te Delft. Deze was bij het lezen van de *Methodus* van Huygens zo ontmoedigd geworden, dat hij de bisschop te kennen gaf afstand te willen doen van zijn ambt en het biechtthoren op te geven. Neercassels antwoord was zeer genuanceerd en humaan. Hij dreef de zaken niet op de spits. Hij schreef de pastoor

‘ . . . de sekerheyt dewelcke Hr Huygens vereist, *non est nisi moralis* (is slechts een morele zekerheid) en eijgentlyck niet anders als een oordeel doort welcke men oordeelt beter te zijn t’absolveren dan den penitent sonder die door te senden. Men magh en persoonen staende om op rys te gaen, wanneer de rys nootsakelyk is, en vrouwen zynde om haest in de kraem te komen, en persoonen staende om te trouwen en diergelyke meer absolveeren, wanneer sy toonen leedwesen, schoon sy door vastigheyt van hunne bekeering ons niet hebben doen blycken.’⁸⁵⁶

De bisschop eiste dan ook niet meer dan een redelijke hoop op bekering.

Diezelfde relatief gematigde houding vinden wij ook in de brief van de bisschop van 24 maart 1680 aan Martinus de Swaen, pastoor van Assendelft en later president van het College ‘De Hoge Heuvel’ te Leuven. Deze had de bisschop gevraagd, hoe men in de biechtstoel te werk moest gaan met jonge mensen die een slechte gewoonte hadden aangenomen. Neercassel antwoordde hem, dat hij voor de eerste keer niet de absolutie behoeftde te weigeren, indien zij beloofden zich te beteren en hun slechte gewoonte af te leggen:

‘ . . . wanneer zij beloven beternis en afstand te doen van die misbruycken en quaede gewoonten, zoo soude ik U.E. niet raeden de zelve voor de eerste reijse de absolutie te wijgeren.’⁸⁵⁷

Staan de persoon en het karakter van Neercassel na deze studie mij nu duidelijk voor ogen? Alvorens op die vraag in te gaan, lijkt het mij goed een kerkhistorische ontwikkeling te signaleren, die niet zonder invloed is geweest op het doen en laten van Neercassel.

Als reactie op de Reformatie kwam de katholieke hervorming na het

⁸⁵⁶ Neercassel aan Johannes Roos, 05-09-1674, OBC 603, gedrukt, L. Ceyskens O.F.M., ‘De Leuvense deputatie te Rome (1677-1679)’, *Jansenistica* I, 244

⁸⁵⁷ Neercassel aan Martinus de Swaen, 24-03-1680, OBC 606

Conclie van Trente (1545-1563) er toe eeuwenoude wantoestanden op te ruimen en de Kerk meer te doen gelyken op haar evangelisch model. Dit heilzaam streven vertoonde echter aspecten, die de kern van nieuwe misstanden in zich borgen. De sterke benadrukking van de pauselyke macht en de ver doorgevoerde centralisatie van het kerkelyk bestuur brachten het gevaar met zich het particulier initiatief te verlammen. Het verre Rome wist niet altijd de maatregelen te nemen die aangepast waren aan plaatselyke omstandigheden en aan de gerechtvaardigde verlangens en behoeften van nationale kerken. Waar Rome zich opriep als hooggerechtshof, werd de beïnvloeding van de rechters een vaardigheid, die iedere partij genoodzaakt was in praktijk te brengen, zo zij niet a priori kansloos wilde zijn. Het wemelde in Rome dan ook van zaakwaarnemers en procuratoren, die de belangen van bisschoppen, ordes en congregaties, van groepen en corporaties behartigden. De rechtspraak scheen soms meer af te hangen van hun invloed, hun handigheid of zelfs hun vrijgevigheid dan van de objectiviteit van de rechters. Ook Neercassel moest noodgedwongen meedoen aan dat 'spel'. Hij had zijn zaakwaarnemers en medestanders in Rome. Maar zijn tegenstanders hadden die ook. Dit diplomatieke touwtrekken om voorspraak en gunsten doet onsympathiek aan en lijkt een hoogstaand bisschop onwaardig. Maar nogmaals, hij moest eraan meedoen, onder meer om zijn voornaamste geschrift veilig te stellen. Hoe het ook zij, het een en ander belicht in zekere mate de persoon van Neercassel.

Als ik nu, na deze voorafgaande beschouwing, nader in wil gaan op de kwestie van Neercassels persoon en karakter, moet ik bekennen dat ik mij, na bestudering van talloze brieven en vele verhandelingen van de bisschop, nog steeds geen duidelijk beeld van zijn persoon, van zijn karakter, van zijn innerlijk heb kunnen vormen. Zijn correspondentie en zijn geschriften verstrekken ons een menigte gegevens over zijn doen en laten en over zijn opvattingen. En toch ontbreekt er nog te veel, juist op persoonlijk vlak. Het is alsof hij zich verbergt, zijn hart het zwiigen oplegt, zelfs in die ego-documenten, die brieven zijn. Tevergeefs heb ik er gezocht naar iets persoonlijks, iets ongedwongens, iets gewoon menselijks. Zijn brieven lopen over van verstandelyke constructies en zalvende taal. Hij is altijd serieus, altijd cerebraal. Er kan geen lachje af. Hij heeft ook geen tijd om geestig te zijn, hij wil het niet zijn, omdat hij ons te ernstige dingen heeft te zeggen. Zijn correspondenten lijken zich te hebben aangepast aan dat 'éternel sérieux' en het profanatie te hebben gevonden hem als een gewone mens tegemoet te treden. De voornaamsten onder hen: Antoine Arnauld, Ernest Ruth d'Ans, Louis-Paul Du

Vaucel, Sébastien-Joseph du Cambout de Pontchâteau zijn van gelijke makelij en brengen ons bij een poging tot een persoonsbeschrijving van Neercassel weinig of niets verder. Zeker, Neercassel kon wel vriendelijk zijn, vooral wanneer iemand hem een dienst bewezen had, maar dan was het een vriendelijkheid die in dienst stond van de goede zaak die hij voorstond, en onmiddellijk weer verzonk in zijn niet aflatende ernst.

In het bijzonder heeft Neercassel veel weg van Arnauld. Misschien heeft hij de Franse theoloog, die hij zeer hoogachtte, zelfs bewust geïmiteerd: eenzelfde schrijfrant, onvermoeibaar in het aandragen van argumenten ter ondersteuning van eigen standpunt, in het weerleggen van weerleggingen. Het was wellicht nodig, maar de uitvoering en steeds terugkerende verdediging van zijn eigen inzicht werken op den duur vermoeiend. Zit daar niet een soort bedilzucht in? Overtrekt hij zijn eigen gelijk niet enigszins, alsof de wereld vergaat, wanneer men het niet met hem eens is?

Van de andere kant voelt Neercassel zich vaak onzeker, vooral waar het de speculatieve theologie betreft. Als het er om gaat de waarde van de absolute en de noodzaak van de volmaakte liefde tot God als dispositie bij de Biecht met elkaar in overeenstemming te brengen, weet hij niet waar zich aan te houden. Nu eens beroept hij zich op Estius, dan op Sint Thomas of Arnauld, en een andere keer neigt hij naar de opvatting der Leuvenaren.

Over Neercassels vroomheid werd reeds eerder geschreven.⁸⁵⁸ Zij was oprecht en geent op die van kardinaal Pierre de Bérulle,⁸⁵⁹ die in het geestelijke leven zo'n belangrijke plaats inruimt voor Christus, het vlees geworden Woord en onze Verlosser. De liefde tot God vormde voor de bisschop de grondwet van het Christendom, waarnaar de gelovige heel zijn doen en laten had te richten. Zonder tegen particuliere devoties te zijn, vermeed hij ieder excès op dit gebied. Hij was geenszins tegen de Maria-verering, maar veroordeelde de uitwassen daarvan,⁸⁶⁰ die in zijn tijd veelvuldig te signaleren waren.

Neercassel scheen op het eind van zijn leven gekweld te worden door een naar angstvalligheid zwemende neiging tot perfectie. Zijn voortdurend wijzigen, verbeteren en aanvullen van de tweede editie van zijn

⁸⁵⁸ L. J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme*, II, 222 v v., M. Spiertz, 'Johannes van Neercassel, pasteur et polémiste', 65, C. P. Voorvelt, 'Jean de Neercassel', kol. 83-86.

⁸⁵⁹ Een interessante beschouwing over de berulliaane spiritualiteit van het priesterschap, die zeker in de lijn van Neercassels vroomheid lag, bieden D. Julia en W. Frijhoff in hun studie 'De Franse priester in de moderne tijd', 131-132.

⁸⁶⁰ Hoofdstuk II, noot 169.

werk over de Biecht, alvorens die geschikt te achten voor publicatie, wijst in die richting Ook zijn gestrengheid van leer scheen, naarmate hij ouder werd, onder invloed van datzelfde perfectionisme toe te nemen De kardinalen Ottoboni en Colonna, die hem goed gezind waren,⁸⁶¹ waren van mening dat hij te hoge eisen aan de penitenten stelde en naar het onbereikbare streefde Zelfs Quesnel achtte zijn houding ten aanzien van priesters die tegen de deugd van zuiverheid gezondigd hadden, te rigoreus en onbarmhartig En leden van zijn eigen clerus, zoals de provicaris van Haarlem, Joseph Cousebant, en Johannes Lindeborn, provicaris van het bisdom Deventer, hadden moeite met zijn strenge opvattingen en weifelden lang hun goedkeuring aan zijn werk te verlenen.

Ook de Leuvense hoogleraren Van Vianen, Huygens, Vincent, Mels en Blockhoven hadden bezwaar tegen al te krasse opvattingen van Neercassel Zij konden het, bij voorbeeld, niet met hem eens zijn als hij beweerde, dat de zonden na het Doopsel en de Biecht bedreven, buiten de hun eigen zondigheid om, nog een heiligschennis met zich brachten, omdat zij een breuk inhielden van een plechtige eed om niet meer te zondigen. Het lijkt erop, dat Neercassel zich steeds verder verwijderde van die Leuvense vrienden en hoe langer hoe meer de invloed onderging van de Franse theoloog Antoine Arnauld en diens medewerkers Ruth d'Ans en Du Vaucel, vooral op leerstellig gebied. De beurtelings hoopvolle en pessimistische berichtgeving van Du Vaucel aangaande de ontvangst van de *Amor Poenitentis* in Rome, deden bij Neercassel de angst voor een veroordeling van zijn werk groeien. Hij zag het onheil dreigend op zich af komen Hij zocht naar vrienden om het af te wenden. De vraag is, of deze verre vrienden, die zo'n grote bewondering hadden voor zijn heilige ijver in het besturen van zijn Missie-gebied en in het uitbannen van alle symptomen van laxistische moraal, hem wel op de juiste manier hebben bijgestaan. Waren zij in zijn omgeving geweest en hadden zij meer inzicht gehad in de plaatselijke omstandigheden, dan hadden zij zijn koortsachtige activiteiten wellicht wat ingetoomd en zijn vrees voor een veroordeling enigszins gerelativeerd. De jonge priesters, die hem in zijn laatste levensjaren nabij waren, Van Heussen, Van Erkel, Codde, Gael en Pesser, waren niet in staat hun vercerde bisschop meer zin voor het betrekkelijke bij te brengen In die omstandigheden werden Neercassels lichaamskrachten gesloopt De

⁸⁶¹ Balthasar van Wevelinchoven aan Neercassel, 08 08 1671, OBC 585, f 1365'-1366' 'Cardinael Ottoboni is, gelijk hij u getoont heeft, u ten hoogste toegedaan'

combinatie van angst voor veroordeling, onmenselijk zware zielzorgelijke activiteiten en een niet geringe theologisch-literaire arbeid waren teveel voor zijn labiele gezondheid en hebben zijn dood ontgezengeglyk verhaast

3 Slotwoord

Tenslotte nog een enkel woord over de theologische vraagstukken die Neercassel zozeer bezig hielden.

Tegenwoordig bekommert men zich niet meer zo sterk om de vraagstukken betreffende *contritio* of *attritio* of de genadeleer. De *Nieuwe Katechismus* vermeldt de termen *contritio* en *attritio* niet eens, maar zegt zeer toepasselijk

'Heel de vergevingsrite is zinloos voor hem die geen berouw heeft, zich niet innerlijk omkeert. Berouw is meer dan een morele kater, meer dan angst, wroeging, spijt, dan het gevoel dat ik iets ellendigs gedaan heb. In berouw ligt het vertrouwen op vergeving, het besef van Gods barmhartigheid, het verlangen verzoend te worden door de tekenen van Gods kerk.'⁸⁶²

En wat de genadeleer betreft, waarmee de kwestie van de alwetendheid en de aloorzakelijkheid Gods en van de menselijke vrije wil nauw samenhangt, moeten enkele zaken duidelijk accent krijgen. In deze hele vraagstelling dient men er voor te waken God te menselijk, als een soort waarzegger of vooruitziend supermens voor te stellen. Bovendien mogen de wezenheid Gods en die van de mens niet op één lijn worden gesteld. In de alwetendheid, in de almacht van God is de vrije mens opgenomen. En die vrijheid mogen we niet illusoir maken door Gods alwetendheid en voorbeschikking. De aloorzakelijkheid Gods kan bestaan tegelijk met de vrijheid van de mens, omdat beide begrippen op verschillend zijnsniveau liggen en elkaar derhalve niet uitsluiten.

Overigens is het begrip 'genade' de laatste jaren verbreed en verdiept en is de al te individualistische opvatting van de oude handboeken verlaten. Tegenwoordig is de gangbare overtuiging, dat de genade Gods in eerste instantie het hele menselijk geslacht omvat en van daaruit ieder mens afzonderlijk,⁸⁶³ zoals ook het 'Weest heilig, omdat ik heilig ben'

⁸⁶² *De Nieuwe Katechismus*, 542

⁸⁶³ *De Nieuwe Katechismus*, 340

(Lev 11, 44) in de eerste plaats tot de hele mensheid is gezegd en pas in de tweede plaats tot het individu

Volgens de H Schrift betekent genade vooreerst God zelf, die de mensen in liefdevolle erbarming tegemoet treedt.⁸⁶⁴ Het mysterie van de genade heeft zich geopenbaard in de persoon van Christus, in de verrezen Heer. In Hem vermoeden wij wat God is. 'Moogt gij in staat zijn mét alle heiligen . . . te kennen de liefde van Christus, die alle kennis te boven gaat Moogt gij de volheid bereiken die de volheid van God zelf is.' (Ef 3, 18-19). Maar ook mensen, zelfs dingen en situaties kunnen genade voor ons zijn. Gods verlossing kan werken door alles wat bestaat⁸⁶⁵ 'Wij weten dat God *in alles* het heil bevordert van die Hem liefhebben, van hen die volgens zijn raadsbesluiten geroepen zijn.' (Rom 8, 28).

Aan het einde van deze studie gekomen, die ik heb ondernomen op de avond van mijn leven, voel ik behoefte aan een bekentenis Een bekentenis niet geheel ongelijk aan die waarmee Charles-Augustin Sainte-Beuve zijn magistrale werk *Port-Royal* besluit De grote geschiedschrijver vraagt aan het einde van zijn studie bijna excuus voor het feit dat hij al die deugdzaame lieden, die direct of indirect met het klooster Port-Royal te maken hebben gehad, als historicus heeft beschreven, maar ze niet heeft kunnen volgen als mens⁸⁶⁶ Iets soortgelijks zou ik hier tot besluit naar voren willen brengen

Ik heb de geschiedenis van Neercassels voornaamste werk trachten te verhalen en aldus – naar ik hoop – ook enig licht laten schijnen op de persoon van de auteur Deze vicarius apostolicus en zijn *Amor Poenitens* heb ik beschreven als historicus, maar het valt me moeilijk hem te volgen als mens. Ik heb bewondering voor de deugd van de bisschop, voor zijn vroomheid, voor zijn godsvertrouwen, maar ik voel me niet verwant aan deze angstige, onzekere, al te omzichtige en tevens strenge man, en ik zou hem niet als model willen nemen Gaarne onderschrijf ik de woorden, waarmee zijn uiterst welwillende censor Carolus Francis-

⁸⁶⁴ P Fransen 'Dogmengeschichtliche Entfaltung der Gnadenlehre', 927

⁸⁶⁵ *De Nieuwe Katholicismus* 340

⁸⁶⁶ C -A Sainte-Beuve *Port Royal*, Parijs 1840-1859, 9e editie VI, 244 'Directeurs redoutes et savants illustres solitaires parfaits confesseurs et prêtres, vertueux laiques vous tous, hommes de bien et de verité, quelque respect que je vous aie voué quelque attention que j'aie mise à suivre et à marquer vos moindres vestiges, je n'ai pu me ranger à être des bôtres J'ai etc votre biographe je n'ose dire votre peintre, hors de là, je ne suis point à vous'

cus de Varisio, als qualificator van het H. Officie, het door hem uitgebrachte votum aangaande de *Amor Poenitens* besluit: 'Als de bisschop iets wil toevoegen aan zijn geschrift, moge het dan iets zijn waarin hij zijn heilige ijver door zachtmoedigheid tempert, zijn tegenstanders niet irriteert en de smalle weg naar het heil niet nog smaller maakt.'⁸⁶⁷ Ontegenzeggelijk is Neercassel, op zijn manier, een heilig man maar hij mist, mijns inziens, de blijheid, de soepelheid, de opgetogenheid van het Evangelie, in één woord – en ik hoop dat ik dat zeggen mag – : de franciscaanse blijheid.

⁸⁶⁷ *Censura Patris Caroli Francisci de Varesio in librum de necessitate divini amoris ac recto clavium usu illustrissimi Domini Joannis Episcopi Castoriensis*, Archief Propaganda Fide, Miscellanea Generale, vol IX, fol. 382' 'Si quid superaddere cupit D Episcopus, zelum Dei mansuetudine temperet, contradictores non irritet, et arctam semitam vitae non magis anguscat' De Varisio schrijft dit naar aanleiding van hoofdstuk 26 van Boek I, welk hoofdstuk hij in handschrift voor zich had en dat hij, evenals Perez de Castro, afraadde op te nemen, omdat het de moeilijkheden maar zou vergroten

INSTRUCTIE

van Neercassel, uitgegeven bij gelegenheid van het door
 paus Innocentius XI in 1677 afgekondigde Jubileum

f° 32r

Instructio et Epitome Universalis Jubilei a Sanctissimo Domino D N Innocenti XI omnibus Christi fidelibus concessi, in finem:

Primo, ad omnes Christianos excitandos ad odium et desistentiam peccatorum, ad amorem et observantiam sanctorum Dei mandatorum. Secundo, ad humili et unanimi prece ab infinita clementia impetrandum: 1 ut *Sanctissimus D N* juxta cor et exemplum *Christi* pascat oves christianas; 2 ut tales Ecclesiae concedantur Episcopi qui illi sint in virtutis exemplum, plagarum aversionem et cum Salvatore suo reconciliationem, 3 ut Episcopi ad Ecclesiae ministerium ac praesertim curam animarum neminem assumant nisi tales qui idonei sint ad vivos lapides in aedificationem et consummationem *caelestis Hierusalem* sapienti et minime sua quaerenti labore praeparandos, 4. ut utriusque sexus Religiosi grato irreprehensibilium morum valore matrem suam Ecclesiam sanctam lactificent; 5 ut et christiani omnes qui ad colendum Deum eique serviendum in castitate seu virginali seu viduali seu conjugali obstricti sunt, de virtute in virtutem indefectibiliter proficiant. Tertio concessum est hoc jubileum ad grassantem et sacra omnia ac profana vastantem belli ignem lacrymis poenitentiae restinguendum, ut pace inter christianos restituta, lumen et charitas Ecclesiae catholicae errores depellat et schismata sanet

f° 32v

Atque ut Beatissimus P N hunc suum sanctissimum scopum et christiani curae nostrae commissi tantum bonum quantum illo continentur assequantur, sacerdotes comministri nostri mox ac hasce acceperint, plebes suas probe instruant, quid ad salutarem usum *sacramenti poenitentiae* requiratur, quam disertissime illis inculcando sacerdotem neminem posse absolvere nisi qui peccata detestetur, eorum occasiones paratus sit deserere, et qui vere inclinatus sit *praecepta divina* observare, hanc praeparationem interiorum opus Dei esse qui illam non nisi talibus dare consuevit qui hanc multis et diuturnis gemitibus postulaverint, aliud esse diebus aliquot a peccatis mortalibus abstinere, aliud interiores affectiones et inclinationes immutare; homines frequenter cum Antiocho ab externa mandatorum transgressione // sese cohibere, at interim

peccata non raro in corde vivere; homines ex respectibus humanis externa sua opera pro tempore aliquo facile posse emendare, sed eos cor suum peccatis addictum sine Dei gratia speciali non contere, neque illud in cor Deum timens et Deum quaerens immutare, tametsi articulus fidei sit esse penes sacerdotes potestatem remittendi peccata, eosdem tamen illa non valere remittere nisi is qui per Dei gratiam affectus suos a vitis abstraxerunt atque ita liberi sunt a praedominante temporalium voluptatum inclinatione. Sacerdotes igitur plebi suae serio inculcabunt sensum horum verborum Magni Gregorii hom 26 in Evang *Tunc enim vera est absolutio praesidentis cum aeterni arbitrium sequitur iudicis.*¹ Tunc absolutio a sacerdotibus impensa vera est absolutio, cum tales absolvunt, quos iudex Christus Jesus juxta sententiam et decretum gratiae suae peccatorum odio et virtutum amore inflammans affectibus mortalibus liberat Ubi summus et omnipotens Sacerdos in corde peccatorum hujusmodi dispositiones non producit, ibi absolutio iudicis temporalis et mortalis sacerdotis juxta laudati Pontificis sententiam semper est infructuosa.

Sacerdotes itaque in concionibus suis auditores magna cum utilitate monebunt se eos absolvere non valere, qui vel aliena iniuste detinent, vel damnum bonis aut honori aliorum illatum, quantum potuerint resarcire nolunt, aut inimicis suis nolunt dimittere atque ea sua parte quae ad reconciliationem necessaria sunt conferre; neque illos etiam qui in occasione mortalium peccatorum proxima existentes, eandem licet hoc ipsis integrum sit, nolunt deserere; aut si hoc is integrum non fuerit, tunc tamdiu differendam esse absolutionem, donec emendationis fructus cernantur, habeaturque ratio credendi fore ut peccatis mortalibus abstineant.

Non posse etiam sacerdotes eos absolvere qui alius occasionem peccandi praebent, neque eam tollere volunt, neque malum cuius causa extiterunt, emendare. Hujusmodi sunt qui* juvenum lusura tenent, vel lucrum quaerunt in conventu in quo impietates, blasphemiae, ebrietates, impudicitiae et alia vitia grassantur ac regnant. Hujusmodi sunt qui lascivas cantilenas aut libros componunt et canunt. // Hujusmodi sunt puellae et mulieres quae nudis uberibus incedunt, neque super immodestia sua admonitae istud omitttere nolunt. Magni sanctique Episcopi

f° 33'

* Sic apud Batavos vocantur juvenum utriusque sexus promiscuus (sic) conventus ad potandum, saltandum, seu choreas ducendas etc

¹ Migne, PL, 76, kol 1200 (C)

praeceperunt mulieribus puellisque ejusmodi communionem denegare cum ita nudatae ad mensam Domini audent accedere.

Non posse sacerdotes a peccatis eos absolvere qui vivunt in munere aliquo aut opificio quod per experientiam didicerunt a se administrari aut fieri non posse sine magna Dei offensa, nisi tales sincere promiserint se hoc munus aut opificium relicturos.

Non valere sacerdotes eos absolvere qui eadem semper peccata confitentur, semperque in eadem aut similia relabuntur; ideoque talibus ad salutem plurimum conducere, si ipsis absolutio differatur et interea remedium aliquod praescribatur quo radicata eorum consuetudo et mortalis affectio superetur.

Non posse etiam absolvi eos qui ignari fuerint *capitalium punctorum fidei, orationis Dominicae et salutationis Angelicae* quique nec *Dei* nec *Ecclesiae praecepta* norunt. Sique hi homines tam stupidi fuerint et indociles ut statim instrui nequeant, tunc eis absolutionem differendam esse, donec necessaria ad salutem sufficienter edocti fuerint.

Nec eos a sacerdotibus absolvi posse qui specialis sui status ac conditionis obligationem ignorarint. Exempli gratia uxori sciendum est quid viro, proli et famulantibus debeat.

Filius et famulantibus quid exhibere debeant parentibus et heris. Confessorum praeterea munus est sollicite poenitentes examinare an noverint quoque et exerceant quod specialis eorum status et conditio ab eis exigit. Ex quo sequitur ipsis confessorius probe noscendum esse quid cujusque status et conditioni speciali sit necesse.

Porro confidimus Reverendis Dominis ministris nostris taedio non fore poenitentes suos cum attentione audire, cum sapientia interrogare, necnon magna cum charitate instruere, conando non tam audire multos quam quos audierint efficaci absoluteione divinae amicitiae restituere. Ad hoc tantum et divinum opus eos Deus aptabit, si simul ac has acceperint, animas sibi concreditas hunc in // modum praedicationibus suis coeperint erudire; sique seipsos primum coram Deo serio examinauerint an ipsi quoque rationale, christianum, sacerdotale et pastorale munus suum attente adimpleant. Proprius animabus divinam benedictionem accersent, ubi post examen animae suae seipsos archipresbyteris et superioribus suis aut aliis sapientibus et sanctae vitae sacerdotibus humiliter sistent ut ab ipsis iudicentur eorumque vitiorum notitiam accipiant, quae eos in semetipsis latent.

Hisce jungimus quemlibet ut hoc Jubileum obtineat primo visitare debere etc *Exponit solitas Jubilei condiciones*

Hanc instructionem comministri nostri plebibus suis praeclegant, inchoabiturque hoc Jubileum Dominica *Sexagesimae* et terminabitur Dominica *Quadragesimae* juxta stilum civitatum et locorum an 1677

De mandato Reverendissimi Episcopi Castoriensis Vicari Apostolici

Petrus vanden Bossche Secret

(Archivium Secretum Vaticanum, fondo Favoriti-Casoni, dccl 24, f° 32-33)

VERKLARING

**van 24 december 1682 van enige Leuvense Doctoren
betreffende de vereiste gesteltenis voor het ontvangen van de
sacramentele absolutie**

f° 3551r

24 xbris 1682

Declaratio Infrascriptorum Doctorum Lovaniensium super
sensu doctrinae a se traditae circa dispositionem praerequisi-
tam ad Sacramentalem absolutionem cum fructu perci-
piendam

Homo in peccatum mortale prolapsus, non potest istius remissionem accipere etiam per Sacramentum Baptismi aut Poenitentiae, nisi ante convertatur ad Deum per amorem Dei, qui superet in illo omnem amorem creaturae, quem amorem Creatoris recte dicimus vocari amorem Dei praedominantem, praedominantem scilicet omni amori creaturae qui cor istius hominis possidet, non est tamen necessarius (ut patet ex S. Petro ante lapsum) ut superet omnem amorem quem homo iste per cordis mutationem acquirere potest. Hoc sensu dicimus ad iustificationem a peccato mortali, etiam cum Sacramento Poenitentiae requiri amorem Dei super omnia, quem aliqui vocant, affectu super omnia, non effectu, affectu, quia cor illo amore possessum plus Deo et observantiae mandatorum eius affigitur, quam ulli creaturae, non effectu, quia non est necessum ut omnem tentationem quae supervenire possit, superare valeat. Non requirimus etiam dolorem ex tanto amore proficiscentem ut semper ante absolutionem iustificet. Quod nihilominus ante dicto sensu requiratur amor Dei super omnia, idcirco dicimus, quia fieri non potest ut homo iustificetur nisi finem ultimum constituat in Deo, quando quidem finem ultimum constituendo in creatura, hoc ipso habeat affectum mortaliter peccaminosum, adeoque non fit quod Concilium Tridentinum requirit, dum exigit ut // voluntas peccandi excludatur¹. Conformia haec sunt subsequentibus locis Scripturae Sacrae 'Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus'². 'Qui

¹ Denzinger/Schonmetzer *Enchiridion* 393

² Mt 10 37

diligit mundum, charitas patris non est in eo³ 'Qui non renuntiat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus.'⁴ Quare S. Augustinus indefinite et doctrinaliter pronuntiat: 'Civitatem Dei facit amor Dei usque ad contemptum sui'⁵ Quia interim talis ac tantus amor Dei praerequitur in Paenitente ante absolutionem, non vero ab absolutione, demum efficitur ut talis ac tantus in paenitente existat, oportet ut ante absolutionem adhibeantur media pro illo comparando necessaria. Hinc regulariter praerequiruntur orationum et operum paenitentiae exercitia, haec quidem ad mortificandum delectationes terrenas, illa ad impetrandum coelestem. Et haec exercitia Paenitentiae et orationum oportet tanto esse maiora et diuturniora, quo delectationes terrenae fuerunt maiores et coelestis minor, adeoque eo diutius differenda propterea absolutio, quo peccata a quibus paenitens resipiscere debet, fuerint maiora, diuturniora, tenaciora quae omnia vel maxime habent locum dum paenitens in illis est recidivus vel consuetudinarius.

Hanc nobis esse doctrinam, eo lubentius testati sumus quod ab aliquibus aliter de sensu nostro credi percipiamus. Datum Lovanii 24 Decembris 1682

Franciscus Van Vianen
Lamb. Vincent

G. Huijgens
Theol Doctor

(OBC 590, f. 3551'-3551')

³ I Joh 2, 15

⁴ Lk 14, 33

⁵ Augustinus, *De Civitate Dei*, boek XIV, Hoofdstuk XXVIII, Migne *PL*, 41, kol 436

KORTE INHOUD VAN DE AMOR POENITENS VAN JOHANNES VAN NEERCASSEL

Eerste editie (1683)

Het werk wordt voorafgegaan door een *Praefatio*, ingedeeld in negen korte paragrafen, waarin de leer die de *Amor Poenitens* bevat wordt uiteengezet, de argumenten worden aangegeven waarop die leer steunt en enkele uitspraken nader worden toegelicht ten emde te voorkomen dat zij in verkeerde zin worden opgevat. Daarna volgen een zeer gedetailleerde inhoudsopgave, een lovende beoordeling van het werk van de kant van enkele vooraanstaande priesters uit de Missie en een schrijven van de bisschop aan clerus en volk, waarin hij zijn werk aanbeveelt en allen aanspoort tot boetvaardigheid.

BOEK I

Over de noodzaak van de liefde tot God bij de Biecht

In dit eerste Boek toont Neercassel aan, dat de voornaamste plicht van de mens is God te beminnen boven alles. De zondaar blijft zondig – welke sacramenten hij ook gebruikt – als hij zich niet bekeert door liefde tot God. Hieruit volgt, dat de vrees voor de hel, zonder die liefde tot God, zelfs mét het sacrament van de Biecht of van het Doopsel, voor de zondaar niet voldoende is om gerechtvaardigd te worden. Door zulk een vrees wordt de wil om te zondigen niet temet gedaan. Wie slechts uit angst voor de straf de wet onderhoudt, zal de wet niet lang onderhouden. Daarom is volgens Neercassel de leer die de vrees voor de hel mét het sacrament der Biecht voldoende acht ter zaligheid, schadelijk voor de goede zeden. Hij acht de *contritio* niet bij de behjdemis, maar wel bij de absolutie noodzakelijk.

Neercassel haalt belangrijke jezuiten-theologen aan, zoals Alfonsus Salmeron en Petrus Camisius, die leren dat de vrees voor de hel, zelfs mét het sacrament der Biecht, de mens niet kan rechtvaardigen. Het Concilie van Trente, zo zegt Neercassel, heeft niet geleerd, dat de vrees voor de hel mét de Biecht voldoende is om de zondaar te rechtvaardigen, het heeft slechts verklaard, dat die vrees de mens niet zondiger maakt. De

liefde tot God kan, in tijd van nood, de sacramenten vervangen, de sacramenten kunnen nooit de afwezigheid van de liefde tot God goed maken. Indien de alles overtreffende liefde tot God, die op zich de zondaar rechtvaardigt, noodzakelijk is in het sacrament van de Biecht, dan ligt de vraag voor de hand: welke waarde heeft het sacrament dan nog?

Alvorens nader op die vraag in te gaan, stelt Neercassel vooraf enkele zaken vast.

a De leer van de noodzaak van de liefde tot God om gerechtvaardigd te worden, blijkt duidelijk uit de H. Schrift en de Vaders, alhoewel die leer nog niet de kerkelijke sanctie van dogma heeft verkregen.

b Dat die leer moeilijk te rijmen is met de waarde van het sacrament, behoeft ons niet te verontrusten. Er zijn meer christelijke waarheden die ons voor problemen stellen, zoals de leer van de Erfzonde en van de Triniteit.

c Iedereen is het erover eens, dat de liefde tot God een betere gesteltenis ter rechtvaardiging is dan de vrees voor de hel. In stervensgevaar is dit ook een veiliger dispositie, daar het niet zeker is, dat het sacrament ons van *attritus contritus* maakt.

Wanneer hij nu nader op de boven gestelde vraag ingaat, haalt Neercassel, onder anderen, Estius aan, die leert dat de zondaar door de liefde tot God weer tot leven wordt gebracht en door het sacrament van de schuld wordt ontslagen, evenals Lazarus eerst werd opgewekt, waarna Christus zei: 'Maakt hem los en laat hem gaan'.¹ Veel Vaders gebruiken dit symbool. De Leuvense professoren zijn het in grote lijnen met Estius eens, maar verschillen met hem door hun opvatting, dat door de liefde tot God niet het verlangen om te biechten de zonden worden vergeven. Wel is Estius van mening, dat in stervensgevaar het verlangen om te biechten het sacrament kan vervangen.

Neercassel geeft nog een andere oplossing voor het probleem van de waarde der absolute. Evenals Christus de rechtvaardigen van het Oude Testament heeft verlost, alhoewel zij lang vóór Christus' verlossingsdood geleefd hebben, zo zijn de sacramenten van Biecht en Doop werkdadig, al gaan de verzoening en vergeving ze in tijd vooraf. Het komt ook veel voor, dat de penitent juist door de belijdenis en door zijn goede wil om in alle nederigheid de opgedragen penitentie te volbrengen tot *contritio* komt. In dat geval wordt hij dank zij het sacrament gerechtvaardigd, al gaat die rechtvaardiging aan de woorden van de

¹ Joh. 11: 44.

absolutie vooraf. Hij wordt dan van attritus contritus, doch niet automatisch, maar dank zij Gods genade en eigen goede wil

Neercassel haalt verscheidene middeleeuwse theologen aan die allen overtuigd contritionist zijn, zoals Gratianus, Petrus Lombardus, Willem van Auxerre, Albertus Magnus, Alexander van Hales, Bonaventura, Raymundus en Thomas van Aquino. Volgens Alexander van Hales en Thomas van Aquino heeft de absolutie-formule een gebedsgedeelte, dat de genade afsmeekt, en een rechterlijk gedeelte, dat de genade veronderstelt wanneer het de penitent niet rechterlijk gezag vrijspreekt. Daarom zijn de gebeden vóór de absolutie volgens Neercassel zo belangrijk en vermaant hij zijn priesters ze niet lichtvaardig weg te laten. De bisschop zegt niet, dat die gebeden essentieel zijn.²

De auteur gaat nog iets nader in op de opvatting van Thomas van Aquino inzake de verhouding contritio-absolutie. Deze theoloog was van mening, dat God bij contritio de schuld vergeeft en dat dan de eeuwige straf in een tijdelijke wordt omgezet, waarna de priesterlijke absolutie van de tijdelijke straf ontslaat.

In het laatste hoofdstuk (27) van Boek I keert Neercassel zich vooral tegen de protestanten, die alleen Christus' verdiensten erkennen. Neercassel wijst erop, dat wij met de genade van bijstand vóór de rechtvaardiging door goede werken verdiensten kunnen verzamelen ten einde ons op de rechtvaardiging voor te bereiden

BOEK II

Over het juiste gebruik van de sleutelmacht bij de Biecht

In dit tweede Boek toont Neercassel aan de hand van uitspraken van de Schrift en de Vaders aan, dat de absolutie slechts kan worden verleend aan degene die in de juiste gesteltenis verkeert, die oprecht berouw heeft. Overhaaste absoluties nemen de zonden niet weg, maar maken ze groter. Evenals de wonden van het lichaam hebben de wonden van de ziel tijd nodig om te genezen. De plotselinge bekeringen die in de Schrift vermeld worden, zoals die van de goede moordenaar aan het kruis, behoren tot de wonderen. Slechts zelden komt berouw spoedig tot stand. Dit geldt vooral bij herval in de zonde. Paus Innocentius XI (1676-1689) wilde, dat de biechtvaders slechts hen absolveerden, die metterdaad bewezen, dat ze echt tot inkeer waren gekomen.

² Kardinaal Capizucchi beschuldigde Neercassel ervan te beweren, dat die gebeden een essentieel gedeelte van de sacramentelc absolutie uitmaken

Er moet goed onderscheid gemaakt worden tussen uitstel en weigering van absolutie. De absolutie dient *geweigend* te worden aan degenen die haar kennelijk niet waardig zijn, bij voorbeeld zij die de naaste gelegenheid tot zonde niet willen vermijden of die gestolen goed niet willen restitueren. De absolutie moet *uitgesteld* worden als de bekeringswil van de penitent te zwak of twijfelachtig is. Dat uitstel dient om meer zekerheid aangaande de innerlijke gesteltemis van de biechteling te verkrijgen of om een goede gesteltemis nog beter te maken. Zelfs bij een penitent die slechts dagelijkse zonden te belijden heeft, maar daar nog teveel aan vast zit, dient de absolutie uitgesteld te worden.

Vervolgens beantwoordt Neercassel enige opwerpingen: de goede naam van de penitent zou bij uitstel van absolutie geschaad kunnen worden; de penitent zou vóór de absolutie kunnen sterven. Neercassel beschouwt dat niet als serieuze objecties. Evenals missionarissen die al te gauw dopen, zijn priesters die overhaast de absolutie verlenen, te veroordelen.

Ander soort opwerpingen: Christus vergaf de overspelige vrouw aanstonds haar zonden; de verloren zoon werd door zijn vader onmiddellijk met gunsten overladen. De auteur antwoordt hierop: God kan in de harten zien, en de priester niet; God kan de wil bekeren.

Steunend op Jean Morn en andere theologen, was Neercassel ervan overtuigd, dat in de oude Kerk de voldoening altijd vooraf ging aan de absolutie. Hij weerlegt krachtig de mening van hen die beweren, dat die voldoening slechts voorafging aan een zuiver ceremoniële absolutie en dat de eigenlijke sacramentele absolutie al eerder gegeven was.

Met een beroep op bepaalde getolereerde mistoestanden in de oude Kerk, waren sommige priesters geneigd het niet met de juiste gesteltemis van de penitenten niet zo nauw te nemen. Ten tijde van Augustinus namelijk bestond onder de christenen van Noord-Afrika de mistoestand om, ter ere van de martelaren en ten behoeve van de overledenen, losbandige slenppartijen te houden, waarna men zonder te biechten ter heilige Tafel ging. De bisschoppen waren daar wel tegen, doch tolererden het, omdat zij bang waren dat er anders een schisma zou ontstaan. Augustinus maakte er een einde aan. Naar aanleiding van die getolereerde praktijk meenden sommige priesters de absolutie te kunnen geven aan penitenten die eigenlijk niet in de juiste gesteltemis verkeerden, om te voorkomen dat ze anders de Kerk verlieten. Die conclusie ging volgens Neercassel uiteraard te ver. Bij de uitdeling van de Eucharistie lag dat volgens Neercassel anders. De priester kan en moet wel eens de Communie geven aan mensen van wie hij weet dat ze het niet waardig

zijn, omdat hij in dat geval niet als rechter optreedt, hetgeen hij in de biechtstoel wel doet

Volgens Neercassel heeft Carolus Borromeus ons door zijn *Instructiones* de richtlijnen voor een juiste toepassing van de sleutelmacht verstrekt. In hoofdstuk 14 noemt Neercassel hele categorieën van mensen op aan wie, volgens Carolus Borromeus, de absolutie niet zonder meer gegeven kan worden, bij voorbeeld degenen die de voornaamste waarheden van het geloof niet kennen, of die zich door al te luxe kleding in schulden steken, of die herhaaldelijk in dezelfde zonden vallen (recidivi). De uitspraak van de Vaders, dat degenen die hervallen in de doodzonde niet echt berouw hebben gehad, geldt niet voor hen die in dagelijkse zonden hervallen, omdat die ons als het ware aankleven.

De richtlijnen van Carolus moeten, volgens Neercassel, zeer strikt in acht genomen worden ten aanzien van priesters die grote zonden hebben bedreven. De Vaders, zo zegt hij, ontzegden aan priesters die in vleeselijke zonden waren gevallen, voorgoed de uitoefening van hun priesterlijke taak. Zo ver gaat Neercassel overigens zelf niet. Wel echter pleitte hij in die gevallen voor een lange boetetijd. De biechtvaders van vrouwelijke religieuzen vermaant Neercassel tot grote voorzichtigheid. Vervolgens acht hij het verkeerd zondaars naar de mond te praten ten einde ze niet af te stoten. Goede pastoors brengen door heilzame gestrengheid soms hele parochies tot inkeer, en zijn dikwijls zeer geliefd.

In het laatste hoofdstuk (19) van het tweede Boek geeft Neercassel tien aanbevelingen om in plaatsen waar de juiste toediening van het sacrament der Biecht verwaarloosd is, deze weer te herstellen onder andere, de mensen aansporen tot veelvuldige Biecht.

Het werk wordt afgesloten met een *Appendix*, bestaande uit een *Epistola ad Clarissimum et Eruditissimum Virum N. N.*³ waarin ten aanzien van de leer van enkele grote theologen enige moeilijkheden worden geopperd. Het gaat hier over theologen die van mening zijn, dat de volmaakte liefde tot God niet voldoende is ter rechtvaardiging van de zondaar en dat óf het Doopsel óf de Biecht nog vereist worden. Deze *Appendix* bevat tevens een korte verhandeling, waarin de auteur de ware opvatting van Thomas van Aquino over het sacrament der Biecht uiteenzet, alsmede enkele stellingen dienaangaande ontleend aan de geschriften van die kerkleeraar, en enkele conclusies.

³ Hiermee is Gomarus Huygens bedoeld (hoofdstuk III, noot 378)

Tweede editie (1685)

De tweede editie van de *Amor Poemten* begint met een aansporing voor de lezer (*Admonitio ad lectorem*) om de *Epistola Pastoralis* goed te lezen. Daarna volgen achttien approbationes van diverse instanties en een lijst van addenda en corrigenda. De *Epistola Pastoralis*, die daarna staat afgedrukt, bevat de *Praefatio* en de brief aan clerus en gelovigen van de eerste editie, die hier nog verder uitgewerkt zijn.

Boek I is, behalve met enkele aanvullingen bij bestaande hoofdstukken, met zeven nieuwe hoofdstukken uitgebreid. Het doel van die uitbreidingen is de leer van het contritionisme nog omstandiger te documenteren en aan te tonen, dat de vrees voor de hel niet iets verkeerd is.

Boek II is met vijf hoofdstukken uitgebreid, waarin vooral het nut van uitstel van de absolutie door nieuwe argumenten en door uitspraken van nog meer theologen wordt geadstruceerd. Een geheel nieuw hoofdstuk (15) wordt gewijd aan de uiteenzetting, dat in de oude Kerk de voldoening voorafging aan de sacramentele absolutie, hetgeen zou kunnen wijzen op een gevestigde praktijk van uitstel van absolutie. Verder zijn in de tweede editie enkele scherpe uitlatingen van de eerste editie weggelaten.

De *Appendix* is, op enkele kleine verschillen na, gelijk aan die van de eerste editie. In deze tweede editie wordt echter nog een tweede deel aan de *Appendix* toegevoegd in de vorm van een brief (*Appendicis pars altera sive Epistola ad Clarissimum Virum N. N.*),⁴ waarin uitvoerig wordt aangetoond, dat in de oude Kerk de Noord-Afrikanen na slemppartijen ter ere van de heiligen werkelijk ter heilige Tafel gingen zonder eerst te biechten, en dat dat feit geenszins aanleiding mag zijn voor overijde absoluties, die in Boek II worden veroordeeld.

⁴ Hiermee is ongetwijfeld Theodorus van Bloekhoven bedoeld die over die kwestie betreffende de Noord-Afrikanen een uitvoerige briefwisseling met Neercassel heeft gevoerd (hoofdstuk V noot 730).

VOTUM

**van Ludovicus PEREZ DE CASTRO O.Carm., qualificator
van het H. Officie, in opdracht van het H. Officie op
19 september 1685 uitgebracht over het werk *Amor Poenitens*
van Johannes van Neercassel**

f 5r

In nomine Domini nostri Jesu Christi Amen

De mandato huius S Congregationis universalis Inquisitionis mihi revidendum commissum opus sub titulo *Amor Poenitens, sive de divini amoris ad poenitentiam necessitate et recto clavium usu*, Auctore D Joanne Episcopo Castoriensi, Embricac apud Joannem Arnoldi, MDCLXXXIII, in-8° Hoc, inquam, opus semel atque iterum legi Quotquot insuper adversus illud animadversiones et censuras, ac rursus in eiusdem favorem apologias produisse reperi cuncta ea opera manuscripta pari cum diligentia lecta examinavi, ponderibus librata suis fideliter contuli Ad haec testimonia SS Patrum et veterum Theologorum, frequentissime in eodem opere citata, in fontibus ipsis originaliter investigata apud suum unumquidque auctorem, quo indubiam possem dictis adhibere fidem, ibi relegi, gemino dumtaxat excepto SS Scriptore nempe Carolo Borromeo et Thoma Villanovano, de quorum fideli penes Auctorem relatione, propter utriusque recentiora notaque magis in Urbe monumenta, nullum mihi exortum scrupulum fateor ingenue, professus eodem animu candore, legitimas sibi que constantes omnes illas citationes me reperisse Iam vero primum huius operis, de amore scilicet poenitente, librum cum legissem, et multa, primo aspectu nova, quippe ad istud tempus mihi inaudita, in Scholis fere incognita, dum offenderem, animadverti cum Aurelio Macrobio libro 6, *Saturialium*, caput 4 *Haec mihi nova videri facit incuria vetustatis*¹

Rursus secundi libri doctrinam, ad priscum rigidumque morem conceptam, intimius contemplatus, eiusmodi clavium usum in poenitentiae sacramento, ubi mihi miserrimo peccatori recidivo pro meis demeritis obvenisset, onus illud pene intolerabile apprehendere compulsus, adimpletum subinde in me agnovi politici scriptoris aphorismum, infelicem Servii Galbae conatum, pro primitivo militiae urbano Romanae vigore renovando, describentis Ergo Cornelii Taciti libro primo

¹ De aanhaling is te vinden in de Teubner-uitgave van de werken van Macrobius bezorgd door Franciscus Eyssenhardt Leipzig 1893 lib 6 cap 4 par 1 p 375

Historiarum verba pro me usurpare non recuso. *Noctuit antiquus rigori, et nimia severitas, cui iam pares non sumus*² Visus est profecto D. Episcopus in extremum nimiae severitatis quadantenus deflexus, dum laxatam plus aequo atque collapsam quorundam aliquorum confessoriorum recentem disciplinam, in primaevum suum rigorem revocare contendit. Putaret quispiam a D. Basilio Magno, *Epistola* 41, antistitem nostrum fuisse descriptum. *Soleo itaque, ait, illum similem aestimare plantatori cupiam, qui recentis plantae correcturus aversionem, immoderate illam retorquet, ut a medio aberret, et ad contrarium latus ramulum abducat*³ Quod ad me spectat, impar quoniam sum rigidam adeo doctrinam sustinere, practicus recidivus poenitens, pondus eius alius imponere, poenitentiae minister (licet immeritus) non audebo. Coeterum fateri debeo minus rigide, lenius, magisque sincere loqui Auctorem in operis praefatione, ubi plane temperat rigorem aliquorum propositionum, quas in secundo praesertim libro sparsim asseruit. Quem quidem sensum legitimum aliae important, scite declarat quin alia expositione opus sit lectori ad rectam carundem propositionum intelligentiam concipiendam. Id quod animadvertere quisque facile poterit, par 1, 7, 8 et 9 eiusdem praefationis examinando.

Diffiteri praeterea non possum quasdam Auctoris doctrinas, libro primo sparsas, in opere Cornelii Jansenii *De gratia Christi Salvatoris* pariter reperiri. Num vero illas Auctor indidem sumpsit, non nisi divinando affirmare mihi licet, cum alioquin certus sum ex ipsis nullam fuisse hactenus a Sede Apostolica contra Jansenium condemnatam. Nequit proinde vitio verti Auctori nostro, Jansenii id genus opiniones si alicubi sectetur; quandoquidem veritas, probabilis quaecumque doctrina, ubicumque reperta, aestimabilis est, tuto et laudabiliter ex ipso quoque sterquilimo accipi valet [ac] crui utiliter.

Iam vero propositiones, quae correctione aliqua indigere mihi videntur, in medium adducam.

Libro I, cap 13, pag 152, lego: *Ostensum est, quid possit liberum arbitrium, in paradiso et in coelo, dum alius per illud cadentibus, alii steterunt*⁴

Absoluta haec propositio de perseverantia bonorum Angelorum per liberum arbitrium, nullo unquam praerequisito gratiae adiutorio, falsa est secundum catholi-

² Tacitus, *Historiarum* liber I, cap VIII

³ PG, XXXII kol 270 (nu brief IX) 'Hunc ergo ego arborum cultori soleo comparare, detortam recentem plantam erigenti deinde, immoderate retrahendo, aberranti a medio, et ad contrariam partem plantam adducenti.'

⁴ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 13, 176

Prima Michaelis Bai propositio damnata a B Pio V et Gregorio XIII haec est *Nec Angeli, nec primi hominis, adhuc integri, merita recte vocantur gratia* ⁷

cam doctrinam et videtur coincidere in primam Michaelis Bai damnatam propositionem *Nec Angeli, nec primi hominis, adhuc integri, merita, recte vocantur gratia* Cumque Auctor ibi aut alibi gratiae adiutorium pro illa meritoria perseverantia Angelorum non requirat, ut legenti constabit, corrigenda erit illa ipsius propositio, eique ad calcem addendae particulae *adniti gratia*

Est perspicua huiusmodi correctio, si consulamus S Augustinum a quo noster Auctor absdubie exscripsit propositionem Ergo cum S Doctor libro *De correptione et gratia*, cap X, Angelis bonis in coelo actuaalem perseverantiam, Adamo in paradiso candem possibilem, penes liberum utrorumque arbitrium, tribuisset, gravissimum statim animadvertens inconveniens, quod huius suae absolutae doctrinae catholicus quisque lector subinde intulisset – quodque in Michaelis Bai proculdubio damnatum est – de exclusione divinae gratiae ad perseverandum, his disertis verbis incipit caput XI *Quid ergo? Adam non habuit Dei gratiam? Immo vero habuit magnam, sed disparem* Repetit ibi paulo post memoratam illam suam propositionem, et nostri Auctoris *Cadentibus alius Angelis per liberum arbitrium, per idem liberum arbitrium steterunt ipsi* (id est boni) Verum subiungit immediatissime *Si enim hoc adiutorium gratiae vel Angelo, vel homini, quamprimum facti sunt, defuisset, quoniam non talis natura facta erat, ut sine divino adiutorio posset manere, si vellet, non utique sua culpa decidisset, adiutorium quippe defuisset, sine quo manere non possit* ⁶ Quod ergo divinae gratiae adiutorium pro Angelo et homine integris prorsus necessarium diserte confessus est Augustinus, et ab Auctore nostro ut idem profiteatur, propter causae omnimodam similitudinem, exigi videtur

f° 5^v

Vim remissivam peccatorum et gratiae collativam, propriam absolutionis sacerdotalis in sacramento poenitentiae, exponit satis probabiliter Auctor lib I, cap 25, pag 267 et ad calcem operis pag 555 et 556 conformiter ad suam doctrinam de necessitate contritionis, iuxta mentem S Thomae, ex ipsiusque Angelici Doctoris principis 3 p , q

⁷ Denzinger/Schönmetzer, *Enchiridion*, 429

⁶ PL XLIV/XLV col 933-936

86, art 6⁷ Secundum normam igitur huius Angelicae doctrinae corrigenda est Auctoris deductio quam Lib I, cap 26, pag 281 et 283 ex nonnullis antiquis Doctoribus ipse formavit Scribit itaque priori loco

*In forma absolutionis distinguendae duae partes una deprecativa, altera quae pure iudicialis est, illa ad gratiam disponit, impetrando eam, altera gratiam praesupponit, dum poenitentem cum iudicis auctoritate absolvit*⁸

Post pallam⁹ praesupponit addendum indispensabiliter puto hanc pallam et confert Rursus posteriori loco legimus *in precibus sacerdotis magna virtus, ut gratiam impetrent, quam iudicialis formula absolutionis praesupponit*,¹⁰ ubi pariter subiungi debet memorata super palla et confert

Alibi autem Sacramentis non detrahit, singulorum virtutem ac efficaciam in causanda gratia discrete concedit, quemadmodum videre licet lib I, cap 22, pag 230 *Nihil certius, inquit, quam novae legis Sacramenta dare iustitiam, salutem et salutis Auctorem, verum dant iustitiam fontem iustitiae sitientibus*¹¹ Rursus lib 2, cap 19, pag 515 sine confessionis et absolutionis voto non remitti a Deo peccata poenitenti

Motivum huius correctionis exhibet S Conc Trident, sessione 14, canone 9, illis verbis *Si quis dixerit absolutionem sacramentalem sacerdotis non esse actum iudicalem, sed tantum ministerium pronuntiandi et declarandi remissa esse peccata confitenti anathema sit*¹² Iam vero nudam remissionis declarationem futuram sacerdotis absolutionem, et nomine tenus actum iudicalem, si gratiam ita praesupponeret, ut nullam conferret, palam fiat doctori catholico firmiter asserenti a Deo peccata gravia non aliter remitti, quam per collationem suae divinae gratiae aut charitatis

Neque possumus Auctorem excusare propter auctoritatem Alexandri Halensis, parte 4 *Summae*, q 21, membro 1, et D Bonaventurae, in 4 libro, dist 18, art 2, q 1, quorum ad litteram sunt illa praecitata verba de duplici parte formae absolutionis, deprecativa scilicet et absolutiva¹³ Quibus etiam favere quadantenus

⁷ Divi Thomae Aquinatis *Summa Theologica* editio altera Romana Romae 1894 IV 807 v

⁸ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 31 434

⁹ De betekenis van het woord *palla* is uit de context gemakkelijk op te maken Het moet betekenen *woord of zinsede* of iets dergelijks We hebben het in die betekenis in geen enkel lexicon kunnen vinden Het manuscript geeft ook hoegenaamd geen aanduiding die er op wijst dat het een samenrekking zou zijn Toch wagen wij de veronderstelling dat het woord *palla* voor het reeds gebruikte *particula* of misschien voor *parabola* staat

¹⁰ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 31 437

¹¹ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 23 307

¹² Denzinger/Schönmetzer *Enchiridion* 402 v

¹³ Bonaventura *Opera Omnia* Quaracchi IV 1898 473

contrito, eandemque remissionem ab ipsa interdum absolutio-
ne sacramenti immediate causari
palam asseverat.¹⁴

visus est S. Thomas in operibus
nonnullis, ante *Summam Theologi-
ae* elucubratis, uti recte citat Auc-
tor eo cap. 26, a pag. 279.¹⁵
Consimilem namque excusatio-
nem in re simillima Angelicus
ipse D. Thomas palam rececit in
opusculo 22 *De forma absolutionis*,
cap. 2. Praestat cum ore proprio
loquentem audire: *Si Sacerdotem*,
inquit, *non debere uti hac forma*
'absolvo te' senserunt Guillelmus Al-
*tissiodorensis,*¹⁶ *Guillelmus Pari-*
*siensis*¹⁷ *et Dominus Hugo Cardina-*
*lis,*¹⁸ *numquid eorum opinio praeiud-*
icare poterit verbis Domini dicentis
Petro: 'Quodcumque solveris in terra,
erit solutum etc.' *Ioan. 20?*¹⁹ Hoc
idem sibi responsum habeat D.
Episcopus, (vigore praefatae defi-
nitionis S. Conc. Trident., per
quod S. Sedes locuta est) tot
verbis Spiritus Sancti per S.
Conc. Trident. locuti ubi nuper.
Quae sane verba, si modo redivi-
vi audire possent S. Bonaventura
alive veteres theologi, et suam
olim traditam sententiam muta-

¹⁴ In de tweede editie Boek II, hoofdstuk 24, 343

¹⁵ In de tweede editie Boek I, hoofdstuk 31, 432 v.

¹⁶ Guillelmus Altissiodorensis of Antissiodorensis of Autissiodorensis Willem van Auxerre, geboortejaar onbekend, stierf in 1231 of 1237 Zijn hoofdwerk is *Summa Aurea* DTC, VI, kol 1976

¹⁷ Guillelmus Parisiensis of Alvernus. Willem van Auvergne, geboren 1180 te Aurillac, gestorven 1249 te Parijs Zijn hoofdwerk is *Magisterium Divinale* DTC, VI, kol. 1967-1976

¹⁸ Dominus Hugo Cardinalis is Hugo a S. Caro, ofwel Hugo van Saint-Cher, geboren op het einde van de twaalfde eeuw, gestorven 1263 te Orvieto Hij trad in de Orde der dominicanen en werd door Innocentius IV als eerste dommiciaan tot kardinaal gecreëerd DTC, VII, kol 221-239

¹⁹ De aangehaalde Evangelie-tekst is niet van Johannes maar van Mattheus, 16, 19 De aangehaalde tekst van Thomas is te vinden in *S. Thomae Aquinatis opera omnia*, uitgegeven door P. Mandonnet, Parijs 1927, III, opusculum XIX, caput II, 167 v

Lib. 2, cap 8, pag 383 a versu *et ista audacia* usque ad verba *exempla invexerunt*,²⁰ invehitur ipse Dominus nimis ardens contra absolutiones quorumque peccatorum mortalium, antequam poenitentes suam ipsorum conversionem illustri aliquo opere contestentur; eamque absolventi consuetudinem per sacrarum legum praevagationem, per hominum a vera poenitentia degenerantium exempla, per ignorantiam aut neglectum institutionum Christi ac Ecclesiae introductam esse concludit.

Sugillat quoque alibi consuetudinem absolventi etc. signate lib. 2, cap. 13, pag. 441 et 442; tamen non generaliter prout est in praxi apud cordatos confessarios; sed cum limitatione, in multis casibus, ubi propter recidiviam etc. putat probabiliter esse noxiam dilationem. Sic enim discrete loquitur. Idem prodidit in exhorta-

rent, et cum Ecclesia catholica virtutem peccatorum remissivam in verbis Sacerdotis, sacramentaliter absolventis. fideliter agnoscerent

Hanc porro doctrinam, generaliter acceptam, nimis duram puto, nec absolute tolerabilem; quippe contra praxim ferme universalem Ecclesiae catholicae, opera et exemplis doctorum ac piissimorum confessoriorum, parisque conditionis poenitentium stabilitam, sartam, tectam Moderanda subinde mihi videtur atque lenienda uno aut altero verbo, ex opportuna salutarique animadversione pag. 386²¹ in eodem capite, literaliter descriptis, atque huc infra insertis Ergo ubi scribit Auctor *opere cognitam fecissent*,²² sequentia ex pag 386 verba subiunguntur: Cum nihil certius non alios a Sacerdotibus absolutione donandos esse praeter eos, quos prudentia us digna, qui . . . Dei iudicium exercent . . . iudicaverint, potius ex ea fructum vitae, quam mortis esse percepturos

²⁰ In de tweede editie Boek II hoofdstuk 10, 133

²¹ In de tweede editie Boek II, hoofdstuk 10, 136

²² Duidlijkheidshalve geven we hier de hele zin: Et ista audacia vires sumentes, sensim a poenitentium legum venia ac temperatione declinatum fuit in illam earum negligentiam, ut plures Confessarii criminum reos passim absolverent quamvis suam poenitentiam nullo spectabili opere cognitam fecissent.

tione ad clerum pag. maxime 1, 8 et 9 de reis, consuetudini perpetrandi gravia peccata, praesertim illecebrosa, reipsa obnoxii locutus. Idem frequentissime repetit toto libro 2, locis infra opportune referendis, potissime vero cap. XI. Idcirco nullam aliam propositionem ibi corrigendam putarem.

f° 6'

Examinandae modo veniunt quaedam D. Episcopi phrases. Libro 1, cap. item 1, pag. 23²³ scribit: *Potent forte poenitens ita Sacramentis incrustari, ut haec crimina lateant Deum?*

Rursus cap. 13, pag. 152²⁴: *non est, ait, Christus unctus, ut iniquitas Sacramentorum specie ad horam incrustetur . . .*

Portremo cap. 11, pag. 129²⁵: *Nonne hoc est in Sacramentis, sive externis signis, et cortice religionis christianae . . . agnoscere . . . ?*

Esto quidem liceret ita sentire, non expedit ita loqui; nec sacramentum antistitem decent eiusmodi phrases in subiecta Sacramento- rum materia, ubi agitur, secundum omnes, de poenitente attrito, Sacramentum verae reconciliationis serio suscipere contendente.

Quapropter illae voces *incrustari, incrustetur et cortice*, tamquam minus reverentes, in alias magis sinceras et mundiores commutari debebunt.

²³ In de tweede editie Boek I, hoofdstuk 1, 13 De volledige zin is 'Aut forte poterit ita sacramentis incrustari, ut haec crimina lateant Deum, a cuius oculis, sicut ait Scriptura, nihil est absconditum?'

²⁴ In de tweede editie Boek I, hoofdstuk 13, 175. De volledige tekst is 'Unctus est Christus Sanctus sanctorum, ut consummetur, sicut Daniel ait (in margine Daniel c. 9, 24) *praevaricatio et finem accipiat peccatum et delcatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna*, non vero unctus est, ut praevaricatio per confessionum intervalla colibeatur paulo post majori impetu eruptura, nec ut peccatum per diem aut alterum ferias agat, reparatis viribus fortius saeviturum, nec ut iniquitas sacramentorum specie ad horam incrustetur, foedior mox processura, nec ut sit in animabus fugax iustitia post diem aut alterum cum horribilibus criminibus commutanda, sed *ut delcatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna*'

²⁵ In de tweede editie Boek I, hoofdstuk 11, 148 De gehele zin luidt 'Nonne hoc est in sacramentis, sive externis signis, et cortice religionis Christianae tantam virtutem et salutem agnoscere, quanta est in divina dilectione, quae est essentia et perfectio istius cultus, quem Christus instituit, et quem Deus quaerit, dum in spiritu et veritate casti amoris vult adorari?'

Libro 1, cap. 16, pag. 186 s., postquam scripsit, *doctrinam hanc de necessitate Dei amoris esse divinae veritatis*,²⁶ subiungit: *Est quidem verum recentiores quosdam scholasticos et casuistas non paucos opinari, quod metus gehemae cum Sacramento poenitentiae, tametsi absit amor Dei, impios iustificet ac Deo reddat acceptos. Attamen nova istorum opinatio efficere non potest, ut quod a Scripturis docetur et a SS. Patribus et a traditione asseritur suam possit amittere veritatem. Et tametsi opinatio stabilitae in Scripturis et in traditione doctrinae opposita aliquam habeat probabilitatis speciem; ea tamen vera esse non potest, quia nec a Scripturarum oraculis, nec a SS. Patrum suffragiis, nec a luce veritatis, sed solum a recentiorum scholasticorum et casuistarum prolubiis, in novitatem plerumque prurientibus, derivata est. Unde etiam non nisi privatos, aut nimis credulos, aut novitatis amantes decipere potest; Ecclesiam vero, cui nihil probatum, nisi quod traditum, decipere non potest.*

Lib. 1, cap. 5, pag. 61: *Lucem, inquit, soli viderer velle inferre, si hanc voluntatem peccandi non auferri timore poenae sed duntaxat amore iustitiae, satagerem illustrare.* (Hactenus probabiliter) *Ipsa seipsam propria virtute reddit invictam, nec alios potest habere adversarios (ecce contumeliam) quam vel tenebris*

Cautum fuit a felicitis recordationis Alexandro VII per suum decretum die 5 Maii 1667 signatum, ne ullus fidelis, dignitate etiam episcopali praefulgens, alterutram sententiam de sufficientia aut insufficientia attritionis ex metu gehennae alicuius iniuriae aut contumeliae *nota* taxare audeat;²⁷ id-

²⁶ In de tweede editie: Boek I, hoofdstuk 16, 224 v., hetgeen volgt komt niet in de tweede editie voor

²⁷ Denzinger/Schonmetzer. *Enchiridion*, 455.

*assuetos, quos offendit splendor veritatis, vel rebelles homini, qui libidinibus occultis servientes, agnitam oppugnant veritatem*²⁸ Rursus lib 1, cap 11, pag 132 *Vix igitur, ait, quicquam moribus Christianorum corrupendis magis appositum videtur ea doctrina, quae tradit, ad Dei amicitiam in Sacramento poenitentiae consequendam, formidinem poenae abunde sufficere*²⁹

circo appositae D Episcopi notae, contrariae sententiae impactae, quippe contumeliosae, corrigi dignae videntur

Prima saltem expurganda, secunda tolerabilis, propter poenae formidinem abstracte, sine attritionis comitibus, acceptam

Scribit insuper pag 40, lib 1, cap 3 *elucet quoque error dicentium, Apostolum loqui de charitate habituali*³⁰

Verumtamen error ibi sunitur philosophice ac vulgariter, pro extremo contrario veritati, nequaquam est censurae theologicae nota

f 6' Accepta in genere doctrina Auctoris, per totum primum librum tradita, de insufficientia attritionis, metus gehennae etc concepta, et indispensabiliter requisita contritione, seu amore Dei super omnia, ad remissionem peccatorum et iustificationem, etiam in Sacramento poenitentiae, obtinendam – SCOPUS eius libri, in quem ubique et semper Auctor intentissime collimat – haec, inquam, doctrina, ut praefertur tradita, ab omni prorsus censura redditur immunis, vigore memorati decreti Alexandri VII, sub 5 Maii 1667, ubi hanc Auctoris sententiam, necessitatem dilectionis Dei etc asserentem, prohibemur omnes fideles *alicuius censurae theologicae nota taxare*

85 et 86 Sincere fatebor ulterius, quaecumque sustinet Auctor de practensae dilectionis Dei necessitate, probabiliter ab ipso deduci ex doctrina S

²⁸ In de tweede editie is op blz 62 niet de letterlijke tekst maar wel dezelfde gedachte te vinden

²⁹ Deze tekst is in emgsgzins gewijzigde vorm te vinden in de tweede editie Bock I hoofdstuk 11 151

³⁰ In de tweede editie Bock I hoofdstuk 3 36 (niet letterlijk)

I Thomae, 3 p, q 86,³¹ per aliquot articulos Probabiliter dixi, nec enim vocaverim demonstrationes quotquot a pag 556³² exponit discursus, quoniam re vera tales non sunt, esto praefato titulo omnes adeo fuerint insigniti Cum vero (ex D Petro, epistola 1, cap 4,³³ D Augustino etc) contendit probare Homo Deo continuum debet amorem, *in quocumque tempore, in quocumque loco, in quocumque opere Deum semper amare debet*, uti discurret lib 1, cap 2³⁴ Paraphrastem, neque aliud praeterea quicquam, agit D Petri epistola 1, cap 4, scribentis *ante omnia, mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes*, et item Augustini, lib 1, *De doctrina christiana*, cap 22,³⁵ et aliorum Patrum eandem loquendi formulam usurpantium Hinc autem minime labitur in doctrinas Michaelis Baii damnatas, duabus illis repetitis propositionibus potissimum contentas *Omnia opera infidelium sunt peccata*, numero 26,³⁶ *Omnis amor, aut est vitiosa cupiditas, aut laudabilis charitas diffusa in cordibus nostris*, numero 37³⁷ Animadvertite equidem iuxta ipsius principia hanc ultimam in eo sensu falsificari, quo apud plures auctores catholicos sensum habere erroneum, exponit et tuctur perdoctus theologus Gabriel Vazquez, Jesuita, t^o 2, in 2 p D Thomae, disp 190, cap 18³⁸ Pro utriusque falsitate demonstranda faciunt plene quamplures Auctoris assertiones In praefatione par 2, v 7 *Est, inquit, in nonnullis hominibus duu quoddam rudimentum dilectionis Dei, quod quamvis bonum sit, tamen dominum cupiditatis non tollit*³⁹ Deinde lib 1, cap 27, pag 289 *Manifestum est, ait, ante obtentam remissionem peccatorum, cum Dei auxilio opera adeo bona fieri, ut ad delenda crimina, impetranda efficaciora Dei auxilia, plurimum conferant*⁴⁰ Rursus in praefatione par 7⁴¹ *De bonitate ac utilitate attritionis, seu timoris gehennae, nemo dubitat Bonus est timor gehennae Non est intellectu difficile, tumorem gehennae Dei donum esse Neque is oppositum docet Auctor lib 1, cap 2, pag 32, ubi scribit Peccatum non fugatur, quiddam homo agat quiddam amet,*

libro 1,
toto cap
16 et ad
operis
calcem a
pag 549

³¹ In margine staat nog 85 et 86 libri 1 toto capite XVI et ad operis calcem a p 549

³² In de tweede editie Appendix 44 v v

³³ I Petr 4 8

³⁴ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 2 15

³⁵ PL XXXIV kol 26 v

³⁶ Denzinger/Schonmetzer *Enchiridion* aldaar aangegeven als n 25

³⁷ Denzinger/Schonmetzer *Enchiridion* aldaar aangegeven als n 38

³⁸ Gabriel Vazquez S J *Commentariorum et disputationum in primam secundae S Thomae tomus II* Lyon 1631 356

³⁹ In de tweede editie Praefatio par 9 septimo

⁴⁰ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 32 447

⁴¹ In de tweede editie Praefatio par 23

*quibusvis Sacramentis utatur, nisi amando Deum omnibus praeficiat*⁴² Ergo quod asserit non fugari peccatum, habituale est, id est macula relicta in anima, qua iniusta redditur, inimica Deo, etc Atque hoc sane peccatum non aliter fugari, id est remitti ac deleri docet, etiam utendo Sacramentis, nisi medio amore Dei super omnia, seu contritione, quam vult consequenter esse dispositionem indispensabilem pro peccatorum remissione obtinenda Ipsum vero peccatum actuale fugari, hoc est evitari, nullo pacto committi, dum poenitens elicit actum attritionis, defendit constanter lib 1, cap 21, pag 224 *Verissimum est, ex definitione S Conc Trid, sess 14, cap 4,*⁴³ quod attritio, seu *timor gehennae a peccato revocat, quia voluntatem huc et nunc peccandi excludit,* etc⁴⁴ Disponit ergo is timor ad iustitiam

Non recurrit, fateor, D Episcopus ad ullam formam habituales, vel habitum mortuum pro statuenda ac exponenda remissione peccatorum et plena iustificatione poenitentis adulti, sed contentus est pro eiusmodi effectibus praestandis assignare ipsum actualem amorem Dei super omnia, ipsam contritionem peccatorum charitate actuali formatam, actuosum dilectionis affectum In quo sane iustificationis tenore, mihi alioquin incertissimo, imo falso, accusari non meretur, vindicatur enim ab omni censura calculis gravissimorum theologorum, in doctrina ipsa ceteroquin Auctori adversantium Unius testimonium referre sufficit Gabriel Vazquez, Iesuita, t 2, in 2 p D Thomae disp 203, cap 6, post assertam iustificationem medio habitu, concludit *Caeterum cum hactenus solum ab Ecclesia definitum sit omnem iustificationem fieri per gratiam inhaerentem, et ea quae de gratia inhaerente dicuntur, de ipso affectu contritionis vere intelligi et dici possint, satisfieri videretur definitioni Ecclesiae, si in us, in quibus contritio esse potest, ipsimet contritioni tamquam formali causae iustificatio tribueretur, ac provide non ert definitum iustificationem adultorum extra Sacramentum fieri per habitum gratiae permanentem*⁴⁵

Plusculum asseruit t 1, in 3 p, disp 2, cap 6 illis verbis *In adulto, qui iustificatur extra Sacramentum, magis certum est, eum iustificari contritione, tamquam forma, quam gratia habituali*⁴⁶

Subiungere licet et iuvat, re vera Auctorem non negare habitus, qualitates permanentes, a Deo in adultorum iustificatione infusos, cum eiusmodi dona, habitus discrete nuncupata, in iustis plane agnoscat et

⁴² In de tweede editie Boek I hoofdstuk 2 25

⁴³ Denzinger/Schonmutzer *Enchiridion* 394

⁴⁴ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 23 299

⁴⁵ Gabriel Vazquez *Commentariorum* 456 (laatste alinea van cap VI)

⁴⁶ Gabriel Vazquez *Commentariorum in tertiam partem S Thomae* tomus I 19

concedat libro 1, cap 6, pag 79 Dumtaxat ergo reprobatur corum otium, otiantes siquidem perfectiones, quales in hominibus dormientibus messe scimus, ineptas prorsus esse ad divina praecepta observanda, recte ostendit illa pag. 79.⁴⁷ Consequenter a munere exercitiae actualis iustificationis in adulto peccatore, eos excludit, ubi actualis in Deum conversio penitus desideratur, ne more infantis poenitens, qui peccando libere se avertit a Deo, sine actuali amore ex adverso ad eundem conversus, maneat iustificatus Hoc sane pacto discurrere probabiliter inficiari non possumus, cum (?) cap 3, pag 45, ubi scribit *Ubi hic, memoratur, segnis ille habitus? Ubi mers qualitas? Ubi charitas motu et actione carens? Nulla apud Apostolum, nulla apud Patres eius vestigia*⁴⁸ Tum quoque intelligendus est⁴⁹ ipsius discursus ut probabilis lib. 1, cap 25, pag 268 *Non est ergo hic cogitanda illorum doctrina, qui putant sine actuali voluntatis immutatione, sine amorum vicissitudine, sine incendio et incremento castae dilectionis, nescio qua arcana et inertis qualitate, quam Sacramenta infundant, homines ex attritis contritis fieri*⁵⁰ Cuiusque ergo fuerit doctrina hic refutata, quocumque pacto a D Episcopo minus accurate concepta, uti probabilitate non caret eius inducta reprobatio, ita quavis censura vacare mihi digna videtur

Plura congerit Auctor lib 2, cap 4, 5 et 11 contra recidivorum poenitentiam, in speciem quidem rigidissima, reapse dura, mihi que ardua *Persuaserunt sibi* (inquit pag 339 et 340) *SS Patres illos, qui post exomologesim et laboriosum poenitentiae baptismum ad vomitum redirent, non fuisse vere poenitentes, sed irridentes*⁵¹ Atque subinde veram eiusmodi recidivorum poenitentiam abnegare videtur Attamen improbabiler cum loqui censere non audeo, cum quia phrases SS veterum Patrum ad literam pene usurpat, tum quia sanum illius propositionis et suae doctrinae sensum opportune declarat in sequentibus *Fateor*, scribit pag 343, *fieri posse, ut vere conversus, et a sacerdote reconciliatus, iterum flagitia perpetret*,⁵² quod potissimum intendit S Thomas 3 p, q 85, art 10, ad 4, qui proinde recte docet, *verba relata SS Patrum non in eo rigore intelligenda esse, ac si fieri non posset, ut qui semel fuisset vere conversus, iterum laberetur*,

f 7'

⁴⁷ In de tweede editie Boek I, hoofdstuk 6, 87

⁴⁸ In de tweede editie Boek I, hoofdstuk 3, 42

⁴⁹ Er staat *intelligendus* Het lijkt me waarschijnlijk, dat dat een v.w.schrijving (of misschien een samentrekking) is van *intelligendus*

⁵⁰ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 29, 409 N B De zinsnede *quam Sacramenta infundant* is daar niet te vinden

⁵¹ In de tweede editie Boek II, hoofdstuk 4, 50 N B Na *exomologesim* staat in de tekst nog *crimnum*

⁵² In de tweede editie Boek II, hoofdstuk 4, 53

atque omne crimen commissum post susceptum poenitentiae Sacramentum indubitatum fucosae conversionis indicium foret⁵³ Cacterum non creditur S. Doctor eos inter veros poenitentes reponendos esse, quorum vita non est nisi criminum et confessionum reciprocatio.⁷⁴ Igitur recidivus non utcumque, non simpliciter, id est qui semel relapsus est ex lib. 2, cap. 8, pag. 386, vel ordinarie acceptus, sed ut vulgo concipitur et vocatur, habituatus, consuetudinarius, putatur ab Auctore irridens potius quam poenitens; huiusque vera esse poenitentia ab eodem negatur. In hoc autem sensu locutum diserte B. Albertum M. pag. 346⁵⁵ ab illo fideliter citata illius verba testimonium reddunt: *Argumentum* (scribit in libro de paradiso animae, cap. 39) *falsae contritionis habet, qui, quamvis peccata commissa vehementer defleat, tamen continuo post dolorem eadem vel alia committere non reformidat*⁵⁶ Propius tetigit Auctoris sensum SS. Patrum interpres Vincentius Contensonius, Ord Praed, scriptor pius ac eruditus⁵⁷ Ergo hic t. 9 suorum operum pag 398, fideliter a D. Episcopo pag. 342⁵⁸ relatus, sequentia dicitur: *Licet fateantur SS Patres eos, qui gratiam acceperint, ab ea posse excidere, criminum tamen et conversionum perpetuam vicissitudinem rem esse . . . quotidianam, nunquam sibi . . . persuadere potuerunt, sed eos nunquam poenitentiae solidum sensum habuisse censuerunt, in quorum factis nullum mutationis vestigium apparet.*⁵⁹ Haec ille

Hunc ipsum propriae doctrinae et rigidioris illius propositionis sensum, a se ibi conceptum, persaepe repetit Auctor, moderatione quapiam etiam usus lib. 2, cap. 11, pag 415.

Quod itidem poterat ei opponi de reprobatione amoris concupiscentiae, seu spei, propter scripta lib 1, cap 8, pag. 97 et 99,⁶⁰ ubi spem mercenariam reuicit etc., in quo sane processisse videtur adversus Ps.

⁵³ *Ibidem*

⁷⁴ *Ibidem*

⁷⁷ In de tweede editie Boek II, hoofdstuk 4, 57

⁵⁶ Albertus Magnus, *Paradisus Animae, sive libellus de virtutibus*, hoofdstuk 39 *De contritione*, uitg A en A.E. Borgnet, Parijs 1898, dl XXXVII, 507

⁵⁷ Vincent Contenson O.P., 1641-1674 rigorist en tegenstander van het probabilisme Hij ontkende de kerkelijke onfeilbaarheid t a v de quaestio facti DTC, III kol 1631-1633

⁵⁸ In de tweede editie Boek II, hoofdstuk 4, 52 N B In de gedrukte tekst staat t 9, pag 368

⁵⁹ De volledige tekst luidt 'Idem docent SS Patres, qui licet fateantur eos qui gratiam semel acceperint, ab ea posse excidere criminum tamen et conversionum perpetuam vicissitudinem rem esse vulgarem et quotidianam, nunquam sibi, nunquam alis persuadere potuerunt sed eos nunquam poenitentiae solidum sensum habuisse sensuerunt, in quorum factis nullum mutationis vestigium apparet, rati repentinas illas conversiones, quae punctum temporis durant statimque evanescent, falsas esse et fallaces, verisque conversionibus minime esse numerandas' in *Theologia mentis et cordis*, IV 432

⁶⁰ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 8, 109 en 111

118 *Inclinavi cor meum ad faciendas iustificationes tuas, propter retributionem*⁶¹ Haec, inquam, oppositio minime Auctorem laedit, siquidem patentissime tuetur rectitudinem amoris spei de vita aeterna, quin cum, sic legitime acceptum, unquam reprobet Legitur haec doctrina lib 1, cap 9, pag 107 et 110, ubi inter alia *Diligitur Deus a nobis amore casto propter ipsum, dum cupimus, quod ipse sit bonum ac beatitudo nostra Neque enim ad castum requiritur amorem ut bonum suum non intendat (amans), sed requiritur, ut a summo bono non aliud quam ipsum, aut si quid aliud cupiat quam ipsum, ideo cupiat ut illo perfectus et plenius perfruatur*⁶²

Dum sermonem instituit de operibus laboriosis et poenalibus, in peccatorum satisfactionem per sacerdotem poenitentibus imponi solitis, duo frequentissime inculcat et illa olim peracta, reque ipsa exhibita, ante sacramentalem absolutionem, ac rursus hunc morem in praxim hoc tempore reducendum aliquammultis in casibus contendit Hoc pacto late discurret lib 1, cap 12 atque 17, iterum lib 2, toto cap 12 Insuper expromit diserte cap illo 12, pag 140⁶³ erat sane talis satisfactio sacramentalis, et *pars Sacramenti* Istam postremam assertionem nos primum examinantes, compertum habemus, talem fuisse Scholasticorum sententiam de veterum canonum satisfactionibus, absolutioni sacramentali praemitti solitis Abundanter mihi sufficere videtur unius pro multis testimonius, is est Franciscus Suarez, Jesuita, disp 38, *De poenitentia*, sect 2, n 5, scribens *Si quis poenitentiam impleat antequam absolvatur, ut olim fieri solebat, et nunc interdum fit, etc*⁶⁴ Porro ad impositionem sacramentalis eiusmodi satisfactionis, canque, uti opus est, ad integritatem Sacramenti legitime adimplendam, satis putandum est, erit, iudicium sacramentale poenitentiae incepisse Eo enim pacto sacerdotalem potestatem ligandi atque solvendi valet plenissime Confessarius exercere, esto ad causae confessionis et rei sibi plene subiecti finalem sententiam absolutoriam nondum accesserit Quocirca contingere solet actus quosdam iudiciales a confessariis exerceri post inceptam semel apud ipsos confessionem, quam complere, propter varia occurrentia impedimenta, tunc non oportet Huius generis sunt dispensa-

⁶¹ Psalm 118 112

⁶² In de tweede editie Boek I hoofdstuk 9 121 De volledige tekst luidt *Diligitur autem propter seipsum quando fontem iustitiae sive summam iustitiam diligimus nihil aliud ab ipsa cupientes quam ut ipsa sit bonum ac beatitudo nostra Neque enim ad castum requiritur amorem ut bonum suum non intendat sed requiritur ut a summo bono aeterna iustitia non aliud quam ipsam aut si quid aliud cupiat quam ipsum ideo cupiat ut illa perfectus et plenus perfruatur*

⁶³ In de tweede editie Boek I hoofdstuk 12, 161

⁶⁴ Franciscus Suarez S J *Opera Omnia* uitg Car Berton Parijs 1861 dl XXII 789 en 791

tiones, commutationes etc tempore praesertim Iubilaei Quid moramur? Consuetudo iam ferme⁶⁵ obtinuit, ut poenitentia vel satisfactio ante absolutionem imponatur, idque consultius videri docet cum communi Doctorum sententia Suarez, illa disp 38, sect 3, fine⁶⁶ Quidni valebit tunc poenitens, si aliud praeterea quicquam non obsit, eiusdem satisfactionis partes implere?

f 7

Utrum vero de necessitate mediæ, aut praecepti divini, vel ecclesiastici, praemittenda sit absolutioni satisfactio vel poenitentia sacramentalis? Nusquam huius, pridem damnati, erroris, nequidem levissimum vestigium in toto illo opere offendi, sed nec ab ullo reperiri posse confidenter attestor Porro ex adverso sensisse D Episcopum, haec ipsius literalia verba discrete ostendunt, lib 2, cap 8, pag 386 *Tametsi nec sacrae paginae, nec traditio doceant opera satisfactionis absolutionem a criminibus semper praecedere debere, immo ex traditione constat, variis in casibus sacerdotes, sine intervallo alicuius morae, remissionem criminum confessioni subiunxisse, attamen nihil certius quam non alios a sacerdotibus absolutione donandos esse, praeter eos, quos prudentia, us digna, qui Dei iudicium exercent, iudicaverint potius ex ea fructum vitae quam mortis esse percepturos*⁶⁷

Contendit sane lib 2, cap 12, satisfactiones poenitentiales, a confessariis imponi solitas, fuisse ante sacramentalem absolutionem peractas, ex testimonio SS Patrum discrete id attestantium Cacterum absolute pro toto genere poenitentium et poenitentiarum non loquitur, cum pag 428 scribat *Ex his omnibus licet conficere, satisfactiones et opera poenitentiae in prisca Ecclesia absolutionem plerumque praecessisse*⁶⁸ Postquam vero ex Ioanne Morino⁶⁹ talem fuisse priscam Ecclesiae morem, retulit, et alias ponderationes adhibuisset, concludit pag 434 *Manet ergo invictum, voluisse priscos Patres, ut poenitentiae et satisfactionis opera absolutionem sacramentalem praecederent ut ad eam fructuose percipiendam lapsi adaptarentur et ut sacerdotes ex illis dignoscerent, quosnam Deus per compunctionem interius visitasset et vivificasset, ipsique tanquam divinae*

⁶⁵ Bij Suarez *Opera Omnia* XXII 791 staat nog Consuetudo vero iam ferè obtinuit

⁶⁶ Suarez *Opera Omnia* XXII 791

⁶⁷ In de tweede editie Bock II hoofdstuk 10 136

⁶⁸ In de tweede editie Bock II, hoofdstuk 14 184

⁶⁹ Jean Morin geboren 1591 te Blois van huis uit calvinist studeerde o r te Leiden Omstreeks 1617 ging hij over naar de katholieke Kerk en trad hij in bij de oratorianen Door Urbanus VIII werd hij naar Rome geroepen om er zijn medewerking te verlenen aan de herenigings-gespraken met de Gricks-schismatieken Hij beoefende de bijbelcritiek en schreef onder meer het voor Neercassel belangrijke werk *Commentarius in toricus de disciplina in administratione Sacramenti poenitentiae* (1651) Hij stierf in 1659 te Parijs DTC IX kol 2486-2489 Hurter *Nomenclator* III kol 1153-1158

*voluntatis interpretes absolvere possent*⁷⁰ Quod igitur invictum manere vult, prius exposuerat ac ostenderat, nimirum poenitentias, secundum canones solitas imponi, absolutioni sacramentali, non caeremoniali, pro ingressu ecclesiae etc., praemissas olim fuisse, et rursus plerumque, id est erga quamplures poenitentes, sic observatum fuisse, ut statim non absolverentur

Non debemus propterea periodum quandam eiusdem doctrinae praeterire Libro igitur 2, cap 10, pag 405 dicit *Qui istam sibi facultatem arrogant, cum dogma sit catholicum, non prius pronuntiandam esse absolutionis sententiam, quam accusatio, oratio ac poenitentia eam praecesserint*⁷¹ Hoc tamen in loco particula *poenitentia* non sumitur a D Episcopo in significatione vulgari, pro satisfactione scilicet, seu poenali opere, a confessario imponi solitis, sed tantummodo philosophice ac theologice pro detestatione, abominatione, odio et dolore peccati, unico verbo, pro actu interno virtutis poenitentiae, quem tanquam partem essentialem Sacramenti reconciliationis tenetur indispensabiliter elicere poenitens Exploratum id erit legenti illum par 5

Quem rigidum adeo confessoriorum censorem, reorumque poenitentium iudicem severissimum habuimus hucusque, mitem, plus forsitan aequo, directorem piorum fidelium eundem tandem experimur⁷² Postquam enim verum dolorem ac odium peccatorum venialium indispensabiliter pro illorum remissione sacramentali prius exegit, subiungit lib 1, cap 20, initio, non peccare mortaliter eos, qui sine tali odio ac detestatione sua venialia confitentur et sacerdotalem absolutionem accipiunt, quantumvis peccata eadem sibi non remittantur neque absolutio effectum suum principalem sortiatur, immo – quod plus est – careat tunc poenitentiae Sacramentum effectum suo, ad quem praecipue institutum est⁷³ Assertio profecto laxa multum, parum vel nihil mihi probabilis quippe Sacramentum scienter conficere, aut recipere, sine materia proxima unice necessaria, iuxta (?) ipsius quoque conficientis, aut recipientis opinionem, quo pacto dolorem, odium verum, aut detestationem peccati, etiam venialis, tantummodo revelati, subiecti clavibus, in Sacramento poenitentiae intervenire docent omnes in universum Doctores catholici, docet itidem Auctor noster illo eodem capite tam aperte quidem Sacramentum nullum reddere, nec effectum

⁷⁰ In de tweede editie Boek II hoofdstuk 14 190 v

⁷¹ In de tweede editie Boek II hoofdstuk 12 158

⁷² Voor het laatste gedeelte van deze zin geeft Perez de Castro een alternatief mits plus forsitan aequo director piorum fidelium idem tandem comparat

⁷³ In de eerste editie 219 v In de tweede editie Boek I hoofdstuk 22 293 v

eius primum dumtaxat impedire, sed insuper valorem esseque eiusdem totale funditus amoliri. Hoc sane facinus perpetrare, nescio quo pacto a crimine lethalis sacrilegii valeat excusari. Excusatum tamen velim D. Episcopum ex duplici principaliter (?) capite. Quia nimirum aliquali confitentis ignorantia tegit factum: *innocentes animae*, inquit pag. 220, *tunc quoque adhaerescere solent peccatis quotidianis, quando ab illecebrosis illis vinculis expeditae sibi esse videntur.*⁷⁴ Et rursus pag. 221: *A solis venialibus delictis, quorum nescit, an amorem excluserit, cuperet ille absolvi.*⁷⁵ Hinc statim subministrat aliud excusationis caput, apertius propositum pag. 219: *Est praesertim sermo, ait, de adeunte Sacramentum, non desiderio prophanandi, sed studio sese in actibus religionis exercendi, sed spe sacerdotalem gratiam obtinendi.*⁷⁶

Demum nullius theologicae censurae condigna videtur haec doctrina, cum consimilis alia, eiusdem prorsus in omnibus materiae et conditionis, patronum habet gravem ac perdoctum auctorem, Philippum nempe Fabrum Ord. Min. Convent.,⁷⁷ disp. 14, *de poenitentia*, cap. 3, n. 51,⁷⁸ quem, etsi contra omnes theologos sensisse scribat Ioannes Card. de Lugo, disp. item 14, *de poenitentia*, sect. 8, par. 2,⁷⁹ subindeque impugnet; nulla censura eius sententiam inurit. Sed neque censurare voluit opinionem ipsam D. Episcopi, pro qua retulit ibidem recentiore quendam theologum. Legendus insuper Diana, 3 p., tract. 4, resol. 96.⁸⁰

⁷⁴ In de tweede editie: 294

⁷⁵ In de tweede editie: 295

⁷⁶ In de tweede editie: Boek I, hoofdstuk 22, 293 De volledige tekst luidt: 'Quid ergo causae erit, ut criminibus carens et Deum super omnia diligens crimen suscipiat, et amorem Dei amittat, si peccata venialia confiteatur, a quorum amore necdum expeditus est, praesertim si illud sacramentum adeat non desiderio profanandi, sed studio sese in actibus religionis exercendi, et spe sacerdotalem obtinendi absolutionem'

⁷⁷ Philippus Faber O F M Conv., of Fabri, geboren 1564 te Faenza, belangrijk scotist. Hij stierf te Padua in 1630 Hurter, *Nomenclator*, III, kol. 643 v

⁷⁸ Phil Faber, *Disputationes theologicae complectentes materiam de poenitentia, de peccato, de purgatorio, de suffragis, de indulgentis* (1623)

⁷⁹ Joannes de Lugo S.J., *Opera Omnia*, Venetie 1751, VI. 147 v.

⁸⁰ Antoninus Diana, *Resolutiones morales*, Venetie 1636, III, 90 Antoninus Diana O. Theat. is geboren te Palermo in 1585 en gestorven te Rome in 1663 Hij was moraal-theoloog. De laxistische tendens, die uit zijn *Resolutiones Morales* blijkt, werd door Pascal scherp gehekeld (*Lettres Provinciales*) LTK, III, kol. 342, Hurter, *Nomenclator*, III, kol. 1191-1193

Hactenus operis *de amore poenitente*, typis editi, processit examen Fuit praeterea mihi commissum revidendum cap XXVI manuscriptum, ut operi eidem inseratur.⁸¹ Quod cum legerim, tutius arbitror ut supprimatur, nec unquam lucem aspiciat, tuendae pacis ergo Romae 20 Augusti 1685. Retuli die 19 Sept.

(Archief van de Paters Karmelieten te Rome – Collegio Internazionale S. Alberto, Via Sforza Pallavicini 10 – onder n. II Pers. 10, fol 5^r-7^r)

⁸¹ Het langademige opschrift (inhoudsopgave) van hoofdstuk 26 (Boek I) luidt 1 Gratianus probat, contritione ante absolutionem sacerdotalem peccata deleri 2 Magister sententiarum contritioni cum voto confessionis justificationem et peccatorum remissionem attribuit 3 Guilielmus Antissiodorensis docet, Deum infundendo contritionem dimittere culpam et poenam aeternam, et sacerdotem vi clavium minuere poenas temporales Huc sententiae subscribit Albertus Magnus 4 Alensis ait, oportere, ut reus per contritionem, qua dimittitur culpa et reatus, sit Deo reconciliatus, antequam a sacerdote sit solvendus 5 Eidem doctrinae consentiunt sancti Bonaventura, Raymundus et Thomas 6 Mens sancti Thomae clarius aperitur 7 Ex Baconio patet, ejus saeculi Magistros cum praecitatis Doctoribus credidisse, quod contritio ante absolutionem et culpam et poenam aeternam dimitteret

In de tweede editie is dit hoofdstuk genummerd 31, en daar wordt nog als achtste nummer toegevoegd 8 Haec doctrina de necessitate et efficacia contritionis non tollit studium frequentandae confessionis et percipiendae absolutionis

**OVERZICHT VAN DE BRONNEN EN DE
LITERATUUR DIE NEERCASSEL IN ZIJN
AMOR POENITENS VERMELDT OF CITEERT**

AUTEURS	Aantal citaten					Dogmatiek	Moraal	Pastoraal	Kerkgeschiedenis
		Kerkvaders en vroeg-kerkelijke schrijvers	Middeleeuwen	16e eeuw	17e eeuw				
Albertus Magnus	2		1			1		1	
Albertus Pighius	1			1		1			
Alexander van Hales O F M	1		1			1			
Alfonsus de Castro O F M	var			1		1			
Ambrosius	24	1				1	1	1	
Anselmus	3		1				1		
Augustinus	298	1				1	1	1	
Joannes Baco O Carm	1		1			1			
Jacobus Bajus	1			1		1			
Bartholomeus a Martyribus	1			1		1			
Basilus	5	1						1	
Beda Venerabilis	1	1					1		
Bellarminus S J	3			1			1		
Edmundus Augerius S J	1			1		1			
Bernardus	17		1				1	1	
Joannes Bona O Cist	1				1			1	
Bonaventura O F M	2		1			1			
Emericus de Bonis S J	3			1		1			
Carolus Borromeus	9			1		1		1	
Fredericus Borromeus	1				1			1	
Joannes Bosco O F M	1				1	1			
Thomas Bradwardinus	1		1			1			
Caesarius van Arles	5	1					1	1	
Chrodogang van Metz	2	1					1		
Petrus Chrysologus	3	1					1		
Joannes Chrysostomus	11	1					1	1	
Clemens van Alexandrie	1	1					1		
Joannes Chlmacus	1	1					1		
paus Coelestinus I	1	1						1	
Vincent Contenson O P	8				1	1			
Cyprianus	19	1					1	1	
Joannes Damascenus	1	1					1		
Dionysius Areopagita	1	1				1			
33 (citaten)	430 (430)	14 (373)	7 (27)	8 (19)	4 (11)	17	14	12	1

AUTEURS	Aantal citaten	Kerkvaders en vroeg-kerkelijke schrijvers	Middeleeuwen	16e eeuw	17e eeuw	Dogmatiek	Moraal	Pastoraal	Kerkgeschiedenis	
Transport (citaten)	33 (430)	430 (373)	14 (27)	7 (19)	8 (11)	4 (11)	17	14	12	1
Dionysius de Karthuizer	1		1					1		
Joannes Eck	1		1			1				
Eligius	6	1					1			
Gulielmus Estius	3			1		1				1
Eucherius van Lyon	1	1					1			
Euthymius	1	1					1			
Claude Fleury	1				1					1
Franciscus van Assisi	1		1							1
Franciscus van Sales	6				1		1	1		
Fulgentius	26	1				1	1			
Antoine Godeau	3				1		1			1
Gratianus	1		1			1				
paus Gregorius VII	5		1				1	1		
paus Gregorius de Grote	34	1					1	1		
Gregorius van Nazianze	4	1					1	1		
Gregorius van Nyssa	2	1					1			
Jérôme Grimaldi	1				1			1		
Johann Gropper	1			1		1				
Jacques Gauthier S J	1				1	1				
Willem van Autun	1		1			1				
François Hallier	2				1	1				
Macarius Havermans O Praem	1				1	1				
Hieronymus	7	1					1	1		
Hilarius van Poitiers	1	1				1				
Hugo van St Victor	2		1			1				
paus Innocentius I	1	1					1			
paus Innocentius XI	2				1		1	1		
Irenaeus	1	1				1				
Isidorus van Sevilla	5	1				1	1			
Ivo van Chartres	2		1			1				
paus Joannes II	1	1					1			
Joannes van Avila	1			1			1			
Julianus Pomertius	1	1					1			
paus Leo I	9	1				1	1			
Lindanus	1			1				1		
	68	567 (567)	29 (473)	15 (41)	12 (25)	12 (28)	32	33	20	5

AUTEURS	Aantal citaten	Kerkvaders en vroeg-kerkelijke schrijvers	Middeleeuwen	16e eeuw	17e eeuw	Dogmatiek	Moraal	Pastoraal	Kerkgeschiedenis
Transport	68 567 (567)	29 (473)	15 (41)	12 (25)	12 (28)	32	33	20	5
Joannes de Lugo S J	1				1	1			
Christianus Lupus	5				1	1			
Joannes Macherentinus S J	1			1		1			
Joannes Maffei S J	1			1					1
Joannes Maldonatus S J	2			1		1			
Adrianus Mangotius S J	1				1	1			
Gregorius Mastrilli S J	1				1	1			
Hugo Menardus O S B	1				1	1			
Bon de Merbes	1				1		1		
Hermannus de Meurs	1			1		1			
Minucius Felix	1	1					1		
Joannes Molanus	1			1		1			
Jean Morin	5				1	1			1
Fred a Nausea	1			1		1			
Nicetas	1		1			1			
Origenes	4	1				1			
Pacianus van Barcelona	5	1				1			
Sfortia Pallavicini S J	2				1	1			
Alvarus Pelagius O F M	1		1				1		1
Denys Petau S J	2				1	1			1
Petrus van Blois	2		1			1			
Petrus Canisius S J	1			1		1			
Petrus Cantor	2		1				1		
Petrus Lombardus	1		1			1			
Philo Carpasius	1	1					1		
Prosper van Aquitanie	2	1				1	1		
Psellus, Michael	1	1				1			
Raymundus Lullus	1		1			1			
Julius Caesar Recupito S J	2				1	1			
Richard van Sint Victor	2		1			1			
Bernardinus Rosignol S J	1				1	1			
Alphonsus Salmeron S J	2			1			1		
Salvianus	1	1				1			
Joannes Duns Scotus O F M	1		1			1			
Socrates Scholasticus	1	1							1
	103 626 (626)	37 (489)	23 (52)	20 (35)	23 (50)	59	40	20	10

AUTEURS	Aantal citaten	Kerkvaders en vroeg-kerkelijke schrijvers	Middeleeuwen	16e eeuw	17e eeuw	Dogmatick	Moraal	Pastoraal	Kerkgeschiedenis
Transport	103 (624)	37 (489)	23 (52)	20 (35)	23 (50)	59	40	20	10
Franciscus Sonnius	1			1		1			
Dominicus a Soto O.P.	1			1		1			
Petrus a Soto O.P.	2			1		1			
Hermias Sozomenus	1	1							1
Franciscus Suarez S.J.	1			1		1			
pau Symmachus	1	1					1		
Tertullianus	17	1				1	1		
Theodoretus	1	1				1			
Theodulfus Aurelianensis	1	1				1			
Thomas Aquinas O.P.	26		1			1			
Thomas van Cantorbury	2		1				1	1	
Thomas a Villanova O.S.A.	7			1		1	1		
Diversen anomyim	4	4				1			
	119 (691)	691 (514)	46 (80)	25 (47)	23 (50)	69	44	21	11
Percentages									
Auteurs	119 = 100%	39	21	21	19				
Citaten	691 = 100%	74,5	11,5	6,8	7,2				

TIJDTAFEL

- 1545 – 15 maart, openingszitting van het Concilie van Trente
- 1559 – Pius IV richt bij bulle van 12 mei een nieuwe hiërarchie in de Noordelijke Nederlanden op. Het bestaande bisdom Utrecht (tot dan toe suffragaan van het aartsbisdom Keulen) wordt aartsbisdom, en Haarlem, Middelburg, Deventer, Leeuwarden en Groningen worden als nieuwe bisdommen opgericht
- 1563 – 4 december, slotzitting van het Concilie van Trente
- 1567 – Pius V veroordeelt met de bulle *Ex omnibus afflictionibus* van 1 oktober 79 stellingen van Michael Baius
- 1582 – Carolus Borromeus vaardigt zijn *Instructiones* uit
– Invoering van de Gregoriaanse kalender
- 1583 – De in ballingschap levende kapittelvicaris van het aartsbisdom Utrecht benoemt op 1 mei Sasbout Vosmeer tot zijn plaatsvervanger
- 1584 – De pauselijke nuntius te Keulen geeft namens de paus aan Vosmeer uitgebreide volmachten voor het bestuur van het aartsbisdom
- 1590 – De nuntius noemt Vosmeer ‘Vicarius Apostolicus van Utrecht’
- 1592 – De rechtsmacht van de Vicarius Apostolicus van Utrecht wordt over alle Noord-Nederlandse bisdommen uitgestrekt
- 1597 – Paus Clemens VIII richt de *Congregatio de auxilio* op
- 1622 – Gregorius XV richt de *Congregatio de propaganda fide* op.
- 1626 – Vermoedelijk geboortjaar van Johannes van Neercassel
- 1638 – Cornelius Jansenius, bisschop van Ieper, sterft aan de pest
- 1640 – De *Augustinus* van Cornelius Jansenius verschijnt
- 1641 – Op 1 augustus wordt de *Augustinus* door een decreet van de Inquisitie veroordeeld
- 1642 – De *Augustinus* van Jansenius wordt op 6 maart bij de bulle *In eminenti* door Urbanus VIII veroordeeld
- 1645 – Op 28 september wordt Neercassel in het huis van de Rue Saint-Honoré te Parijs ingekleed in het Oratorium van Pierre de Berulle
- 1648 – Vrede van Munster
- 1649 – Op 1 juli legt Nicolas Cornet, syndicus van de Sorbonne te Parijs, aan de Sorbonne vijf stellingen ter veroordeling voor om daarmee de *Augustinus* van Jansenius te treffen

- 1650 – Neercassel wordt aangesteld tot docent in de filosofie aan het Oratorium te Parijs
- 1651 – Jean Morin publiceert *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae*
- 1652 – Neercassel ontvangt de priesterwijding en wordt aangesteld tot professor in de theologie aan het seminarie te Mechelen.
- 1653 – Op 31 mei veroordeelt Innocentius X met de constitutie *Cum occasione* de vijf stellingen
– De apostolisch vicaris Jacobus de la Torre roept Neercassel naar de Hollandse Missie.
- 1656 – Met de constitutie *Ad Sanctam* verklaart Alexander VII op 16 oktober, dat de vijf stellingen aan de *Augustinus* ontleend zijn en in de zin, door Jansenius bedoeld, veroordeeld zijn.
- 1656-1657 – Pascal publiceert *Les Provinciales*, gericht tegen de laxe moraal.
- 1662 – Neercassel wordt benoemd tot coadjutor van de apostolisch vicaris Boudewijn Cats en tot bisschop gewijd met de titel bisschop van Castorië i.p 1.
- 1663 – Dood van Boudewijn Cats Neercassel volgt hem op als Vicarius Apostolicus van de Hollandse Missie.
- 1665-1666 – Onder het pontificaat van Alexander VII veroordeelt het H Officie, bij de decreten van 24 september 1665 en 18 maart 1666, 45 stellingen van de laxe moraal
- 1670 – Neercassel publiceert *Bevestigingh in 't geloof en troost in vervolgingh*.
– Reis van Neercassel naar Rome.
- 1672 – Frankrijk bezet een groot deel van de Republiek.
- 1673 – Op 10 juli wordt de Dom van Utrecht weder in gebruik genomen voor de katholieke credienst
– In november trekken de Fransen zich terug uit de Republiek.
– Neercassel wijkt uit naar Antwerpen.
- 1674 – In december gaat Neercassel weer terug naar de Noordelijke Nederlanden.
– G Huygens publiceert *Methodus remittendi et retinendi peccata*
- 1675-1679 – Verblijf van Neercassel te Huissen (Over-Betuwe).
- 1675 – Neercassel publiceert *Tractatus de Sanctorum et praecipue B Mariae Virgins cultu*.

- 1676 – Op 21 september volgt Innocentius XI paus Clemens X op.
- 1677 – Neercassel publiceert *Tractatus de lectione Scripturarum* en *Dissertatio de interprete Scripturarum*.
- 1678 – Vrede van Nijmegen. Tijdens de vredes-onderhandelingen had Neercassel Luigi Bevilacqua, de pauselijk gevolmachtigde, ontmoet en diens secretaris Lorenzo Casoni.
- 1679 – Onder het pontificaat van Innocentius XI veroordeelt het H. Officie, bij decreet van 2 maart, 65 stellingen van de laxe moraal.
- Op 8 april geeft Neercassel naar aanleiding daarvan een Mandement uit.
- Antoine Arnauld wijkt uit naar de Spaanse Nederlanden.
- 1680 – Antoine Arnauld verblijft voor korte tijd (20 juni – eind juli) in de Hollandse Zending.
- 1680-1682 – Op 31 oktober 1680 arriveert Arnauld voor de tweede maal in de Noordelijke Nederlanden, en wel in Utrecht, waar hij tot juni 1681 verblijft. Daarna vestigt hij zich tot oktober 1682 in het Begijnhof te Delft.
- 1682 – Eerste aanwijzing in de correspondentie van Neercassel (brief van 20 februari aan Franciscus van Vianen), dat hij met de *Amor Poenitens* bezig is.
- De *Assemblée du Clergé de France* keurt op 19 maart de IV Articles (Gallicanisme) goed.
- In oktober keert Arnauld weer naar de Spaanse Nederlanden terug.
- Vanaf oktober tot december moeizame onderhandelingen van Ruth d'Ans met enige professoren van Leuven ter verkrijging van een goedkeuring van de *Amor Poenitens*.
- 1683 – In maart verschijnt de eerste editie van de *Amor Poenitens*.
- Op 21 december verschijnt te Mainz een requisitoir van de hand van Joannes Peresius tegen de *Amor Poenitens*, getiteld: *In Librum cui titulus Amor Poenitens . . . animadversio-num Decas prima*.
- 1684 – In januari begint Neercassel aan de voorbereidingen voor een tweede druk van de *Amor Poenitens*.
- 1685 – In februari wijkt Pasquier Quesnel uit naar de Zuidelijke Nederlanden en voegt zich bij Antoine Arnauld in Brussel.
- Op 18 oktober wordt het Edict van Nantes opgeheven.

Veel Franse calvinisten wijken uit naar de Noordelijke Nederlanden

- In december verschijnt de tweede editie van de *Amor Poenitens*
- Cornelius Hazart S J doet onder de schuilnaam Antonius Suivius een boekje verschijnen, getiteld *Het schadig lezen der H Schrifture voor alle wereldlijke en ongeleerde personen*
- Neercassel weerlegt het geschrift van Hazart met zijn verhandeling *Gods woord verdedigd, ofte bemerkingen over zeecker boexken, uitgegaen op de naem van Antonius Suivius onder dezen tytel Het schaedig lezen der H Schrifture*
- 1686 - Paus Innocentius XI weigert in de maand maart een veroordeling van de *Amor Poenitens* te bekrachtigen
- Op 6 juni overlijdt Neercassel te Zwolle tijdens een zware visitatie-reis
- De apostolisch vicaris wordt op 12 juni begraven in het klooster der vrouwelijke reguliere tertiariissen aan het beekje de Glaan, ter hoogte van Glanerbrug, tussen Enschede en Gronau
- Op 18 juni opteren het Kapittel van Haarlem en het Vicariaat van Utrecht eenstemmig Hugo Franciscus van Heussen als opvolger van Neercassel
- 1688 - Op 9 oktober wordt Petrus Codde tot opvolger van Neercassel aangesteld, met de titel aartsbisschop van Sebaste 1 p 1
- 1689 - Op 11 augustus sterft paus Innocentius XI
- Op 6 oktober wordt kardinaal Pietro Ottoboni tot paus gekozen Hij neemt de naam Alexander VIII aan
- 1690 - Bij decreet van 20 juni wordt de *Amor Poenitens* door het H Officie gesuspendeerd 'donec corrigatur'
- Bij decreet van 7 december worden onder het pontificaat van Alexander VIII, 31 ngoristische stellingen door het H Officie veroordeeld
- 1697 - In het *Breve Memorale*, een soort zwartboek tegen Codde, verwijt men deze apostolisch vicaris het decreet van het H Officie, waardoor de *Amor Poenitens* werd gesuspendeerd 'donec corrigatur', niet bekend gemaakt te hebben
- 1702 - Op 7 mei wordt Codde in zijn functie geschorst
- 1704 - Op 3 april wordt Codde als apostolisch vicaris afgezet Theodorus de Cock wordt provicaris

TIJDTAFEL

- 1723 – Op 27 april kiest het Vicariaat van Utrecht op eigen gezag Cornelis Steenoven tot aartsbisschop van Utrecht
- 1727 – Op 21 januari overlijdt te Arnhem Johannes Bijlevelt, de laatste apostolisch vicaris van de Hollandse Missie. Daarna wordt de Missie bestuurd door de nuntius of internuntius van Brussel en 's-Gravenhage
- 1741 – In Utrecht verschijnt een Franse vertaling van de *Amor Poenitens* van de hand van Pierre Guilbert
- 1853 – Herstel van de kerkelijke hiërarchie in Nederland. Utrecht wordt aartsbisdom met de suffragaan-bisdommen Haarlem, Breda, 's-Hertogenbosch en Roermond

REGISTER

In dit register zijn opgenomen de namen van personen, plaatsen en zaken die in de tekst ter sprake komen, met uitzondering van wat in het notenapparaat voorkomt.

De cijfers verwijzen naar de bladzijden. De vet gedrukte cijfers geven de bladzijden weer die nadere bijzonderheden over het betreffende onderwerp bieden.

- ABBINK (G A.M.): 210
ABELARDUS (Petrus): 51.
Abdij van de Heilige Verlosser te Antwerpen: 79.
Abdij Saint-Denis: 95.
Abdij Sint Michiel te Antwerpen: 173.
Absolutie (sacramentele): 19, 23, 32, 36, 51-53, 62, 69-77, 87, 106, 109, 111, 127, 133, 151, 165, 193, 208, 234, 237;
 eenmalige absolutie in de oude Kerk: 91, 116.
Académie Française: 128.
Acquoy (gem. Beesd): 4.
ADAM 240.
Admonitio ad Lectorem, in de tweede editie van de *Amor Poenitens* 185, 237.
De adoratione in spiritu et veritate, onuitgegeven verhandeling van Neercassel: 85.
Ad Sanctam, Constitutie van Alexander VII: 16, 29, 48, 261.
Acquoprobabilisme: 50.
AERTS (Norbertus) S J : 206.
Aix-en-Provence (Bouches-du Rhône): 67, 137, 144, 158, 161.
Ajofrin (Spanje): 179.
H. ALBERTUS MAGNUS: 41, 213, 234, 250, 255, 256.
ALBERTUS PIGHIUS: 256.
Albi (Tarn): 67.
ALBIZZI (Francesco): 47.
ALEXANDER VII, paus: 16, 29, 48, 51, 54, 86, 161, 164, 193, 245, 247, 261.
ALEXANDER VIII, paus: 8, 24, 37, 50, 153, 177, 204, 207, 263.
ALEXANDER VAN HALES: 41, 234, 241, 255.
ALTIERI (Paoluzzo), kardinaal: 9, 12, 22, 30, 35, 65, 120, 145, 153, 154, 159, 161, 163, 179, 183, 190, 196, 204
H AMBROSIUS: 91, 109, 212, 256.
AMICO (Francesco) S.J.: 50
Amor Poenitens passim.
 Ontleningen uit eigen geschriften van Neercassel: 85.
 Uitbreiding in de tweede editie: 145, 147-148.
 De Spaanse Inquisitie veroordeelt de *Amor Poenitens* niet: 161.
 Hoofddoel van de *Amor Poenitens* is van pastorale aard: 216.
 Handleiding voor pastorale preken: 218
 Op 20 juni 1690 gesuspendeerd 'donec corrigatur': 204
Amstelland: 12.
Amsterdam (Noord-Holland): 63, 68, 89, 125, 126, 170, 189, 203, 211.
Anatomia totius augustissimae doctrinae S. Augustini van Mathias Hauzeur: 215.
Angers (Maine-et-Loire): 178, 184.
Les années d'exil d'Antoine Arnauld (1679-1694) van E. Jacques: 210.
ANNE D'AUTRICHE: 4.
H. ANSELMUS: 212, 256.
Anti-jansenisten: 71, 72.
ANTIOCHUS: 226.
Antwerpen: 11, 42, 54, 57, 62, 79, 92, 125, 173, 261.
Apologia: 23, 36, 113, 179, 180, 187, 188.
Apologie pour les Catholiques van A. Arnauld: 89.
Apostelen: 109
Appendices van de *Amor Poenitens*: 19, 32, 102, 117, 236, 237.

- AQUAVIVA (Claudius) S J 43
 Arabische vertaling van de bijbel 157
 Aracoeli, minderbroedersklooster in Rome 73
 Archivio di Propaganda Fide XII
 Archivio Segreto Vaticano XII
 Archivio di Stato te Massa Carrara XII
 ARNAULD (Henri) 178, 184
 ARNAULD (Antoine) passim, 61
 Wijkt uit naar de Zuidelijke Nederlanden 81
 Wordt door Neercassel ontvangen in de Noordelijke Nederlanden 82-83
 Stelt de *Praefatio* van de *Amor Poenitens* op en is Neercassels voor-naamste adviseur bij de redactie van het werk 94-99
 Was van mening dat er in een tweede editie niets veranderd behoefde te worden 141
 Arnhem 264
 ARNOLDI (Joannes) 238
 Arpajon, zie Châtres
 Arras, zie Atrecht
 IV Articles du Clergé de France 8, 158, 159, 175, 184, 262
 Assemblée du Clergé de France (1682) 8, 184, 262
 Assendelft (Noord-Holland) 219
 Atheïsme 68
 Atrecht 53, 168, 184
 Attritio 27, 40, 52, 53, 58, 156, 222, 246
 AUBESPINE (Gabriel) 108
 AUGER (Edmond) S J 256
 Augustinianen 43
 Augustijnen 121, 141
 H AUGUSTINUS 15-28, 38-45, 57, 63, 71, 75, 83, 91, 116, 162, 186, 207, 212, 213, 231-247, 256
Augustinus van Cornelius Jansenius 5, 9, 28, 29, 47, 54, 260, 261
 Aurillac (Cantal) 242
 Avignon (Vaucluse) 144
 Ax, bij Foix (Ariege) 146
 AZOR (Joannes) S J 182
 AZZOLINI (Decio), kardinaal 17, 30, 65, 120, 145, 153, 174, 186, 188, 190, 191, 200
 BACKX (Rombout) 173
 BACO (Joannes) O Carrm 256
 BADEN, zie BLOCKHOVEN (Th)
 Baianisme 156, 167
 BAIUS (Jacobus) 256
 BAIUS (Michael) 21, 22, 34, 35, 42, 156, 161, 165, 240, 247, 260
 BAM (Floris) 150
 Bañesianen 15
 BAÑEZ (Dominicus) O P 28, 42, 43
 BARBERINI (Francesco), kardinaal 68, 71, 72
 BARTHOLOMEUS A MARTYRIBUS 256
 BARTHOLOMEUS DE MEDINA O P 50
 H BASILIUS 212, 239, 256
 BASSERY (François) O S A 21, 34
 Kant zich tegen de *Amor Poenitens* 141.
 Bastille 123
Batavia Sacra van H F van Heussen 136, 209
 BEAUFORT (Didymus) O F M 147
 Beauvais (Oise) 83, 178
 H BEDA VENERABILIS 256
 BEETS (Hendrik van der) S J 125, 133
 Begijnhof te Delft 83, 262
 Belydenis in de Biecht 16, 29, 51, 52, 62
 H BELLARMINUS (Robertus) S J 43, 213, 256
 Bergen (Hengouwen) 81
 BERGHES (Alfons de) 122, 158, 203
 H BERNARDUS 53, 165, 212, 256
 Berouw 16, 29, 51, 52, 53, 62, 70, 223
 BERULLE (Pierre de), kardinaal 27, 39, 57, 61, 221, 260
 Betuwe 196
Bevestighing in 't geloof en troost in vervolghing van Neercassel 261
 BEVILACQUA (Luigi) 8, 65, 85, 262

- Biblioteca Apostolica Vaticana te Rome: XII
- Biblioteca Fabroniana te Pistoja: XII
- Bibhoteca Vittorio Emmanuele te Rome: XII.
- Bibliotheca Casanatensis te Rome: 120.
- Bibliotheca Sanctorum Patrum* van Marguarin de la Bigne: 215.
- Bibliotheek van de Katholieke Universiteit te Nijmegen: XII.
- Biecht (sacrament der -): passim.
- Veelvuldige Biecht: 236.
- Biechtpraktijk: 9, 17, 20-21, 30, 33-34, 52-56, 59, 61, 64, 71-79, 83, 87, 216.
- Biechtvader: 52, 55, 70, 77.
- BIGNE (Marguarin de la): 26, 38, 215.
- Bijdragen voor de geschiedenis van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland* van C. Deelder: 209.
- BIJLEVELT (Johannes): 264.
- Bleyendaal te Soest: 89.
- BLOCKHOVEN (Alard van): 197.
- BLOCKHOVEN (Theodorus van): 17, 30, 58, 64, 65-66, 74, 75, 102, 115, 116, 148, 172, 184, 215, 222, 238.
- Blois (Loir-et-Cher): 57, 252.
- Boete 53, boete-discipline: 57; boetepraktijk: 217.
- Boetvaardigheid: 70
- Bogarden: 80.
- BOILEAU (Jacques): 137, 184.
- BOILEAU (Nicolas - Despreaux): 137.
- BOIS (Nicolas du): 71, 72, 121.
- Bologna (Italië): 166.
- BONA (Joannes) O Cist., kardinaal: 8, 168, 256. Schreef *Manuductio ad coelum*
- H. BONAVENTURA O F M., kardinaal: 41, 213, 234, 241, 242, 255, 256.
- BONIS (Emericus de) S.J. 256.
- BOONEN (Jacob) 51, 54, 58, 216.
- H. BORROMEUS (Carolus), kardinaal: 16-17, 26, 29-30, 39, 53, 54, 58, 59, 74-80, 109, 134, 145, 147, 154, 184, 188, 213, 216, 236, 238, 256, 260.
- BORROMEUS (Fredericus), oomzegger van Carolus Borromeus: 148, 256.
- BOSCO (Joannes) O.F.M.: 256.
- BOSSCHE (Petrus van den): 77
- BOSSUET (Jacques Bénigne): 4, 20, 33, 69, 123, 128, 130. Oordeel van Bossuet over de *Amor Poenitens* 131-134, 136, 138, 161.
- BOUILLON (kardinaal de -) Zie: TOUR D'AUVERGNE.
- BRADWARDINUS (Thomas): 256.
- BRANCATI DI LAUREA (Lorenzo) O M.F. Conv., kardinaal: 166.
- Brandenburg (Oost-Duitsland): 59.
- Brecht (Belgie): 42.
- Breda (Noord-Brabant): 79, 264
- Breda (bisdom): 264
- BREMOND (Henn): 207.
- Breve Memoriale* 263.
- Brevier, vertaling in het Chaldeeus: 157.
- Brevis Expositio*. 22, 23, 35, 36, 166, 179, 187
- BRIENEN (Abraham van): 12, 119, 178, 203, 215.
- BRIER (Joannes) S.J.: 125, 133.
- Brignoles (Var): 144.
- Broederschappen (geestelyke): 70.
- Broederschap van de Rozenkrans: 70.
- Brouwersgracht te Amsterdam: 89, 211
- Brugge (België): 54, 55.
- Brussel (België) XII, 8, 23, 36, 54, 55, 57, 58, 61, 63, 72, 81, 82, 95, 98, 99, 124, 127, 141, 146, 147, 151, 176, 177, 184, 203, 262, 264.
- BUONVICINI (Andrea): 17, 30, 80, 119, 127, 139, 142, 143, 149, 183, 196, 200, 205.
- BURGH (Franciscus) O.F.M.: 24, 37, 201.

- Caen (Calvados) 63
 H CAESARIUS VAN ARLES 212, 256
 Calvinisme 43
 Calvinisten 7, 57, 263
 CAMUS (Etienne Le) 53, **123**, 158, 162, 178
 CANISIUS (Petrus) 232, 258
 CANT (Pierre) S J **55**, 73
 CANTOR (Petrus) 258
 CAPIZUCCHI (Raimondo) O P , kardinaal 20-23, 33-36, 120 Du Vaucel vreesde Capizucchi als tegenstander van de *Amor Poenitens* **142**, 186, 187, 190-193, 234
 Capucijnen 52
 CARAMUEL (Johannes) O Cist **51**
 CARPEGNA (Gasp), kardinaal 184, 187, 189, 190
 Carpentras (Vaucluse) 144
 CARREYRE (J) 25, 37, 208
 CASANATE (Girolamo), kardinaal 17 21, 24 30 34, 37, 65, **120**, 130, 142-149, 153, 158, 164, 174, 180-190, 195, 198, 200, 204, 205
 CASONI (Lorenzo), passim **8**
 Castorie (Macedonie)
 CASTRO (Alfonsus de) O F M **147**, 213, 256
 Casuisten 70
 Casuïstiek **49**, 83
 Catechismussen (Duitse – uit het begin van de Reformatie-tijd) 147, 213
 CATS (Boudewijn) 4, 261
 CATS (Jacobus) 12, 102, 119, 122, 153, 172
 CAULET (François de), bisschop van Pamiers 146
 CEYSSENS (Lucianus) O F M **XII**
 Cesena (Italië) 47
 CHAISE (François de La) 71
 Chartres (Eure-et-Loir) 81
 Châtres, tegenwoordig Arpajon (diocèes Versailles) 168
 CHAUMONT, postmeester te Brussel 188
 Cherbourg (Manche) 123
 CHARLAS (Antoine), auteur van *De libertatibus Ecclesiae Gallicanae* (1684) 8, **146**, 179
 CHERUBINI 66
 Chevreuse (Yvelines) 61
 CHIGI (Fabio) kardinaal 187, 190
 CHOISEUL (Gilbert de – du Plessis Pralin) **53**, 122, 124, 175, 184
 CHRISTUS 27, 40 Christus' menswording 57, 69, 80, Christus' verlossingswerk 193, Christus centrum van de berulhaanse spiritualiteit 221, 224, 233, 235
 H CHRODOGANG van Metz 105, 212, 256
 H CHRYSOLOGUS (Petrus) 212, 256
 H CHRYSOSTOMUS (Joannes) 212, 256
 CIBO (Alderano), kardinaal 7, 67, 71, 150, 190, 191
 CIBO (Odoardo), secretaris van de Propaganda Fide 7, 150, Casoni waarschuwde Neercassel tegen hem 154
 Cistercienserinnen 61
De civitate Dei van de H Augustinus 214
 CLAASSEN VAN VREEDE (Jan) **93**
 CLAUDE (Jean) 89
 CLEMENS VIII, paus 15, 28, 45, 260
 CLEMENS X, paus 120, 262
 CLEMENS XI, paus 8
 CLEMENS van Alexandrie 256
 Clerus van Haarlem 103, 108
 Clerus van Utrecht 103
 H CLIMACUS (Joannes) 256
 Coadjutor 12, 13, 86, **121**
 COCQ (Florentus de) **173**
 COCK (Theodorus de) 263
 CODDE (Petrus) 13, 24, 37, 95, 122, 144, 172, 197, **203**, 204, 205, 206, 215, 222, 263
 H COELESTINUS I, paus 256
 College Alticollense te Keulen, later te Leuven 64

- College Sint Bonaventura te Rome: 166.
- College De Hoge Heuvel te Leuven: 64, 122, 157, 172, 215, 219.
- College Sant'Isidoro te Rome: 73.
- College van O.L.V. te Douar: 64.
- College van de Propaganda te Rome: 30, 80, 127, 142, 143, 205.
- College Pulcheria te Leuven: 4, 64, 74, 115, 157, 172.
- College Sapientia te Rome: 144.
- College Vighius te Leuven: 64.
- Collegio Internazionale S. Alberto van de karmelieten te Rome: XI, 180.
- Collegium Urbanum te Rome (van de Propaganda Fide): 64, 119, 143.
- COLLOREDO (Leandro), kardinaal: **200**.
- COLONNA (Marc'Antonio), kardinaal: 26, 39, 120, 145, 153, 158, 174, 190, 203-205, 222.
- Commentaren van de H. Augustinus op de Psalmen: 214.
- Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae* van Jean Morin: 215, 261.
- Communie: 52, 235.
- Compostella (Spanje): 147, 190.
- Concihe van Trente: 16, 26, 29, 39, 52, 53, 66, 86, 114, 115, 162, 175, 193, 208, 220, 230, 232, 241, 242, 248, 260.
- Concordantiae* op de werken van de H. Augustinus: 26, 38, 215.
- Concordantiae Augustiniana* van David Lenfant O.P.: 215
- Confessiones* van de H. Augustinus: 214.
- Congregatio de auxiliis gratiae: 15, 28, 45, 260.
- Congregatio de Propaganda Fide: 145, 260.
- Congres van Nijmegen: 65.
- Consultoren van het H. Officie: 145, 178-181.
- CONTENSON (Vincent) O.P.: **67**, 75, 213, 215, **250**, 256.
- Contritto: 10, 19, 27, 32, 40, 51, **52**, 53, 54, 58, 66, 85, 107, 110, 111, 116, 147, 151, 155, 162, 223, 233, 246-248, 255.
- Contributionisme: 10, 53, 54, 175, 237.
- CORIACHE (Aimé de): **54**.
- CORNEILLE (Pierre): 4.
- CORNET (Nicolas): 16, 29, 47, 260.
- De correptione et gratia* van de H. Augustinus: 213.
- COUSEBANT (Joseph): 12, 92, 102, 222
- COUWENHOVEN (Philippus): 207.
- CRAMPRICH, zie Kramprich.
- CROCQ (Du), zie Seraphinus van Jezus Maria.
- Cuenca (Spanje): 42.
- Culemborg (Gelderland): 64.
- De cultu Sanctorum* van Neercassel: 79.
- Cum occasione*, Constitutie van Innocentius X: 16, 29, 47, 48, 261.
- Curie (Romeinse): 5, 20, 33, 72, 105, 119.
- Cuyk (Noord-Brabant): 4.
- CUYPER (Johannes): **99**, 118.
- H. CYPRIANUS: 91, 212, 256.
- Dagelykse zonden: 62, 236, 253, 254.
- DANIËL, profcet: 244.
- DEBLON (A.), archivaris van het bisdom Luik: 151.
- Declaratio* van de professoren van Leuven: 114.
- Declaratio mentis* van Neercassel: 189.
- Déclaration du clergé de France* (1682): 105, 121.
- De declinatione imperii occidentalis* van Ludovicus Maimbourg: 80.
- Decreet van Alexander VII inzake omstreden theologische kwesties: 148, 156.
- DEELDER (Cornelis): 25, 38, 209.
- DEGHENS (Theodorus) O.S.C.: 167, 172
- Delfland (Zuid-Holland): 139.
- Delft (Zuid-Holland): 18, 20, 31, 33, 63, 88, 94, 95, 98, 139, 219.

- Denemarken 7, 124
 Depositum fidei 26, 39, 217
 Derde Orde van Sint Franciscus 80
 DESCARTES (Rene) 4
 DESPREZ (Guillaume) 123, 128, 129,
 130, 135, 136
 Deventer (Overijssel) 93, 172, 197,
 203, 260
 Devotie-biecht 52
 DIANA (Antoninus) O Theat 254
Dictionnaire des livres jansenistes van
 Louis Patouillet 208
Dictionnaire de theologie catholique 208
 DIERIX (Franciscus) O Cist 79
 DIERTINS (Ignatius) S J 73
 DIEUDONNE (Ph) 100
 DIJK (Gulielmus van) 122
 Dijon (Côte-d'Or) 124
 DIONYSIUS Arcopagita 256
 DIONYSIUS de Karthuizer 257
 DIROIS (Jean) 158
Discours de la methode van René Descar-
 tes 4
Disputationes theologicae van Philippus
 Fabri O F M Conv 254
Dissertatio de interprete Scripturarum van
 Neercassel 262
 Doctor gratiae, zie Augustinus
De doctrina christiana van de H Augusti-
 nus 213
 Dogmageschiedenis 108, 137
 Dom van Utrecht 261
 Dominicanen 54, 58, 142, 149, 242
 Doodzonde Het begrip 'doodzonde'
 is sinds de tijd van de H Bernardus
 zeer uitgebreid 165
 Doopbeloften 105
 Doopsel (sacrament) 70, 85, 105, 110,
 193 Zonden na het Doopsel bedre-
 ven zijn volgens Neercassel heilig-
 schennend wegens het breken van
 de doopbeloften 105, 222, 230,
 233, 236
 Doornik (Belgie) 53, 81, 122, 124, 175,
 184
 DORAT (Henri Disnematin), le
 Prieur de Saint-Just genoemd 146
 Douai (Nord) 42, 50, 64, 109, 112
 Dragonnades 189
 Dreux (Fure-et-Loir) 213
 DRIPT (Laurentius) O S B 69
 DUFFY (Patrick) O F M 55, 73, 189
 Duitsland 22, 23, 35, 36, 81, 131, 172,
 184
 DUPAC DE BELLEGARDE (Ga-
 briel) 25, 38, 209
 DUVAL, zie Mesnil (Simon du)
 DU VAUCEL (Louis-Paul) 8, 9, 17,
 20-39, 65, 92, 120-197, 205, 214,
 221, 222 Du Vaucel had als agent
 van Neercassel in Rome geen er-
 kende status 143
 ECK (Joannes) 147, 182, 257
 ECKIUS, zie Eck (Joannes)
 Ecole française, inzake ascese en
 vroomheid, grondlegger kardinaal
 Pierre de Berulle
 Edict van Nantes 7, 187, 189, 262
 Egg (Zwaben) 147
 ELIAS, profet 69
 H ELIGIUS 212, 257
Floquium, zie *Judicium Theologorum*
 Elten, abdi van - 6, 80
 Elten, abdis van - 6
 Emmerik (West-Duitsland) 3, 238
Enchiridion Coloniense 173
 Engeland 184
 Engelenburcht te Rome 144
 Enschede (Overijssel) 197, 263
Epistola ad Clerum 164, 165, 167, 168,
 170, 179, 180, 185, 218
Epistolae van de H Augustinus 213
Epistola Pastoralis 26, 39, 237
 Erfzonde 41, 233
 ERKEL (Hendrik van) 83
 ERKEL (Jan Christiaan van) 98, 222
 ERKEL (Lambert van) 95
 ERKEL (Nicolaas van) 83, 98
 ERNEST, bisschop van Luik 151
Essais de Morale van Pierre Nicole 81
 EST (Willem Hessels van) 19, 32, 109,
 112, 113, 155, 213, 221, 233, 257
 ESTIUS (Gulielmus) zie Est, van -
 ESTRÉES (François Annibal d') 145

- ESTREES (Cesar d'), kardinaal **144**,
158, 190
- ESTRIX (Aegidius) S J 73
Ethica van Baruch de Spinoza 68
Eucharistie 75, 235
- EUCHERIUS van Lyon 257
Europa 57
- EUTHYMIUS 257
- Evangelie 9, 15, 28, 217, 225
- Evreux (Fure) 65, 120
- Exemptie 6
- EYBEN (Arnold) **101**, 118, 173
- FABER (Philippus) O F M Conv
254
- FABRI (Honoratus) S J 22, 35, **165**,
176, 177, 178, 181
- FABRI (Laurent) O F M Conv 22,
23, 35, 36, **166**, 167, 178, 179, 190,
254
– zijn bezwaren tegen de *Amor*
Poenitens 167
- Faenza (Italië) 254
- Fantôme du jansenisme* van A Arnauld
129
- Farizeïsme 49
- FAVORITI (Agostino) 8, 13, 17, 18,
30, 31, **65**, 70, 75, 76, 80
- FÉNELON (François de Salignac de la
Mothe) 130
- FERDINAND VAN BEIEREN, bis-
schop van Luik 151
- Fermo (Italië) 153
- FLEURY (Claude) 257
- Foix (Ariege) 146
- Formulier van Alexander VII 4
- Fossombrone (Italië) 167
- Franciscanen 196, 201
- H FRANCISCUS van Assisi 212,
257
- H FRANCISCUS BORGIA S J 43,
257
- FRANCISCUS de Hollandia zie Al-
bert Burgh
- H FRANCISCUS VAN SALES 4,
52, 213, 257
- Frankrijk 7, 9, 17, 20, 22, 23, 32, 33,
35, 36, 57, 63, 81, 128, 129, 131,
133, 134, 144, 184, 189, 214, 261
- De la frequente communion* van A Ar-
nauld 4
- FRICX (Eugene Henri) 23, 36, **124**
– was bereid de Franse vertaling van
de *Amor Poenitens* van de hand van
Le Roy uit te geven 135, 168-170,
175, 183
- H FULGENTIUS 212, 257
- GABRIELIS (Gilles) **80**, 86, 138
- GAEL (Hugo) 95, **98**, 222
- GALBA (Servius), Romeins keizer
238
- Gallicanisme, Gallicaanse vrijheden
80, 175, 177, 262
- GAULTHIER (Jacques) S J 257
- Geheim Genootschap ter bestrijding
van het jansenisme **72**, 78, 79, 189
- Genade 15, 27, 28, 40, 223, 224
- Genadeleer 9, 16, 27, 29, 40, 42, 45, 65,
83, 223
- GENET (François) 144
- GENET (Jean François) **144**, 145, 159,
160, 163, 164, 181
- Gent (België) 54, 81, 125
- Genua (Italië) 67
- GERBERON (Gabriel) O S B 5, 17,
19, 25, 30, 32, 38, **63**, **95** Zijn
bezwaren tegen de *Amor Poenitens*
95-98, 102, 141, 148, 182, 214
- Geschiedenis van het Katholicisme*, van
L J Rogier 210
- Geschiedenis van de Oud-Katholieke Kerk*
van Nederland, van B A van Kleef
209
- GEURTS O F M XII
- Gewoontezondaars zie Recidivi
- GIUSEPPE (Dom) zie CHARLAS
(Antoine)
- Glaan (Overijssel) 197, 263
- Glanerbrug (Overijssel) 197, 263
- GODEAU (Antoine) **213**, 257
- Godsdienstvrijheid 59
- Gods woord verdedigd* van Neercassel
182, 263

- Goes (Zuid-Beveland) 122.
 Goes (baron van) 7, 124
 GOIBAUT DU BOIS (Philippe): 129.
 GONZALEZ (Thyrus) S J · 51
 Gorcum (Zuid-Holland) 3, 56, 109, 174.
 Gouda (Zuid-Holland): 12, 122, 153, 172
 GOUFFIER (Artus), hertog v. Roannez: 129.
 GRAFT (Henricus van der) 12, 13, 98, 119
 GRANADA (Luis de). 148.
 Granada (Spanje) · 42
 Grasse (Alpes-Maritimes): 213.
De gratia Christi van de H Augustinus: 213.
Gratia efficax: 15, 28, 43, 44, 95
De gratia et libero arbitrio van de H Augustinus 213
 GRATIANUS. 234, 255, 257.
Gratia sufficiens: 15, 28, 43, 44.
 Grave (Noord-Brabant): 64.
 's-Gravenhage (Zuid-Holland): 68, 86, 264.
 Gregoriaanse kalender: 260.
 H. GREGORIUS DE GROTE, paus: 44, 212, 214, 227, 257.
 H. GREGORIUS VII, paus: 212, 257.
 GREGORIUS XIII, paus. 240.
 GREGORIUS XV, paus: 260.
 H GREGORIUS VAN NAZIANZE: 212, 257.
 H. GREGORIUS VAN NYSSA: 212, 257.
 Grenoble (Isère): 53, 108, 123, 158, 162, 178
 Grieken: 91.
 Grieks-schismateken: 252.
 GRIMALDI (Jérôme). kardinaal **67**, 144, 145, 158, 161, 164, 178, 257.
 Gronau (West-Duitsland): 197, 263.
 Groningen (Groningen): 92, 260
 GROOT (Hugo de): 147
 GROOT (Joannes de): 12
 GROPPER (Johann): **147**, 257.
 GUELPHÉ (Léonard) **83**, 87, 122, 129.
Le Guide du ciel, vertaling van de hand van François du Suel van *Manuductio ad coelum* van kardinaal J. Bona: 168.
 GUILBERT (Pierre): 25, 37, 209, 264.
 Haagse Schouw (bij Leiden): 86, 88, 98.
 Haarlem (Noord-Holland): 7, 24, 32, 37, 64, 92, 260, 264.
 Haccourt (prinsbisdom Luik) 80
 HALLIER (François). 257
 HAMON (Jean). **123**.
 HARLAY DE CHAMPVALLON (François de): 20, 33, **128**-130, 136, 137, 144.
 Hasselt (België): 101.
 Haute Fontaine (abt van): zie Roy Le.
 HAURANNE (Jean du Vergier de), zie Saint-Cyran.
 HAUZEUR (Mathias): 215.
 HAVERMANS (Macarius); O. Praem. · **79**, 257
 HAZART (Corn) S.J · 11, **182**, 263.
 HECKE (Michaël van) O.S.A.: 21, 22, 34, **121**.
 – was aanvankelijk zeer te spreken over Boek I van de Amor Poenitens: 141.
 legde met pater Wynants enige stellingen uit het werk aan het H. Officie ter veroordeling voor: 141
 Casoni achtte hem een 'onstuimig en heftig' man 142; 149, 154, 157.
 Heiligenverering: 30, 62, 65, 71.
 Heiligmakende genade. 112.
 HELLING (Jacob): 122
 Helmond (Noord-Brabant): 71.
 HERINCX (Gulhelmus) O.F.M.: **71**, 72, 73.
 's-Hertogenbosch (bisdom) 264
 HEUSSEN (Hugo Franciscus van): 13, 24, 25, 37, 38, **86**.
 Door Neercassel 'Timotheus' genoemd: 86, 88, 215, 98, 121, 136, 151, 157, 160, 195-201, 209, 215, 222, 263
 Gezusters van Heussen: 197

- H HIERONYMUS: 44, 212, 257.
- H HILARIUS VAN POITIERS: 257-
*Histoire abrégée de l'Eglise Métropolitaine
d'Utrecht* van G. Dupac de Belle-
garde: 209.
Historiae van Cornelius Tacitus: 239.
Historia Martyrum Gorcomiensium van
Gul. Estius: 109
Holland: 68, 81
Hollandse Missie: zie Hollandse Zen-
ding.
Hollandse Zending: 4, 5, 10, 21, 34, 64,
81, 103, 122, 139, 153, 191, 261,
262, 264.
Homiliae van de H. Augustinus: 213.
Homiliae van de H. Gregorius de Gro-
te: 214.
- HONDT (Joannes Martinus de). 99,
122, 130.
- Hongarije: 203.
- HOOFD (P.C.): 201.
- Hoogmogenden: 183, 189.
- Hooigracht te Leiden: 86.
- HOWARD (Philip Thomas) kardi-
naal: 17, 30, 65, 120, 144, 145, 149,
153, 200.
- Hugenoten: 187.
- HUGO VAN SAINT-CHER O.P.:
242
- HUGO VAN ST VICTOR: 213, 257.
- Huissen (Over-Betuwe): 59, 77, 122,
196, 261.
- Humanisme: 15, 28, 41.
- Huwelijksluiting ten overstaan van
een dominee: 58.
- HUYGENS (Gomarus): 16, 17, 29, 54,
55, 58, 59, 62, 64, 74-88, 101-110,
117, 219, 222, 231, 236, 261.
- Ieper (België): 5, 47, 71, 72, 260.
- Ierland: 73
- IJmuiden (Noord-Holland): 211.
- Index: 142, 180, 203.
- In eminenti*, bulle van Urbanus VIII, 47,
260.
- Ingolstadt (West-Duitsland): 147.
- H INNOCENTIUS I, paus: 257.
- INNOCENTIUS III, paus: 182.
- INNOCENTIUS IV, paus: 242.
- INNOCENTIUS X, paus: 16, 29, 47,
48, 153, 261
- Z. INNOCENTIUS XI, paus: 7, 8,
16, 18, 22, 24, 29-31, 34, 37, 51, 55,
59, 65, 73, 86, 91, 109, 119, 142,
143, 149, 153, 157, 161, 171, 175,
177, 187, 191, 200, 201, 204, 226,
234, 257, 262, 263.
- Inquisitie: 47, 120, 121, 238, 260.
Spaanse Inquisitie: 43, 55, 153, 161,
173.
- Instructio*, van Neercassel naar aanlei-
ding van het Jubileum van 1677.
Geeft reeds Neercassels gedachten
weer inzake biechtpraktijk: 18, 30,
59, 66, 67, 74, 77, 91, 226-229.
- Instructiones* van Carolus Borromeus:
16, 29, 53, 67, 76, 77, 78, 79, 80,
134, 216, 236, 260.
- H. IRENAEUS: 257.
- H. ISIDORUS VAN SEVILLA: 212,
257.
- Istoria del Concilio di Trento* van Pietro
Sforza Pallavicini: 86.
- Italië: 79.
- H. IVO, bisschop van Chartres: 212,
257.
- JACQUES (Emile): XI, 99, 210.
- Jansensisme: 22, 26, 35, 39, 57, 58, 121,
144, 213, 218.
- Jansenisten: 71, 73, 121, 128, 137, 142,
182.
- JANSENIUS (Cornelius): 4, 9, 15, 16,
22, 28, 42, 45, 47, 48, 49, 54, 61, 86,
165, 213, 239, 260, 261.
- Jezuiten: 42, 47, 52, 57, 72, 73, 79, 85,
86, 98, 124, 125, 133, 213.
- JEZUS 69
- JOANNES II, paus: 257.
- JOANNES VAN AVILA: 257.
- H. JOANNES DAMASCENUS:
256.
- Job*, een der boeken van het Oude
Testament: 214.
- JOHAN IV (hertog van Brabant): 101.
- H. JOHANNES, evangelist: 161.

- JONG (J de): 25, 38, 209.
 JOURDIN (Nicolas): 58.
 Jubileum van 1677: 18, 30, 59, **66**, 91, **226**.
 Jubileum universele van 1681: 66, **86**.
Judicium Theologorum 92, 93, 118, 136, 178.
- Kanunnikessen van de H. Augustinus: 6
 Kapittel van Haarlem: 12, 13, 19, 86, 92, 102, 198, 263.
 KAREL V: 147.
 Karmelieten: XI, 72, 179.
 Katholieken 68, 70, 71.
 Kennemerland: 12.
 Kerkvaders. 15, 26, 28, 38-41, 63, 71, 85, 88, 105, 116, 154, 176, 187, 193, 212-215, 217, 233-238, 245-252.
 Kethel (Zuid-Holland) 206.
 Keulen (West-Duitsland) 64, 67, 69, 72, 147, 167, 172.
 Keulen, aartsbisdom: 260.
 Kingston (Ierland) 73
 Kleef (Land van): 195, 197.
 KLEEF (B.A van): 25, 38.
 KRAMPRICH (Damiel Johann): **7**, **124**, 189
 Kruisheren: 4, 167, 172
 Krefeld (West-Duitsland): 125.
- LAUREA (Laurentius Brancaccio de), kardinaal 187, 190, 191
 Lausanne (Zwitserland): 61
 Laxisme 16, 29, 49, **51**, 54, 55, 64, 65, 73, 83, 134, 216
 LAZARUS: 112, 233
De lectione Scripturarum van J van Neercassel 82.
 Leerdam (Zuid-Holland): 4.
 Leeuwarden (Friesland): 92, 260.
 Leiden (Zuid-Holland) 57, 64, 86, 98, 252.
 LENFANT (David): 215
 H LEO IDE GROTE, paus 212, 257.
 H LEONARDI (Johannes) **157**
 LEOPOLD I, keizer 7, 124
 LESLIE (William): **9**, 212.
- LESSIUS (Leonardus): **42**.
Lettres Provinciales, van Blaise Pascal 51.
 Leuven (Belgie): 4, 17, 21, 23, 27, 34, 36, 42, 54, 55, 58, 61-64, 71, 75-90, 99, 109, 112, 115, 159, 161, 165, 177, 215, 219, 221, 262.
Lexicon für Theologie und Kirche 210.
 LEYS (Lonard) S J : Zie Lessius.
Liber de natura et gratia van de H. Augustinus: 214.
Libri Auctoritatum, verzamelingen uitspraken van Kerkvaders. 215
 LIGUORI (Alfonso de): 51.
 Limmen (Noord-Holland): 7.
 LINDANUS, bisschop van Roermond 257.
 LINDEBORN (Johannes): 12, 93, 119, 167, 172, 178, 215, 222.
 Lingen, graafschap (tegenwoordig West-Duitsland): 195.
 Lissabon (Portugal): 42
 LODEWIJK XIII, koning van Frankrijk: 4
 LODEWIJK XIV, koning van Frankrijk: 4, 71, 73, 95, 123, 128, 130, 144, 145, 146.
 LOMBARDUS (Petrus): 51, 234, 258.
 Lora (Zuid-Spanje). 182
 Lucca (Italië). 65, 157.
 LUGO (Joannes de) S.J.: **213**, 254, 258
 Luik (België) 23, 36, 80, 99, 100, 151, 184, 200
 Z. LULLUS (Raymundus) O.F.M. 234, 255, 258
 LUPUS (Christianus): 258.
 LUTHER (Maarten): 147, 156
- H. MAAGD: 80.
 Maastricht (Limburg) 65.
 MACHERENTINUS (Joannes) S.J.: 258.
 MACROBIUS (Aurelius): 238.
 Madrid (Spanje) 42, 213.
 MAFFEI (Joannes) S J · 258.
Magisterium Divinale van Willem van Auvergne. 242.

- Magnum Bullarium* van Cherubini 66
 MAIER (Joannes) zie Eck, Joannes
 MAILHAT (Raïmond) O P 149
 MAILLE (Louis) 144, 146, 150
 MAIMBOURG (Ludovicus) 80
 Mainz (West-Duitsland) 20, 33, 140, 207, 262
 MAISTRE DE SACY (Isaac Le) 123, 129
 MALDONATUS (Johannes) S J 148, 258
 MANGOTIUS (Adrianus) S J 258
Manuductio ad coelum (1658), van kardinaal Joannes Bona door François du Suel vertaald onder de titel *Le guide du ciel* (1682) 168
 MARCHESE (Dommicus Maria) O P 158
Marc Liberum van Hugo de Groot 147
 MARGUARIN DE LA BIGNE 215
 H MARIA 69, 80, Hemelvaart – 11 Maria-verering 11, 68, 69, 71, 221 Excessen in de Maria-verering 68-69
 MARIE-MADELEINE 83
 MARRACCI (Ludovico) 157, 174
 Martelaren van Gorcum 109
 MARTENS (Gregorius) S J 125
 MARTENS (Josephus) S J 125
 MARTENS (M), burgemeester v Antwerpen 125
 MARTINELLI (Violante) 47
 MARTINUS V, paus 101
 MASSOULIÉ (Antoine) O P 67
 MASTRILLI (Gregorius) S J 258
Maximes et Reflexions sur la Comedie van Bossuet 69
 Meaux (Seine-et-Marne) 131, 133, 175
 Mechelen (Seminarie te) 4
 Mechelen (Belgie) 54, 58, 99, 124, 158, 203, 214, 216, 261
 Medina del Campo (Spanje) 43, 50
 MELIS (Petrus) 101, 102, 115, 157, 172, 174, 184, 222
 MENAEUS (Du Menay), schoolnaam van Pontchâteau 82
 MÉNARD (Hugo) O S B 148, 258
 MERBES (Bon de) 134, 138, 258
 MESNIL (Simon du) zie Guelphe (Leonard)
Methodus van Gomarus Huygens 16, 29, 59, 62, 74, 77, 79, 113, 219, 261
 Metz (Moselle) 105
 MEURS (Hermannus de) 258
 Mexico 190
 MEYE (David van der) 12
 MICHAEL VAN SINT AUGUSTINUS O Carm 79
 Middelburg (Walcheren) 203, 260
 Middelkewen 51, 212, 215
 Milaan (Italie) 53
 MINUCIUS FELIX 258
 MOEDERSOHN (Justus) 18, 31, 89, 91, 92, 93, 118, 119, 124, 148, 162, 163, 182, 198, 211, 215
 MOLANUS (Joannes) (Vermeulen) 258
 MOLINA (L. de) S J 15, 28, 42, 43, 45, 47
 Molinisme 42, 44
 Molmisten 9, 43
 MOLINOS (Miguel de) 23, 36, 183
Monita Salutaria van Adam Widenfelt 69
 MONROY (Antonius de) O P 190
 Montdidier (Somme) 134
 Montepulciano (Italie) 213
 MONTGAILLARD (François de) zie Percin
Morale chrétienne van Antoine Godeau 213
Moralia van de H Gregorius de Grote 214
 MORGATIUS (Egidius) O F M 189
 MORIN (Jean) 4, 57, 107, 108, 116, 213, 215, 216, 235, 252, 259, 261
 MORINUS zie Morin
 MOULARD (Walter) 124
 MOZES 69
 Munster (Westfalen) 89
 Napels (Italie) 120
 Nantes (Loire-Atlantique), zie Edict van Nantes

- NAUSEA (Fredericus a) Graur: 258.
 NAVEAU (Joseph): 99, 100, 101
 Nederlanden: XI, 20, 21, 33, 124, 131.
 NEERCASSEL (Godefridus van):
 122.
 NEERCASSEL (Johannes van),
 passim.
 – en de Maria-verering: 68-69.
 – en de professoren van Leuven:
 101-117.
 – en Arnaulds medewerking: 117-
 118, 160.
 Persoon van Neercassel: 216-223.
 Opvolging van Neercassel: 198-
 203.
 NERLI (FRANCESCO), kardinaal:
 158.
 NICAISE (Claude): 124.
 NICETAS: 258.
 NICOLE (Pierre). 20, 25, 33, 38, 61,
 81, 89, 123, 129, 130, 136, 137, 138,
 141, 178.
De Nieuwe Katechismus: 223.
 Het Nieuwe Testament: 182.
 Nijmegen: XII, 75, 76, 81.
 Noord-Afrika: 235.
 Noord-Afrikanen: 237.
 Noordelijke Nederlanden: XI, 37, 17-
 23, 30-35, 61-63, 73, 83, 90, 94, 98,
 125, 126, 137, 150, 151, 184, 185,
 196, 204, 260-263.
 Nordstrand (West-Duitsland): 61.
 NORFOLK (kardinaal van), zie Ho-
 ward.
 NOVILLE (Gérard): 99
 NOVILIA: 99, 118.
 ODESCALCHI (Benedictus): 55.
 Officie (Heilig), passim.
 Onfeilbaarheid van de paus: 71.
 Openbaring: 68.
 Oratorium: 4, 17, 30, 57, 98, 168, 252.
 Oratorium te Brussel: 99, 122, 130.
 Oratorium in Frankrijk: 57, 86,
 134, 139, 260, 261.
 ORIGENES: 212, 258.
 Orléans (Loiret): 108, 178.
 Orvieto (Italië): 242.
 Ostia (Italië): 72.
 OTTOBONI (PIETRO): 24, 26, 37,
 139, 65, 120, 145, 153, 158, 174,
 190, 203, 222, 263.
 Oud-Bisschoppelyke Clereczie: XII, 25,
 38, 209.
 Oudenaerde (België): 182.
 Oudheid (kerkelijk): 51, 108, 235.
 Oud-katholieke kathedrale kerk te
 Haarlem: 211.
 OUTHEUSDEN (Adriaan van): 12.
 Overijssel: 24, 195.
 PACHOMIUS, zie Henr v d. Graff.
 H PACIANUS VAN BARCELO-
 NA: 212, 258.
 Padua (Italië): 254.
 PAESCHEN (Caspar van) O.F.M.:
 189, 196.
 Palcografie: XI.
 Palermo (Italië): 254.
 Palla: 241.
 PALLAVICINI (Pietro Sforza) S.J.:
 86, 258.
 Pamiers (Ariège): 146, 149.
 Pantheïsme: 68
 Paradijkskerk te Rotterdam: 95.
Paradisus Animae van Albertus Mag-
 nus: 250.
 Parijs: 4, 16, 20, 33, 57, 58, 61, 63, 81,
 83, 87, 108, 123, 128, 130, 131, 133,
 136, 137, 144, 177, 214, 242, 260.
 Parochiale van Luik: zie Rituale van
 Luik.
 PASCAL (Blaise): 4, 42, 51, 61, 123,
 129, 254, 261.
 Pastoraal-theologie: 53.
Der Pastor Bonus des Johannes Opstraet
 van A. Schuchart: 210.
 PATOUILLET (Louis) S.J.: 208.
 Patrologie: 95.
 Patronaatsrecht: 6, 150, 154, 157, 159.
 H. PAULUS: 109, 116, 161.
 PAULUS V, paus: 15, 28, 45, 47.
 Paus-College: 54.
 PELAGIUS (Alvarus) O.F.M.: 258.
 Penitentie: 51, 52, 167.

- Les Pensees* van Blaise Pascal 123
- PERCIN DE MONTGAILLARD
(Pierre Jean François de) 123, 178, 184
- PERESIUS (Joannes) S J 20, 33, 140, 207, 262
- PEREZ DE CASTRO (Ludovicus)
O Carm XI, 23, 36, 179, 180, 181, 190, 191, 225, 238
- PESSER VAN VELSEN (Bartholomeus) 175, 195, 197, 205, 222
- PETEAU (Denis) S J 108, 148, 213, 258
- Petites Ecoles de Port-Royal 81
- H PETRUS, apostel 69, 242, 247
- PETRUS VAN BLOIS 213, 258
- PHILO CARPASIUS 258
- PIAZZA (Camillo) 192
- PIUS IV, paus 53, 260
- H PIUS V, paus 240, 260
- PIUS XI, paus 213
- PLAET (A van der) 12
- Poenitentia publica 116
- POLLENTER (Johannes) S J 73
- POLMAN (Pontianus) XI
Polyeucte van Pierre Corneille 4
- POMERIUS (Julianus) 257
- PONTCHÂTEAU (Sebastien du Cambout de) 8, 13, 17, 30, 61, 62, 65, 70, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 123, 221
- POORT (Nicolaas van de) 103
- PORTER (Francis) 73, 78
- Port-Royal XII, 20, 33, 61, 63, 70, 83, 137, 224
- Port-Royal* van Sainte-Beuve 224
- Port-Royal des Champs 4, 61, 123, 129, 137
- Portugal 68, 72
- De potestate legis poenalis* van Alfons de Castro 147
- Praefatio*, zie *Voorwoord*
- Predestinatie 15, 28, 42, 43, 223
- Premonstratenzers 173
- Priesterseminaries 57
- PRIEUR DE SAINT-JUST zie DO-RAT (Henri)
- Probabiliorisme 50
- Probabilisme 16, 29, 50, 69, 83, 165, 213, 216, 250
- Prolixum Memoriale* 24 37, 206
- Propaganda Fide (Congregatio de) 7, 12, 13, 17, 121, 150
- Stellingen (de vijf) van de *Augustinus* van Corn Jansenius 16, 29, 47, 48, 86
- PROSPER VAN AQUITANIE 258
- Protestanten 57, 68, 71, 127, 151, 153, 181, 217
- Les Provinciales* de Blaise Pascal 123, 261
- PSELLUS (Michael) 258
- Quaestio facti 16, 29, 48, 250
- Quaestio iuris 48
- Quaestiones theologicae selectae* van Raimondo Capizucchi O P 142
- QUESNEL (Pasquier) 5, 8, 23, 25, 30, 36, 38, 63, 95, 123,
achtte de *Amor Poenitens* 'admirablement beau' 124, 129, 137, 182, 188, 204, 214, 222, 262
- Raad van Brabant 50
- RANCÉ (Armand Jean Butillier de) 133, 168
- RANDAXHE (Johannes Ulrich) 54, 58
- Rechtvaardiging 19, 32, 62, 63, 65, 87, 106, 193
- Recidivi 19, 32, 52, 53, 54, 55, 66, 115, 236
- RECUPITO (Julius Caesar) S J 258
- Reformatie 9, 219
- Regaliceen-kwestie 95, 146
- Regenten (Hollandse) 5
- Reguliere Kanunniken van de Moeder Gods 157
- Regulieren, zie Religieuzen
- Reims (Marne) 4, 134, 136

- Religieuzen: 24, 37.
 Religieuze missionarissen: 58, 66, 73, 76, 154, 189, 198.
 Dreigende verbanning van de religieuzen, voorkomen door Neercassel: 125-126.
 De religieuzen tegen de kandidatuur van Van Heussen voor de opvolging van Neercassel: 198
 Vrouwelijke religieuzen: 236
Remembrance au Roi van A. Arnauld: **129**.
 Renaissance: 41.
 Republiek der Verenigde Nederlanden 5, 57, 65, 189, 261.
Resolutiones morales van Antoninus Diana O Theat.: 254.
 REYNIE (Nicolas-Gabriel de la). **128**.
 RICCI (Giacomo). secretaris van de Index: 180
 RICHARD VAN ST. VICTOR: 213, 258
 RICHELIEU (Armand Jean du Plessis De), kardinaal: 213.
 Rigorisme: 16, 26, 29, 39, 44, 49, 56, 65, 67, 77, 79, 203.
 Ryksarchief te Utrecht: XII.
 Rijnland (West-Duitsland): 81, 98.
 Rijsenburg, seminarie: 25, 38, 210
 Rijswijk (Zuid-Holland): 150.
 Rituele van Luik, kreeg een attritionistische zin door een latere aanvulling: **151**, 162.
 Rituel d'Alet: 123.
 ROANNEZ (hertog van), zie GOUFFIER (Artus).
 ROCHECHOUART (Guy de Sève de): 53, 168, 184.
 Roelofarendsveen (Zuid-Holland): 95.
 Roermond (bisdom -): 264
 ROGIER (L.J.): XI, 3, 10, 25, 38, 210, 211, 212.
 Rome (Kerkelijke Staat), passim.
 - Vreesde dat de *Instructiones* van Carolus Borromeus aanleiding zouden geven tot rigorisme 76, 79.
 - Praktijk van uitstel van absolute in Rome niet erg in zwang 134.
 - Te ver doorgevoerd centralisme: 220.
 ROMIJN (Theodorus): 7.
 ROOS (Johan): 12, 20, 25, 33, 38, 119, **139**, 209, 219.
 Roosendaal (Noord-Brabant): 196.
 ROSIGNOL (Bernardinus) S.J. 258.
 ROSPIGLIOSI (Giacomo), kardinaal: **58**.
 Rotterdam (Zuid-Holland): 12, 95, 98.
 Rouaan (Seine-Maritime): 128, 178.
 ROY (Guillaume Le), abt van Haute-Fontaine: 17, 20, 25, 30, 32, 37, **63**, 75, 98, 119, 123, 134
 Door zijn toedoen werden de in Frankrijk in beslag genomen exemplaren van de *Amor Poenitens* vrij gegeven 135-138.
 Verwerkt bij zijn vertaling de verzachtungen van het *Voorwoord* in het werk zelf: 135; 138, 139, 141, 146, 168.
 RUTH D'ANS (Ernest), passim; **63**.
 - Schakel tussen Neercassel en de professoren van Leuven: 104-117.
 - Zorgde voor de distributie van de present-exemplaren van de *Amor Poenitens* in Frankrijk: 122-123.
 Ruth d'Ans en het geschrift van Peresius: 140, **63**.
 SABBATINI (Giuseppe) O.S.A.: 23, 36, 180, 183, 186, 190.
 SACY (Isaac le Maistre de): zie Maistre.
 Saint-Calais (bisdom Le Mans): 63, 95.
 SAINT-CYRAN (Jean du Vergier de Hauranne, abbé de): 4, 42, 61, 123.
 SAINTE-BEUVE (Charles-Augustin). 224.

- SAINTE-MARTHE (Claude de): 137.
 Saint-Magloire, seminarie te Parijs: 4.
 Saint-Materne te Luik: 99.
 Saint-Maur (Congregatie O.S.B. van): 95.
 Saint-Pol-Sur-Ternoise (Pas-de-Calais): 72
 Saint-Pons (Languedoc): 123, 178, 184.
 Salamanca (Spanje): 42, 147.
 SALMERON (Alfonsus) S.J.: 232, 258
 SALVIANUS: 258
 SALY (pater) O.P.: 150.
 San Pietro in Montorio, franciscanen-klooster te Rome: 181, 191, 201.
 Santa Maria sopra Minerva, dominicanen-klooster te Rome: 120.
 SARPI (Paulus) O.Serv.: 86.
 Sarzana bij Lucca (Italië): 8, 65.
 Saumur (Maine-et-Loire): 4.
Het schuldig lezen der H. Schrifture voor alle wereldlijke en ongeleerde personen van Corn. Hazart S.J.: 263.
 SCHELSTRAETE (Emmanuel): 158, 160.
 Schieland (Zuid-Holland): 98.
 SCHIPPERS (Wed. J.J.) 89, 148, 157, 168
 Scholastiek: 15, 28, 41, 53, 104, 155, 193.
 Laat-scholastiek 218.
 Schrift (Heilige): 11, 17, 25, 30, 38, 39, 41, 62, 65, 68, 71, 85, 102, 147, 161, 165, 182, 193, 212, 217, 224, 233, 234, 245
 Vertaling van de H. Schrift:
 in het Arabisch: 157.
 in het Hoogduits 182.
 in het Frans: 182.
 SCHUCHART (A.): 210.
 Scientia media: 43, 44.
 Scientia simplicis intelligentiae: 43.
 Scientia visionis: 43
 SCOTUS (Joannes Duns) O.F.M.: 41, 213, 258.
 Sebaste (in het tegenwoordige Jordanië): 203, 263.
 SENAULT (Jean): 57.
 SERAPHINUS VAN JEZUS-MARIA O. Carm. 72, 73, 79.
 Sens (Yonne) 178, 184.
 Sermone van de H. Augustinus: 213.
 SÈVE DE ROCHECOUART (Guy de): zie Rochechouart
 SINGLIN (Antoine): 137.
 SINNIGH (Joannes): 58.
 Sint Agatha (Cuyk): 4.
 Sint-Elisabeth-Klooster te Huissen: 203.
 Sint Gertrudis te Utrecht: 203.
 Sleeswijk-Holstern: 61.
 SLUSE (Johan Walter), kardinaal: 200.
 SLUSIUS: zie Sluse.
 SMIT (F.), oud-katholiek pastoor te Ijmuiden: 211.
 SNELLAERT (Dominicus): 92, 94, 158.
 SOCRATES SCHOLASTICUS: 258.
 Soest (Utrecht): 89.
 Soest (Westfalen): 147.
 Soligny (Orme) 133
 Solitaires de Port-Royal: 61, 123, 129, 137.
 SONNIUS (Franciscus): 259.
 Sorbonne 16, 29, 47, 61, 81, 128.
 – Had niets op de *Amor Poenitentis* aan te merken: 134; 137, 178, 260.
 SOTO (Dominicus de) O.P.: 259.
 SOTO (Petrus de) O.P. 259.
 SOZOMENUS (Hermas): 259.
 Spaanse Nederlanden, zie Zuidelijke Nederlanden.
 Spanje: 42, 43, 153, 179.
 Speciale Commissie van kardinalen voor het Noord-Nederlandse Missiegebied. 145.
Specimina moralis van Gilles Gabriëls: 80, 138.
 SPIERTZ (M.G.): XI, 180.
 SPINOZA (Baruch de): 68.
 STAKENBORCH (Cornelis): 119, 172.
 STALPAERT (Theodorus): 11, 122.
Statera et examen van Laurentius Dript O.S.B.: 69.
 STEENOVEN (Cornelis): 264.

- Stoel (Heilige) 7, 8, 9, 29, 47, 48, 70, 71, 72, 76, 80, 127, 158, 170, 188, 196, 207, 239, 242
- SUAREZ (Franc) S J **42**, 251, 252, 259
- SUEL (François du) Vertaalde *Manuductio ad coelum* van kardinaal J Bona **168**
- SUIVIUS (Antonius), zie HAZART
Summa aurea van Willem van Auxerre 242
Summa Christiana van Bon de Merbes 134, 138
Summa Iheologica van Thomas van Aquino 50
- SWAEN (Martinus de) 122, 157, 172, 184, 214, 219
- H SYMMACHUS, paus 259
- Tabor 69
Tabulae Originalium, verzameling uitspraken van Kerkvaders 215
- TACITUS (Cornelius) 238
- Tatel des Heren 70
- TANARA (Sebastiano), te Brussel 8, 9, 66, **72**, 122
- TELLIER (Charles Maurice Le) 134, **136**
- TELLIER (Michel Le) **128**, 130, 134, 136
- Tertiarissen (reguliere) 197
- TERTULLIANUS 91, 212, 259
- THEODORETUS 259
- THEODULFUS AURELIANENSIS 259
Theologia mentis et cordis van Vincent Contenson **67**, 75, 250
- THIBAUT (Sebastiaan) 173
- H THOMAS VAN AQUINO O P 41, 102, 117, 212, 221, 234, 236, 240, 242, 247, 248, 249, 255, 259
- H THOMAS VAN VILLANOVA O S A 109, 213, 238, 259
- H THOMAS BECKET, bisschop van Cantorbury 213, 259
- THOMASSIN (Louis) **137**
Thomisten 9, 43
- TIELROOY (J B) XI
- TIMOTHEUS, bijnaam v H F van Heussen 86, 88, 215
- Torcilliano bij Lucca 157
- Torenvliet, buitengoed van H F v Heussen bij Leiden 86, 88, 98, 151
- TORRE (Jacobus de la) 4, 260
- Toulouse (Haute Garonne) 67
- TOUR D'AUVERGNE (Emmanuel Theodose de la), kardinaal de Bouillon **130**
- TOURNEUX (Nicolas Le) 129
Tractatus de indulgentia et jubileo van H F van Heussen 203
Tractatus de lectione scripturarum van Neercassel 262
Tractatus Theologico - Politicus van Baruch de Spinoza 68
Tractatus de Sanctorum cultu van Neercassel 261
- Traditie 9, 41, 102, 161, 165
- La Trappe, Cistercienserklooster te Soligny (Orne) 133
- Trappisten Cisterciensens reformati strictioris observantiae 133
- Trier (West-Duitsland) 7, 124
- TRIEST (Antoon) 51
- Triniteit 233
- Turijn (Italië) 136
- Turken 203
- Tutorisme extreem tutorisme **50**, gematigd tutorisme **50**, 55, 67
- Uitstel van absolutie 19, 21, 32, 34, 53, 58, 71, 102, 113, 150, 162, 235, 237
- Universiteit (gem) te Amsterdam XI
- Universiteit van Keulen 167
- Universiteit van Leuven 8, 16, 19, 29-32, 58, 63, 66, 73, 99, **101**
Moeizame onderhandelingen van Neercassel met de universiteit ter verkrijging van een approbatie voor de *Amor Poenitens* 103-117
Bezwaren van de universiteit tegen de *Amor Poenitens* 105-117
De universiteit stond onder kritiek van de Rom Curie wegens haar houding inzake de *Declaration du clergé de France* 105, 121

- Universiteitsbibliotheek te Nijmegen: XII.
- URBANUS XIII, paus: 47, 57, 213, 252, 260
- Utrecht: 18, 24, 25, 31, 37, 38, 63, 77, 82, 83, 85, 94, 98, 172, 196, 203, 210, 260, 262, 264.
- Utrecht, aartsbisdom: 260, 264.
- Vaison (Vaucluse): 144.
- Valladolid (Spanje): 213.
- VARISIO (Carolus Franciscus de): 23, 24, 36, 37, **181**, 200, 201, 225.
- VASQUEZ (Gabriel) S.J.: 247, 248.
- Vaticaan: 120.
- Vaticaanse bibliotheek: 158, 160.
- VAUCEL, DU: zie Du Vaucel.
- Veelvuldige Commune: 52.
- VELTHOEN (Henricus): 172.
- Veluwe: 196
- Vence (Alpes Maritimes): 213.
- Venetie (Italië): 57, 67.
- Venlo (Limburg): 691.
- VERBIEST (Franciscus) S.J.: 206.
- Verdiensten: 15; Predestinatie na vooruitzien v d. verdiensten: 28.
- Vereenigde Provinciën: 7, 124.
- Vergeving: 62.
- Verhandeling over het lezen van de H. Schrift van Neercassel*: 217.
- VERJUYS (Jean Baptiste) O.P.: **58**
- Verlossing: 41, 193.
- Verviers (België): 63.
- VESELAER (Susanna): 89.
- VIANEN (Franciscus van): 17, 18, 30, 31, **55**, 58, 64-78, 86-88, 101-110, 177, 215, 222, 231.
- Vicariaat van Utrecht: 12, 13, 19, 32, 86, 92, 98, 198, 263, 264.
- VINCENT (Lambert): 17, 30, **64**, 101, 103, 104, 106, 108, 110, 222, 231.
- VINCENTIUS A PAULO: 4
- Vivificatio. 106.
- VOELLER (mev. Marianne): **81**, 122, 131, 195.
- Voldoening: 16, 29, 51
- Ging volgens Neercassel in de oude Kerk aan de absolute vooraf: 237, 253.
- Volmaakt berouw, zie Contritio.
- Voorbestemming - voorbeschikking, zie Predestinatie.
- Voorburg (Zuid-Holland): 122.
- Voorwoord van de Amor Poenitens*: 19, 26, 32, 39.
- Opgesteld door Arnould: 94.
- Discrepancie tussen *Voorwoord* en het werk zelf: 97; 105, 106, 110, 116, 118, 134, 164, 218, 232, 237.
- Vormsel: 197.
- VOSMEER (Sasbout): 260
- Vrede van Munster (1648): 260.
- Vrede van Nijmegen (1678) 8, 73, 85, 262.
- VREEDE (Jan Claassen van), zie Claassen.
- Vrees voor de hel: 23, 36, 52, 135, **156**, 186, 207, 232, 233, 245, 246, 247.
- VROOM (Cornelius de) O.F.M.: 189, **196**.
- VUILLART (German): **123**, 146, 168.
- WADDING (Lucas) O.F.M.: 73.
- WANDELMAN (Joannes): 12.
- Warmond: 98.
- Watervliet (Oost-Vlaanderen): 121.
- Weigering van absolute: 75, 102, 235.
- Wenen (Oostenrijk): 72.
- WEVELINCKHOVEN (Balthasar van). 12, 122, 174.
- Wezelt (België). 200.
- WIDENFELT (Adam): 69.
- WIJK (Adriaan van): 206.
- WIJNANTS (Willem) O.P.: 21, 22, 34, 141, 149, 150, 154, 155, 157, 203.
- WILLEM VAN AUTUN: 257.
- WILLEM VAN AUVERGNE: **242**.
- WILLEM VAN AUXERRE: 234, **242**, 255

- Zamora (Spanje) 147
Du zele immodere de certains prêtres,
onuitgegeven verhandeling van
Neercassel 85
1e Zondag na Driekoningen 85
Zuidelyke Nederlanden 22, 23, 35, 36,
54, 63, 72, 81, 94, 99, 122, 142, 160,
176, 184, 185, 262
Z W O , organisatie voor zuiver we-
tenschappelyk onderzoek XII
Zwolle (Overijssel) 5, 197, 263

LIJST VAN AFBEELDINGEN

- Blz IV Johannes van Neercassel, apostolisch vicaris van de Hollandse Zending (1663-1686)
(Gravure van F Bleswijk in H F van Heussen, *Batavia Sacra*, deel II, Brussel 1714, blz 476)
- Blz XXVIII Titelpagina van de *Amor Poenitens*, eerste editie, Emmerik 1683
- Blz 1 Titelpagina van de *Amor Poenitens*, tweede editie, Emmerik 1685
- Blz 46 Cornelius Jansenius (welwillend verstrekt door J Roegiers, hoofdbibliothecaris van de Katholieke Universiteit te Leuven)
- Blz 60 H Carolus Borromeus (welwillend verstrekt door J Roegiers, hoofdbibliothecaris van de Katholieke Universiteit te Leuven)
- Blz 84 Abdij van Port-Royal des Champs (Rijksmuseum Het Catherijneconvent te Utrecht)
- Blz 96 Antoine Arnauld (Collection Viollet, Parijs)
- Blz 132 Jacques Benigne Bossuet (in J B Bossuet, *Defensio Declarationis*, Luxemburg 1730, titelpagina)
- Blz 152 Hugo Franciscus van Heussen (Rijksmuseum Het Catherijneconvent te Utrecht)
- Blz 194 Paus Innocentius XI (Collection Viollet, Parijs)
- Blz 202 Petrus Codde (in H F van Heussen, *Batavia Sacra*, deel II, Brussel 1714, blz 512)
- Omslag De afbeelding aan de voorzijde is te vinden in D Voreux O F M , *Un symbole franciscain Le Tau*, Parijs 1977, afb 11
De afbeelding aan de achterzijde is welwillend verstrekt door de Rijksarchivaris van de Provincie Utrecht en bevindt zich in het Rijksarchief te Utrecht, fonds OBC

CURRICULUM VITAE

Cornelius Petrus Voorvelt werd geboren op 17 april 1912 te Schoten (thans Haarlem). Na zijn gymnasiale studie aan het Gymnasium 'Immaculatae Conceptionis' te Venray, deed hij in september 1931 zijn intrede in de Orde van de franciscanen en begon hij zijn noviciaat te Hoogcruts (gemeente Slenaken). Van 1932 tot 1934 studeerde hij filosofie in het philosophicum van de franciscanen te Venray en van 1934 tot 1938 theologie in de studiehuzen van de Orde te Wijchen en Weert. In Weert ontving hij in 1938 de priesterwijding.

In datzelfde jaar kreeg hij opdracht aan de Rijksuniversiteit te Leiden Nederlandse taal- en letterkunde te gaan studeren. In 1939 gaven zijn oversten hem opdracht van studierichting te veranderen en Franse taal- en letterkunde te gaan studeren aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Wegens de oorlogsomstandigheden kon hij daar zijn studie niet voleinden en ging hij in juni 1945 over naar de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam. In de maand september van hetzelfde jaar legde hij daar met goed gevolg het kandidaats-examen in de Franse taal- en letterkunde af. In oktober 1945 ging hij voor een jaar naar Parijs, waar hij studeerde aan de Sorbonne, aan het Institut Catholique en aan de Ecole des Chartes.

In oktober 1946 vervolgde hij zijn studie aan de Universiteit van Amsterdam en legde daar op 27 februari 1948 met goed gevolg het doctoraal-examen af, met als bijvakken Italiaans en Paleographie.

In datzelfde jaar werd hij aangesteld tot leraar in het vak Frans aan het Gymnasium voor jongens te Venray. Twee jaar later, in 1950, kreeg hij opdracht in Bolsward een katholieke H B S voor Friesland op te richten en te leiden. In 1959 kreeg hij een soortgelijke opdracht ten behoeve van het Land van Maas & Waal, waar hij te Druten een H B S oprichtte en leidde.

In 1971 ontving hij invaliditeitspensioen en vestigde hij zich te Nijmegen, waar hij vanaf juni 1974 tot 1 januari 1976 meewerkte aan het inter-universitair project (Groningen en Nijmegen) ter samenstelling van een analytisch repertorium op de correspondentie van Pasquier Quesnel.

In februari 1976 nam hij de taak op zich een monografie te schrijven over de wording en de lotgevallen van de *Amor Poenitens* van Neercassel, waarvan het resultaat hierbij wordt aangeboden.

STELLINGEN

behorende bij het proefschrift

**DE AMOR POENITENS
VAN
JOHANNES VAN NEERCASSEL
(1626-1686)**

Ontstaansgeschiedenis en lotgevallen
van een verhandeling
over de strenge biechtpraktijk

in het openbaar te verdedigen
op 11 mei 1984
om 4 uur in de namiddag

door

C. P. VOORVELT O.F.M.

STELLINGEN

I

In zijn mandement van 8 april 1679, uitgevaardigd naar aanleiding van het decreet van het H. Officie van 2 maart 1679, waardoor 65 lakse moraalstellingen werden veroordeeld, toont Neercassel zich een wijs bestuurder door te verklaren dat men niet de dwalenden doch de dwaalleer moet veroordelen.

II

De authenticiteit van de vijf aan de *Augustinus* van Cornelius Jansenius toegeschreven stellingen is zeer twijfelachtig.

III

De *quaestio facti* in de geschiedenis van het jansenisme is een gevolg van de foutieve interpretatie van het 'Comma Pianum'.

IV

Het jansenisme is een bepaalde stroming in de katholieke Kerk, geen dwaalleer.

V

Wegens de onmacht van Emma Bovary zich te verzetten tegen haar zinnelijkheid zou men *Madame Bovary* (1856) van Gustave Flaubert even jansenistisch van aard kunnen noemen als *Phèdre* (1677) van Jean Racine.

VI

Aanvaarding van het strikte sollicitatie-principe voor religieuzen druist in tegen de gelofte van gehoorzaamheid

VII

De zinsnede in het zogenaamde *Symbolum Athanasianum*: 'Omnes homines *resurgere habent cum corporibus suis.*' biedt een duidelijk voorbeeld van een analytisch futurum in het laat-latijn.

VIII

Het ware te wensen, dat degenen die verantwoordelijk zijn voor de samenstelling van de nieuwsberichten voor radio en televisie, onderricht werden in het verschil van betekenis tussen de woorden:

gedood worden en omkomen,
minstens en tenminste,
gebeuren en plaatsvinden,
wegens en vanwege,
hun en hen.

IX

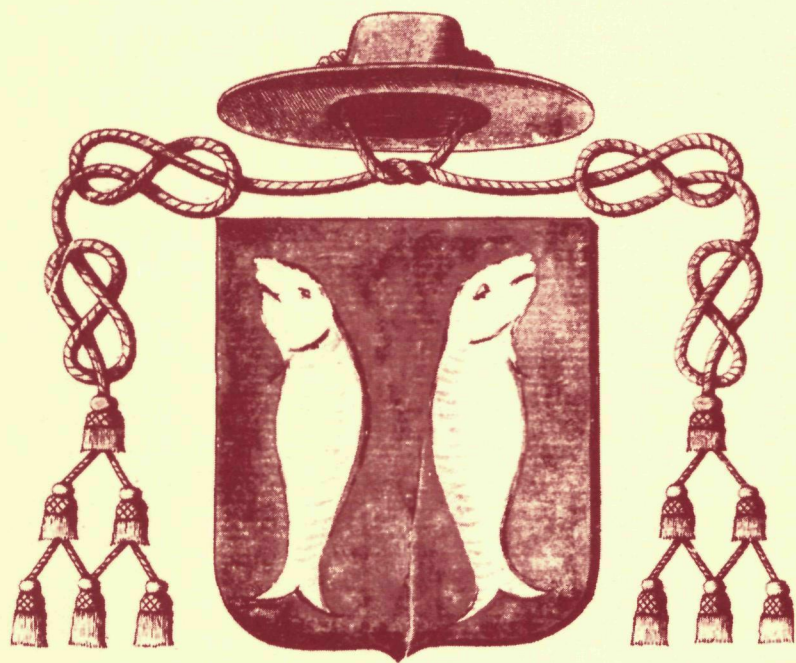
De afgelopen 40 jaar heeft het hogleraarschap een humanisering ondergaan die weldadig aandoet.

X

Hoewel Sint Franciscus van Assisi zelf nooit over een Eerste, Tweede en Derde Orde gedacht of gesproken heeft, zou men – zij het ietwat anachronistisch – in zijn visie de natuur de Vierde Orde kunnen noemen.

XI

De term 'warme bakker' is onesthetisch, onsmakelijk en fysiologisch twijfelachtig. Het zou beter zijn te spreken van 'zelf bakker'.

Nil sine Charitate.

KERCKEBOSCH BV-ZEIST